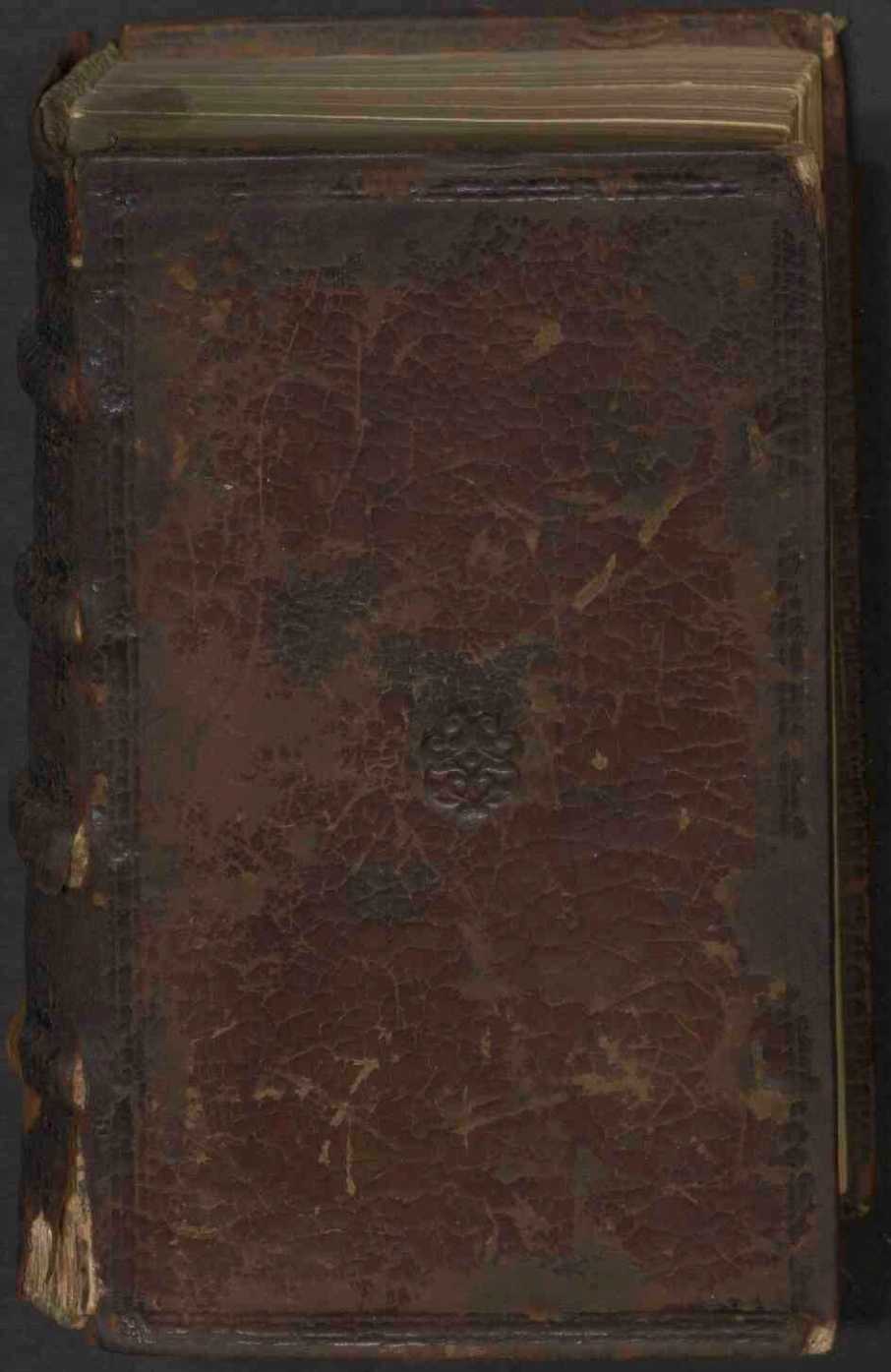

In Micham prophetam D. Martini Luth. comme[n]tarius

<https://hdl.handle.net/1874/428468>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

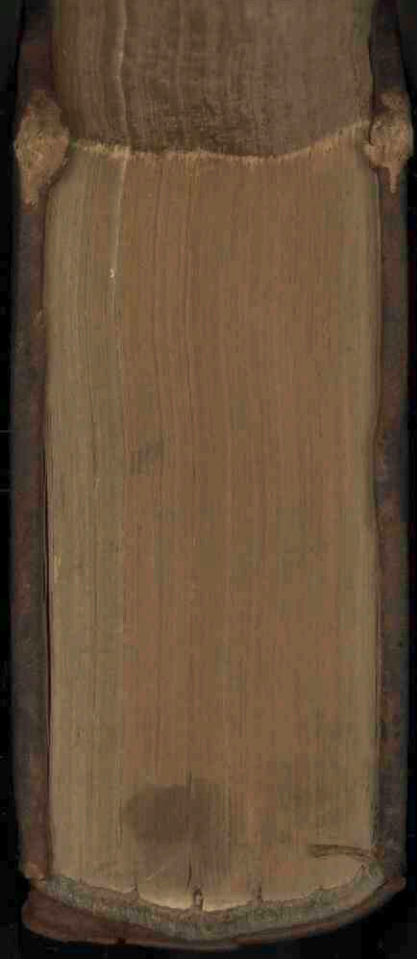
<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

K. 498

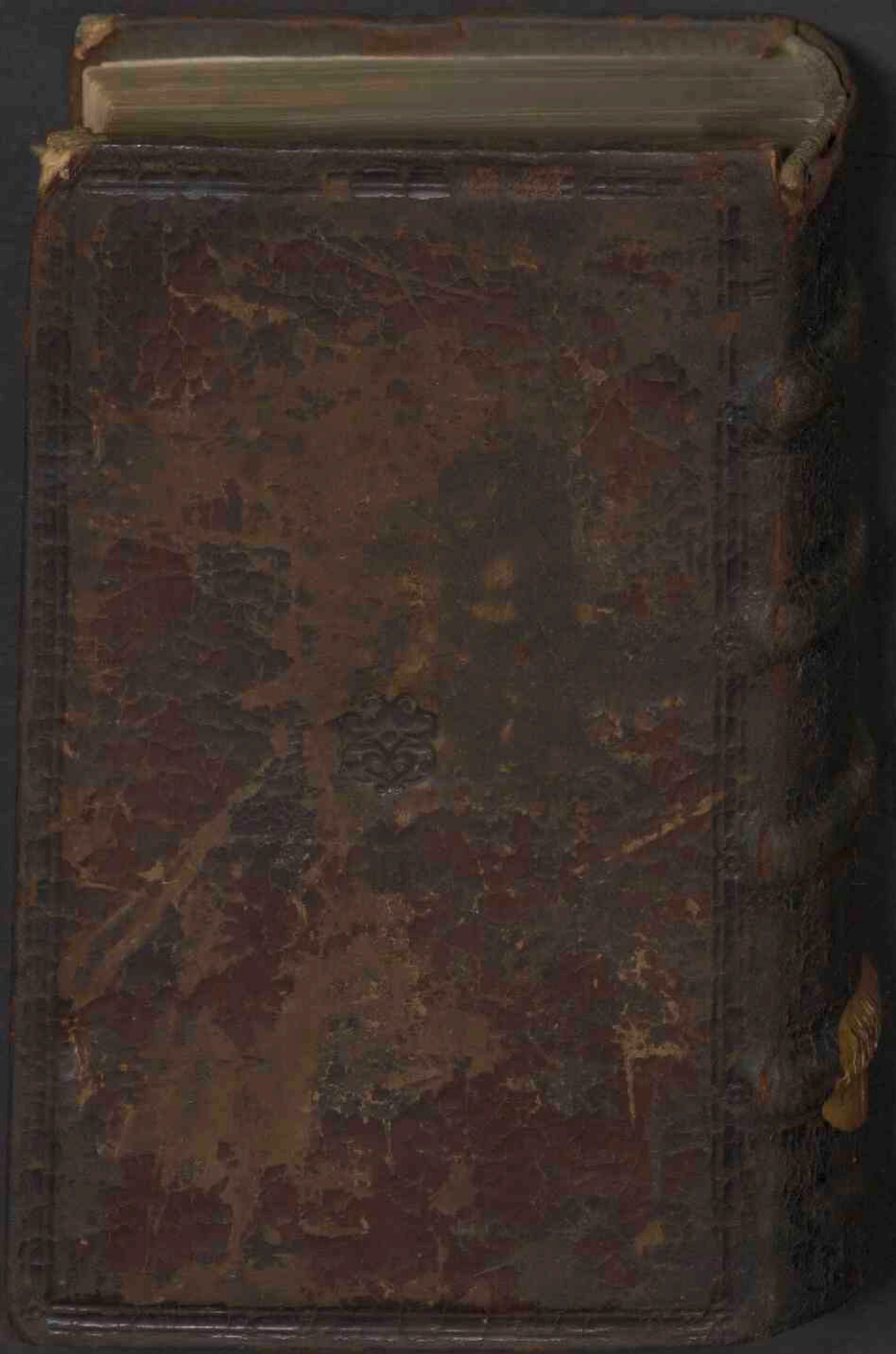
Pl. N. N°. 1

21

v

Biblia et interpretes

K 100 pl. No. 7

Octavo n. 155.

Handwritten notes in a Gothic script, including the word 'Biblia' and other illegible text.

Handwritten notes in a Gothic script, including the word 'Biblia' and other illegible text.

Handwritten notes in a Gothic script, including the word 'Biblia' and other illegible text.

Handwritten notes in a Gothic script, including the word 'Biblia' and other illegible text.

Handwritten notes in a Gothic script, including the word 'Biblia' and other illegible text.

no me b...
qu...
et...
imo...
i...
...

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

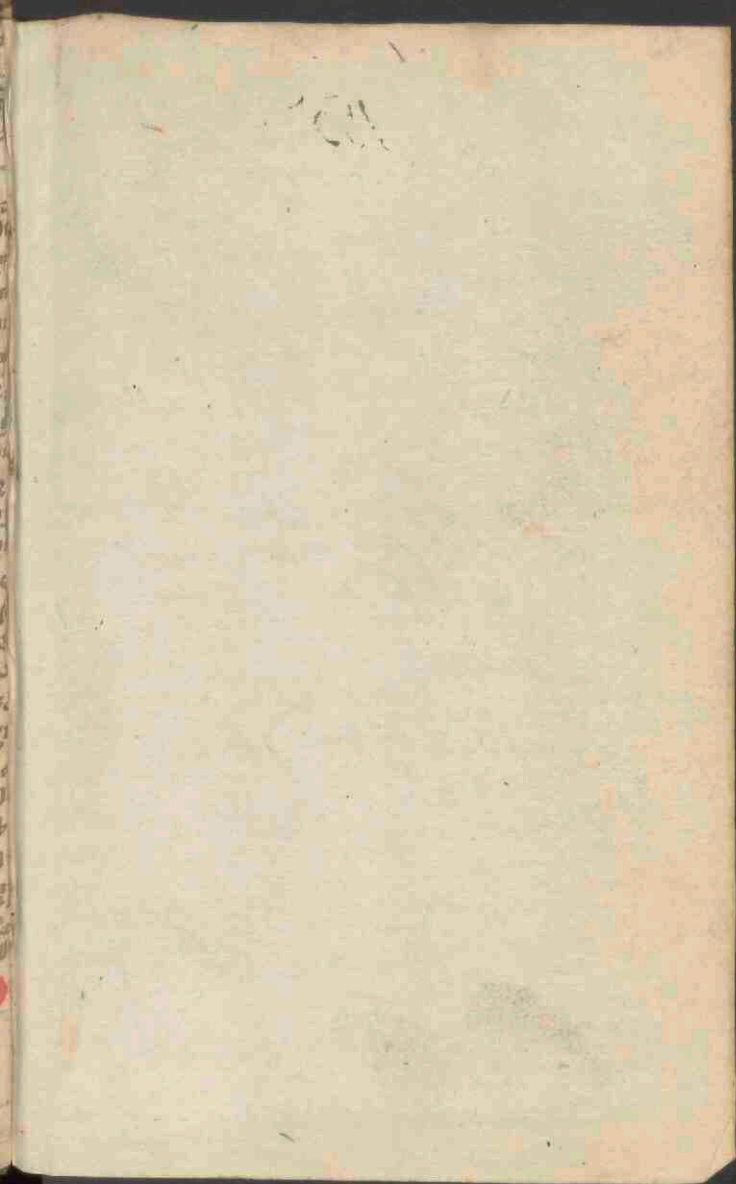
Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

Handwritten text with a red initial 'E'.

N. 11. B.

IN
MICHAM PROPHE-

TAM D. MARTINI LVTH. COM-

mētarius, opera & studio M. Viti

Theodori concionatoris No

ribergen, & collectus

& diuulgatus.

Ex dono Büschel.

Addimus eiusdem D. Lutheri doctissimas enarratio

nes in Cantica Canticorum, cum Indice

diligentissimo.

B A S I L E A E

M. D. XLIII.

MICHAEL PROPER

JAMES B. MARTIN DVM

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

THEODORE W. ...

REVERENDISSIMO

DOMINO NICOLAO AMSDOR-

fio, Episcopo Ecclesie Numburgensis in Tu-
ringia, doctrina & pietati prestanti,

Vitus Theodorus, concionator

Ecclesie Noribergen-

sis, S. D.

AEpe mihi cogitanti de Eccle-
siae gubernatione, uenit in men-
tem dulcissima imaginis, qua
filius Dei pingit & suum mu-
nus & ministros, recitans hi-
storiā de Samaritano, qui sau-
ciatum à latronibus semianimem & fouit ipse, &
transuexit in diuersorium, ac curari iussit.

Incidit enim natura hominis in seuisimos latro-
nes, à quibus crudeliter & uulnerata & spoliata est.
Et iacentem in uia, hoc est, oppressam naturam hor-
rendis calamitatibus praterierunt sacerdos & leui-
ta, hoc est, Mosaitica legis, & sapientiae humanae do-
ctores, nihil opis genere humano attulerunt.

Sed hospes interuenit Christus, is erigit semiani-
mes, abluuit uulnera uino, & infundit saluberrimum
oleum.

EPISTOLA

oleum. Et cum sarcinam grauem nostrorum criminum suo corpori imposuisset, transuehit egros in diuersorium, hoc est, in Ecclesiam. Ac precipit familie hoc est, doctoribus Euangelij, ut curationem administrarent. Quid dulcius cogitari potest, quàm si consideres expressam in hac imagine benevolentiam filij Dei erga genus humanum?

Sed rursus cum oculos ad diuersorium refero, & uideo omnia plena esse horribilium morborum, & curationem difficilem, periculosam, medicos dissimilimos, tum uerè cohorresco toto corpore, qualem nos, qui nunc docemus Ecclesias, Germaniam accipimus curandam: seuissimis profecto morbis conflictantem.

Nam ut de singulorum uitij non dicam, quanta sunt impedimenta curationis, tyrannides eorum qui Euangelio aduersantur? Epicureus contemptus uerè religionis in populo, calumnia impiorum doctorum, Eccij, Pygij & similium, qui deterrent animos imperitorum à pura doctrina, petulantia ingeniorum in sciolis, qui non desinunt conturbare limpidos fontes Euangelij, quod sonat in Ecclesijs nostris. Nos interim uerè ut Christus inquit, pusillus grex, quid proficere curando, hoc est, monendo, ac docendo possumus? Si humana iudicia consulimus, nos furori tam multorum pauculi, sprete, imbecilles obsistere nō possumus.

Sed

NVNCVPATORIA.

Sed me confirmat in nostro munere filius Dei, qui hoc suum diuersorium semper eodem serè modo per imbecilles gubernauit. Elegit Deus, ut inquit S. Paulus, infirma mundi, ut pudefaciat fortia. Non igitur deseramus stationem nostram. Nam & ipse filius Dei pollicetur se nobis adfuturum esse. Ego, inquit, uobiscum sum usq; ad consummationem seculi.

Sed tamen alia tempora alijs lætiora sunt & tranquilliora. Interdum habuit orbis terrarum pios principes qui ueræ doctrinæ propagationem adiuuerunt, ut Constantinum, Theodosium. Nunc non solum Turcica barbaries gerit arma aduersus Christi nomen, sed etiam multi reges ac principes titulo Christiani, grassantur in Christi membra, & puram Euangelij lucem opprimere & extinguere conantur.

Fuerunt olim Episcopi duces reliqui cœtus confessionatorum, qui & eruditione & autoritate consensus rectè docentium tuebantur. Nunc Episcopi, qui sunt satellites Romani Pontificis, non modo non iuuant curationem piorum in diuersorio Christi, sed lætrocinium exercent ipsi, defendunt turpissimos errores ac manifestè contumeliosos aduersus Deum, idolomanias in inuocatione Diuorum, & in prophætatione cœnæ Domini, uagas libidines & multa manifesta deliramenta, interficiūt pios melius sentientes.

EPISTOLA

Hæc neq; obscura sunt, neq; excusari à uerecundis ullo modo possunt, nisi quod prætextitur ineptaratio, quod sapientes & politicos uiros deceat, non *Ἰουαῶ χριστι*, nec à communi consensu potentiorum discedere. Hæc philosophia habeat alibi suum locum, non stabiliat errores contumeliosos aduersus Deum. Nos enim regulam in Ecclesia aliam habemus, quæ sic præcipit. Si angelus de cælo aliud Euangelium docuerit, anathema sit. Descendus & execrandus est, ac fugiendus tanquam *καὶ θρασύς*, qui defendit *εἰδωλομαχίας*, et bellum gerit cum primo præcepto. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, Ergo Episcopus illos hostes Christi, non solum relinquamus, sed etiam tanquam *ἰδωλομαχίας*, pollutos idolomania & cedibus piorum execremur. Si qui uerò sunt in eo coetu sanabiles, hos hortemur, ut se à cæterorum sententijs & consilijs seiungant, & incipiant gloriam Christi illustrare, & saluti suæ ac Ecclesijs consulere. Vtinam etiam pij principes Collegia repurgarent, & idoneos Episcopos præficerent. Nam hoc officium haud dubie Deo debent. Sicut scriptum est: *Aperite portas principes uestras, & tollantur portæ mundi, ut introeat rex gloriæ.*

Cum igitur tibi reuerendissime Episcope, *ausdissimam commendatam esse hanc gubernationem,*
quam

N V N C V P A T O R I A

quam nunc administras, non potui non probare exemplum. Te quidem scio alienissimum esse ab ambitione, & cum naturæ moderatione, tum uerò iam senectæ & laboribus confectum amare tranquillitatem, ac de tuo potius solere alijs cedere, quàm cum quoquam rixari. intelligo et hoc, subiisse te molestum onus & inuidiam. Sed animum tuum laudo, quod Ecclesiæ causa potius has difficultates adeundas esse censuisti, quàm locum concedendum alteri inimico puræ doctrinæ Euangelij. Si cæteri principes uerè uolent consulere suis Ecclesijs, tandem imitari eos hoc exemplum oportebit.

Nam quod disputant aduersarij tui de Canonica electione, uerborum prestigijs ludunt. Tot iam seculis nulla fuit Canonica electio, sed uel principum ambitione, uel conspiratione aliquorum potentum, per mandata sunt hæc prouinciæ, uel Romæ emptæ, spretis ueteribus & nouis Canonibus. Doctrinæ uerò Christianæ & gubernationis eius, quæ propriè est Ecclesiastica nulli prorsus est habita ratio. Hæc quæ narro ita manifesta sunt, ut nemo quamuis impudens & effrons negare ea possit. Utinam Ecclesijs restituant Canonice suffragationem, quæ non est unius tantum ordinis, sed eruditorum, honestorum, piorum ex omnibus ordinibus. Nunc Ecclesiæ sunt oppressæ tyrannide à collegijs, in

4 4

quibus

EPISTOLA

quibus etiam si qui sunt uiri boni, tamen uincuntur numero & audacia à malis. Erant igitur boni à cæteris ordinibus adiuuandi, ut gloria Christi illustraretur & saluti hominum consuleretur. Sed pellitur è medio sapientia, ui geritur res, in hac præsertim causa.

De electione palam uident aduersarij se nec ueteribus nec nouis legibus parere, sed ui retinendam censent possessionem potentiæ & uoluptatum, ex qua excuti se uiderent, si ad leges ueteres electionis reuocarentur.

Sæpe stomachor obijci nobis neglectiorem canonum, cum ueterum & utilium canonum præcepta multo plura sequamur, quàm aduersarij. Ipsi suo arbitrio figunt & refigunt diuinas & humanas leges. Imò ut de Solonis tabulas dictum est in Comœdia Attica, φρύγουσι καὶ γῆρας τὰς κῦρβει, torrent farinam incensis legum tabulis. Sic aduersarij nostri ante hæc tempora ueræ antiquitatis Ecclesiasticæ monumenta audaciissime aboleuerunt. Vbi sunt ueteres scriptores fidei collegiorum commendati? Quid dissimilius quàm collegia uetera hominum doctorum & piorum, & hæc sodalitia equitum, qui nunc perpetua orgia in collegijs amplissimis celebrant.

Quod igitur istic gubernatio tibi commendata est, pie & recte factum iudico, & deũ precor, ut consilijs uestris

NVNCPATORIA.

uestris faueat in tota emendatione quam instituistis, ecclesie uicinæ erunt inspiciendæ, Pastores pij & eruditi querendi, iudicia constituenda, disciplina san- tianda, excitanda studia literarum, & scholastici ino- pes iuuandi erunt. Ad has res agēdas scio tibi nec con- siliū nec uoluntatem deesse. Quare precor, ut deus ho- nestissimos conatus uestros adiuuet.

Prodest autem Ecclesijs, nos qui docemus Euan- gelium ostendere populo testimonia consensus nostri. ideo libenter nunc ad te scripsi, ut declarem me sen- tentia, animo & uoluntate cum Ecclesia tua coniun- ctum esse.

Deinde quia te semper propter integritatem tuam, & propter iudicij dexteritatem amaui, uolui perpetuam erga te obseruantiam meam hac præfa- tione significare, ac tui nominis auspicio, uiri clarissi- mi ac optimi D. Martini Lutheri præceptoris nostri, quem merito ut patrem ueneror, dictata in prophe- tam Micham publicare, quæ tamen ipsi recognoscen- da prius misi. Iudico enim has enarrationes Ecclesie etiam ad posteritatem profuturas esse, quia tanta est eius in interpretandis prophetis dexteritas, ut nemi- nem ei in hoc genere anteferre possimus.

Hanc laudem arbitror ei etiam ab aduersarijs sa- nioribus concedi. Sed quoquo modo uel aduersarij,

EPISTOLA

uel homines liuidi de eo iudicant, ego gratias Deo ago, quod & ad Euangelij agnitionem me uocauit, et facultatem mihi præbuit, non solum audiendi uiuam Lutheri uocem, sed etiam introspectiendi interiorem eius uitam domestica consuetudine, plenam pietatis & honestissimorum exemplorum. Ac uere & ex animo optarim ipsius hostibus omnibus, ita penitus introspectam Lutheri uitam, ut mihi cognita est.

Basiliius gratulatur sibi nutricis suæ institutionem quæ audierat Gregorium Neocæsariensem. Ait etiam alicubi adhuc sibi Athanasij uocem ἐναυλον sonare in auribus. Ita non dubito, quin & tu & multi alij gaudeant se audiuisse Lutherum, & agnoscant eius se doctrina profecisse. Scio Erasmus, etsi uidebatur ab eo alienior, tamen aliquando cuidam uituperanti Lutherum dixisse stomachabundum. Non esse uituperandum hunc uirum, cuius pagina una in interpretatione plus contineret solidæ eruditionis, ac plus lucis adferret doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ, quàm cuiusquàm enarrationes ullius ætatis.

Quare admodum moleste fero interdum nobis obijci à maleuolis, nos non iudicio, aut ueris causis ad ductos esse ad amplectendam doctrinam, quàm profitentur Ecclesiæ nostræ, sed quadam adulatione nimium Luthero tribuentes. Satis multum est arrogantiæ,

N V N C V P A T O R I A

tie, si putant nos omnes non aliter audisse Lutherum
 quam ut est in apologo de asino. ὅντις τις μῦθος ἐλάσ-
 γη, ὅδε τις ὄντις, ἐκίβη. Sed has calumnias refutabit
 tempus ipsum. Ego hanc doctrinam, quam Ecclesie
 nostrae profitentur, non dubito nativam esse Euange-
 lij uocem, & uere ipsam catholicæ Ecclesie Christi
 sententiam, necessariam ad ueram Dei inuocationem,
 & salutem hominum. Ideo & ipse in hac sententia
 acquiesco, & ceteros ad eam inuitare quan-
 tum possum, propter gloriam Dei, &
 hominum salutem cupio. Bene
 uale, Noribergæ, Anno

INDEX OMNIUM

EORVM, QUAE IN HISCE COMMENTARIIS digna uisa sunt annotatu, diligentissimus.

A

A Bath	219 a	Hierusalem	243 a
Abraham armis defendit Lot	126 b	Affectus Dei erga orantes	287 a
Abscondere faciem	81 b	quare affligat suos Deus	
Achzab	41 b	pag.	147 b
Achzib	41 b	Ager	362 a
Achab filius Amri	25 a	Ahas quot annis regnauit	6. b
Achab impius rex	210 a	Alere debet Ecclesia ministris	98 b
Adolescentula	351 b	Allusiones pulchrae in scripturis	36 b
Adolescentibus quare canticorum liber prohibitus	356 b	Alma dicitur Ecclesia	
Aduellam spelunca	42 b	pag.	140 b
Aduocati notantur	96 b	Aloë	338 a
Aedificare in sanguinibus	94 b	Altaria unde	12 b
Aedificatio maceriarum		Amanus mons	334 b
pag.	244 a	Ambulare coram deo humilem	197 b
Aedificatio uera ciuitatis		Amor	

I N D E X.

Amor	369 a	Annona difficultas unde	
Amor sponsi	312 a	ueniat	207 b
Amor iuuentutis	311 b	Antichristus sedem in Ec	
Amor nemini cedit	369 b	clesia habebit	88 b
Amor pondus omniū re-		Antichristi Ecclesia	
rum	370 b	pag.	198 a
Amos sub quo rege pro-		Antitheses pulchræ in	
phetarit	1 a	scripturis	37 a
Amri rex	24 b & 210 a	Anusa	35 b
Anabaptistæ taxantur		Aphar	36 b
phibētes arma	126 a	Aphra	36 b
Anathematum multitu-		Aperire ostium	342 b
do	27 a	Apprehendere	208 b
Angeli Ecclesiarum in		Aque multæ	370 a
Apocalypsi accusan-		Aquisgrani idolum	27 a
tur	182 b	Arabum multitudo uaga	
Angeli uocantur concio-		pag.	291 a
natores	176 b	Arbores	337 b
per Angelos deus noluit		Aromata	338 b
prædicari Euangeliū		Artaxerxes Longima-	
pag.	175 b	nus	151 b
Anima pro uoluntate		Artaxerxis pietas prædi-	
pag.	354 b	catur	149
Animorum uinculum u-		Assur pro hoste Ecclesie	
nicum	225 a	pag.	168 b
		Athnan	

I N D E X.

Athnan	26 b	Auditores ueri uerbi	
Auaritia cum tyrannide		pag.	333 b
coniuncta	79 a	Auditores perpetui Chri-	
Auaritia peculiaris la-		stiani	113 a
queus satane	93 b	Auen	47 b
Auaritia cum quibus ui-		Auertere faciem	81 b
tis creseat	273 a	Aularum pictura	220 a
Auaritia Papatus	80 b	Aulicus luxus	79 b
Auaritia quantum pecca-		Auster	338 b
tū in oculis dei	78 b	Auxilia & consilia ho-	
Auaritia obsedit omnes		minum fallunt	224 a
pag.	47 b	Azab	27 a
Auaritia impiorū	49 b	B	
Auaritia pulcherrimis		Baal sacerdotes	19 a
colorib. depingitur	218 a	Baal hamon	374 a
Auaritia hoēs pdit	202 b	Babylonij uenerunt ad co-	
Auaritiæ incōmodū	31 b	gnitionem dei	148 b
Auaritiæ magistri in au-		Balac prophetam Bileā	
lis	220 a	cōducit ad maledicēdū	
Auari seipsos spoliant		Balsamum	302 b (188 a
pag.	206 a	Bamoth	12 a
Auarorū crudelitas	63 b	Baptismus	203 b
Auarorum seuā	206 b	Basan	253 a
Auaris minatur Deus ua-		Bekudah	213
statio	269 a	Bellum sanctificare	83 a
		Bella	

I N D E X.

Bella quare gerenda	Balde	187
pag. 126 a	Bileam conductus male-	
Belligerari an liceat Chri-	dicit	201 b
stiano 126 a	Biblia sacra ediscenda	
Belsazer insolescit uictio-	Blasphemi qua	(29 b
ria 233 a	paena digni	44 b
Beneficium duplex 265 a	Bona praesentia negligi-	
Beneficia uerbi 308 b	mus	344 a
Beneficia eorum qui uer-	Bona deum exigere à no-	
bum habent 310 a	bis	194 b
Beneficia populi Iudaici	Bonch	94 a
pag. 312 a	Boreas	338 b
Beneficia Dei exprobrã	Botri in uinea domini	
tur Iudæis 186 b	pag.	215 a
Beneficia tria Iudæis	Bouis robur in cornibus	
praecipue exhibita 186 b	pag.	150 b
Beneficia corporalia etiã	Breuitas obscuritatẽ pa-	
pij deo accepta referunt	rit	64 b
pag. 310 a		
Beneficus est deus 203 a	C	
Bestiae simplices 313 b	Cain securitas	15 b
Bether 320 b	Calamitates quas pec-	
Beith Ezel 38 b	cata meruerunt sunt	
Bethlehem 155 a	pijs signa gratiæ	
Bileam conductus per	Calamitates pœ-	(236 b
	nae peccatorum 236 b	
	Calamitates	

I N D E X.

Calamitates futuras do-	Caprea	313 a & 320 b
minum per prophetas	Caput summi in populo	
prædicere	pag.	358 a
per Calamitates deus nos	Carmelus	253 a
admonet	Carnis natura	233 a
148 a	Cazeb	41 b
In Calamitatibus sanctifi-	Cedrus qua in re laudes	
care nomen dei	tur	373 b
149 b	Cera ad ignem	13 b
Caluo capiti asimulatur	Cerui	313 a
populus	Charitatis ignis	330 b
328 a	Christus ab æterno Dei	
Candor letitiam signifi-	filius	272 a
cat	Christus æqua & com-	
344 b	munis omnium pos-	
Canon quomodo Cantia-	sessio	128
corum liber sit intelli-	Christus dominus	155 b
gendus	Christus uocatur perru-	
289 b	ptor	72 a
Canticum Canticorum	Christus non cernitur o-	
pag.	culis	315 a
278 b	Christus pastor	69 a
Cantica in sacris literis	Christus uerus deus &	
pag.	homo	73 b
276 b	Christus Ecclesiæ suæ cõ-	
Capilli ordines Leuitarũ	filiarius	
pag.		
359 b		
Capilli nigri		
345 b		
Capilli sacerdotes & Le-		
uitæ		
350 b		
Capillorum similitudo		
pag.		
328 b		

I N D E X.

filiarius	143 a	ciuile	295 b
Christus natura deus		Cincinnati	328
pag.	156 a	Cinere conspergi	37 a
Christus pascit & defendit	160 a	Ciuitates uocari matres & filias	285 a
de Christi diuinitate locus	73 b	Cæcitas & confusio poena pseudodotorum	
Christi officium propriū		pag.	87 a
pag.	156 a	Cogere	114 b
Christi serui qui non		ad Cogitationes hominū	
pag.	157 b	deus respicit	50 b
Christi regnum	163 b	Colles in scripturis	182 b
Christi regnum firmatū		Collū sunt doctores	358 b
pag.	112 b	Concubinæ	351 b
Christi regnum habet no uos cultus	115 a	Columba ecclesiæ figura	
Christi regnum in uerbo tantum est positum		pag.	317 a
pag.	372	Columba ob munditiem laudatur	345 b
Christi regnum, regnum multitudinis	375	Columba habet simplicitatis laudem	302 b
Christum qui non audiūt non possunt scire uias domini	119 a	Columba in sacris literis semper laudatur	317 b
Ciceronis uox post bellū		Comam præscindere in luctu	43 b
		Concionatores falsi taxantur	

I N D E X.

xantur	83 b	re pios	1 b
Concionatores in honore habendi	176 a	Consolatio contra pericula	309 a
Concionatores quare absq; fructu concionentur	214 a	Constantia prophetica pag.	227 b
Concionatorum contemptus	200 a	Contemptus uerbi equo animo ferendus	7 b
Concionatorum pericula ab amicis	226 b	Contemptus dei & uerbi eius	182 a
Confundi in fortitudine pag.	256 a	Copher	302 a
Conscientiæ testimonia in pijs	338 a	Cornua ferrea	150 b
Conscientiæ & spiritus mutuū testimoniū	302 b	Corporalem locū Iudæi frustra expectant	158 b
Consilia mundi	143 b	Crater	358 a
Consiliarius uocatur Christus	142 b	Credendum in deum non in homines	227 a
Consilia regis Christi in fallibilia	144 a	Credientium opera deo placent	318 a
Consilia recta inslituere dei donum	199 b	Crudelitas principum in subditos	78 a
Consolatio uerbi	298 a	Crura	347
Consolatione opus habet		Crux carni dura	342 b
		Crux necessaria & utilis pag.	34 a
		Cultus dei	45 b
		Cultus	

I N D E X.

Cultus dei ueri & boni		Dentes candidi	329 a
pag.	195 a	Descensionis similitudo	
Cultus diuinos instituere		pag.	12 a
nemini permissum		Deserere dei	148 a
pag.	18 a	Deus salutis	229 a
Cultus dei summus	178 b	Deus est populo suo mas-	
Cultus externi placent		lus	307 b
propter internos	21 b	Deus quomodo inter suos	
Cultuum ordo	21 b	uersetur	302 b
Curui	387 b	Deus sol noster	332 b
Custodes	322 a	Deus quo consilio non	
Cyrus à Daniele institui		affligat	147 b
tur	149 a	Deus prius opprimit	
		quàm liberet	158 b
D		Deus semper antequam	
Abar	6 a	magnas calamitates	
D Danielis & sociorū		immittat, uerbo ad	
eius uirtus	150 b	pœnitentiã uocat	2 a
Darius à Daniele insti-		Dei notitia ueræ diuitiæ	
tuitur	149 a	pag.	141 a
Dauid calamitates	289	Dei consilium ante cala-	
Dauidis securitas	15 b	mitates	2 a
Decor Ecclesiæ	140 b	Dei imaginaria descri-	
Defensio	374 a	ptio	344 a
Dentes	329 a	b	2
350 b		Deum	

I N D E X.

Deum habere etiam im-	populū dentibus 84 d
pios 230 b	Doctores impij qui adu-
Deum cum suis perpetuo	latur principibus no-
loqui 315 b	tantur 222 d
Deum satan facit crude-	Doctores fideles 346 d
lem 263 b	Doctorum officiū 330 b
Deos laneis pedibus in-	Doctorum impiorū pœ-
gredi 12 a	na 86 b 93 d
Diffidendum hominibus	Doctoribus uerbi duo in-
non ubiq; 224 b	cumbunt 214
Dignitas ministerij 168 b	Doctrina 374 d
Dij sunt sterilia ligna	Doctrina impiorū 330 d
pag. 307 b	in doctrina unitas & cō-
Diligere misericordiam	sensus 335 d
pag. 197 a	Domus 323 d
Diuinitatis Christi testi-	Domus iacob 56 b
monium 137 a	in domo impij corrosio
Diuinorū nomina 177 a	pag. 202 d
Doctōr sit instructus	Donum spiritus argue-
pag. 330 b	re mundum & con-
in Doctore quid requira-	temnere pericula 92 d
tur 329 a	Dona spiritus ubi sint
Doctores impij taxantur	pag. 366 b
pag. 48 b	Draconū ululatus 34 b
Doctores impij lacerant	Ecclesia

I N D E X.

E

<p>Ecclesia contempta pag. 172 b</p> <p>Ecclesia duabus rebus opus habet 374 a</p> <p>Ecclesia munitur per uer bi ministerium 372 b</p> <p>Ecclesia in speciem non desiderabilis 290 b</p> <p>Ecclesia sine macula pag. 334 a</p> <p>Ecclesia undiq; cincta ho stibus 252 b</p> <p>Ecclesia dū uincitur uin/ cit 173 a</p> <p>Ecclesia hostibus nun= quā carebit 173 b</p> <p>Ecclesia quantumuis af= flicta, tamen triumphat 173 a</p> <p>Ecclesia dicitur alma pag. 140 b</p> <p>Ecclesia nomē gregis seu ouium habet 67 b</p> <p>Ecclesia libere omnes er</p>	<p>rores dannat 133 b</p> <p>Ecclesia patiens & ani= mosa est cum uersatur in suis rebus 133 b</p> <p>Ecclesia terribilis diabo lo 349 a</p> <p>Ecclesiæ uera descriptio pag. 153 b</p> <p>Ecclesiæ deum non desu= turum 4 b</p> <p>Ecclesiæ caput Christus pag. 139 b</p> <p>Ecclesiæ spoliatores 33 b</p> <p>Ecclesiæ falsæ securitas pag. 202</p> <p>Ecclesiæ ministri an li= ceat accipere mercedē pro opera 97 b</p> <p>Ecclesiæ forma ante E= uangelij lucem 90 a</p> <p>Ecclesiæ hostes 167 a</p> <p>Ecclesiæ alias notas addi derunt papistæ 249 b</p> <p>Ecclesiæ perpetua fortu/ na 233 b</p> <p style="text-align: center;">b 3</p> <p style="text-align: right;">Eccle=</p>
---	---

I N D E X.

Ecclesiæ ueræ studium	pag. 298 a	nent aderunt perpetuo	pag. 132 b
Ecclesiæ calamitatibus		Ecclesiam doctorum in-	
impij non afficiuntur		credibili penuria labora-	
pag. 233 b		turam	58 b
Ecclesiæ uineæ compara-		in Ecclesia uarietas mi-	
ta	212 b	nistrorum	373 a
Ecclesiæ notæ in spiritu		in Ecclesia diuersa offi-	
et usu præstantissi-		cia	130 a
tissimo	249 b	Ecclesiarum spoliatores	
Ecclesiæ et synagogæ in		taxantur	201 a & b
nouo testamento col-		Ecclesias laborantes prin-	
latio	248	cipes pro facultatibus	
Ecclesiæ habitatio	249	adiuuent	152 a
Ecclesiæ ueræ notæ sunt		Ecclesiastes Salomonis	
contemptibiles in spe-		pag. 281 b	
cie	249 a	de Ecclesiasticis bonis	
Ecclesiæ ab episcopis ui-		querela	32 b (80
sitandæ	354 a	Ecclesiasticorum luxus	
Ecclesiæ forma	316 a	Ecclesiasticus magistra-	
Ecclesiæ oppressio no-		tus taxatur	97 a
stris temporibus	241 a	Eder	140
Ecclesiam suam semper		Educere in lucem	241 b
habet deus	241	Egressionis similitudo	12
Ecclesiã ueram qui dant		Elisei	

I N D E X.

Elisei contemptus	176 b	pag.	444
Ephatrafon	203 b	Euāgelij doctrina	259 a
Episcopis in officio an contradicendum	88 b	claritas	67 b & uis 61 b
Esa. liber sermonum	7 a	& dignitas	180 b officiū
Esaiaam longo tempore prophetasse	1 b	261 a fructus	169 a
Euangelium	374 b	Euangelij contemptores notantur	178 a
Euangelium doctrina pla- ne inexhausta	118 a	Euangelij ministerio sa- tan se opponit	73 a
Euangelium quomodo concionetur de deo	250 a	per Euangelium quæ bo- na nobis contigerūt	191
Euangelium prædican- dum per totum mun- dum	286 a	Euellere comam in luctu pag.	43 b
Euangelium cœleste donū pag.	168 b	Exactio iniusta	78 b
Euangelium terrores pec- cati tollit	127 b	Excelsa	12 b
Euangelium uocatur sce- ptrum	117 b	Excelsa Iuda	20 a
Euangelium concordēs facit	128 b	Expectare Deum salutis pag.	229 b
Euang. raro in Italia in templis populo recitatur		Ezeb	27 a
		F	
		F Accere iudicium	195 a
		F Faciem ostendere	81 b
		Fascia coccinea	330 a
		Fastus Aegypti	51 b
		Fauus	336 b
		b 4	Fi. us

I N D E X.

Ficus utilis homini	130 a	nem facere	283 d
Fici immatura	317 a	Filiæ	307 d
Fides uera	229 b	Filij nomen	307 b
Fides nostrum uelamen		Fundamenta terræ	135 b
pag.	314 b	Flamma dei	369 b
Fides in promissionibus		Flos campi	305 d
dei hæret	303 a	Florum diuersa genera	
Fides uerbo erigit	300 b	pag.	305 b
Fides politica	225 a	Flumen per præcipitia	
Fidei consolatio	299 a	pag.	13 b
Fidei singularis uirtus		Fœmora	357 b
pag.	300 b	Fœmora latiora laudantur	
per Fidem accipitur remissio peccatorum	169 a	in mulieribus	357 b
Fiducia impia in templum & sacrificia	10 b	non confidendum in homines	223 b
Fiducia meriti uitiat etiã uerè bona opera	23 b	Fortuna populi dei	146
Fiducia in deum, requirit notitiam Christi	196 b	Fortuna quos fouet, stultos facit	39 d
Fiducia inter coniuges		Fortuna quibus exitio	
pag.	224 b	pag.	39 b
Fiduciã in homines damnat scriptura	224 a	Frater fratrem consolatur	335
Figuras grandem oratio		Friderici ducis Saxonie uox	295 b
		Fructus	337 b
		Fructus	

I N D E X.

Fructus ministerij	169 a	pendet	174 b 228 a
G			
Ath Palestinorū	36 a	Gilead	253 a
G Galaad	328 b	Gloria populi dei nō cer-	
Gilead quid	350 b	nitur	362 b
Gemelli foetus	350 b	Gratiarum actionem se-	
Gene	346 b	qui exauditionem	287 a
Gene rubicunde	330 b	In Grimmental idolum	
Generatio spiritalis		pag.	27 a
pag.	357 b	Grosi	317 a
Genitalium membrorum		Gubernatorum uitia non	
cur scriptura mentionē		disstimulanda	185 a
faciat	357 a	Guttur allegoricē signi-	
Gentes Hierosolymā ue-		ficat canere	361 a
nisse	123 b	H	
Gentium regna	352	H Aiesch	201 b
Gentium uocatio ad E-		H Haisch	201 b
uangelium	163 b	Halab	39 a 205 a
Gentium uocatio probat		Halal	205 a
hoc regnum esse regnū		Haporex	72 a
gratie	123 b	Hareslh	42 a
Gentium conuersio	71 b	Hafid	215
Germania admonetur		Hafon	86 b
pag.	2 b	Hauah	219 b
Germanie uastitas im-		Hazoleah	135 b
		Hebrae lingue usus	
		b 5	utli-

I N D E X.

utilitas	33 b	Horti	377 a
Hebraeæ linguæ cognitio		Hoseas quo tempore pro	
necessaria theologo	43 a	phetarit	1 b
Heder	63 b	Humilem coram deo am	
Hehelethi	205 a	bulare	197 b
Hibbelatecha quid	367 b	de hydrope simile	281
Hieroboam idololatria		Hyems	316 b
pag.	16 b	Hypocritarum natura	
Hieroboã consiliũ	17 a	pag. 11 b & cultus	194 b
Hieroboam primus rex		Hypocritarum mos in	
Israël	24 b	psis peccatis	200 b
Hieronymus taxatur		I	
pag.	196 a	Aad	201 a
Hieronymi ineptiæ	182 b	Iarasch	42 b
Hierusalem edificatio		Iaschebu	162 a
pag.	244 b	Iazah	38 a
Hinnom	19 b	Ibri	37 b
Hinnulus	320 b	Idololatra qui	18 b
Hinnuli	314 a	Idololatum uita mole-	
Hom	71 a	stissima	27 b
Hominum peruersitas		Idololatria quid	45 b
pag.	212 a	Idololatra unus aliũ per-	
Honorem deo adimere		det	268 b
quid	143 b	Idololatria cum auaritia	
Hortus	337 b	semper coniuncta	63 a
		Idolol	

I N D E X.

Idololatria non perpetuo impunis	17 b	fendit	179 a
Idololatria est, ubi non omnia fiunt ad uerbi dei præscriptum	18 b	Idolis cur Deus minetur	pag. 26 b
Idololatria in causa qd' regnum Israël sit deua statum	135 b	Ieel 49 a & El ibidem	
Idololatria cum blasphemia dei cõiuncta est	46	Ierusalem cum Samaria in pœna cõiungitur	7 b
Idololatriæ pœna & auaritiæ	207 a	Ieschah	207 b
Idololatria fugiēda	43 b	Ignis dei	369 b
Idololatria in papatu p Euang. reuelata	258 b	Ignis pro pœna	201 b
Idololatria deus grauius ter offenditur	179 a	Ignem scriptura iniustas opes uocat	206 a
Idololatriæ præmia	31 a	Ignorantia Papiſtarum	pag. 323 b
Idololatriæ pœna	40 a	Iehiskia quot annis impe rârît.	6 b
Idololatriæ qui occasionem dant, grauiorem pœnã merentur	40 a	Iehiskia pietas	8 a
Idola uaria Mariæ uirginis	27 a	Iehouah	73 b
Idolorum cultus deũ of-		Illuminare uultum	81 b
		Imagines quæ tollendæ	pag. 179 a
		an Imagines omnes tollendæ	27 b
		Imagines omnes in genere Iudeis non prohibitæ	28 a
		Imagines	

I N D E X.

Imagines in templo Hierosolymitano	28 a	flores comparantur	pag.	177
Imagines Moses & prophetæ prohibent	29 a	Infirmitas piorum	58 a	
Imagines prohibita quæ adorantur	29 a	Infirmitas in periculis quomodo fulcienda	pag.	142 b
Imagines quædam mendaces et turpes	30 a	Infirmi lacte aluntur	pag.	336 b
Imaginum usus	28 b	Ingrati erga ministros uerbi taxantur	99 a et b	
Impietatē palliare	22 b	Ingratitudo damnatur	pag.	181 a
Impietatem semper certæ calamitates sequuntur	27 a	Iniuria domino committenda	97 b	
Impij quid obseruent in scripturis	5 b	Insolescere letis rebus	pag.	233 a
Impij malum manuum suarum dicunt bonum	217 b	Ioer	143 b	
Impiorum multitudo	353	Ioiachin ex carcere liberatus	3 b	
& pictura,	57 a	Iosaphat optimus princeps	95 b	
studium, securitasq;	48 a	Iothan quot annis imperauerit	6	
232 b		Ira Dei immensa	16 a	
Impœnitentium poena	pag.	Ira Dei obruit impios	pag.	
81 b				
Inaures	299 b			
Incantatoribus, impij do-				

I N D E X.

pag.	12 a	Iudices iniqui taxantur	
Iram suam suam deus nō		pag.	48
tenet in æternum	262	Iudicare propter mune-	
Ireno	27	ra	95
Israël quomodo idolola-		Iudicandi potestas	96 a
triam excusauerit	17	Iudicium	92 a
Israël regnum uarijs id-		Iudicium significat uera-	
statum tempestatibus		bum dei	196 a
pag.	322	Iudicium cum iusticia dei	
Israël totus colligendus		pag.	241
pag.	67 a	Iudicium dei quale cum	
Iuda regnum quando ua-		punit	240
statum	14	Iudicium nostrum deum	
Iudæ regno Assyrius nō		iudicare	241 a
est potitus	53 a	Iudicium facere	215
Iudæi à multis liberaliter		195 a	
adiuti	151	Iudicij contemptores	93
Iudæi frustra dominatio		Iurare an liceat per crea-	
nem corporalem expe-		turas	313 a
ctant	137 a	Iurisconsulti taxantur	
Iudæos comminationibus		pag.	96 292
non credidisse propter		Iuuentus germinibus ter-	
promissiones non intel-		ræ comparatur	316
lectas	3		
Iudex iniquus	218	K	
		Abasch	264
		Keschar	

I N D E X.

Keschaphin	177 a	Lex quomodo de deo cō-	
L		cionetur	259 b
Abia	346 b	Lex implanta in naturā	
L Labia rubicūda	329 b	nostram	117 a
Labium uelare	87 b	Legis officium	261 a
Lachis	40 a	Legis opera	346 b
Lacte infirmi aluntur		Leuitarum pauperies	
pag.	336 b	pag.	32 a
Letitiæ summæ descri-		Libanus	334 b & 338 a
ptio	303 b	Liberorum immolando-	
Lair	199 a	rum mos	193 a
Lapides dolosi	204 b	Lilium conuallium	305 b
Lapides sacculi	ibid.	Ligna & lapides dei	
Lapidum aceruus	24 b	creaturæ	26 b
Lectus	321 a	Lu	64 b
Lectus Salomonis	324	in Luclu mos Iudeorum	
Lectus uiduus	323 a	pag.	43 b
Leo in Daniele	327 a	Lupi concionatores falsi	
de Leone & catulo leoni		pag.	84 a
comparatio	171 b	Lutheri labores	309 a
de Leporibus fabula		Lux in tenebris	235 a
pag.	75 b	Luxus principum taxat	
Lex	374 b	tur	94 b
Lex Mosi debet ualere		Luxus aulicus	79 b
pag.	120 b	Λυτρον	127 b
		Macc-	

I N D E X.

M

Maeciarum edificatio	244 a	Magistratum esse auarum quale periculum	93 b
Magia quid	177 b	Magistratum uitia car penda	75 b
Magistratus ne indul geant cupiditatibus suis	83	Magistratibus auaris crux fixa	82 b
Magistratus quasi caput in republica	76 b	Magnificentia in mundo	
Magistratus sui officij admonendus	76 b.	Magnificentia (164 b regni Christi	103 a
Magistratus peccata pu blica	77 a	Mala ineuitabilia faci lius feruntur	144 b
Magistratus impius ta xatur	55 b	Male parta, male dilabi prouerbum	31 a
Magistratus pius summum dei beneficium	187 a	Malus arbor	307 q
Magistratus uitia quo modo reprehendenda	183	Manna ludæis erat fasti dio	377 b
Magistratus admonen dus sui officij	184 b	Manasse nulla ratione potuit deprecari capti uitatem	83 b
Magistratus flos campi pag.	305 b	Mandatum Dei ubi non est, ibi non potest esse dei cultus	194 b
Magistratus diligenter oret	295 b	Mandragora	362 b
		Maresa	6 b 42 a
		Maroth	39 a
		Mater	

I N D E X.

Mater & filij	367	Millenarij apud Hebraei	
Match	201	os	176 a
super Maxillum percute		Ministeriũ uerbi magni ^o	
re	153 a	ficum	176 a
Mazor	245	Ministerij uerbi finis	
Medici notantur	292	pag.	91 a 98 a
Membra muliebria	332 a	Ministerij uerbi commen-	
Memoria quid	287	datio	170
Mensura minus plena		Ministerio ad questum	
pag.	203	abuti	201
Mensura iniqua	203	Ministerij fructus in no ^o	
Mercatores diuites ta-		uo testamento	168
xantur	219 a	Ministorum Ecclesiæ	
Mercatorum perfidia		contemptus	31
pag.	204	Ministorum contempti ^o	
Meretrix	31 a	punit Deus	176
Meretricis opes	33 a	Miracula omnium tem ^o	
Micha in plures concio-		porum	257
nes diuidendus	7 a	Miraculis quando opus	
Micha longo tempore in		pag.	112
ministerio fuit	6	Misereri	264
Micha quo tempore pro		Misericordia diuina mi ^o	
phetarit	1 b	us plenus	293
Millenarius numerus		Misericordia dei	262
pag.	376	Misericordiam diligere	
		pag.	

I N D E X.

pag.	197 a	Moschel	156 b
Moeroris signum oper- tura	286 a	Moses uirum dei se uo- cat	10 a
Monachi tyrannorum li- ctores	86 a	Mosen imitantur pro- phetae	81 a
Monachi fugiunt usitata officia	19 a	Mozaothas	156 b
Monachorum misera uis- ta	27 b	Mulieris nomine gens uel populus intellig.	135 a
Monachorum sanctitas		Mundus non potest ferre reprehensionē peccati	91
pag.	46 b	Mundus ad superstitionem prodigus, ad uerum bū dei parcissimus	31 a
Monachorum religio		Mundi coecitas	32 a
qualis	14 b	consilia	143 b & securi- ritas 247 a
Monachorū studia	170	Munera anteferre deo	
Monachorum cultus & opera	193 b	pag.	96 b
Monachorum studia deo non placere	247 a	Murus	373 b
Montes quid significant		Muros Hierusalem am- plificari	259 a
pag.	13 a	Myonenim	177 a
Montes in scripturis		Myrrha	333 b
pag.	182 b	& 338 a	
Mordere dentium	329 a	a	Naboth
Moreseth	41 a		
Morū peruersitas	223 b		

I N D E X.

N		Nose	261 b
N	Abath propter uineã	Nox	86 b
	occiditur	Nudus incedere	35 a
Naboth quare occisus		Numerum deus non cu-	
pag.	95 b	rat populi	4 a
Naharu	113 b	O	
& nahar	114 a	Bedientia propter fi-	
Nasach	168 a	Odem in Christũ placet	
Nasus rectus	358 a	pag.	122 b
Nasus custodit & uigi-		Obedientiam erga uer-	
lat	361 a	bũ suũ deus requirit	18 b
Nataph	54 b	Ober	261 b
Nehustan	179 b	Obturare aures	256 b
Nicena synodus secunda		Obuoluere caput	88 a
pag.	27 b	Oculus noster uidebit tro-	
Nimroth terra	167 a	pus	146 b
Nimroth pro hoste Eccle		Oculi	327 a
siæ	168 b	Oculi duces populi	345
Niphloth	254 b	Oculi sunt doctores	350
Nocendi studium acerrim-		Oculi caui indicant seue-	
um	48 a	ueritatem	346 a
Noha prædicatio	2 b	Oculi clari sicut piscina	
Nomen Dei	160 b	pag.	358 b
Nomen domini timere		Officio non excusatur	
pag.	200 a	peccatum	88 b
		Officia	

I N D E X.

Officia in Ecclesia perpetua	129 a	Osculari	363 b
Opes meretricis	33 a	Oscula auoris & fauoris signa	283 a
Opes iniuste	200 a	Oscula apud nos minus honesta	283 a
Opes male partæ compantur igni	202 a	Ostium aperire	342 q
Opes iniuste	206 a	Ostium sunt catechistæ pag.	373 b
Opera nostra non opponenda gratiæ dei	24 a	Ostendere faciem de ouibus similitudo	81 b 69 a
Opera uerè bona	191 a	P	
Operum dei perpetuum prædicatum	366 b	PAbulū gregis dominī pag.	259 a
Operum dei ordo	158	Palma non cedit oneri pag.	360 b
Ophel	140	Panis quotidianus	206 b
Opificum perfidia	204	Papa per idololatriam seipsum destruit	205 b
Oppressio tui in medio tui	207 b	Papistæ securi propter promissiones Ecclesiæ factas	3 b
Oportunitatem ipse deus definit	230 a	Papistæ non merentur conferri cū Iudeis	14 b
Optatio hebræa lingua caret	34 a	Papistarum cultus sine uerbo	22 a
Orationis utilitas	286 a	a 2 Papistarum	
Orationē sequitur exauditio	286 b		
Orationem qui abijciant pag.	230 a		

I N D E X.

Papistarū securitas	55 b	Pax nulla speranda sine	
Papistarum artes	85 a	cruce	342 a
& b		Pax sine armis retinere	
Papistas quid decipiat,		nequit	126 a
quò minus uerbo cre-		Pax dei in conscientijs	
dant	3 b	pag.	166 b
Parochias ob auaritiā		Pax in regno Christi	
collabi	31 b	pag.	127 a
Parta male, male perire		Pax inter consortes fidei	
pag.	273 b	pag.	128 a
per parturientem beatā		Pax suppeditat ocium	
uirginē intellig.	158 a	ad descendum uerbum	
de Parturiente similitu-		dei	317 a
do	244 b	Peccatum deus duriter in	
Pascere	159 b	populo suo punit	9 b
Pastoris officium	160	Peccatum duplex hostiū	
Pastores ministri uerbi		ecclesiæ	242 b
pag.	70 a	Peccatum consequitur	
Patientiam deo placere		pœna	238 a
pag.	348 b	Peccatum onus intolerā-	
Pauere coram domino		bile	262 a
pag.	257 a	Peccata debet ex æquo	
Pax	84 b	odisse	5 a
Pax & iusticiā coniun-		Peccata spiritualia et po-	
ctæ	263	litica mundus excusa-	
		sat	

I N D E X.

fat	217 a	Picturæ utilitas	28 a
ad peccata reuelanda o-		Pij pauidi, impij securi	
pus uerbo dei	45 b	pag.	57 b
Peccatorum pœna pri-		Pinebas factum	184 b
mæ & secundæ tabulæ		Pluuia pro doctrina	
pag.	210 b	pag.	54 b
de peccatis cauendis co-		Pluuie placidæ compa-	
gitandum, non de opi-		rantur concionatores	
bus colligendis	206 b	uerbi	171 a
Peccatoribus deum iras-		de pluuia similitudo	
sci	261 b	pag.	169 a
Pericula uincemus om-		de pluuia simile	164 b
nia in nomine domini		Pœna impœnitentiũ	82 a
pag.	261 b	Pœnam maiorem conse-	
Perrumpendi uerbũ	72 b	quentur, ij quorum ex-	
Persecutores uerbi ta-		emplo alij peccant	
xantur	2 b	pag.	40 b
Pesel	26 b	Pœnitentia uera	238 a
Personæ mutatio frequẽs		Pœnitentiæ doctrina pri-	
in scripturis	306 a	mo tradendæ	9 a
Petrarum cauernæ	318 a	Pœnitentiæ doctrina	
Petri cymba fluctibus ia-		pag.	238 a
stari, sed non mergi		Pœnitentiæ insignis con-	
pag.	103 b	cio	210 b
Pharao noster	187 b	Pœnitentiæ doctrina	106

I N D E X.

Politie præcipuus the- saurus uerbū dei 284 a	Porez Christus 73 b
Politiam suam laudat Sa- lomon, quod habeat uer- bum dei 283 a	Præceptum 244
Poma 362 b	Præsumptionis exempla pag. 55 b
Pondera iniqua 204 a	Præsumptionis pœna cœ- citas 5 b
Pontificem Romanū non esse caput Ecclesiæ 139	Primogeniti ferè reprobi pag. 204
Pontificum stulta sancti- tas 47 a	Principes cum petunt, co- gunt 218 b
Populus spontaneus in regno Christi 113 a	Principes debent Eccle- sia adiuuare 152 a
Populus dei quis 250 b	Principes coniungere se pontificibus 188 b
Populus dei comparatur muro turrato 372 b	Principes impij 93 b
Populus pius deo est rosa pag. 307 b	Principis omnia esse pag. 376 b
Populi dei laus 337 a	Principum officiū 218 b
Populi dei notæ ueræ pag. 337 b	Principum peccata non dissimulanda 77 b
Populum lacerare den- tibus 34 a	Principum officium dei dololatri 40 b
Populi dei fortuna pag. 146	Principum bonorū uox pag. 294 b
	Principum unica querel 6

I N D E X.

la	294 b	Promissionibus inflati iu	
Procuratores taxantur		dei	3 b
pag.	96 b	Propheta excitet ad pœ-	
Promissiones suas quo-		nitentiam	9 a
modo deus impleat, ra-		Propheta magistratus ui-	
tio non intelligit	4 a	tia liberè reprehēdit	183
Promissiones dei ad pau-		Propheta mēdaces	84 b
cos spectare	4 a	Propheta uidentur inter	
Promissiones legis & Ei		pugnare	109 a
uangelij differunt	60 b	Prophetae quando mit-	
Promissiones uniuersales		tantur	1 a
non sunt ad euentū ac-		Prophetae quare obscura	
commodandæ	67 b	tradiderint	67 b
Promissiones cum condi-		Prophetae nonnunquam	
tione date	105 a	uidentur sibi contrarij	5
Promissiones legis condi-		Prophetae cū oportuna	
tionales	59 b	est Mosen imitantur	81 b
Promissiones ad quos		Prophetae Mosen imitati	
pertineant	62 a	Prophetarū transi-	(9 q
Promissiones cur uniuer-		tiones abruptæ	66 b
sales, & tamen in euen-		Prophetarum mos	ibid.
tu sunt particulares	68	Prophetarū uocatio sin-	
Promissionibus etiam im-		gularis	77 b
pij gaudent	103 b	Prophetarum mos in cō-	
Promissionib. decipiūtur		cionando	9 b
& inflantur impij	56 b	a 4	Prophe-

I N D E X.

Prophetis quare Iudæi non crediderint	3 a	et 111 b	Regnū Christi diuersum à regnis mundi	113 a
in Prophetis magnitudo animi	14 a		Regnum Christi à Mosis regno diuersum	114 a
Prouerbiorum Salomo- nis liber	281 b		Regnum Christi in do- cendo	117 b
Psalmodum usus	277 a		Regnum Christi, et si cō- temptum sit in mundo, tamen est magnificum pag.	164 a
de Puella eleganti anthi- thesis	37 a		Regnum Christi spiritua- le	246 b
Puluerem lingere	256 b		Regnum remissionis pecc- atorum	244 a
Q			Regnū per nouū testamē- tū institutū quale	371 b
Vadrigæ igneæ	305 b		Regnum Israël uocatur claudicans	135 a
Questita male, dila- buntur male	202 a		Regnum florens agricul- to comparatur	25 b
R			Regnum Israël finaliter uastatum	53 b
Raab	242		Regnū Salomonis	352 b
Rabbim	125		Regnum gentium	334 b
Rabface insolescit uictio- ria	232		Regni	
Rationales cultus	190 a			
Rectus	215 b			
Recti	288 a			
Regenspurgi idolū	27 a			
Reginæ	351 a			
Regnum Christi	2 a			

I N D E X.

- Regni Christi & mundi
 differentia 252 a
- Regni populi Dei aboli-
 tio 246 b
- Regni Israël restitutio
 spiritualis 136 b
- Regni Christi spiritualis
 decor 141 b
- de Regno Christi Iudæo-
 rum opinio 371 a
- Reliquiæ fratrum 158 b
- Respicere ad dominum
 pag. 229 a
- Rei uocabulum 6 b
- Respublica est ceu peri-
 culoso in procelloso ma-
 ri nauigatio 289 a
- Reipublicæ florentis ui-
 tium 39 b
- Reipublicæ administra-
 tio difficilis 296 b
- Respublica humano con-
 silio non reguntur
 pag. 295 a
- Rerumpublicarum custo-
 des angeli 305 b
- Rerumpublicarum ma-
 gnarum uitia 220 b
- Resurrectionis testimo-
 nium 137 b
- Resurrectionis Christi te-
 stes ipsi hostes 234 a
- de Resurrectione testimo-
 nium 134 b
- Reuerti 264 b
- Roma quanto propior
 tanto Christianismus
 longinquior 102 b
- Romana uastatio 172 b
- Ros & pluuia 170 a
- Rosa pro scriptura &
 lege 358 b
- Rosæ 348 b
- Rosæ regna gentium ui-
 dentur esse 306 b
- Rubor significat amorē
 pag. 344 b
- S
- Acerdotes Baal 19 a
- Sacerdotes admonen-
 tur
 a 5

I N D E X

tur ne sint auari	80 a	pijs & profanis	20 b
Sacerdotes cur propheta		Sacrificia in quem finem	
uocet incantatores	177 b	præcepta	190 a
Sacerdotum mores	8 b	in sacrificijs duo Iudæo-	
Sacerdotū sanctitas	46 b	rum uitia	190 b
Sacrificium contriti cor-		Sacrificijs prospectum sa-	
dis	348 b	cerdotibus	192 a
Sacrificio Christi unico		Salomon quid	322 a
debetur honor remissio		Salomon summa cura ad	
nis peccatorum	192 a	ministravit regnū	375
Sacrificia parricidialia		Salomonis regnum	323 b
pag.	183 b	Salomonis libri tres	
Sacrificia typus summi		pag.	281 b
sacrificij	192 a	Samaria	24 b
Sacrificia sumptuosiora		Sanctificare bellum	85 a
unde	192 b	Sanctificatio nominis dei	
Sacrificia Iudæorum qua		pag.	243 a
re à deo damnata	191 b	Sancta à profanis uiciari	
Sacrificia quæ deo pla-		pag.	21 a
ceant	20 b	Sanctus quid	215 a
Sacrificia cur deus re-		Sanctos gaudere in inter-	
probet	189 b	ritu impiorum	243 a
Sacrificia deum nolle ibi.		Sanguini omnes insidiant	
Sacrificia legitima non		tur	216 a
placent cum fiunt ab im-		Sanir	34 b
		Saphir	

I N D E X

Saphir	37 a	Scripturae sacrae finis	
Sapientiae humanae error		pag.	280 b
pag.	7 a	Secantes uerbum dei re-	
Satan eligit mundissima		cte	329 b
loca	319 a	Securitas in uerbo pro-	
Satanæ insidiæ	319 b	mittitur	162 b
uic	119 b & doli	Securitas pontificum	
pag.	172 b	pag.	58 b
Scandalum omnibus mo-		Securitas impiorum	55 b
dis uitandum	226 a	Securitas facit ut non cre-	
Scandalum infirmitatis		damus deum peccata	
pag.	311 a	uelle punire	15 b
in Scandalum uenire e-		Securitatibus impij causa	
tiam res bonas	30 b	pag.	203 a
Scandala caueant ij qui		Sedendi uerbum	308 a
presunt alijs	225 b	Sedes Salomonis	325 a
Scandala detestanda		an Seditionis causa sit ue-	
pag.	188 b	ritas	76 a
Scandalorum causa in		Seditiones poenae peccato-	
Ecclesia	213 b	rum	184 a
Schabothi	209 b	ad Seditiones uic	95 a
Schebet	252 b	Seluhim	41 a
Scire & posse duo sunt		Semron	24 b
pag.	285 b	Septem & octo phrasys	
Scuta terræ	185 b	hebraica	167 b
		Serpens	

I N D E X.

Serpens æneus fractus	pag.	292 d
ab Exechia	179 b	
Serpentis similitudo		Stephani occisores 217 b
pag.	256 b	Stillare pro doctrina
Seruorum cōditio	197 d	pag.
Seueritas iucunda	345 d	54 b
Seumab	203 b	Stipendia liberaliora qui
Similitudo temporis noui		busdam ministris dan-
testamenti	188 d	tur
Simplicitas columbina		99 b
pag.	318 d	sopyā
Sol tribulationem signi-		368 b
ficat	293 b	Struthionū ululatus
Sophistæ porcini	257 b	34 b
Spinæ uidentur esse poli-		Sulamith
tiæ, in qua Ecclesia		355 d
dei est	306 b	Superbiam sequi opes
Spiritus sanctus efficax		pag.
pag.	169 b	51 b
Spiritus sanctus castus		Superstitio in infinitum
pag.	332 b	patet
Stare dei	159 b	27 b
Statera dolosa	204 d	Surgere
Status rerum ante Euan-		316
gelium reuelatum		Synagoge uastitas
		175 d
		T
		Tempus pacis
		299 d
		Templum habitatio
		dei
		10 b
		Templum legis
		263 d
		Templū sub Ahaz clau-
		sum
		11 d
		Tentat nos deus in bonū
		pag.
		286 d
		Tentat

I N D E X.

Tentationis fructus		descriptio	130 a
pag.	348 a	Triturationis usus apud	
in tentatione omnium bo-		Iudæos	150 a
norū obliuisci	297 a	Tumultus	71 a
Tētationes quousq; deus		Turcam deus suo tempos	
sinat inualescere	242 a	re perdet	241 a
Tentationum finis	370 a	Turris eburnea	358 b
in Tentationibus summa		Turris Davidis	331 a
ars	309 b	Turris Eder	140 a
Testamenti noui libera-		Turtur	317 a
tio præclarior quàm		Tuschijah	199 b
illa in ueteri testamen-		Tyrannis tragica ampli-	
to	254 a	ficatio	79 a
Testamenti noui mirabi-		V	
bilis	254 b	V Adere mitte, sicut uat	
Thus	333 b	dit	293 b
Thuris arbor	338 a	Valles quid significant	
Thuris odor	337 a	pag.	13 a
Timere deum	374 b	Vastationis extremæ des-	
in Timore dei uiuendum		scriptio	106 b
pag.	15 a	Vastutatis extremæ de-	
Tirza	349 a	scriptio	13 a
Trahere per beneficia		Vbera	358 b
pag.	114 a	Vbera docent	361 a
Tranquillitatis animæ		Vbera etiam in populo	
		pag.	

I N D E X

pag.	335 b	Verbū dei ubi non est, ibi
Vbera pertinere ad do-		non potest esse sana
ctrinam	284 b	ctā uita
		46 b.
Vberum similitudo	331 b	Verbum sine fructu non
Velare labium	87 b	docetur
		164 b
Velare ora	256 a	Verbum dum persequuntur
Venationis similitudo		impij, se ipsos euer-
pag.	216 b	tunt
		172 a
Venditores taxantur		Verbum docet timorem
pag.	203 b	& fidem
		196 b
Venter	346 b	Verbum pios ab impijs
Venter rotundus laudatur		discernit
	358 a	284 a
Ver	316 a	Verbi consolationes
Verbum	6 b	336
Verbum dei	347 b	Verbi uirtus in cruce
Verbum sequitur crux		pag.
pag.	294	335 b
Verbum dei assidue exercendum		Verbi lucem sequi calantes
	377 b	mitates
		2 b
Verbum gratiæ consolatur		Verbi dei maiestas
	343 b	9 b
Verbum dei perpetuo habet suos persecutores		Verbi consolatio est lux
pag.	132 a	in tenebris
		236 a
		Verbi natura & uarijs
		usus
		300 a
		uerbi dei commendatio
		pag.
		330 a
		Verbi fructus
		284 b
		233 b

I N D E X.

pag.	333 b	Vinea est populus	294 b
Potentia	125 a	Vineæ similitudo	221 b
reuerentia		de Vinea similitudo	
pag.	147 a	pag.	212 b
curfus	314 a	Vinum	309 b
beneficia	308 b	Vinum pro omnibus	
Veritas tyrannis impa-		mundi delitijs	284 b
tientissima	75 a	Violentiæ extreme de-	
de Vermibus simile		scriptio	78 a
pa.	257 a	Vir uento ambulans	
Vexillum	310 b	pag.	65 b
Vicario non opus habet		Virga pastoris uerbum	
Christus	139 b	Euangelij	252 a
Victoria omnium incom-		Virgam aliã petit quàm	
modorum	235 b	Moses	252 a
Victoria Ecclesie	173 a	Visio	86 b
Videntes	86 b	Vita speculatiua	367 a
Viduas spoliare quale		Vitæ uitiosæ causa	
peccatum	63 a	pag.	46 b
ad Vindicandum deus		Vitæ æternæ testimoniũ	
tardus	12 a	pag.	137 a
à Vindicta propria ab-		de Vita æterna testimo-	
stinendum	52 b	nium	134 b
Vinea est populus dei		Vitis commoditas	130 a
pag.	319 a	Vitta	
Vinea est Ecclesia			
pag.	375 a		

I N D E X.

Vitta	330 a	Vsurarij taxantur	218 a
Vituli aurei	24 b	Vulpes paruula & ma ^a	
Vmbilicus	357 b	gne	319 b
Vmbilicus depressior lau		Vulpium duo genera	
datur	358 a	pag.	319 b
Vmbra defensio piorum		Vultum illuminare	80 b
pag.	308 a	Vxores tam multas quā	
Vniendi uerbum	70 b	occasione Salomon	
Vocationem non deserē		habuerit	351 b
dam propter multitu		Z	
dinē improborū	214	Z Aenan	37 b
à Vocatione non disce-		Zair	154 a
dendum	7 b	Zelus	369 a
Voluntas Dei erga nos		Zidkos	187 b
pag.	258 b	Zion significat Ecclesiā	
Vox pulsantis	341 b	pag.	138 b
Vox dei duplex	108 b	FINIS.	

IN MICHAM PROPHETAM

Præfatio.

Cum iam instaret uastatio duorum regnorum
 Israël & Iuda, multi & insignes Prophetae à
 Domino missi sunt, qui eam calamitatem prædicerent
 & hortarentur populum ad pœnitentiam, ut in ista
 miserabili clade populi futura saltem aliqui conuer-
 terentur & seruariantur. Vastatio regni Israël inci-
 dit in annum Iehiskiaë sextum, is enim nonus est Ho-
 see. 2. Reg. 17. Annis post circiter centum & quin-
 quaginta regnum Iuda per Babylonium euersum, ci-
 uitas uastata & templum incensum est.

Argumentū
 quatuor Pro-
 phetarū. A-
 mos, Hoseæ,
 Eiaïæ & Mi-
 chæ.

Has calamitates primus Amos prædixit, qui sub
 Vfia, patre Iotham, fuit. Eum secutus Hoseas, uixit
 sub Vfia Iotham & Ahas. Esaias longiore tempore in
 ministerio fuit. Nam sub Ezechia quoq; uixit. Sed Mi-
 cha inter hos iunior Vfiæ tempore nondum fuit in
 ministerio. Horum Prophetarum planè eadem ratio
 in docendo est: Nam concionantur de uastando po-
 pulo, & abolendo regno corporali propter peccata,
 ut aliud nouum & spirituale per Christū instituat.

Prior pars doctrine ad pœnitentiam pertinet. Po-
 sterior pertinet ad consolationem piorum, qui cum in
 eadem calamitate essent constituti, opus habebant illa
 spiritali consolatione de regno Christi, per quod in

Regnum
Christi.

gratia se futuros credebant. Est enim regnum remissionis peccatorum, iusticiae & uitae aeternae. Atque huius spiritualis regni causa, cum ambo regna, iuda & israel uastata, & populus inter gentes dissipatus esset, reliquiae seruatae sunt, ut promissio de Christo maneret certa, & certus esset populus, ex quo nasceretur Christus. Hoc commune argumentum quatuor dicti Prophetae tractant, ut & populum uocent ad poenitentiam, & consolentur pios, qui communium calamitatum erant socij.

Deus semper
antequam
magnas calamitates
immittere,
uerbo ad
poenitentiam
uocat.

Atque hic recte admonemur de consilio Dei, qui semper solet, cum maximae mutationes & calamitissima tempora imminet, per uerbum prius admonere homines. Sic Noe a centum & uiginti annis ante diluuium concionatus est, ut emendarentur aliqui & saluarentur. Ante postremam uastationem Synagogae amplius 40. annis, Ioannes, Christus, Apostoli concionati sunt. Nec dubium est, quin hanc lucem uerbis quam hodie habemus, certa calamitas secutura sit. Nam ad alia peccata accedit hoc quoque, quod uerbum negligitur & contemnitur, ab ijs, qui id audiunt & habent. Reliqui qui non habent, ut sunt Pontifex, Episcopi, & multi furiosi Principes, summa cum crudelitate persequuntur uerbum. Haec an putas Deum uidere et tolerare posse longius? Cum igitur Germania ma-

P R A E F A T I O

Cur sit ad meritas poenas sustinendas, uerbo admone-
mur, ut saltem aliqui emendati, aut liberentur immi-
nentibus malis, aut habeant quo se in publicis calami-
tatibus consolari possint.

Ac Iudæi serè causam habuisse uideri possunt, cur
non crederent prædicationi Prophetarum? Extabant
enim promissiones de æterno regno Davidis. Item,
quod non esset sceptrum auferendum de tribu Iudæ,
donec ueniret Messias. Contra has promissiones ui-
debantur Prophetarum conciones pugnare. Itaq; non
deerant qui eos accusarent, tanquàm essent mendaces
spiritus, sicut Ieremiæ & aliorum exempla testantur
Ac inflati promissionibus non recte intellectis, secu-
rissimo animo ueros Prophetas ridebant & contem-
nebant, Sicut nunc Papistæ, quia somniant se esse ec-
clesiam, promissionibus ecclesiæ factis nituntur &
securissime uiuunt.

Inde comm-
nationibus
non crede-
bant, pro-
pter promiss-
iones non
recte intellectas

Atqui Deus mirabili sapientia utrunq; fecit, ut et
comminationes Prophetarum non essent irritæ, &
tamen promissiones quoq; implerentur. Abducebatur
populus captiuus, & tamen manebat lucerna de do-
mo David, captiuus Ioiachin, qui ab Eul Merodach
ex carcere liberatus & regio loco habitus est. Dein-
de accidit ut reliquiæ populi restituerentur, per quas
re, laurata est ciuitas & templum.

Papistæ sec-
ti propter
promissio-
nes ecclesiæ
factas,

Ratio non intelligit, Putat enim deum curare numerum, Et sicut ambitiosa est, putat deū suae gloriae causa magnificē omnia gerere. Sed deus numerum non curat, Imō ingentem multitudinem propter peccatum potius abiicit, ut paucis credentibus promissiones suas praestare possit.

Rom. 11 Ad hunc modum disputat S. Paulus, Deum non abieciſſe populum suum. Nam inquit, Ego quoq; Israëlita sum ex semine Abraham. Egredia scilicet res, gloriari de se uno, & interim totum populum fateri abiectum & reprobatum. Sed hoc modo Deus agere solet, sicut Esaias quoq; testatur, Si fuerit numerus filiorum Israël, ut arena maris, reliquae saluae erunt. Hoc impia turba Iudeorum non norat, Ideo securi contemnebant minas Prophetarum, & putabant Deum tantum numerum non abiecturum esse.

Papistae nullam similem promissionem habent, & tamen gloriantur, Deum ecclesiae non defuturum esse. Id quidem uerum est, Sed quomodo probabunt se esse ecclesiam? Num quia in suprema dignitate constituti sunt? Num quia maior multitudo ab ipsis stat? At nec dignitatem, nec numerum curat deus, sicut testatur Iudeorum historia. Quare debebant securitatem hanc exuere, & humiliari coram deo, ut qui ecclesiam suam

Ratio non intelligit, quo modo deus promissiones suas impleat,

Esai. 10

Papistas multitudo & dignitas securitatem faciunt quasi non possint perire.

suam possit seruare, etiamsi nullus Pontifex, nullus Episcopus esset. Sicut extincto ferè toto regno Iuda, & quicquid in populo eximium fuit, tamen seruauit stirpem, ex qua Christus natus est, tanquàm auriculam agni ereptam ex lupi faucibus, sicut propheta loquitur. Solet enim deus sic mirabiliter agere, ut impij confundantur, excæcentur & pereant. Amos 3.

Atq; hæc quoq; est causa, cur Propheta sic inuoluerint nonnunquàm futura, ut uideantur sibi esse contrarij? Sicut insignis locus est de Zidekia rege, de eo dicit Ieremias: Os eius loquetur cum ore illius, & oculi eius oculos illius uidebunt. Ezechiel aut Cap. 12 dicit: Quod facies eius operietur, & non uidebit terram illius. Huiusmodi contradictiones pulchrè obseruauerunt impij, et eas tanquàm certa argumenta mendacij obiecerunt prophetis. Et tamen uerum est quod Ezechiel dixit: Nam cum Zidekia oculi essent effossi, terram Babylonis non potuit uidere, & tamen uidit oculos regis. Offenderunt hæc impios, ut Prophetas suspicarentur mentitos esse, sed sic deus præsumptionem solet punire cæcitate.

Hæc paucis de argumento
huius Prophetae.

COMMENTꝰ IN PROPHETAM MICHAM

Caput I.

Verbum domini quod factū est ad Micham Morasthiten, In diebus Iothā Ahaz & Iehiskiaē regū Iuda, quod uidit super Samariam & Ierusalem.

NOTA phrasis est in uocabulo (dabar) Rectè quidem redditur uerbum, Sed Ebraeis uerbum plus significat quàm nobis, significat enim totum negocium de quo agitur aut dicitur, sicut nos ferè utimur uocabulo, rei.

Meminit autem in Titulo tantum regum Iuda, cum tamen etiam deuastatione concionetur regni Israël. Fortasse ideò, quia in regno Iuda tantum prophetauit. Amos & Hoseas etiam faciunt mentionem regum Israël.

Michas Iongotempore in ministerio fuit.

Morasthites uocatur propheta à patria Maresa ciuitate Iuda, Sicut patet ex Iosua. 15. 1. Par. 16.

Meminit autem trium regum. Iotham imperauit annis 16. Totidem imperauit etiam Ahaz filius. Iehiskia imperat annis 29. Hæc supputatio ostendit, quod non se

PHETAM MICHAM CAP. I.

non solum longo tempore in ministerio Micha uixit, sed etiam quod non uno sermone nec etiam anno uno Prophetiam istam absoluerit. Sicut igitur supra Prophetam Amos & reliquos in certas conciones diuisimus, Ita Micha quoq; in plures conciones est diuidendus. Atq; hæc quoq; causa est, cur Lucas **Lucæ. 4** prophetiam Iesaiæ uocet librum sermonum. Ostendit enim, non sicut nobis apparet, uno tempore & sermone, ista omnia tractata & absoluta esse, sed diuersis temporibus.

Pertinent autem hæc eò, ut equo animo seramus contemptum uerbi & persecutionem, quam hodie sentimus passim. Siquidem eandem calamitatem, indessso studio & animo, sancti propheta pluribus annis in peruicaci & duro populo pertulerunt, nec ideò discesserunt à uocatione. Sicut nos, cum animi indignitate mouentur & franguntur, sæpe de deserendo ministerio & sectando ocio cogitamus.

Quod autem addit, Verbum Domini esse factum contra Samariam & Ierusalem. Primum in eo sibi magnam inuidiam & odium conciliat, quod Ierusalem cum Samaria cõiungit. Cum tamen Hierosolymis esset uerus cultus & uerum ministerium. In Samaria autem neutrum esset, Sed idololatria et impia doctrina omnia essent plena. Sicut nobis indignũ uideretur,

Contemptus
uerbi:

Regnum Sa-
marie & Ie-
rusalem con-
iunguntur in
pœna.

si quis dicat : Eos qui Euangelium profitentur in eadem damnatione apud Deū esse cū Papistis, et easdem pœnas ac iudiciū idem subituros esse. indigna hæc uiderentur, & tamen uerum est, Deum ex æquo odisse peccata, siue à nobis, siue ab aduersarijs admittantur. Imò seruus qui uoluntatē Dei scit et eam non facit, ma-

Luce 12. gis uapulabit, sicut Christus in euangelio ostendit.

Sed Prophetam nihil mouet iudicium populi, libere dicit quod res est, nec mouetur periculo suo. Ideo seniores populi Ieremiam liberaturi ab iniusta morte,

Iere, 26. hoc exemplo Michæ contra furiosos sacerdotes, qui Ieremiam occisum uolebant, utūtur. Ac prædicant regis Iehiskie pietatem, qui Prophetā seruauerit tanto animo uaticinantem contra Ierusalem. Satis autem ostendit Ieremiæ locus, si absq; bono Rege fuisset, per eundem Michæ fuisse, propter hæc uaticinia contra ciuitatem sanctam Ierusalem.

Audite populi omnes, ausculta terra et quicquid in ea est, & sit Dominus Dominus in testem contra uos, Dominus de templo sancto suo.

Est exordium conuenientissimum argumento, Quia enim tam horribilem uastationem certo uidet imminere, magno spiritu, magnaq; uehementia homines, quasi sopitos in peccatis suis, conatur excitare ad

suscit

suscipiendam curam emendandæ uitæ & auertendæ
 pœnæ. Hoc enim primum est, quod Prophetæ solent
 agere. Et uoluit Christus etiam in nouo Testamento
 hūc in docendo ordinem seruari, ut primo traderetur
 doctrina pœnitentiæ, quæ deducit hominem ad agni-
 tionem peccati, ut nō solum confiteamur nos esse pec-
 catores, sed etiam incipiamus peccatum uere odisse
 propter magnitudinem iræ Dei, quam in nos deriuat.
 Simili exordio quoq; Esaias utitur. Videntur autem
 ambo imitati Mosen, Deuter. 32. Et si enim uni populo
 Iudaico concionantur Prophetæ, tamen tanta uerbi
 maiestas est, ut quicquid in tota creatura est, merito
 uerbum reuereatur. Et pertinet hoc exemplum ad
 nos omnes, ut discamus Deum timere & desinamus
 peccare, siquidem tam duriter peccatum in suo po-
 pulo puniuit.

Quod addit: Dominus Dominus sit contra uos in
 testem. Simile est illi quod in Apostolorum literis ui-
 demus, ubi se profitentur, Seruos Iesu Christi, per uo-
 luntatem Dei. Nam Micha non uult doctrinam suam
 accipi, tanquam suam, sed tanquam Dei. Ideò dicit se
 Dominum Dominum adhibere in testem, quod nihil
 propria uoluntate, sed omnia Deo reuelante & iu-
 bente dicat. Ut sit sententia: Audite me uos populi,
 Nam cum me audietis, ipsum audietis Dominum. Hūc

Propheta
 uult excitare
 ad pœnitenti-
 am.

Esaiæ. i.

tanquam testem Prophetiæ meæ profecto non sine
 Psalm. 90. summo uestro periculo abijcietis. Sic Moses in Ora-
 tione sua propter reuerentiam uerbi se uocat uirum
 Dei, hoc est, à Deo iussum & missum, ut uoluntatem
 Dei per legem reuelaret.

Templū hā-
 bitatio Dei.

Sed quid uult sibi repetitio cum mentione loci,
 Dominus de templo sancto suo? Hoc non solum ideo
 addit, ut uerum Deum, certa & uera nota describat:
 nempe qui uerbo suo promiserat, se habitare uelle in
 templo in Ierusalem. Sed etiam ut notet impiam præ-
 sumptionem. Nam regnum Iuda retinebat uerum cul-
 tum in legitimo loco. Cum autem propheta Ierusalem
 cum Samaria coniunxisset, & similem esset minatus
 poenam. Qui in regno Iuda erant se longe regno Is-
 raël putabant sanctiores. Nam regnum Israhel mani-
 festam idolatriam sequebatur. Huic præsumptioni
 occurrit hac repetitione Prophetæ.

Impia fiducia
 in templum
 & sacrificia.

Q. d. Præsumitis uos de cultu & sacrificijs ue-
 stris, iactatis templum, iactatis templi habitatorem
 Dominum, Sed ille ipse Dominus de habitatione sua
 testabitur contra uos. Etsi enim habetis legitima sa-
 crificia legitimo in loco. Tamen non præstatis uero
 modo. In eo enim erat fidendum, quod Dominus mi-
 sericors est. At uos fiditis in templo & sacrificijs
 uestris. Huic misericordie & benigno Domino debe-
 batis

PHETAM MICHAM CAP. I.

batis ex animo parere, & facere mandata eius. At ea negligitis & uiuistis in uestris uijs, sicut Esaias dicit: Cupiditatibus uestris laxatis frena, & sine timore Dei facitis quicquid libet. Hoc testimonium impietatis uestre ipse Dominus contra uos fert de templo suo, de quo ualde superbitis. Sed sicut locus uere sanctus est, propter sanctum habitatorem, Ita per uos quia prophani estis, prophanatur.

Ad hunc modum iudico Prophetam hic obscure taxare fiduciam, quam in templo, & cultibus suis uerius quam in Deo habebant positam Iudæi. Potest tamen etiam eò referri, quod sicut postea ostendimus, templum sub Abaz clausum, & omnes anguli pleni excelsis fuere. Q. d. Templum deseritis, quod Dominus destinauit ad cultum suum, Sed non patietur se contemni, ex ipso templo contra uos aget.

Quoniam ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet ac calcabit Excelsa terræ.

Hic incipit comminari futuram calamitatem seu uastitatem potius. Q. d. Nolite esse securi, Fingitis quidem Deum uobis esse propicium, aut saltem non uidere nec punire uelle peccata uestra, putatis eum ociosum stertere, &c. non animaduertere transgressiones uestras. Profecto iam commouet se, ut egredia-

Natura by-
pocritarum.

egredietur & uisitet uos, ueniens ueniet, ac descendet, hoc est, effectu ostendet se esse presentem & irasci impietati uestræ, ut eam puniat per Assyrium & Babylonium.

Utitur autem Scriptura similitudine hac egressionis & descensionis, ut ostendat Deum, etsi ad uindicandum tardus est, tamen certo uindicaturum esse quicquid est impietatis et scelerum. Sicut Poëtæ quoque finxerunt Deos laneis pedibus ingredi, cum supplicia irrogare uolunt. Nam impij non sentientes obruuntur ira Dei, sicut experientia etiam gentes docuit.

Vox Ebraea (Bamoth) quam latinus excelsa uertit, frequenter solet accipi pro altaribus seu aris, quas nos quoque latina consuetudine altaria uocamus, ab altitudine, seu quod in æditiore loco sint erecta super terram. In genere tamen significat quicquid est excelsum seu eminens. Itaque in hoc loco puto generaliter accipi: Dominus calcabit super excelsa terræ, id est, **Excelsa.** Quæ apud uos sublimia sunt, quæque præ alijs eminent, nempe Reges, Principes, Sacerdotes, cultum, denique & ipsum templum conculcabit Dominus, & in nihilum rediget. Itaque hæc huius totius Prophetiæ quasi propositio & summa est, quam postea uarie explicabit.

Et liquefient montes sub eo, & ual

ualles scindentur, Sicut cera à uicino igni, Sicut aquæ, que per præcipitium feruntur.

Sinecdоче est, usurpat enim continens pro contento. Nam appellatione montium & uallium complectitur totum populum, quod omnia uastabuntur que uel in montibus uel uallibus sunt posita. Alludit enim ad situm terre sanctæ, quæ plena est montibus & uallibus, ut significet extremam uastitatem, ne quid usquam putetur reliquum fore, à quo hostis manum absteineat.

Montes & Valles.

Similitudines quibus Propheta utitur eo pertinet, ut ostendat iram hanc Domini nulla ratione cohiberi aut impediri posse. Quid enim est quod ceram saluare possit adiuncto igni, ne liquecat? Quid potest cohibere impetum fluminis, per præcipitia loca labentis? Eadem ratio, inquit, erit poenæ, magno impetu grassantis in uos. Dominus est ignis, Vos estis molliores quauis cera. Dominus est flumen magno impetu ruens: Vos estis, ceu frutrices egre hærentes in præcipiti seu decliui loco. Sine negocio igitur abripiemini ad poenam, & peribitis.

Cera ad ignem

Flumen per præcipitia,

Horribilia hæc sunt, & quæ merito debebant nos reuocare in uiam, ne dum sine timore Dei, cum magno scandalo fratrum, in peccatis pergamus, exardescat

scat ira eius, et pereamus euestigio. Sicut Psalm. 2. *et*
 Psalm. 2. dem similitudine minatur.

Propter peccatum Iacob totum hoc
 fiet, & propter errata domus Israël.
 Quod uerò est peccatum Iacob, An nõ
 Samaria? Et quæ sunt excelsa Iuda?
 An non Ierusalem?

Pœnam prædixit, Nunc etiam causam calamita-
 tum istarum ostendit. Atq; hic cernitur in Propheta
 singularis magnitudo animi, & insignis *πρόφητος*,
 quod eos homines impietatis arguit, quibus totus mun-
 dus uidebatur nihil habere sanctius. Et profecto nos-
 tros Monachos & hypocritas, cum Iudæis nulla in
 parte possumus conferre. Iudæi enim uersabantur in
 cultibus à Deo institutis & mandatis, Sed Monacho-
 rum religio nihil est quàm *ἑβελόθησκηία*, sicut S. Pau-
 lus appellat, hoc est, cultus quos ipsi sibi sine uerbo,
 Col. 2. sine mandato Dei, ex proprio arbitrio delegerunt, de
 quibus nunquam possunt esse certi, quod deo placeant
 & probentur. Hos cultus tam ridiculos, et uerbo seu
 mandato Dei non suffultos, cum nostri tam ægre pa-
 riantur reprehēdi, Quo animo putabimus hanc Pro-
 phetæ concionem ab hominibus in speciem sanctis, &
 sua iusticia nitentibus, acceptam esse? Ac præsertim
 domus Iuda potuit ei obijcere, Templum, Sacerdotes,
 & legis

Papiste non
 merentur cõ-
 ferri cum Iu-
 daeis:

PHETAM MICHAM, CAP. I.

et legitima sacra in loco à Deo constituto. Sed Propheta in genere pronunciat, Propter peccatum Iacob & errata Israël (hoc est, eius populi, qui iactabat Israël seu Iacob patrem, à quo originem ducerent) istas calamitates obucnire. Ad hanc concionem tam libere uulgandam opus fuit animo magno, & contemptore omnium periculorum, quæ ab impijs iusticiarijs imminebant.

Porro sententia hæc, pertinet ad doctrinam de penitentia. Et utile est eam probe considerari, propter miram securitatem animorum, quam in nobis & alijs hominibus omnibus deprehendimus, Ea etsi propria nature nostræ est, sic per peccatum deprauatæ, tamè accenditur & augetur per Satanam.

Cain cum de fratre occidendo cogitat, neutiquàm cogitat Deum inspecturum, & ulturum eadem tam indignam. David accensus amore, neutiquàm præuidet animo illam penè desperationem, quam sensit cum admoneretur à propheta Nathan. Quanto minus cogitare potuit de horribili seditione post perfractum excitata? de uiolatis ab ea concubinis, de cædibus, quarum seditio occasio fuit? quæ omnia Scriptura ostendit, peccati illius pœnas fuisse. Nam Satan a mîs occupatum cogitationibus peccati sic tenet irretitum, ut nihil præuidere, nusquàm circumspicere possit.

Necessa

Securitas facta est, ut nō credamus Deū peccata puniturum re uelle

David.

Necessaria itaque est hæc Concio, quæ nos ad moneat, Deum simpliciter peccata uelle punire, nec uelle aut ad ea, conuiuere, aut leuiter ea punire, Sed iram eius immensam esse. Vt hoc modo admoniti, uiuamus in timore Dei, & Deum serio precemur, ne nos in tentationem inducat, sed gubernet ad sui nominis gloriam. Et à malo liberet.

Quod autem Propheta subiicit, interrogationem in persona populi: Quod est peccatum Iacob? & postea respondet, An non est Samaria? Hoc ideo facit, ut ostendat impios cultus, idololatriam, fiduciam operum mordicus ab hypocritis retentam & defensam esse. Q. d. Nemo potest uos ad confessionem peccati tanquam in iusticia. Vt igitur sciatis, quid Dominus reprehendat, & cur tantas calamitates uobis minentur. Regnum Israël peccat in Samaria, quod ibi sacrificat & cultus instituit contra mandatum Dei. Regnum Iuda autem peccat in Ierusalem eo ipso quod putat se Deum colere & demereri.

Porro supra dixi habuisse prophetas manifestam causam, cur cultus in regno Samariæ seu Israël institutos damnauerint. Quia enim Deus Ierusalem delegerat, in qua sacra fierent in templo, diuinitus iussa & edificari. Idololatria fuit quod Hieroboam instituit,

PHĒTAM MICHAM. Cap. I.

loca cultuum in regno Israël, fecit enim id sine uerbō,
imò contra uerbum Dei.

Atq; hi egregie pingitur stultitia & error sapien-
tia humanæ. Putabat Hieroboam, si peculiare cultus
in suo regno institueret, & prohiberet, ne subditi Hie-
rosolymis sacra annua facerent, se pulchrè stabilitu-
rum regnum suum, & fracturum uires regni Iuda.
Sed diuersum accidit: Nam hoc ipso consilio per idolo-
latriam euertit regnum, ut uastaretur à gentibus.

Consilia Hie-
roboam

Non dissimile est, quod hodie plerisq; Principi-
bus & regibus accidit. Adorant meretricem Roma-
nam, & impios cultus fouent ac defendunt, cauent ne
quid uel in doctrina uel ceremonijs mutetur, atq; hoc
modo putant se in tuto fore & sua saluari posse.
Sed hac ipsa ratione se & sua euertent. Neq; enim
deus contemptum uerbi sui & idololatriam perpetuo
patiatur impunem esse.

Etsi igitur regnum Israël mordicus retinebat cul-
tus suos, & dicebat se non idola, sed uerum deum,
colere. Nec tanti esse loci rationem, deum cor respice-
re, non locum, non personas, Perinde itaq; esse, siue in
Ierusalem, siue alijs in locis deo sacra facias. Nec ma-
iores uno in loco sacrificasse, Hierosolymam gen-
tium fuisse oppidum, quomodo igitur præstaret a-
lijs locis?

Quomoda
regnum Israël
excusauerit
idolatriam

Hæc & similia etsi à Pseudoprophetis, ad defensionem idolatriæ, contra Prophetas dicta sunt. Tamen idolatriam nõ potuerunt negare. Neq; enim nobis permillum est instituire cultus diuinos. Et si quid institutumus propria uoluntate, quomodo possunt animi certum esse, quod Deo placeo? Cum itaq; non solum locus, non personæ solum, sed tota ratio cultus à deo præscripta esset, sine negocio potuerunt prophete regnum Israël conuincere de idolatria. Non enim quid facias, sed quomodo facias refert, cum de cultu dei agitur. Offerebant in regno Israel statis horis & diebus, tauros, oues, oblationes, sicut usus erat in regno Iuda & Ierusalem. Et si igitur quod ad ipsum opus attinet, nulla erat differentia, tamen in eo differentia erat, quod deus iusserat alio in loco hoc opus fieri, & per alias personas

Idolatria est
ubi non om-
nia fiunt ad
præscriptum
ueteri,

Itaq; cum sacrificijs regni Israel coniuncta erat negligentia mandati dei, & inobedientia erga uerbum. Deus autem, sicut apud Samuelem est, potius uult obedientiam erga uerbum suum, quàm uictimas & adipem arietum. Si quis autem non obediat uoci dei, hunc dicit idolatram esse, etiamsi iacet summos & difficillimos cultus dei. Sicut idolatrarum proprium est, non deligere leuia in speciem, sed que ardua & difficillima sunt.

Idolatra

PHETAM MICHAM CAP. I. 19

Idè quoq; monachi nostri, Satane mancipia, fugiunt usitata illa, rationè administrandæ Oeconomie Monachi sunt usitata officia, &c,
coniugiū, et reliqua ad ciuilè uitā necessaria, officia nō utantur usitato uestitu, nō cibis usitatis. Sed ea deligunt quæ propter raritatē plus admirationis habēt
Sicut sacerdotes Baal uulnerabant cutē et sanguinem Sacerdotes Baal,
fundebant. Ipsi reges in populo dei, ad exemplū Abrahæ, mactabant et concremabant liberos suos. Sed cum deus ante omnia postulet, ut obediatur uoci suæ, manifestū est, ubi hæc obedientia non est, ibi esse idolatriam.

Sed inquires, non eadem ratio fuit regni Iuda. Hi enim retinebant usitatos cultus in loco diuinitus designato, & per personas diuinitus ordinatas. Cur igitur propheta dicit excelsa Iuda, esse ipsam Ierusalem, quæ ob hoc totius regni corona fuit, quod ad cultum dei ab ipso deo constituta fuit.

Hic primum debemus meminisse tituli. Dixit enim propheta se uixisse & concionatum esse sub Abaz fr- 4. Reg. 16.
lio Iotham, Ostendunt autem historie regem Abaz
discessisse à uia patris, & secutum uiam regni Israël. 2. Para. 28.
Nam & imagines Baalim sibi curauit fieri, et eas adorauit, & in ualle Hinnom immolauit filium, deniq; in excelsis omnibus sacrificauit. Hanc idolatriā cum Deus uarie puniret per regem Assyriæ, per regem Israël, per Edomitas: tamen non solum non est melior factus,

lior factus, sed addidit grauiora peccata, Templum destinatum à deo diuinis cultibus clausit, & in omnibus angulis Ierusalem erexit aras, in quibus iussit sacra fieri alienis dijs. In reliquis quoq; ciuitatibus Iuda iussit excelsa erigi, & alienis dijs sacra fieri. Rectè igitur secundum literam hoc modo exponuntur excelsa Iuda, ipsa Ierusalem, in qua impius Rex omnis generis impietates & idololatrias instituit, unde exemplum postea in totum regnum emanauit.

Excelsa Iudæ
Ierusalem

Sed inuenias alibi etiam ipsos cultus, legitimo modo in ipso templo per legitimas personas factos, reprehendi. Sicut Psal. 50. Esaiæ 1. ubi Deus simpliciter de ipsis sacrificijs pronunciat, se ea neq; amare neq; exigere, etsi nõ sint facta in alieno loco, nec per illegitimas personas, sicut in regno Israël.

Satis autem cum hoc modo reprehenduntur sacra ipsi prophete ostendunt quod in eis uitiosum sit. Esaias queritur, quod illi qui plurimum sacrificabant uiuant in manifestis flagitijs, dum per auariciam opprimunt pauperes, Ius non sanctè dicunt, negligunt pupillos et uiduas. Sicut Psal. 50. quoq; conqueritur, Odisse eos disciplinam, proicere sermonem domini retrorsum, Currere eos cum furibus, hoc est, in contractibus defraudare alios, & adulteria sectari, &c. Hæc qui faciunt & postea per sacrificia se commensurari putant.

Legitima sacrificia non placent, cum sunt ab impijs & prophanis,

dari pie

PHETAM MICHEAM. Cap. I.

ari putant, an non merito reprehenduntur?

Quare dominus 6. Cap. apud Hoseam quoq; dicit, se malle misericordiam, quàm sacrificium. Et repetitur hæc sententia aptissimè à Christo contra iustitios **Matth. 9** & phariseos, qui minimo locò habebant summa dilectionis opera, præ iusticijs suis. Igitur sacra per se bona & sancta uiciantur à prophanis hominibus, qui ea præstant, nõ solum sine fide, sed etiam cum mala conscientia, sine timore Dei, & ex corde non solum non poenitente, sed etiam querente & sperante per talia opera iusticiam.

Secundo, sunt talia sacrificia etiam ideò uiciosa, quia confunditur ordo, quem ipse deus uoluit esse in cultibus. Nam alij cultus sunt exteriores, sicut sunt sacrificia & ceremoniæ diuinitus institutæ, item omnia bona opera diuinitus mandata. Alij sunt spirituales, qui pertinent ad primã tabulam, sicut sunt fides, timor dei, inuocatio, spes, gratiarum actio, confessio, &c. Placent autem Deo etiam exteriores cultus, quia sunt obedientia erga uerbum, si sint coniuncti cum interioribus.

Ordo cultus

At Hypocritæ ueris cultibus neglectis, qui in corde sunt, tantum imitantur externos, & de ijs præsumunt tanquàm sint per se iusticia, etiamsi corda sint uacua fide & timore dei: Etiamsi in periculis non

Cultus exte
ri placet
propter inuoc
nes.

inuocent deum, sed quærant alia præsidia. Sicut Abaz relicto uero Deo & cultibus eius, se consecrabit ad cultum deorum Damasci, quia uidebat Syrum meliorem fortuna uti.

Hanc peruersitatem reprehendunt prophete & hortantur hypocritas, si uelint deo probari sua opera, ut deum uere timeant, eius uerbum sequantur. In deo spem omnem habeant positam. At hæc si negligant, frustra esse quicquid faciant & tentent, Deum enim non placari, sed irritari magis.

Ad hunc modum concionatur deus in Psalmo 50. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? immola deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & honorificabis me. quasi dicat, peruertitis ordinem & sinistre omnia agitis. Sic urgetis sacrificia, quasi ijs ualde opus habeam. Hoc potius præstandum erat, ut me agnosceretis deum uestrum, in me haberetis positas spes uestras, et inuocaretis me. Ita fieret ut etiam externi cultus tantam obedientiam, mihi probarentur. Sed cum illa committatis ac negligitis, quomodo hæc placere mihi possunt? Taceo quod additis peccata illa, impiam doctrinam, impias de deo opiniones, idolatriam & spiritualem fornicationem. Deinde etiam sceleratam

ac plenam omnis generis peccatis.

Ad hunc modum nos quoque reprehendimus in aduersarijs cultus, quos ipsi sine uerbo Dei instituerunt, & tanquam iusticias adorant. Vbi enim uota, ubi ce- libatus, ubi Missæ pro uiuis et mortuis, ubi cultus Sanctorum, ubi intercessiones & merita Sanctorum, ubi peregrinationes, Monachatus, & similes nugacissimæ nuge, imò nocentissimæ pestes, uerbo Dei institute, traditæ, aut mandatæ sunt? Si autem sunt sine uerbo, ubi queso est obedientia, quam Deus magis uult, quàm uictimas? Taceo iam, quod hæc contra uerbum defendunt impij, & uerbum, defendendæ idololatriæ suæ causa, crudelissime persequuntur. Si enim cultus Dei uis iactare, ostende uerbum Dei, non cogitationes tuas & idolum cordis tui. Verbum autem si non habes, fuge tanquam extremam impietatem, quicquid pro cultu Dei obtruditur.

Cultus Papistarum sine uerbo.

Secundo, reprehendimus quoque fiduciam, quam ponunt in opera per se bona, hoc est, diuinitus mandatæ: qualia sunt dilectionis opera, Per se bona quidem, sed tamen quæ uiciantur addita fiducia in ea. Sicut uiciabantur Iudeorum sacrificia, quanquam diuinitus instituta, & mandatæ essent. Placent quidem bona opera in ijs, qui habent remissionem peccatorum per fidem, in Christum, & habent suam

Fiducia meriti uicinat etiam uere bona opera,

remunerationem . Sed si cor in ea fidat , & putet se per ea habere Deum propiciam , tunc uiciantur & Deo placere non possunt . Nam fiducia non debetur nostris , aut aliorum operibus , sed debetur soli misericordiae Dei , ac meritis seu operibus filij Dei . Non sunt opera nostra opponenda gratiae Dei , sed praestanda sunt , tanquam obedientia , quam Deo tam propicio & misericordi debemus , cum hac confessione ,

Luc. 17. quod cum omnia fecimus quae possumus , tamen simus serui inutiles .

Et ponam Samariam sicut aceruum lapidum in campo , ubi plantatur uinea , & praecipitabo lapides eius in uallem , & funditus eam euertam .

Vituli aurei. Hieroboam primus rex Israel , sicut supra dixi , fecit vitulos aureos in Dan & Bethel , ut haberet suam peculiarem cultum in regno suo , differentem à cultu quem Dominus Hierosolymis instituerat , propter causas quas supra ostendi . In hac idololatria , cum totum regnum Israel annis quadraginta octo , esset uersatum , per Amri regem , emptus est mons Semeron , & in eo aedificata est ciuitas Samaria , cuius auspicia , ut essent augustiora , noua istuc quoque idololatria capta est praeter eam , quam instituerat Hieroboam , quae postea maxima incrementa sumpsit . Sic quidem

PHETAM MICHAM Cap. I.

quidem Samaria sedes Regum perpetua posthac fuit, Et Ahab folius Amri ibi instituit cultum Baal. Ideò propheta, cum caput peccatorum ostendere uolunt, Samariam ferè nominare solent. Ac alicubi totum regnum hoc nomine significant, Sed hic proprie de ciuitate agit propheta, quæ cum munitissima & opibus instructissima esset, & tamen, sicut propheta hic minatur, datura erat supplicium pro peccatis facile iudicium est. eadem calamitate etiam inuoluendas esse reliquas ciuitates.

Vtitur autem hic quoq; propheta in signi similitudine, qua futuram uastitatem graphice depingit. Florens regnum seu ciuitas rectè comparatur culto agro seu horto, ubi non solum singularis amœnitatis, sed etiam leta omnis generis frugum ubertas est, quam ordo quoq; commendare solet, ingrata enim est confusio, ubi non singula suis certis locis disposita sunt.

Ad hanc similitudinem respicit propheta, & minatur futurum, ut alia Samariae sit facies: nempe talis qualis est acervi lapidum, qui, cum uineta conserunt studiosi agricolæ, colliguntur ex uinea in unum locum. Quomodo autem, inquires, hoc fiet? Sic, ut lapides eius, hoc est, magnifica ædificia, & basilicas hostes disijciant, & funditus euertant. Hanc puto propriam esse sententiam. Quidam quod de plantatione ui-

neæ dicit, ita exponunt, Quod sit redigenda in uastum agrum, in quo uineas postea plantent agricolæ.

Et omnia sculptilia eius conterentur, & omnia donaria eius comburentur igni, Omnia denique idola eius perdam. Quoniam de mercede meretricis ea collegit, & in mercedem meretricis redibunt.

Quid, inquis, magni est, minari sculptilium & idolorum perditionem? Quis optaret ista salua, abditis hominibus & uastato regno? Num delectat Deum seuire in ligna & lapides, quæ sunt Dei creature, nec possunt peccare, etsi ab hominibus ad impietatem & scandalum transferri possunt?

Cur idolis mitetur Deus.

Sed pertinet hæc quoque comminatio, sicut reliqua ad poenitentia concionem, ut homines abijciant fiduciam istam, quam in mortua ligna ac lapides, & in cultus à se confictos, positam habebant, Siquidem certum erat, ut fierent præda hostibus, nec ipsa se possent liberare ab igni & hostili ui.

Quod ad Grammaticam attinet, (Pefel) uocantur idola sculpta. (Athnan) uertimus donaria. Sed est idem uocabulum, quod postea mercedem uertimus. Significat autem hic questum meretricium, hoc est, quem ex idololatria capiebant impij sacerdotes. Si-
cut

PHETAM MICHAM CAP. I. 27

Cut nos uidimus in ijs locis, ubi certa idola colebantur, magnam donariorum seu anathematum multitudinem quotidie oblatam. Qualia fuere Mariæ idola Aquisgrani, Regensburgi, In Grimmtal. & infinita alia per totum Papæ regnum, ex quibus amplissimos redditus compararunt idolorum mancipia, confectis ad id mendacibus miraculis.

(Ezech) idola uertimus, nam Scriptura sæpe ea sic appellat, à uerbo (Azab) quod proprie significat affugi. Non ideo solum, quod impietatem semper certæ calamitates sequuntur, sicut omnia omnium seculorum exempla testantur. Sed etiam quod nihil laboriosius & molestius est, quam idolatrarum uita. Sicut ^{idolatrarum} _{uita.} exemplo sunt monachi nostri, quibus quotidie nouus aliquis cultus nascebatur, quibus quotidie novos labores imponebat in infinitum patens supersticio.

Porrò hic locus unus est ex eorum numero qui hodie εἰκονομαχίας occasionem dedit, ut omnes imagines sine discrimine ex templis eijcerent. Neq; hic nouus in Ecclesia tumultus est, Nicena Synodus secunda, annis retro plus mille & centum, sub Constantio & Irene matre eius, hanc ob unam causam coacta est, & decretum magno consensu est contra eos, qui statuebāt nullum in templis imaginum usum esse. Non igitur absurdum fuerit paucis ostendere, quid de hoc

An omnes imagines iclerendæ
Nicena synodus secunda

hoc negotio recte possit constitui.

Iudeis non in
genere prohibi-
bitur omnes
imagines

Verum est quod Moses & Prophetae magno studio ubiq; prohibent & damnant imagines, Sed ineptum est, id in genere intelligere de omnibus imaginibus.

Nam & Iudaei imaginibus etiam in templo sunt usi, sicut ostendit aedificium Salomonis. Et quis dubitet in regum & principum domibus non fuisse aliquas pictas tabulas? Pictura enim, quia res representat, nunquam inter prohibitas, aut illicitas artes habita est.

1. Reg. 3.

Sicut igitur sine peccato recitatur historia de Salomone, sapienter iudicante inter duas meretrices, ita profecto sine peccato eadem historia pingitur. Neque ego unquam Iudaeos tam barbaros fuisse iudicavimus, quin etiam in publicis locis, & non tantum inter privatos parietes haec monumenta rerum praecclare gestarum habuerint picta, Sicut in ijs describendis perquam diligentes fuerunt.

Imaginū po-
tēti esse usus.

Non solum igitur barbariem, sed insignem quoque inscitiam iudicaverimus, quod in multis locis, etiam Christi & Apostolorum imagines, sine discrimine, ex templis eiectione sunt. Quis enim non videt, quod sicut sine peccato pie historiae, etiam cum fructu auditorum recitantur, Ad hunc modum propter rudes etiam pingi tales historiae & sculpi possint, Non solum in privatis edibus, sed in publicis locis: Ut sicut olim de
creta

PHETAM MICHAM. CAP. I.

creta rerumpub. in publico loco proponebantur. Ita rudes ubiq; admoneantur salutis suæ, beneficiorum Dei, poenarum, quæ peccatoribus influctæ sunt, & si quæ alia ad ædificationem sunt utilia.

Sed inquires, Si tanta picturarum & imaginum utilitas est, Cur tanto studio à Mose & Prophetis prohibentur & damnantur? Respondeo, Moses & Propheta loquuntur de imaginibus ad eum finem conditis, ut adorarentur, & per illam adorationem Deus crederetur coli. Sicut manifestum testimonium est in secundo præcepto: Non adorabis neq; coles ea, Quia ego sum Deus tuus. Sic in Deuteronomio dicit Mose, Dominus locutus est uobis, Vocem eius audiuiſtis, similitudinem uidiſtis nullam, Ne faceretis uobis imaginem, quam adoraretis. Ergo uicium omne est in adoratione & cultu, qui non ligno, non lapidi, non auro, non argento, sed ipsi Deo conditori debetur.

Adoratio igitur si absit, potest imaginum, sicut litterarum, usus esse, quæ admonent nos rerum, & res quasi representant. Euangelia exponunt historiam Christi, Lex & Propheta uoluntatem Dei nobis exponunt. Sed quis ideò chartas exosculatur? Quis eas adorat? Quis putat Deum coli, si coram sanctis Biblijs procumbat? Alius earum est usus, ut legantur, ut edoceamur de uoluntate Dei, & faciamus eam.

Hic

Imagines
prohibite
quæ adorantur.

Deut. 5.

Mendaces
imagines sim-
pliciter tol-
lende

Hic igitur nascitur alia imaginum differentia. Quedam enim mendaces & scandalosæ sunt, Sicut Barbaræ, Margarethæ, Georgij, Christophori, Catharine, &c. Hæ quia mendaces sunt (Nam quos respiciunt, nunquam in natura fuerunt) abijciendæ sunt. Sunt enim tantum ad idololatriam confictæ. Sicut igitur mendaces libri abijciuntur, quod etiam si diu eos legas, nihil nisi mendacia legas. Ita quoq; harum imaginum plane nullus est usus.

Non autem satis est admonere, quod sint mendaces. Sed propter scandalum penitus tollendæ sunt. In quem usum enim asservantur? Quin potius sicut nemo domi suæ scandalosas picturas ferre debet, Ita maxime ex publicis Ecclesijs eijciendæ sunt, in quibus omnia ad ædificationem seruire debent quicquid dicitur, scribitur, canitur, pingitur, sculpitur, In summa, quicquid uidetur & auditur. Ac habenda est in hac re posteritatis ratio, cui ista in scandalum & ruina esse possunt. Sicut exempla extant in sacris historijs, ubi etiam bonæ res, cum in scandalum abiissent, abiectæ sunt. Sicut æneus Serpēs, etc. Sed de hac re infra plura fortasse

Quod addit: Quoniam de mercede meretricis collegit Samaria, redibunt in mercedem meretricis. Habet speciem prouerbij hæc sententia, Sicut nos dicuntur

cinus, Male parta, male dilabi. Vocat enim usitata figura Meretricem, populum fornicantem cum idolis, deserto uero sponso Deo. Idola ista, donaria, templa magnifice ornata, hæc omnia, inquit, sunt præmia idolatriæ, parta per prædicationem fiduciæ in alienos Deos. Sed hæc omnia sicut parta sunt, ita etiam peribunt, Veniet populus impius & sine Deo, huic idola ista prædæ erunt, & c.

Meretrix.

Porro non inepte hic conquerimur de mundi extrema cæcitate et malicia. Experimur enim hodie, cū homines recte de Deo & cultu Dei: item de uere bonis operibus docentur, immanem quandam auariciam omnium corda atq; animos occupasse. Nemo ea liberalitate iuuat pauperes qua debebat. Excogitantur infinitæ uie augendorum preciorum etiam in minutissimis rebus. Quicquid aut in ministros Ecclesiarum, quicquid in Scholas, impeditur, hoc omne iudicatur esse nimium. Itaq; quod summum, non solum dedecus, sed quoque peccatum huius seculi est, uideas hominum auaricia multas parochias aut penitus collabi, aut miserime negligi.

Mundus ad
superstitio-
nes prodig-
us, Ad uer-
um Dei par-
cissimus &
auarissimus
est.

Sed respice superiora secula, cum nulla uera religionis ratio extaret, cum homines ad idolorum cultus & uanam priorum operum fiduciam deducerentur. Ibi nullus largiendi finis fuit. Omnia monasteria, omnium sacrificulorum Collegia pascebantur in summa
abun-

abundantia omnium rerum, Tempia auro & argento usq; ad admirationem ornabantur. In summa, diceas aurum & argentum ab hominibus tunc uilius habitum, quam nunc lapides. Merito deploranda hæc cecitas mundi uenit, quam Propheta hic ostendit, quod idololatria foelicissima fuerit, et habuerit amplissimos prouentus, ubi Leuitæ, qui in Ierusalem uero ministro præerant, misere esuriebant.

Cecitas mundi.

Querela de bonis Ecclesiasticis.

Sed quæ poena proposita est ijs, qui sic per impietatem opes colligunt? Nimirum quam Propheta dicit, De mercede meretricis collegit ea, & reuertentur ad mercedes meretricis. Magna hodie querela est, occupari bona Ecclesiastica à nostris Principibus, & poni in prophanos usus. Sed primum, si sunt bona Ecclesiastica, te queso, quomodo sunt parta? An non per uanas & impias prædicationes Missarum, indulgentiarum, meritorum, & similes nugas? Deinde queso te, quomodo ijs utuntur, qui amplissimos redditus Ecclesiasticos habent? Quotusquisq; est, qui docet Euangelium? qui pauperum curam agit, qui in aliqua parte dat talem Ecclesiæ operam? An non fere soli sunt qui Euangelium crudelissime persequuntur? qui omnis generis idololatrias mordicus retinent, & cum summa crudelitate defendunt? Qui infinitis scandalis, & turpissima uita Ecclesiam deformant? Quid multus

PHETAM MICHAM. Cap. 1.

multis? sunt uere opes meretricis, & ab illis ipsis, qui eas tenent non collocantur in alios usus quàm meretricios. Aut enim foedissimè eas prodigunt, aut crudeliter comparcunt. Sed hæc nondum uera poena est, Prædæ erunt alijs, qui ueram doctrinam, neq; norunt nec propagare student.

Opes meretricis.

Quod ad nostros Principes attinet, omni laude digni sunt, quod recta studia & religionis doctrinam egregie et cum maximis sumptibus propagant, In merito igitur spolijs & alienatarum ecclesiasticarum opum accusantur. Hi rarius accusentur, qui ecclesiam non adiuuant, & tamen monasteria spoliant. Sed hoc quoq; accidit Papistis secundū uerbū prophetae: Opes meretricis sunt, et in opes meretricis redibunt.

Ideo plangam & ululabo, incedam spoliatus & nudus, planctum edam, qualis est draconum, & sicut struthionum pulli eiulabo.

Quæ sequuntur, etsi quod ad sententiam attinet, plana sunt (Nam uastationem, quam hætenus paucis comprehensam prædixit, nunc copiosius et quasi per distributionem explicat) tamen propter uarias allusiones obscurissimam grammaticam habent.

Atq; hic recte admonentur sacrarum literarum studiosi, ut magno studio incumbant in linguarū studiis. Etsi

dia. Et si enim hæc explicari audias optimè, tamen impossibile est, ea plene assequi Ebraicæ linguæ prorsus rudem, propter figuras, quas nulla alia lingua imitari potest.

Ostendit propheta hætenus uastationem regni Israël et Iuda per Assyriū futurā. Nunc quasi in rem præsentem ducit lectorem, ac non aliter uaticinatur, quàm si omnia essent posita ob oculos. Itaq; potentialiter intelligenda sunt uerba hæc, quæ in futuro Ebraeus legit. Caret enim Ebræa lingua optatiuo. Tanta, inquit, est calamitas, ut posset aliquis uel deberet lugere & eiulare, sicut Dracones, &c.

Uulatus draconum & struthionum.

Porro usitatum est in sacris literis, quoties uastitas significatur, uti similitudine draconum & Struthionum, in desertis locis ululanti. Sicut Esaiæ 3. de uastatione Babylonis 3 4. de uastatione regni Edom. Threnorum 4. de uastatione Hierosolymorum, &c. Ideo autem potissimum allegat propheta magnas bestias, ut exaggeret futuram miseriam: Nam pro magnitudine corporum etiam magnos rugitus ædunt.

Struthio
Cap. 39

De Struthionibus est apud Hiob, quod sit uercors & crudele in suos pullos animal, siquidem ponunt oua in terram, & postea ea negligunt. Disertè igitur propheta pullorum meminit, ut ostendat populum prorsus derelictum, sicut uerè derelictus pullus est, cum à

PHETAM MICHEAM. Cap. I.

est, cum à matre negligitur.

Quod dicit: *incedam nudus, referendū est ad ornatum splendidiorē, Non quasi planè nudus uelit incedere, sed quod honestiore uestitu deposito, in uili ueste (sicut sordidati solebant) uelit incedere. Sicut Iesaiā iubebatur incedere nudus, ad significandam captiuitatem Aegypti. Neq; autem est, quod cogitemus eum prorsus nudato corpore incesisse, uili & breuio re ueste indutus fuit, oblonga & honestiore abiecta. Sicut in historia Euangelij discipulus dicitur aufuisse nudus, relicta post se syndone, quæ superior & honestior uestis erat.*

Nadum incedere.

Cap. 20

Mar. 14.

Quoniam plagæ eius sunt insanabiles, ac uenerunt usq; ad Iudam, per uenerunt usq; ad portā populi mei, usq; ad Ierusalem ipsam.

Vocabulum (Anusa) significat uehementem, grauem & miserabilem plagam, quæ non potest sanari. *Ista uastitas, inquit, quæ in Israël incipiet, non ibi resistet, Sentiet percussuram eam Iuda quoq; , Imò in portis Ierusalem sentient eam. Notum enim est ex historia, sicut paulò post propheta uaticinabitur, Sanherib regnum Iuda quoq; uastasse, & peruenisse usq; ad Ierusalem, Eam cum obsidione cinxisset, ab angelo domini inde fugatus est, cum magna*

Anusa.

cade, hoc propheta hic significat.

In Gath ne annuncietis, neque exaudiat
tur ploratus uester, In domo Aphra in
pulvere uoluta te.

*Hic incipiunt figuræ, quæ difficultatem pariunt,
Nam in re difficultas nulla est.*

*Quod de Gath Palestinorum dicit, transumptum
est ex cantico Davidis. 2. Sam. 1. Nam Prophete sæpe
ex historijs mutuuntur aliquid, cum in re quædam sit
militudo est. David uidet magnum uulnus accepisse
regnum extincto Saule & eius filijs. Hanc calamitatē
optat sic posse tegi, ne incircumcisi Philistijm id
resciscant, & ideò letentur. Idem propheta hic op-
tat, Augetur enim calamitas, cum uideas insula-
tantes hostes.*

Aphra Aphra est in tribu Benjamin, Quia enim dixit
pertingere plagã hanc regni Israëli, usq; ad Iudam &
portas Ierusalem, ideò in Benjamin & tribu Iuda pos-
sitas ciuitates commemorat.

*Atq; hic prima allusio est, In domo Aphra, in A-
phar uoluta te. Porrò Aphar significat proprie ter-
ram effossam, quæ dissoluta est nec coheret, qualis
est quæ ex sepulchris effoditur & ferè solet reddi uol-
cabulo terræ aut pulueris. Sententia igitur est, ciuitas
Aphra rectè à puluere nomen habet. Ea enim tum*

eius cal

PHETAM MICHAM Cap I.

eius calamitas erit, ut merito, tanquam in summo luctu, cinere se cōspargat, Id quod usitatum Iudæis erat in magnis periculis & magno luctu. Cinere con-
spergi.

Transi ciuitas decora, turpiter nudata.

Porrò non est hic allusio in uocabulo, sed pulchra in re antithesis (Saphir) significat pulchrum & decorum esse. Hoc nomen, inquit, Samaria hæcenus habuit, Sed quo abiit nomen tuum? Quò abiit decor & pulchritudo tua? iaces enim uastata, ac si nunquam fuisses, & es tota, operta confusione & ignominia, perinde ac si quis elegantem puellam splendido uestitu ornatam, exuat & nudam obijciat spectandam oculis hominum.

Porrò hic Ebraismus est, qui latine non, nisi per circumlocutionem, reddi potest. Sic enim de uerbo ad uerbum sonat, transi uobis ciuitas decora, (Ibri Lat-chem) Hoc est, abi, & fuge in alium locum. Id enim e re tua est, Id tibi proderit, tibi fuga consule. Et figura etiam est in hisce uocabulis (Iosebeth Ibri) Fuisisti hæcenus Iosebeth, quæ habitasti secunda, non es assuetæ ad migrationes, Sed nunc tibi migrandū erit (Ibri) transi, Auff und dauon, Do ist keins bleibens mehr.

Non expatiabitur ciuitas Zænan præ luctu.

Zænan est in tribu Iuda, sicut patet ex Iosua, habet autem

bet autem nomen ab egrediendo. Quasi dicas, ex-
 paciaticem.

Est autem hic iterum allusio (Zenani non lazab)
 hoc est, non egredietur, continebit se domi suæ, Sicut
 solent qui in laclu sunt positi, hi enim ultro hominum
 conspectum fugiunt, ut possint uacare lachrymis, Sic
 ut propheta causam subiungit.

Domus uicina accipiet à uobis sub-
 stantiam uestram.

Ad hunc modum ego hunc locum intelligo, pro-
 pterea quod aliæ sententiæ, quæ afferuntur ab inter-
 Beth. pretibus uidentur esse coactiores: Nam etiamsi Beth
 Ezel. Ezel propriè accipias, quid erit (Emdatho) Ex-
 ponunt quidem, stationem hostis. Sed coactior sen-
 tentia est, id eò transferre, quod hoc premium ho-
 stis accepturus sit pro ea mora, quàm ibi traxit.
 Quare cum hæc sententia & propius ad rem acco-
 dat, & quoq; Grammaticæ non ita aduersetur, uolui
 eam retinere, quod Beth Ezel appellatiuè, uicina dor-
 pe Assur accipiet à Zenitis substantiã eorũ, hoc est,
 etiam illa quæ ipsi putabant sibi statura & tuta fore.

Quoniam anxie expectat bonum
 ciuitas Maroth, sed descendit malum
 a domino ad portam Ierusalem.

In hac sententia non est minor obscuritas, quam
 fuit in

fuit in priore. Alij enim exponunt (halah) pro dolere
 Quod dolebit Maroth propter amissa bona. Alij Halah.
 Quod infirmata sit ad bonum faciendum, quod nō ex-
 ercuerit se in obedientia erga legem & uerbum Dei.
 Sicut (Maroth) significat rebellem & inobedientem. Maroth.

Quidam hanc sententiam esse putant, quod bono
 seu felicitate & successu infirmata, hoc est, demen-
 tata sit, secundum prouerbium: Fortuna quos fouet,
 stultos facit. Hoc enim commune Rerumpublicarum
 florentium uicium est, quod infatuantur successu, ac
 propter opes & potentiam, credant se ac sua tum in-
 tuto esse, cum maximè uicina sunt periculo. Itaq; cum
 ad poenitentiam comminationibus futurarum calamita-
 tum inuitantur, eas non admittunt nec credunt, Sunt
 igitur fortuna & successus ipsis uere pestiferi & exi-
 ciales morbi. Vbi enim uerbum negligitur et nulla poe-
 nitentia sequitur, ibi non potest longius abesse poena.

Sed simplicissima sententia hæc est: Siue Maroth
 pro proprio accipias, siue appellatiue, pro rebelli ci-
 uitate, Quod anxie expectat bonum, Nam homines
 constituti in periculis, illo ipso dolent & infirmantur
 quod expectant auxilium, & frustra expectant. Hunc
 affectum uerbum (halah) hoc in loco ostendit.

Alliga mulum ad quadrigam ciui-
 tas Lachis, quæ fuisti occasio errati filie

40 COMMENT. IN PRO-
Sion, In te enim deprehensæ sunt trās-
gressiones Israēl.

Lachis satis nota est, Eam quoq; Senaherib expul-
gnauit, sicut ostendit historia. Hanc calamitatem præ-
dicit ei Propheta, & tanquàm in præsentī periculo,
iubet ut quadrigam comparet, & se in fugam det.

Porro Propheta hic nos singularis historie ad-
monet, cuius nulla alibi sunt uestigia certa: nempe

Lachis. quod Lachis prima ex regno Iuda, regni Israēl idolat-
riam & impios cultus amplexa sit.

**Pœna idola-
trix,**

Docemur autem primo hic, Quod idolatriam for-
leat Deus punire bellis & uastitate. Deinde quod ma-
iorem pœnam merentur, qui alijs exemplo suo idola-

Matth. 18.

trix occasio sunt. Sicut etiam Christus in Euangelio
grauissimè minatur ijs, qui alijs sunt scandalo. Quare

**Officiū prin-
cipum.**

decebat hoc studium præcipue reges & principes, ne
dum ipsi religionem parum curant, alij interim idola-

latriam & impios cultus propagent, Sicut hodie fit.
Existimat Magistratus non esse sui muneris curare,

quid agatur in Ecclesia. Itaq; impij homines cum ma-
iore licentia abominationes Papatus urgent. Sed ut

istis, qui cum hæc ex mandato Dei debebant prohibere,
& propter autoritatem etiam poterant, tamen id

non faciunt, Nā, sicut hic locus admonet, maior pœna
eos consequetur, quorum exemplo alij peccant.

Propterea

Propterea mitte legatos ad More-
seth Gath, Domum Achzib, reges
Israël fallent.

Vocabulum (Silubim) est à Salah, misit. Itaq; libe-
rum est, siue donum, quod mittitur, siue Legatos inter-
preteris, manet enim eadem sententia. Hortatur enim
per ironiam ad quærenda auxilia à vicinis, quos ta-
men ipsos dicit cum ijsdem periculis conflictari.

Porrò in eo hic obscuritas est, quidam coniun-
gunt hanc sententiam cum superiore, ut Lachis mite-
rat munera Morasethis, vicinis Gath Palestinorum,
Alij ad Achzib referunt.

Vtitur autem propheta hic quoq; bellissima allu-
sione. Domus Achzib ad Achzab regibus Israël. Si-
gnificat autem Achzab mendacium, à uerbo (Cazeb) Cazeb.
mentiri, fallere, frustra esse. Porrò Iosue 15. nomina-
tur Achzib, quod sit ciuitas Iuda. Hæc sicut Prophe-
ta hoc in loco uidetur ostendere, iunxit fædus cum
regno Israël. Sed quod ferè accidit, dicit Propheta,
eo fædere non adiuuari eos in calamitate per Assy-
rium futura. Quamquam non inepta esset sententia, si
passiuè accipias. Ad mendacium regibus Israël, hoc
est, quibus reges Israël mentiti sunt. Quos reges Israël
deceperunt per idolatriam.

Adhuc hæredem tibi adducam ciuitas Marefa.

Textit Propheta breuem catalogum ciuitatum Iuda, quas rex Senherib erat post regnum Israël uastaturus. Est autem hic quoq; elegans allusio. Marefcha adducam tibi Haresch, hoc est, hæredem. Porro Marefa, nomen Marefa, significat hæreditatem seu possessionem. Venit enim à uerbo Iarasch, Q. d. Propheta habes nomen ab hæreditate, tu Marefa, Ecce faciam ut sis hæreditas potentis hostis, qui te expugnet & spoliabit. Pertinent autem hæc omnia, sicut dixi, ad poenitentiam docendam ut credant tales poenas impietatis certo secuturas, & ideò in tempore abijciant impios cultus, & se conferant ad ueram religionem.

Vsq; ad Adullam deueniet gloria Israel.

Adullam Nota est spelunca Adullam ex historia Dauidis. Spelunca. Puto autem hanc esse quasi conclusionem instituta comminationis. Q. d. magna est gloria Israël, nititur opibus & potentia sua, atq; ideò segura est in maximis peccatis. Sed profecto fiet, ut ista omnis gloria tot magnificæ & locupletes ciuitates, fiant sicut Adullam, ignobilis & uasta spelunca, propter uastitatem, quam Sanherib afferet.

Sic emerimus iam ex istis obscuris locis, quare
quare

PHETAM MICHAM CAP. I. 43

quam in re non magnus labor est. Grammatica paulo est impeditior, sicut satis apparet ex translatione Hieronymi, qui *ferè* ex proprijs facit appellatiua. Si- Cognitio sacrae linguae,
cut alibi ex appellatiuis propria. Satis autem hic locus ostendit, quam necessaria Theologiae studiosis sit cognitio sacrae linguae.

Decalueris & tondearis propter liberos tuos delicatos, Dilata caluiciem tuam sicut aquila, quoniam captiui abducentur à te.

In luctu solebant aut euellere, aut praescindere comam, & calui incedere. Cum itaq; tam horribilis uastitas regno Israël, & partim etiam regno Iuda, immineret, uult Propheta, ut, sicut in maximo luctu solet, tondeatur, & non alat comam, sicut in ocio, tranquillitate, & successu, solebat. Nam filij tui, inquit, quos in magnam spem educaſti, per hostem abripiuntur in alienam terram.

Ita haec prima concio tota eò pertinet. Ut summo Idolatria frugienda,
studio fugiamus idololatriam, quam non leues poenae sed extrema uastitas sequitur. Si enim iniurias contra proximum horribilibus poenis ulciscitur Deus, sicut sequens caput ostendet. Quanto putabimus Deum acriorem uindicem fore, cum suam gloriam uidet ab hominibus impijs opprimi per idololatriam, per
impiam

impiam doctrinam & cultus impios ?

Necessaria autem hæc, nostris quoq; temporibus est concio. Quantum enim abominationum iam plus quam sexcentis annis in Ecclesiam per Pontifices inuectum est? Coëgit eos necessitas, ut saltem textum Euangelij in templis recitarent, quanquam id quoq; in Italia & alijs Nationibus multo rarius, quam in Germania factum est. Sic Baptismum & Coenam domini retinere eis necesse fuit, quanquam utrunq; Sacramentũ uariè contaminauerunt, alterũ etiam impie mutilauerunt. Hæc ut retinerent necessitas coëgit eos. Sed his sepositis, nihil per omnem uitã à Pontifice, ut Pontifice, ab Episcopo ut episcopo, à Sacrificio ut sacrificio, à monacho, ut monacho, à Moniali ut moniali, per tot secula factũ est, quod non ex diametro cũ uerbo dei pugnaret. Nam etiam bona ipsorum opera defœdauit impia opinio meriti. Hanc impietatem, cũ adhuc hodie Pontifices uelint esse saluam, cum eam mordicus retineant, & cum immuni crudelitate defendunt, Quomodo possibile est, ut non Deus suo tempore, & breui quidem, cum uastitate totius Germaniæ Exod. 20. puniat? Non enim habebitur innocens, qui nomen Dei blasphemauerit, & uerbum ac uoluntatẽ eius contempserit. Sicut exemplũ hoc regni Israël abunde ostendit.

COMMENT

IN PROPHE TAM MICHAM

CAP. II.

Væ ijs, qui cogitant iniqua, & meditantur iniurias in cubilibus suis, ut eas in luce matutina faciant, quia potentes sunt.

RESOLVIMVS unam prophetae concionem, in qua tum regno Israël, tum Iuda prædixit calamitatem per Assyrium futuram. Addidit autem causam, longe aliam

quàm à ratione possit deprehendi, Nam ratio ea tantum peccata intelligit, quæ contra secundam tabulam fiunt, Operum primæ tabulæ planè nullam noticiam habet. Itaq; uerbo Dei opus est ad reuelanda peccata contra primam tabulam.

Iactabat uterq; populus cultum Dei & singulare religionis studium. Sed Propheta religionem, quã ipsi sequebantur, dicit causam præcipuam esse omnium calamitatum. Quia enim cultus Dei non potest dici, nisi quod secundum uerbum Dei instituitur, Idololatria

Cultus Dei,
Idololatria.

est.

est, quicquid homines sine uerbo, pro cultu Dei institunt, ac meretur extremas poenas. Esi enim alia peccata, contra secundam tabulam admissa, quoque suas poenas habent, Tamen hi cultus humana opinione aut deuotione, sine manifesto uerbo, instituti, maiores poenas & certiores merentur. Ideo Propheta primo loco idolatriam reprehendit, & ostendit, quae eius sint futurae poenae. Semper enim idololatria cum blasphemia Dei & neglectione uerbi coniuncta est.

Vbi uerbum
non est, ubi
non potest
esse sancta
uita:

Postea idololatria etiam est causa uitiosae uitae. Quomodo enim recte institui aut geri uita potest, ubi uerbi nulla est ratio? Instituit igitur Propheta hic aliam concionem, in qua etiam illa peccata reprehendit, quae ratio iudicare potest, Auariciam, inturiam, uiolentiam, iniusta iudicia, & similia. Haec non habent speciem aliquam sanctitatis, qua se tueri possint, sicut idololatria, Et tamen praetextu idololatriae putantur impij ea non posse obseruari.

Monachorum sanctitas, &c:

Sic magna sanctitas simulatur à Monachis & sacrificulis, quoties missandum est, quoties in publico aliquid faciendum. Sed cum postea ad uinum, ad scorta, ad exigendos numos, uentum est, ibi primum ostendunt, quam eis simulatio ista sanctitatis cordi fuerit.

Pontifices.

Sic Pontifices, bone Deus, quam sancti, quam mitis, quam humiles sunt, cum instituuntur processiones seu

seu supplicationes, cum indulgentiæ effunduntur in stultam multitudinem. Sed hijs ipsis leuissimum est, magno numero interficere pios Doctores ubiq; genium. His ipsis leuissimum exoluere ab obedientia & iuramento subditos, quoties Cæsares aut Principes ipsorum cupiditati nolunt obsequi, Leuissimum est, inuoluere in bella & cædes tota regna. Taceo fraudem iudiciorum, in exhaustam auariciam, infandas libidines, quæ quidem omnia etiam uulgus intelligit execranda esse. Sed tamen isti qui faciunt, putant ea splendore religionis tecta esse, & non ita conspici.

Pertinet itaq; hæc quoq; concio Propheta ad poenitentiae doctrinam, ut discamus similia peccata, similes poenas consequi. Si enim *Auaricia*, si fraudes in iudicijs, illo tempore tantorum malorum extiterunt occasio, Quid nunc sperabimus melius, cum auaricia homines obsessos & oppressos uideas, cum summa pauperum calamitate?

Vocabulum quo Propheta hic utitur, & nos iniquitatem reddidimus, ualde usitatum est. Etsi enim sepe pro idololatria usurpatur, propterea quod eam dolor & labor consequitur, tamen in hoc loco generaliter accipitur, pro quauis iniquitate seu iniuria, quam potentiores inferioribus afferunt.

Loquitur autem Propheta hic de acerrimo nocendi

ampliorum
studium.

cendi studio, Cum dicit eos etiam in lectis non posse
quiescere, quin cogitent, quomodo noceant, insidientur
incommodent alijs. Sicut etiam 36. Psalmus hoc impio-
rum studium egregie & penè iisdem uerbis describit,
Iniquitatē meditatus est in cubili suo, Astitit omni uia
non bonæ, & maliciam non odiuit. Væ talibus inquit
Propheta, nam suo tempore sustinebunt intollerabile
iudicium.

Huc pertinet quoq; circumstantia temporis, quam
addit: Vt summo mane perpetrent, quæ noctu ab eis
fraudulenter in aliorum incommodum excogitata sunt.
Porro non incommode hæc intelliguntur de ijs, qui in
Ecclesia & Republica primo loco sunt. Quod impii
Doctores summo studio exquirant, quæ ad rem fami-
liarem augendam & amplificandam probè faciant.
Deinde quod qui in Republica & in iudicijs sunt, nõ
ad iustum, non ad æquum & bonum, sed ad id quod
ipsis utile est, respiciant, & figant ac resigant leges
pro sua commoditate.

Ac sanè arbor mala quos alios potest producere
fructus quàm malos? Itaq; insigne huius rei exem-
plum Papatus est, qui nihil egit aliud, nulli rei aduigi-
lavit diligentius, quàm quomodo opes & potentiam
compararent, & non egerent. inde illa seua tyrannia
orta est, ut ob pauculos nummos excommunicarent
publica

publice homines. Sed erit cum ad teruncium eis ratio
omnium factorum reddenda erit.

In Grammatica hic obscuritas est. Nam quod nos
uertimus, Quia potentes sunt. In Ebræo est, quoniam
est (leel) manus eorum. Quia autem uocabulum (El) El
sepe deo tribuitur: Ideò Hieronymus uertit: Quo-
niam contra dominum est manus eorum. Sed usurpat
tur uocabulum etiam appellatiue, pro forti, potenti.
Et in abstracto, pro potentia, uirtute, sic Prouer. 3.

Quando manus tua potens est ut beneficiat, ne neges
intelligenti officium (bibeioth leel iadecha) Sic Deuter.
28. Non erit fortitudo in manu tua (ue en leel iade-
cha) Ad hunc modum hic quoq; propheta loquitur,
sunt parati ad nocendum, & id agunt diu noctuq;:
quia sunt potentes, itaq; inferiores musitare iniuriam
coguntur, depellere non possunt.

Concupiscunt agros, & rapiunt, au-
ferunt domos, uiolenter occupant do-
mos, & possessiones quorumlibet.

Eleganter exaggerat propheta avaritiam impio-
rum, præsertim autè doctorum. Sicut Christus quoq;
dicit: Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quo-
niam comeditis domos uiduarum.

Huius avaritiæ insignia hodie exempla sunt, tot
collegia sacerdotum, tot monasteria, tam ampli redi-

Auari tam
piorum.

Math. 23

tus, tantus splendor ædificiorum. Quis enim unquam fuit, aut hodie est monarcha, qui has opes æquare possit? lactant donationes Constantini & Cesarum: sed si uerum consideramus, donationes istæ sic sunt accipiendæ, sicut propheta dicit: Desiderauerunt tales opes, & postea rapuerunt: Non quidem aperta ui, sed deceptis hominibus specie religionis, & persuasus, ut hoc modo sibi gratum facerent ad æternam uitam. Quanquam exempla multa & nimis nota ob oculos sunt, ubi etiam manifesta ui egerunt, Unde enim Episcopis ciuitates & oppida obtigerunt, quæ non ita ante multos annos fuerunt Imperij?

Ideò sic dicit Dominus: Ecce ego quoq; super generationem hanc malum cogito, unde non poteritis subducere colla uestra, neq; ambulabitis amplius erecti. Erit enim tempus calamitosum

Utitur propheta hic quoq; eleganti figura, Vos inquit, cogitatis malum contra alios, Ideò ego quoq; contra uos malum cogito, quo ceu uinculo constrinam gemini, ne possitis subducere colla uestra.

Respicit autem pulchrè ad cogitationes eorum, qui iniurijs oppressi, uim iniustam coguntur ferre. Hi sic iudicant, quod ij, qui potentia & opibus abundant, certum præsidium habeant contra omnis generis pericula

pericula . In caritate annonae melior eorum conditio est: nam abundant pane, cum alij esuriunt . In bello, opibus uidentur redimere posse salutem . In peste mutant loca, & fuga sibi consulunt . Haec praesidia habent diuites et potentes parata in similibus malis, quae pauperes & oppressi non habent. Sed dominus minatur futurum, ut his praesidijs non subleuentur. Itaque consolatur propheta pauperes & oppressos, ne dubitent, quin deus iniurias et fraudes potentium uideat, et suo tempore puniturus sit. Ut caueant pauperes a uindicta, et se assuefaciant ad poenitentiam, siquidem suo tempore dominus ineuitabilibus supplicijs eos subiecturus sit.

Sic superbia & fastus, qui opes sequitur, intolerabile quoddam onus uidetur. Sed significat propheta insignem commutationem secuturam esse. Ut sicut inferiores coguntur se humiliare & quasi curui, iniurijs oppressi, incedere, Ita quoque suo tempore cum dominus poenas expetet, illi erecti & superbe incedentes, etiam humilientur propter calamitatem ineuitabilem.

Praeclara haec consolatio est, si eam ad exempla et in rem praesentem transferas. Aegypti fastus intolerabilis fuit, ita enim opprimebatur Israel laboribus, ut respirare non posset. Contra Pharaon & sui erecti in summo ocio incedebant. Hic cogitare potuit Israel, deum ipsorum oblitum esse. Sed quam iucunda commu-

tatio secuta est. Israël cum opibus Aegypti fecerit
abit ad terram promissionis, Aegyptus humiliatur &
perit. Sicut igitur antea erant erectæ ceruices hostium
ita post ea summa uoluptas fuit uidere hostes, sic circa
cum septos undiq; terroribus mortis, ut nusquam pa-
teret effugium.

Psalm. 91 Pertinet igitur hic locus ad sententiam Psalmi 91
Et retributionem peccatorum uidebis. Quare qui op-
pressi sunt & humiliantur à tyrannis, hi spe hac se
consolentur, et expectent uindictam domini, à pro-
pria autem uindicta abstineant.

In die illa feretur de uobis Prouer-
bium, & miserabilis planctus ædetur,
sic enim dicent: Penitus uastati sumus,
Hæreditas populi mei misere tracta-
tur, Nunquam restituentur nobis agri
nostri, quos sibi diuisit.

Opus hic est paulò post liberiore translatione,
propterea, quod Ebræa lingua hic suum quendam
proprium loquendi modum habet, Præterquàm quod
etiam breuitas obscuritatem auget. Celebrabitur, in-
quit, calamitas uestra sermonibus & carminibus pu-
blicis. Hoc autem erit carmen, Vastatione uastati
sumus. Terra & populus, qui hæctenus habuit nom-
men, quod esset populus dei, nunc alium habebit do-
minum

PHETAM MICHAM CAP. II.

minum: nempe Assyrium. Is enim sic uastauit regnum Israel, ut non iterum populo diuideret agros, sed suis militibus, sicut ex historia notum est

Quia enim hic dicit de finali uastatione, puto eum tantum de regno Israel loqui, non de uegno Iuda quod etsi quoq; per Assyrium uastaretur, tamen Assyrius eo non potitus est, quin postea domesticis malis confuētatus, in Iuda nunquam rediit, Sicut patet ex prophetia Esaiæ. Cepit enim sub id tempus Babyloniorum potentia crescere, qui Assyrios tandem uicerunt & Monarchiam transfulerunt ad se.

Ideo non erit qui mittat funiculum in sorte in ecclesia domini.

Pertinet hoc quoq; ad Canticum. Atq; hic apparet iterum loqui eum de finali uastatione, quod sic abducentur ciues regni Israel, ut posthac non redituri, neq; partem aliquam in ecclesia domini, hoc est, in populo Israel, habituri sint. Nam quod propheta quoq; concionantur restituendum Israel, id pertinet ad regnum spirituale Christi, in quo per Euangelium ad regnum dei uocati sunt Israelitæ, qui inter gentes exulabant, & in gentes quoq; degenerauerant, non pertinet ad corporale regnum de quo propheta hic loquitur.

Regnum Israel finaliter uastatum

He sunt cogitationes dei contra impios, qui tum

doctrina, tum potentia abutuntur ad opprimendos alios, & ad augendas opes suas. Idem iudicium manebit quoq; impium Papatum, quod propter inexamplem auaritiam, & pecunie studium immodicum nullum idolatrie & impiorum cultuum finem facit.

Quidam particulam hanc (Non erit qui mittat funiculum) eo accommodant, quasi idem sit cum eo, Ephe. 5. quod Paulus dicit: Auari regnum dei non possidebunt. Vera quidem sententia, sed altera historica & propria magis esse uidetur.

Ne stilletis, imò stillabunt. Ne stilletis illis, non enim tanta apprehendet eos ignominia.

Parum latina hæc sunt, & tamen phrasis retinenda fuit, qua in alijs quoq; locis scriptura utitur. Est enim usitatum, quod uerbo (Nataph) stillauit, utitur pro docere, prophetare, concionari. Sicut ferè eadem figura pluuiam scriptura uocat doctrinam. Sicut Psal. 68. Pluuiam fecundam segregabis deus hereditati tue. Vbi loquitur de doctrina euangelij, per Apostolos in mundum uulganda.

Stillare pro
docere licet
pluuia pro
doctrina.

Porrò incipit propheta hic nouum locum seu cionem nouam, que proprie ad magistratus pertinet tum ecclesiasticos, tum politicos, qui prophetis hortantibus populum ad poenitentiam, & cominantibus futuram

futuram uastitatem, obstrepebant, Opponebant promissiones huic populo factas de eterno regno David, ac mendacij arguebant Prophetas, *μαμνηκῶς*. Igitur hæc accipienda sunt in persona illorum impiorum magistratuum, qui secure contemnebant minas Prophetarum, præsumentes de promissionibus huic populo factis, Sicut initio huius Prophetæ etiam diximus. Ipsi igitur dicunt: Ne stillatis, ne talia prædicetis.

Respondet propheta & Dei & Ecclesiæ nomine, Imò stillabunt, Non frustra erit hæc comminatio, nec patiemur nos terreri autoritate uestra. Hic iterum impius Magistratus interponit autoritatem suam, & non uult ista doceri à Prophetis, Ne stillatis his, inquit hoc est, Huic populo nolite minari. Addit causam, Non apprehendet hos ignominia, hoc est, Tu Michæ & alij mentimini, Prædicetis uastitatem, sed deus promisit se stabiliturum Davidi regnum in secula: Igitur ignominia hunc populum non apprehendet.

Vtile autem est, uidere in Prophetis hæc præsumptionis exempla, sæpe enim infirmorum animos hæc securitas impiorum frangit. Papiſtas hodie uide, Non

Præsumptio
& securitas
impiorum

aliter contra nos agunt, quàm si diuina uoce confirmati essent, suam idololatriam Deo gratam, nostram autè doctrinã falsam & Deo ingrata esse. Hanc securitatem Christus quoq; in Euangelio notat, cum de

Synagoga dicit. Et cum occident uos, putabunt se Deo officium prestare. Et Ioannes baptista. Quis ostendit uobis, quod iram Dei effugaturi sitis? Quod tam estis certi iudicium Dei ad uos non appropinquaturum esse, ac si diuinitus id uobis ostensum esset uoce de caelo. Eodem plane modo hic prophetam iubent tacere, quasi certi sint eum mentiri, & mala quae minabatur impijs, non esse uentura.

Mirabilis breuitas, quae in hoc loco est, parit obscuritatem. Itaque uariant hic interpretes. Ego hanc sententiam iudico esse simplicissimam.

Domus Iacob sic sibi pollicetur, Num abbreviatus est spiritus Domini. Num haec sunt opera eius.

Pertinent haec quoque ad superiora, Accipio enim sic, quod per imitationem dicantur in persona impiorum, arguentium Prophetam mendacem, & consolantium se, quod mala ista non sint uentura.

Emphasis igitur est in appellatione Domus Iacob.

Domus Iacob
col.

Promissionibus deceptantur & mitantur impij.

Quod. Nolite credere prophetae. Num obliti estis nos esse domum Iacob? cui tam amplas promissiones fecit Dominus? Gentibus minetur propheta, quae talibus promissionibus carent, & in peccatis uiuunt. Nos sumus populus Dei. Itaque retinebimus hanc spiritum Domini non esse abbreviatum, si quid pro-

mittite

PHETAM MICHAM CAP. II. 37

mittit, hoc etiam potest præstare. Et nota sunt opera Dei, quibus testatus est, semper se nobis bene uelle. Nos ex Aegypto liberat, non demergit nos in mare rubrum hoc enim Pharaoni debetur. Nos in terram Canaan ponit, non eijcit nos, hoc enim debetur impijs Genubus. Dei igitur opera in hoc populo sunt, saluare, liberare, ornare. Non sunt Dei opera, perdere, deserere, confundere, sicut Micha mendaciter minatur.

Profectò insignis hæc pictura est impiorum, præsumentium mirificè de Dei fauore, etiam tum, cum calamitas in propinquo est. Fit igitur, ut doctrinam poenitentiae non accipiant. Sicut nostri Papistæ, cum audiunt damnari Missas suas, & alias impias ceremonias, non solum eas non mutant nec abijciunt, sed etiam pertinacius in eas sperant. Vbi contra pij uerentur, sicut Hiob dicit, opera sua omnia, etiam bona nec possunt tantam fiduciam promissionum & misericordiae sibi induere, quanta in impijs est, etiam cum pessima faciunt. Itaq; Satanae artibus occurrendum est, Corda timentia Dei, erigenda consolationibus. Contra securi minis contundendi & frangendi sunt.

Pictura impiorum.

Impi secunda
pij pauca
sunt.

Nos qui hodie sanam doctrinam sequimur, in tanto mundi & Satanae furore neuiquam sic nos possi-

mus erigere, sicut Papistæ se erigunt illa consolatione, Quod Ecclesia non sit peritura. Quoquo enim uertimus oculos terremur uariè. Mundi & Satane furor extremus est, quo conatur hanc doctrinam extinguere. Hi in quibus præsidij aliquid uidebatur esse laborant suis quoq; affectibus, aut enim adulantur Pontificibus propter lucri occasionem, aut non habent tantum animi, ut se opponant iniuste tyrannidè. Itaq; uidemus, quàm nihil in magistratu ferè præsidij sit. Inter nos, qui habemus doctrinam, Dei gratia, sanam, quantum infirmitatis & incommodorum est? Nec est obscura significatio, nostras Ecclesias laboraturas incredibili pœnuria Doctorum, De alijs incommodis libens taceo. Hæc omnia cum ante oculos sint posita, non potest non animus omnia metuere.

Infirmitas
piorum,

Pontificum
securitas, &c

At Pontifices uide, hi in manifesta idolatria, in omni generis uicijs & peccatis, tamen hanc spem retinent & plenis buccis efflant. Ecclesiam non perituram. Cur hoc nos quoq; non facimus, qui etsi infirmi sumus tamen per Christum habemus remissionem peccatorum, & sanam doctrinam profitemur.

Sed ita sunt ista, Satane utile est papistas esse quàm securissimos, Sic enim non emendantur, nec pœnitentiam agunt. Et contra uoluptati ei est, nos angere & perire, ac magis moueri terricula mentis, quàm ipse ob-

ijcitur

hicit, quam consolatione & promissionibus uictoris et liberatoris nostri Christi. Sicut etiam Prophetarum acerbissimas querelas, contra triumphos impiorum, qui iamiam extremis calamitatibus subiyciendi erant scriptura ubiq; nobis proponit.

Nonne uerba mea bona promittunt, si recte ambules.

Hic respondet Propheta, & paucis uerbis, quicquid ab impijs potest obijci, confutat. Non quidem, inquit, dico, spiritum Dei abbreviari. Non dico Dei opera esse ut perdat. Sed hæc ad eos pertinent, qui boni sunt. Ibi nulla calamitas potest tanta incidere, quin eam Dominus spiritu suo arceat, & suos liberet. Vbi autem homines non recte ambulant, ibi profecto Deus punit, & omnis generis calamitates cunulat.

Atq; hæc sententia est ceu expositio omnium promissionum legalium. Hæ enim conditionales sunt. Sicut illa de regno Dauidi promisso ostendit Psal. 132.

Promittitur Dauidi posteritas, promittitur Sacerdotij confirmatio, pax, annona abundans, & omnis generis bona. Sed cum hac conditione. Si filij tui custodierint pactum meum & testimonia mea, quæ docebo eos. Hanc conditionem impij Iudæi negligebant, instituebant certos cultus sine mandato Dei, indulgebāt cupiditatibus suis, et uerbi nullā habebāt rationē.

Hec peccata postea cum reprehenderent prophetae,
& minarentur uastitatem, Opponebant impij promissiones. Bene, inquit propheta, Promissiones uerae sunt, non mentientur, sed ijs, qui boni sunt, Malis enim Deus nihil promittit quàm indignationem & interitum.

Sic cum Papista iaciunt promissiones Ecclesiae factas, Non quidem nego promissiones esse ueras, Hoc autem nego, ipsos Ecclesiam esse, qui Ecclesiam & eius caput, Christum, tanta crudelitate persequuntur, & pertinaciter idololatriam & impiam doctrinam suam defendunt. Sequitur igitur, Ecclesiae bona loquitur Deus, sed ijs, qui non Ecclesia sunt, loquitur pessimè. Sicut Propheta de suo populo iam addit.

Porro sepe admonuimus de differentia, quae est inter promissiones Legis & Euangelij. Propheta hic legaliter loquitur, Quod Deus sit bonus, & bona loquitur, bonis, hoc est, facientibus legem & sequentibus uerbum Dei, Hoc enim est recte ambulare. Christus autem aliter loquitur, Non ueni uocare iustos, sed peccatores. Nam remissio peccatorum & uita aeterna non promittuntur nobis, propter nostram dignitatem, seu opera nostra, Sed propter filium Dei, si agnoscimus peccata, credamus ea per Christum expiata & condonata esse.

Promissiones Legis & Euangelij differunt.

Cum igitur pauidæ mentes huiusmodi conciones, qualis Prophetæ hic est, ad Euangelij promissiones transferre uolunt, & statuere, tum demum Deum condonaturum peccata, cum boni fuerimus, admonendæ sunt, Ad promissiones Euangelij nihil à nobis quàm fidem afferri posse, ut quæ per Christum facta sunt, credamus pro nobis facta esse, & propter Christum spes enim remissionem peccatorum & uitam eternã. Hæc spes seu fiducia retinenda est etiam tum, cum nobis peccata nostra obuersantur. Nam qui propter peccata sua, hanc spem seu fiduciam sibi patitur excuti, hic peccatis peccatum addit, quod sanguinem filij dei non pluris facit, quàm peccata sua, & contra mandatum Dei manet in incredulitate.

Porrò Euangelium non solum exigit obedientiam erga Legem, Sed etiam promittit credentibus Spiritum sanctum, quo Legem implere possint. Sed propter hanc impletionem, non remittuntur peccata, nec contingit uita eterna, Sed propter fidem in Christum, qui propter peccata nostra mortuus est, & propter iusticiam nostram resurrexit. Quare hic cautos esse oportet, ne ex Lege Euangelium faciamus, & Prophetam loquentem de Lege, transferamus ad promissiones Euangelij, quæ peccatoribus offeruntur & ad peccatores pertinent, Sicut Christus dicit. Non

Euangelium

Rom. 4.

Matth. 23.

neni uocare iustos, sed peccatores.

Populus autem meus iam dudum hostiliter se gerit, Et spoliat ueste & pallio eos, qui sine metu periculi prætereunt, è bello reuersi.

Quia obijciebant promissiones impij, & ijs se cõsolabantur, neglecta pœnitentia fecit Propheta distinctionem admodum necessariam, & dixit, promissiones tantum pertinere ad eos, qui recte ambulant, hoc est, ad eos, qui uerbum sequuntur & pij sunt. Oñdit autem iam populum Iacob, non esse talem, Quid, inquit, hostiliter se gerit, exercet intollerabilem tyrannidem in eos, quibus tanquàm fratribus debebat parcere. Igitur non promissiones, sed minas talibus peccatoribus propositas, ad se pertinere putent.

Hieronymus aliam sententiam secutus est. Simpliciter seu secure ambulantes, conuertistis ad bellum, hoc est, Seritis lites, ubi lites non sunt: Sicut Pontifices mendacijs et calumnijs suis, sepe amicissimos Principes in mutuam pernitiẽ impulerunt. Sed nostra sententia propria est, & cum Grammatica conuenit.

Mulieres populi mei eijcitis ex caris suis ædibus, A paruulis carum, aufertis ornatum meum in perpetuum.

PHETAM MICHAM. CAP. II. 69

Pertinet hoc quoque ad descriptionem uolentiae
 contra pauperes, quam etiam initio huius capituli re- Ido' ofarta
 cum auaricia
 coniunctas
 prendit, Idololatria enim semper cum auaritia
 coniuncta est.

Est autem maior crudelitas, uiduas & pupillos
 exuere fortunis, Sicut Christus quoque in phariseis
 hanc crudelitatem damnat, Vae uobis, qui comeditis Matth. 23.
 domos uiduarum. Quia enim iniurijs aptiores sunt,
 debebant eorum patrociniū suscipere, praesertim
 qui in Magistratu sunt. At inquit, Ex domibus deli-
 ciarum suarum eas eijcitis, hoc est, ex caris & gratis
 ed. b. v. sicut Graeci dicunt, οἶκος φίλος, οἶκος ἀγιστός
 Optima enim domus ea est, in qua libenter es. Sic Vi-
 dus & pupillis domus suae, ceu niduli uerè deliciarū
 domus sunt, etiam cum non sunt magnificae, Ibi enim
 libenter sunt, & sicut Germanicè dicimus: Sunt domi
 suae. Hunc affectum, ad augendam crudelitatem auar-
 torum hominum, Propheta exprimere uoluit.

Vocabulum (Heder) significat decorem & ma- Heder.
 gnificentiam, quae in ornatu seu uestitu est. Vocat au-
 tem hoc in loco sic hereditatem, quae liberis, patre or-
 batis, obuenit, huic insidiamini, inquit, & damno nun-
 quam resarciendo afficitis miseros paruulos uiduarū.
 Surgite igitur & abite, Nō enim hic
 amplius manebitis, Quia enim polluta
 est

64 COMMENT. IN PRO
est terra hæc, uastabitur & quidem ex-
trema uastatione.

Hic claudit institutum sermonem contra auaritia-
ciam impiorum Doctorum & Magistratum. Quid
ita crudeliter tractastis miseras uiduas & eorum pari-
culos, reddentur uobis paria, eijciemini enim uos quo-
que. Frustra igitur speratis, uos hic habituros fixas se-
des. Nō erit hæc quiete uestra, emi, grandū erit in gen-
tes, et ibi ferenda erunt omnia captiuitatis incōmoda.

Hanc particulam itaq; etiam ita accipio, quod
hæc pertineant ad regnum Israël, quod penitus erat
per Assyrium uastandum, tum propter idololatriam,
tum propter auariciam & alia peccata, quæ Prophe-
ta recensuit. Quia autem auaricia passim immanis
exercetur ab omnibus ordinibus, existimabimus hæc
conciones etiam ad nostri seculi homines pertinere.
Nam paria peccata paribus pœnis pensantur.

Si essem uir uanus & mendax, & pro-
phetarem tibi de uino & sicera, tunc
essem propheta gratus huic populo.

Breuitas semper obscuritatem parit, itaq; de hæc
sententia aliud aliorum iudicium est. Hieronymus
Lu. particulam (Lu) reddidit pro utinam, Sed parum
aptam sententiam inde colligit. Hæc nostra simpli-
rior & instituto aptior est. Conquestus enim est Pro-
pheta,

pheta, quod non solum non potuerit Iudeos ad poenitentiam istis futurarum calamitatum comminationibus perducere, sed quod omnino conati sint, prohibere ne doceret. Ad eam querimoniam pertinet quoque hæc particula. Quasi dicas. Frustra uobis prædico, cum futuras calamitates prædico. Si autem abundantiam frugum, pacem, opes, magnificas uictorias, uobis promitterem, si comessationes, crapulam, & luxum uestrum probarẽ, tunc essem uobis gratus propheta.

Vtitur autem eleganti figura, quam latinè non possumus reddere. Vocat enim (Isch holech ruah) Vir uento ambulans, hominem uanum, & uanam promittentem. Cuiusmodi doctores tum in populo multos fuisse indicat, qui coniuuantes ad peccata populi, consolabantur eos, promittebant uictorias contra gentes. Tales doctores, inquit, uobis grati sunt, me autem ferre non potestis. Sed ambulant tales in uento, hoc est, uana promittunt.

Vir uento
ambulans.

Hæc iam est secunda concio, in qua auariciam, maxime eorum, qui in ecclesia præsidebant, damnat, & minatur uastitatem. Nunc pro more prophetariũ discedit à populo presenti tam malo, Et pios consolatur egregia concione de regno Christi.

Profecto uniuersam domum Iacob congregabo, Profecto colligam reli-

quias Israël, in unum eos redigam, tanquam gregem Bozra, tanquam gregem in uno ouili conclusum, Fremitus erit præ multitudine hominum.

Hactenus hortatus est Propheta populum ad poenitentiam & opposuit cogitationes dei cogitationibus impiorum & securorum hominum, qui rerum pertiebantur, & liberè faciebant quicquid libebat.

Nunc transitione utitur. Transfert enim sermonem à presenti populo & corporali regno ad regnum Christi spirituale. Hic enim prophetarum mos est, Postquam impios secure peccantes castigarunt, ac prædixerunt futuram uasitatem. Tandem etiam de regno Christi aeterno cõcionantur. Idq; propter pios, non solum ut hoc modo eos consolentur, sed etiam ut spem augeant, ne metu corporalium incommodorum de regno Christi desperent.

Multum autem refert in Prophetarum lectione, diligenter has transitiones obseruare. Sæpe enim nimis abruptæ sunt, ut uix credas prophetas ab instituta disputatione, sine ulla occasione, tam repente digredi. Si igitur sequentem hunc locum cum prioribus connectere, & de externa seu corporali restitutione populi intelligere uelis, tota uia aberraueris. Quando enim regnum Israël restitutum est? Si autem non

Prophetarum
mos, &c.

Transitio
nes prophe-
tarum abru-

tem non

PHETAM MICHAM. CAP. II. 67

tem non est restitutum, quid propheta uult, qui dicit restituendum? Iudei quidem his promissionibus indueti, pertinaciter sperant liberationem corporalem, sed frustra. Non enim de corporali, sed spiritali liberatione, loquitur propheta, quæ fit per Euangelium de Christo inualgatū in toto orbe terrarū, ibi totus Iacob & reliquæ Israël dispersæ sunt, qui per fidem Euangelii accipiunt, et credunt per Christū remissionem peccatorū et uitam æternam. Hanc congregationem, quia Iudei non intelligunt, fit ut quantò longius expectent & sperent, tantò minus sp̄i relinquatur.

Totus Israël colligendus

Sed inquires. Cur ista non clarius à prophetis significata sunt? Respondeo. Filius qui in sinu patris est, Ioan. 1. enarravit nobis. Fuerunt enim hæc inuoluenda, ut claritas euangelij differret à claritate legis & eam uinceret. Christi & Apostolorum conciones hæc mysteria omnia clarissime interpretantur. Hos cum Iudei nolint agnoscere, merito cæcitate ista horribili detinentur.

Claritas Euangelij

Quod igitur ad uerba prophetæ attinet, disertè dicit: Totum Iacob congregandum, & Israël relinquitur colligendas. Sicut etiā promissio Abrahamæ hæc uniuersalis est, In te benedicentur omnes gentes.

Promissiones uniuersales non sunt ad euentum, accommisandæ

Hic incauti lectores iterum impingunt, et uniuersales promissiones referunt ad euentum, qui maximè

particularis est. Neque enim omnes credunt, ideo neque saluantur omnes. Tenendum igitur discrimen est, aliud enim est, benedicentur in te omnes gentes, Et aliud: Omnes gentes promissionem hanc de benedictione accipient. Nam Euangelium offert quidem omnibus remissionem peccatorum & uitam aeternam per Christum, sed non omnes hanc promissionem euangelij accipiunt. Ita hoc in loco dicit propheta: Uniuersum te Iacob congregabo, Et tamen euentus docet maximam partem populi euangelio non credidisse, & ideo abiectam esse. Sicut propheta idem ostendit, cum dicit de reliquijs Israël.

Cur igitur, inquires, sententiæ sic uniuersales sunt? Ideo scilicet, ne quis se ab Euangelij promissione excludat. Christus enim non unius populi, aut temporis thesaurus est, sed offertur per uerbum omnibus. Quod autem Christum non omnes accipiunt, ipsorum culpa fit, quod non credunt, & indulgent incredulitati suæ. Interim manet sententia dei & promissio uniuersalis, Quod deus omnes homines uult saluos esse.

Ad hunc modum propheta quidem dicit: uniuersum Iacob colligendū, Deus enim uult Christum esse
 Ioan. 3. cōmunem thesaurum omniū, sicut dicit Christus: Ita dilexit deus mundum, ut daret filium suum, ut omnis
 qui cred

Cur promissiones sint uniuersales, & tamē in euentu sint particulares.

PHETAM MICHAM CAP. II. 69

qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam aeternam. Ecce colligendi studium, ut omnes colligat in unum ouile, ad unam gratiam per Christum. Sed huius uoluntati dei obsistunt increduli, cum uerbo parere, & id accipere nolunt. Itaque tantum reliquiae Israel colliguntur & saluantur.

Vtitur autem propheta similitudine sumpta à pastore & ouibus, quae non solum in prophetis, sed in nouo testamento etiam saepe usurpatur. Complectitur enim multa, quae & Christi officium illustrant, & nos quoque de ecclesiae fortuna docent. Nam ipse Christus pastoris nomen non uno in loco usurpat, ut ostendat regnum suum non uiolentum nec corporale esse, sed in eo positum, ut pascat oues uerbo, sicut dicit: Oues meae uocem meam audiunt. Et in psalmo: Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. His pastoralibus instrumentis uerbum significatur, quod & ad docendam ecclesiam, & lupos arcendos aptum est.

Sic ecclesia ouium seu gregis nomen habet, non solum ideo, ut innocentiam praestet, nemini uim faciat placida & mitis sit, sed magis ut significetur esse eam subiectam afflictionibus & oportunitatem iniurijs. Sicut propheta de Christo dicit: Sicut ovis ductus est ad matationem. Et Psalm. Sumus sicut oues occisionis

Similitudo
de ouibus

Christus pastor.

Psalm. 23.

Ecclesia nomen gregis seu ouium habet.

Esai. 53.

Pfal. 44. Atq; huc pertinet illud insigne periculū, quod ouiculari à lupo est, hoc est, Primū ab ipso Satana, deinde à satanae ministris hoc est à falsis doctoribus et tyrannis: hi enim cōiunctis studijs hoc agunt, ut ouiculari à pastore suo uero auellant & præcipitent in damnationem.

Ministri p^o Rois. &c. His malis quia medetur ministerium, Ideo etiam ipsi ministri pastorum nomen habent. Sed unus & uerus pastor est dominus noster Christus Iesus, is enim solus ponit animam pro suis ouibus, Obicit enim se deorandum & occidendum Satanae, ut hoc modo ouibus paretur securitas & uita aeterna. Hæc consolatio, quia uera & certa est, Ideo propheta eam p̄ se hic proponit, ut captiuitatis incommoda hæc spe lenirent & uincerent. Sicut nos quoq; consolamur homines in afflictionibus, ut meminerint eas pensandas æternis bonis, quæ Christus pastor ouibus suis promeruit, qui animam suam pro eis posuit.

Quod de uno ouili dicit: eandem rationem habet cum eo, quod Christus in Euangelio dicit, Ioan. 10. Qui enim in Christum credunt, sunt collecti in idem uerbum, in eundem spiritum, in eandem spem, in eandem remissionem peccatorum & uitam, siue sint Iudei dei siue Gentes.

Ideo autem uniendi uerbo Propheta utitur, quia regnum Israël totum à regno Iuda alienum erat. Hæc inimici

inimicitie, inquit, cessabunt, cum Euangelium inuulgabitur, Erunt enim omnes, sicut oues conclusæ in unâ ouile, quæ simul pascentur, sub eodem Pastore.

Fremitus erit præ multitudinẽ hominũ

Hebraicè sic est (Thehimenah Meadam) ^{Tumultus} Tumultuabuntur præ hominibus. Sed nos ferè tumultum intelligimus de motu, qualis est in seditione. Vocabulum autem (Hom) propriè significat fremere, Sicut Vergilius hoc uocabulo ubiq; ferè utitur, cum in magna concione, confusæ uoces, ingentem sonum ædunt. Sicut etiam uocat fremitum maris, sonum quem allisæ undæ scopulis ædunt. Sic in Prouerb. Cap. 1. (Beresch homijoth) in capite coetuum, hoc est, In concionibus, ubi magna multitudo hominum est, & fremitum ædit.

De sententia igitur non dubium est, uelle Prophetam hoc, Quod Euangelium per totum mundum sit uulgandum, & quod tanta sit futura multitudo credentiũ & copia, ut sit ceu species tumultus. Nam ubi magna hominum frequentia est, ibi confusæ uoces, tumultum quendam referunt. Pertinet itaq; hæc particula, ad conuersionem Gentium, & ad ipsum ministrum uerbi, quod ideo etiam tumultuantium uocibus comparatur, quia commouet mundum, & mundus se ei opponit. ^{Conuersio gentium.}

Ascendet autem ante eos perruptor,
ac perrumpent ipsi quoque, & ingre-
dientur ac egredientur per portam.
Rex eorum præibit eis, & Dominus
erit dux eorum.

Quod Hieronymus uertit Pandens iter, est (hæ-
porez) diruptor, dissipator, qui perrumpit ui.

Christus uo-
catur perru-
ptor Nam
& obistitur
ei, & tamen
perrumpit.

Est autem hic locus mire elegans & plenissimus
consolationis. Primum enim uocabulum dissipatorii
continet significationem crucis & obstaculorum.
Deinde etiam certæ liberationis, Q. d. Do ouibus
meis uitam æternam, & duco eas ad uera pascua. Sed
hoc magno constat. Neque enim trita aut expedita uia
est, multa obstant, quæ electos morari conantur: nemi-
pe Satan, mors, peccatum, lex. Quid multis? totus ue-
tus Adam obstat. Faxo autem ut etsi obstacula sint,
tamen uos non morentur. Præmittam diruptorem
Christum, qui perrumpet & tollet omne offendicu-
lum, is parabit uobis uiam, fracta Satanae & mortis
potentia, ut facilis postea sit transitus adiutis spi-
ritu meo.

Matth. 11. Caterum, ut dixi, hæc uia carni asperrima uide-
tur. Ideò Christus in Euangelio de regno Dei dicit,
quod Βίαια, id est, uiolenti rapiunt illud. Sicut Pro-
pheta hic dicit (Parezu) perrumpent ipsi quoque uira-
tute

PHETAM MICHAM CAP. II. 73

tute ducis sui. Oportet enim carnem mortificari & se opponere toti mundo & Satanae, conanti nos impedire & morari, ne hunc dissipatorem sequamur.

Sed consolatur nos in his difficultatibus Christus dicens: Confidite, ego uici mundum, hoc est, ego per- Ioh. 16.
rupi. Vos etiam me duce perrumpetis ad regnum dei, ut illud uobis pateat, ut egrediamini & ingrediamini per portam, hoc est, ut per ministerium Euangelij etiam alios ad regnum Dei perducatis. Porro non est obscurum, quanta uis Satan se ministerio Euangelij opponat. Itaque necesse est, ut qui in ministerio sunt, uere sint perruptores, qui nullam iniustam uim, pericula nulla formident. Sed magna animi constantia perrumpant.

Dixi supra uerbum perrumpendi, significare crucem, quod per mille pericula rerum perrumpendum est. Quare cum constituat Christum esse (Porex) seu Christus uerus homo & Deus.
Perruptorem, ostendit eum esse uere hominem, & lutari cum periculis tanquam hominem. Sicut testantur agonie illae in morte & cruce. Quia autem uincit in periculis illis, & per eam uictoriam sibi parat populum & regnum, Ideo dicitur rex noster.

Sed idem etiam hic appellatur (Iehouah) quod nomen soli Deo tribuitur. Itaque hoc testimonium obseruent sacrarum rerum studiosi, quo Christi diuinitas

certo affirmatur. Sicut infra quoq; cap. 5. Prophetam
idem clavis & minime dubijs uerbis ostendet.

Hanc breuem concionem de liberatore nostro
Christo & regno eius propheta intertexuit, tanquam
insignem gemmam. Nunc redit ad suum populum.

C O M M E N T

IN PROPHE TAM MICHAM

C A P. III.

Et dixi, audite quæso capita Iacob, &
principes domus Israël, An non ue-
strum erat ius nosse?

VDIVIMVS tres Pro-
pheta conciones. Due prior-
res concionantur de peccatis
idolatriæ & auaritiæ. Terc-
tia est consolatio de regno
Christi, qui tanquam pastor
ouium, Ecclesiæ suæ curam habiturus & eam gubers
naturus sit.

In hoc capite proponitur quarta concio, cuius
idem Argumentum est cum duabus prioribus. Quia
autem tota posita est in reprehensione externorum
uiciorum. Auaritiæ, crudelitatis, iniuriarum, quibus
princio

PHET. MICHAM CAP. III. 79

principes & sacerdotes populum onerabant, præter Grammaticam, quæ ipsa tamen facilis est, nihil est, quod Lectorem morari possit.

Est autem hæc illa uehemens concio, de qua Ieremias loquitur capite 26. ac scribit eam à Micha tempore Ezechie habitam, nec tamen ab Ezechia propterea occisum esse. Cum impius rex ob repetitam hanc comminationem, Ieremiam occidisset, nisi à senioribus defensus esset. Satis autem patet ex eo loco, neq; Micham caruisse periculum, sed boni regis ope fuisse tutum. Non solum enim tyranni ueritatis impatientissima est, sed causas fingit, cur hæc Doctorum libertas coerceri debeat. Sicut nostro tempore proh dolor nimis multa exempla extant, quæ alioqui tolerabiles Magistratus, ueritate offensos esse ostendunt. Fit enim quod Aristoteles bellissima fabula ostendit. Ut leones ægre patiantur sibi à leporibus quasi leges præfigi, ad quas consilia & facta sua dirigant. Dum igitur lepores pio studio concionantur leonibus, aut leonum ungulas, cum discrimine experiri, aut uitam fuga tueri coguntur.

Vsitatum autem est hodie in aulis, ut liberiores conciones, in quibus Magistratum uitia notantur, sediciosas esse dicant. Sed si sediciosum est, Magistratum uitia notare, queso te, quid de Micha dicemus, qui

Tyrannis ueritatis impatientissima.

Aristo. fabula de leporibus, &c.

Uitia Magistratum, &c.

qui non dixit, sed scripsit quoq; hæc? Ac palam ostendit se non cum rusticis, sed cum ipsis Principibus & Capitibus domus Iacob & Israël agere. Sed impudentissima oratio est, Micham, & alios idem cum Micham facientes, seditiosos uocare. Num enim ueritas seditionis causa est, quæ & Deo grata est, & peculiariter ministris uerbi commendata? Sacrae literæ & experientia quoq; prolixè testantur, seditiones esse poenæ diuinitus inmissas, non propter ueritatem Doctoribus mandatam, sed propter peccata Magistratum, quæ ob certas causas notanda sunt, non dissimulanda aut tacenda, Nam dissimulatio Deum ultorem & traductorem talium peccatorum excitat.

Primum enim cum Magistratus in republica sit, quasi caput in corpore humano, non potest cum fructu medicina adhiberi reliquo corpori, nisi prius caput sanatum sit. Sicut enim ferè frustra hortamur uulgus ad pietatem, ubi ipse Magistratus nullam religionis curam habet. Ita si Magistratus recte institutus sit, sua sponte uulgus seueritate poenarum, ad moderationem & studium uirtutis reuocat. Quare pio Doctori prima cura debet esse, de Magistratu, ut admoneat officij, ut reuocet eum ab usitata licentia, quam propter potentiam sibi sumit. Hoc autem quæso quo modo poterit fieri, si Doctor ad omnia peccata

Magistratus
admonendus
sui officij.

ta conuieat & disimulet omnia?

Deinde uerum est, quod Satyricus dixit: Omne de
nimi uitium tanto conspectius in se, crimen habet, quant
to qui peccat maior habetur, Sicut enim persona publi
ca est, ita etiam peccata Magistratus publica sunt, et
latius patent quam priuatorum. Non solum ratione
scandali, quod uulgus proclive est ad principum uis
tia imitanda, Sed quod Magistratus postea languis
dior redditur ad ea reprehendenda & castiganda in
subditis, quæ ipse in se agnoscit. Hoc uero illud est in
gens malum, cui omni studio pij Doctores cum Micha
debent occurrere. Quoties enim testatur Dominus,
se quasi placatum esse, se uera animaduersione in fla
gitiosos? Ergo ubi Magistratus in hac parte suum
officium non facit, ipse Dominus, cuius iudicium est,
iudicium cogitur exercere. Sed id nunquam ferè fit
sine publicis calamitatibus, Sicut hoc in loco Prophe
ta testatur, Propter huiusmodi principum peccata,
Zion ut agrum arandum, & Ierusalem funditus de
lendat, ut nihil sit nisi aceruus lapidum.

Magistratus
peccata, &c.

Tertio, Prophetarum hæc singularis uocatio erat
ut quæ Dominus per uisiones aut alio modo reuelarat
fideliter nunciarent. Etsi autem hæc hodie ferè desie
rit, tamen exemplum ostendit, Deum uelle, ne disimulen
tur principum peccata. Et in nouo testamento gene
rale

Prophetarum
uocatio ling
laris

rale mandatum est. Prædicandam esse pœnitentiam.
At hanc principibus quomodo prædicabis, nisi manifesta ipsorum peccata, quæ cum ingenti subditorum scandalo committunt, arguas? Hæ & similes rationes prophetam uindicant à crimine seditionis.

Qui odio habetis bonum, malū autem diligitis, Qui pellem & Carnem eorum de ossibus eorum abripitis.

Pulchra figura expressit crudelitatem, quam in subditos exercebant. Ac Germani eadem figura utuntur, cum extremam uolentiam significare uolunt. Sic enim dicunt, Er schindet seine arme Leute bis auff den Grat oder marckbein.

Hæc tragica figura ostendit, quantū peccatū in oculis dei sit auaricia. Magistratus sæpe cogitat, Etsi iniurius in subditos, tamen nō esse magnū peccatum, si unū & alterū aureū præter ordinaria onera exigat. Sed prophetā hic audi tragice exaggerantem peccatū hoc, Dicit enim idem esse, ac si pellem detrahās, ac si ossa nudes carne, ac si nudata ossa tandem immaniter conteras ac confringas. Hæc quis quæso parua dicet? Quis non hanc summam existimabit esse tyrannidem & immanitatem? Itaque hic locus, ut si quis alius in tota scriptura, grauissimam reprehensionem auariciæ habet, non solum quod pœnam grauissimam

Indulsa exa-
ciao.

nam proponit, sicut sequetur. Sed quod ipsam peccati magnitudinem sic tragice amplificat.

Qui comedunt carnem populi mei, qui nudant eos pelle sua, & ossa eorum confringunt, & concidunt tanquam in ollam, & sicut carnem, quæ in ahenum ponitur.

Perstat in descriptione uolentæ & tyrannicæ avariciæ. Verè enim avaricia cum tyrannide & iniustitia ui coniuncta est.

Avaricia cum tyrannide coniuncta.

Porrò hæc commemoratio avariciæ & tyrannidis tam copiosa, non solum eo ualet, ut qui temporibus Michæ in administratione tum Reipub. tum Ecclesiæ fuerunt, emendarentur, & curam de priuata re augenda, conuerterent ad Rempub. & Ecclesiam sanandam & iuuandam. Sed sunt ceu oracula quædam ad nostra quoq; tempora utilia, ut qui in Magistratu sunt, siue politico siue Ecclesiastico, sciant hanc quoq; unam esse tentationem, qua Satan eos cogitat abducere à uia, & inducere in peccata, ut tanto maiore studio, tum iniustam uim, tum avariciam discant fugere.

Nostro seculo immodice creuit aulicus luxus, Cum igitur ordinarij redditus ad tolerandos tantos sumptus non sufficiant, uidemus nouis et inusitatis exactiombus subditos grauari. Prætexuntur quidè publica pericula

Aulicus luxus, &c.

Sed

Sed nemo non uidet causam talium exactionum esse, quod maiores sumptus, quàm pro re, faciunt Principes. Quare hæc Michæ concio pijs Principibus debebat esse admonitio, ut occasiones omnes fugiant, ne potentia sua ad exhauriendos subditos uolenter abutantur.

De Presbyteris, quos in nostris Ecclesijs habemus, non ualde opus est admonere. Sic enim fere ubiq; parte ac illiberaliter à suis habentur, ut procul sint ab omni suspitione auaricie, uix enim habent unde se & suos alant. Et tamen si qui occasionibus parandarum opum intenti sunt, hi meminerint, ut rationem habeant sui ministerij, ne id aut debonestent priuatis cupiditatibus, aut eo abutantur ad questum.

Papatus auaricia,

Cæterum Papæ turba hic suum locum habet, qui uerè uiuunt ex rapinis. Et si enim nunc de iusto titulo possessionis glorientur, tamen initia uide, quibus rationibus cœperint crescere. Nisi homines impia & mentita doctrina dementassent, nunquàm ad tantas opes peruenissent. Et ne ipsi quidem negare possunt, quod in nulla parte sint Ecclesiæ utiles. Nisi fortasse Ecclesiæ putamus prodesse, alere scorta, equos, comessari, ludere, crapulari, & similia. Sed relinquamus eos suo magistro, qui animam occidere & corpus in Gehennam potest proicere, Nos enim non uideant.

Matth. 10.

PHETAM MICHAM. CAP. II. 81

diunt. Si qua tamen moderatiora ingenia sunt, hæc mirum est, si non perturbantur animo, cum tantas opes, & otium concedi uident, ac fruuntur beneficio, nullum præstantes ecclesiæ officium. Sed iam poenam audiamus.

Tunc clamabunt ad dominum & non respondebit eis, & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, quia male egerunt operibus suis.

Solent prophetae, cum oportunum est, imitari Moysen, sicut & hæc phrasis Mosaica est desumpta ex cantico Mosi. Significat autem abscondere seu auertere faciem, est irasci. Sicut è contra ostendere faciem, illuminare uultum, est clementer aspicere, fauere, & bene uelle. Sicut Psalmo 79. Ostende faciem tuam & salui erimus, Salus enim uera est, cum deus fauet, cum diligit & clementer nos respicit. Secundum notam sententiam Pauli, Si deus pro nobis, Rom. 8 quis contra nos?

Porro diligenter notabis hunc textum. Minatus supra est, tam iniustis & auaris hominibus captiuitatem & exitium. Ad cum per se graue sit, Hic gemitat poenam, cum etiam auxilium omne negat in calamitate. Atq; hæc poena proprie pertinet ad impenitentes, qui admoniti uerbo dei, tamen non desistunt

Abscondere
& ostendere
faciem.

**Pœna impœ
nitentiũ, &c.**

male agere. His ad pœnas corporales etiam hæc accedit, quod deus orantes non uult audire, quia ipsi quoq; deum, uocantem ad pœnitentiam, audire noluerunt. Ita non solum fortunas per auaritiam & impietatem perditas amittunt & implicantur calamitatibus amittunt simul promissionem liberationis. Non ideo solum, quod deus audire eos nolit, qui tam diu deum frustra concionantem & admonentem noluerunt audire, sed quod ipsi etiam cum orant, tamen per conscientiam suam confusi, salutem sperare non audent.

**Auari magi-
stratus:**

Hæc crux fixa est auaris magistratibus, ut in calamitatibus, nihil habeant quod sperent. Grauis enim sententia est, clamabunt ad dominum, & non respondet eis. Unde igitur auxilium petere aut sperare poterunt, si dominus in calamitate eos non respiciat? Sed tanquã iratus hostis oppressos magis opprimat.

Hæc cogitare debebamus, & his cõminationibus credere, tunc minus essemus ad peccandum prompti, & timor domini expelleret ex animis nostris securitatem. Ac sanè sunt aliqui, quos hæc uaticinia et cõminationes mouent. Quanquã maior pars opibus potentia, uoluptatibus suis capti & dementati, hæc non prius credunt, quã experiantur.

Impœnitentes

Dixi autẽ impœnitentibus hæc prophetam cõtinuanti, hoc est, ijs, qui uerbũ audiunt, sed ei non obtemperant.

PHETAM MICHAM CAP. III. 63

rant, quiq; tamdiu secure peccant, donec à poena apprehēduntur. Hoc enim est quod addit, Auertet in illo tempore faciē suā, tanquā ab his, qui male egerunt operibus suis. Hoc est, qui non desierunt ante peccare, quam ab irato deo pœnis essent circumuenti.

Monet itaq; locus hic omnes magistratus, ne indulgeant cupiditatibus suis & oneri sint subditis, sed ut custodiant iudicium, Alioqui futurum, ut sine omni auxiliij spe extremis malis circumuenti pereant.

Porrò, ut hoc quoq; admoneam hæc legis sententia est, quæ concionatur impœnitentibus certas & inenitabiles calamitates. Sic Manasse nulla ratione potuit deprecari exilium & captiuitatem. Et tamen cum postea agnosceret peccatum, & rogaret ueniam non repellitur à deo. Ita statuamus, etsi pœna euitari non potest, tamen per pœnitentiam & fidem patere omnibus reditum ad gratiam, sicut Euangelium docet.

Sic dicit dominus contra prophetas, qui seducunt populum meum, eumq; lacerant dentibus suis & clamant: Pax. Si quis autem non dederit eis quod uorent, parant contra eum bellum.

Hactenus de magistratu politico. Nunc de prophetis & doctoribus concionatur, conferentibus mini-

sterium suum, non ad hominum salutem, nec ad gloriam Dei, sed ad suum questum.

**Impi docto-
res laceram
populum
dentibus** Utitur autem hic quoque tragicis figuris, cum im-
pios doctores dicit lacerare populum dentibus. Non
autem solum referendum hoc est ad incōmodum for-
tunarum, quod patiuntur auditores propter doctorū
auariciam, sed magis ad incommodum animarum et
salutis. Quare tum à prophetis, tum ab ipso Christo

Lupi. et Apostolis lupi uocantur, qui lacerent ac lanient
fidei suæ commissas ouiculas, seducendo eas.

Par. Porro elegans figura est in eo quod additur, cla-
mant pax, Si quis autem ori eorum non dederit, ad-
uersus hunc parant bellum. Vocabulum pacis notum
est, significat enim quod pseudoprophetae consolab-
bantur populum, contra illas sanctorum Prophetarū
comminationes, ac promittebant omnia fausta et feli-
cia. Hoc autem, inquit propheta, faciebant ideò, qui
uidebant populum et principes talibus concionibus
delectari. Sicut igitur Michæ et collegis eius ueritas
odium conciliabat, ita hi propter mendacium in pro-
cio erant et laute habebantur. Semper enim ita fa-
ctum est, ut mendaces prophetae cum uoluptate audi-
**Mendaces
Prophetae.** rentur, et hominibus grati essent. Contra, ut pii et
ueri negligenterentur, esurirent, et essent in odio, præ-
cipue magistratus et principum.

PHETAM MICHAM. CAP. III. 85

Porrò notanda hoc in loco prophetæ phrasis est
Non enim ut transtulimus, dicit: quod parent bel-
lum, sed dicit eos sanctificare bellum (Kidschu alaf ^{Sanctificare}
Milhamah) Ac si dicas: non quidem gladio contra ^{bellum}
eos pugnant, qui nihil uolunt dare (sicut ciuili Ma-
gistratus qui gerit gladium) habent suum peculiare
bellum, quod excommunicant, quod excludunt tales
ab ecclesia, quod damnant tanquam hæreticos, &c.
Atq; hoc faciunt eo titulo quod sint sancti, quod sint
ecclesia, quod sint sacerdotes, leuitæ, &c. Hæc phra-
sis latinè non potest satis perspicue reddi.

Conuenit autem hoc pulchrè, cum papistarum ar-
tibus, sicut enim pseudoprophetæ iudeos horta-
bantur ad frequentanda sacrificia, & dissimulatis
reliquis peccatis, promittebant omnia reclusimè ha-
bitura esse, si liberaliter & sepe sacrificarent. Ita ^{Artes papæ}
nondum ex memoria hominum abiit, quo conatu, ^{starum,}
quibus artibus papistæ homines induxerint ad redi-
mendas indulgentias, ad ornanda templa, ad Mis-
sas, ut uocant, uouendas. In his omnibus erat questus
longè maximus.

Si qui autem uel contra dicerent: uel hæc sibi per-
suaderi non paterentur, dic mihi: An non ut prophe-
ta hic dicit: erant ei paratæ lites, & certa pericula
subeunda? Adhuc hodie, si quis in ijs locis, ubi Euan-
gelium

lium nostrū à magistratu damnatur, nō iubeat defun-
cto parenti exequias, ipsorū more fieri, si non missas
si non alia usitata in Papatu, certa pecunia redimat.
Statim Lutheranus habetur, & habet paratas lites à
monachis, tyrannorum lictoribus. A deo nunquam sui
dissimilis est impietas, licet dissimilitudo morū et tem-
porum sit maxima. Sed quod iudiciū manebit hos im-
pios doctores & seductores? hoc scilicet.

Ideò uisio uertetur uobis in noctem
& diuinatio in tenebras, Occidet sol
super prophetas & obtenebrabitur su-
per eos dies.

Pœna impio
r. m. doctor.

Hoc est, Quia abutuntur impij doctores ministre-
rio suo ad questum, fiet ut excæcentur, & non solum
deprehendantur falsa prædixisse et docuisse, sed etiam
si uelint & cupiant uera docere, non tamen possint.

Visio.

Antitheses satis notæ sunt (Hason) uisionem si-
gnificat, hoc est, prophetiæ donum, sicut usitatum est,

Videntes.
Nox.

uidentes nominare prophetas. Huic opponit noctem
quæ omnia inuoluit tenebris & confundit, ut signi-
ficet extremam cæcitatem. Sic uidemus multos,
quibus initio nostra doctrina non solum non displicuit,
sed etiam summi thesauri loco fuit, Hi postea
quàm se cum aduersarijs, ob maius lucrum coniunxe-
runt, non possunt non blasphemari esse, & odiosissime
de notis

de nobis loqui & cogitare. Hoc præmium manet eos qui abutuntur officio seu ministerio ad suum questum. Hæc est una pars poenæ.

Confundentur prophetæ & pudificent uates, uelabunt labium suum uniuersi, Quoniam non afferunt responsum Dei.

Magna & grauis poena est cæcitas tam horrenda, quàm Prophetæ minatur, & nos in seductoribus Papistis hodie uidemus, sed ea non satis est, etiam confusio & ignominia cæcitatem hanc comitabitur, ut cum diuersa ab ijs quæ promiserunt, euenient, palam de mendacio possint conuinci. Antequàm igitur euentus sequatur, gloriari possunt Pseudoprophetæ contra Micham, & spe successus consolari suos. Sed cum iam Assyrius Israëlem uastasset, & exercitum admississet ad portas Ierusalem, res arguebat Micham uera, illos autem falsa, docuisse. Ibi coacti sunt, sicut Micha eleganti figura loquitur, Velare labium, hoc est, ne mutire quidem ausi sunt, qui antea templum & plateas omnes clamoribus suis impleuerant.

Est autem etiam hæc figura ex Mose desumpta, ubi Leuitici 13. de leproso loquitur, ut habeat os ueste contextum. Et nos Germanicè non dissimili figura notamus confusionē, cum dicimus, Non audere hominē,

Præna Pfen
dodoctorum
cæcitas &
confusio.

Velare Labiū

Hester 7. de mendacio conuictum, os aperire, aut se dare in conspectum hominum. Et Romana consuetudine obuoluebant caput, iudicio damnati.

Porrò imprimis memorabilis est ultima particula in qua propheta, causam tum cæcitatibus tum confusions ostendit. Vititur autem eleganti breuitate (Ki en maaneh Elohim) quoniam non responsum Domini, hoc est, quia hoc quod docuerunt & promiserunt non fuit uerbum Domini.

2, Theff. 2. De officio & uocatione nihil dicit. Hanc concedit eis. Sicut etiam hodie non ideò recusamus obedire Pontificibus & Episcopis, quasi non habeant uocationem & officium legitimum, cum S. Paulus discedat. Antichristum habiturum sedem suam in ecclesia. Et Christus de sui temporis pseudoprophetis dicit:

Matth. 23. Super cathedram Moysi sedent. Relinquit igitur propheta pseudoprophetis officium & uocationem, eaq; non accusat, nec damnat. Hoc autem damnatur, quod cum in officio sint, non tamen officio uere utantur, cum docent, sed non uerbum Domini, cum promittunt & consolantur, sed non ex responso Domini.

Officio non
excusatur
peccatum.

Iam hæc peruersitas omnibus seculis in pseudoprophetis fuit, ut accusati de officio non rectè administrato, tamen se officij autoritate tuerentur. Quid enim hodie aliud habent pontifices & Episcopi, quod nobis

nobis opponant, quàm quod sint in uocatione & officio? Hanc causam putant se habere, cur & nobis leges ferant, & nos eas accipiamus. Sed nunquàm nobis de officio disputatio fuit. Abusum officij taxamus, quem abusum ipsi autoritate officij defendere uolunt.

Quis autem est, qui non rideat imò execretur principem, in politia multa nefariè & sceleratè peccantem, & tamen postea excusantem peccata ratione officij? An non, quia princeps est, idèd cauere debebat, quæ praua cupiditas suadet? Nam princeps est ut administret iusticiam. Hoc si non facit, aut etiam aduersum facit, ipse suo testimonio conuincitur, quod faciat præter officium, nec potest se ratione officij tueri. Ita planè ineptum & contra communem sensum est, quod stolidi Papiæ faciunt. Quia enim in officio sunt, uolunt sibi licere quiduis.

Sed nos cum propheta controuersiam de officio nullam mouemus, de ratione administrati officij nobis lis est. Quia enim responsum Domini non habent, hoc est, sine uerbo Dei præeunte docent, instituunt, mandant omnia, merito à nobis reprehenduntur, merito detrectamus autoritatem eorum, quam ueneramur, si uerbum retinerent, & non contra uerbum se tueri uellent. Quod igitur apud Esaiam affirmatiuè Esa. 40. est: Verbum Domini manet in æternum. Id Propheta

hic negatiuè ponit. Nempe quod ubi responsum seu uerbum Domini non est, ibi non est durabile aut æternum aliquid. Sed oportet sequi cæcitatem & confusionem. Sicut Christus eleganti similitudine de domo super arenam ædificata ostēdit. Habet quidem impietas sepe insignem speciem, ut nulla ui uideatur posse conuelli. Sicut cum cogitatione respicimus ad illam Ecclesie formam, quæ ante Euangelij lucem in papatu fuit. Ibi tanta Missæ & aliarū impiarū ceremoniarum dignitas esse uisa est, ut hanc mutationem nemo potuerit sperare. Sed quia ceremoniæ illæ fuerunt sine uerbo, imò contra uerbum institutæ accidit, ut domus illa, ingruente tempestate uerbi & uento spiritus, conuelleretur, & ex imis fundamentis inciperet corruere. Verum enim est. Verbum Domini manet in æternum. Ergo ubi uerbum non est, ibi nihil durabile potest esse, etiamsi in specie adamantinum esse uideatur. Ego uerò plenus sum uirtute spiritus Domini, & iudicio & fortitudine, ut annunciem Iacob transgressionem suam & Israëli erratum suum.

Hæc est egregia Antithesis, in qua propheta, non solum officium & uocationem suam, sed etiam administrationem officij iactat contra pseudoprophetas, & egregie ornat uerum uerbi ministerium. Id cur instituitur.

Ecclesie forma ante lucem
Euangelij.

Matth. 7.

Esa. 40.

institutum sit, patet ex illa nota sententia Christi, ubi dicit: Spiritum sanctum arguiturum mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio. Ut homines non solum discant agnoscere peccatum, sed ut etiam consequantur remissionem peccati ac iusticiam per Christum, & magno animo contemnant minas et furorem, tum Satanae, tum mundi.

Ministerij. M.
n's.

Ioan. 16.

Ostendit autem propheta supra, quam non possit mundus ferre ueritatem & reprehensionem peccati. Ideo contra pios Doctores saeuit omnis generis supplicij. Sicut omnium prophetarum, Apostolorum & Doctorum exempla ostendunt. Qui autem conuiuere solent, & blandiuntur mundo, hi in precio sunt & laute habentur. Ac eo maior omnibus temporibus tallium prouentus est, quod non omnes eo animi robore sunt, ut odium & furorem mundi contemnere possint. Deinde serè uincuntur, etiam splendore uitæ ac cupiditate opum.

Mundus non
potest ferre
reprehensionem
neque peccati.

Hec uitia in Pseudoprophetis, Micha eruditissime perstringit, cum suum exemplum opponit & dicit: Ego uerò sum plenus uirtute spiritus Domini, hoc est, Non afferro meam sapientiam, non nitor uiribus meis. Alioqui uestri similis essem, qui humano spiritu, pleni estis, & succumbitis in tentatione, dum propter opes & dignitatem parandam, ac fauorem ho-

minum

minum colligendum, conuiuetis ad peccata populi.

Iudicium Exerit autem se uirtus spiritus Dei inhabitantis in me duobus modis, in iudicio & in fortitudine. Iudicium significat hic usitato scripturae more, cum quae prauae sunt, reprehenduntur & damnantur. Sicut propheta ipse se exponit, cum addit: Sic sum iudicio plenus, ut annunciem Iacob peccatum suum, & Israël erratum suum.

Donum spiritus arguit mundum & contemnere pericula. Sed cum iudicium hoc non careat periculo, quod mundus nihil minus quam reprehensionem peccatorum ferre possit, Etiam in eo se ostendit spiritus Dei, quod sum fortitudine plenus, & pericula illa contemnere possum. Hoc uero illud insigne donum est, quod Christus toties promittit, quoties consolatur discipulos, cum iubet: Ne sint solliciti quid dicant, etiam tunc cum ad supplicia rapiuntur. Propterea quod non solimus, sed habeamus additum paraclitum, qui corda tanto certiore spe impleat, quanto pericula omnia uidentur praesentiora & grauiora esse.

Matth. 10.

Luc. 12.

Hoc dono Propheta se dicit plenum, ut etsi minentur omnia, tamen ipse in nulla parte à mandato Domini sit discessurus. Hoc dono Apostoli, etiam post plagas acceptas, ibant gaudentes, quod digni essent habitati, qui pro nomine Christi contumelia affecti essent. Qui autem hoc donum non habent, hi etsi extra pericula

Act. 5.

PHET. MICHAM. CAP. III. 91

cula ferociores sint, tamen ad primum congressum ce-
dunt, ac loquuntur & faciunt omnia ad gratiam, po-
tius, quàm ut propter ueritatem in periculo esse, &
odium hominum suslinere uelint. Sed quis horum finis
sit, supra ostensum est, quod scilicet sol super eos occi-
det, hoc est, quod in extremam cæcitatem prolabentur,
& tandem etiam confundentur.

Posita impio-
rū Doctrina.

Audite quæso hoc capita domus Ia-
cob, & principes domus Israël, qui abo-
minabile faciunt iudicium, et quicquid
rectum est peruertunt.

Redit ad obiurgandos principes in republica, qui
cum iusticiæ custodes esse debebant, omiſſa cura Rei-
pub. & subditorum, sua tantum curabant commoda.
Sicut supra quoq; diximus, auariciam esse peculia-
rem laqueum Satanz, quo Magistratibus insidiatur,
quo Magistratibus insidiatur, ut suis commodis inui-
tati, Reipublicæ curam abijciant, ius negligent, & ini-
iusta administratione premant ciues, qui iniuriam
ferre, & muſitare coguntur propter potentiam
Principum.

Impij prin ci-
pese

Uſus autem est propheta uerbis ualde significan-
tibus. Vocat (Hamethæsim) Contemptores iudicij,
qui quidem uident quid æquum & iustum sit, sed in-
dulgent cupiditati, et, quod norunt, facere nolunt. Sicut

Contempto-
res iudicij.

apud poetam est, Sit pro ratione uoluntas.

Deinde elegans etiam est Antithesis, quod rectum est, peruertunt seu deprauant, Significat enim studio eos hoc agere, ne recte agant, tantum ut ditentur.

Aedificant Zion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate,

Mutatio personae Ebraeis usitata est. Hic autem participium (Boneh) singulare, habet quasi uim collectiui nominis. Vult enim dicere quod singuli hoc modo aedificent.

Porro Hebraismus etiam est, quod dicit, Aedificari Zion in sanguinibus: significat enim quod magnifice aedificent, sed ex sudore & sanguine pauperum.

Luxus principum, &c:

In sanguinibus gulticare

Sicut hodie inusitatus luxus omnium principum aulicus inuasit. Non aedificiorum ratio, non uestitus, non uictus, eadem est quae olim fuit, Omnia sumptuosissime instruuntur. Sed reuera aedificant & ornant principes quoque suas aulas in sanguinibus, quod nouis & inusitatis exactionibus, subditos onerant, ne quid de splendore & luxu cogantur diminueri. Olim parce uiuebant principes, itaque tolerare sumptus poterant sine iniuria subditorum. Et in publicis periculis patebat eis refugium ad priuatorum opes. Nunc cum ad luxum expilentur subditi, nulla praesidia ad publica pericula depellenda Principes sibi reliqua faciunt. Et accedit

accedit aliud grauius incommodum, quod iniquis istis
 exactionibus etiam subditorum animi abalienantur,
 & sternitur quasi uia ad seditiones & alia mala. Sed
 sunt hæc poenæ peccatorum, quæ postea alijs poenis
 excipiuntur & multantur.

Principes eius propter munera iudi-
 cant, Et sacerdotes eius propter merce-
 dem docent, Et prophetæ eius propter
 argentum uaticinantur.

Quæ de principibus dicit, pertinent ad exposi-
 tionem eius, quod paulo ante dixit, Aedificant in san-
 guinibus. Etsi enim Tyranni auariciam suam defen-
 dunt sanguine honorum, Sicut, Naboth, cum impio
 regi hortum uendere nollet, occiditur, & Tyrannus
 potitur horto: tamen etiam hoc est in sanguine aedifi-
 care, seu augere rem, cum nimium premuntur subditi,
 & principes non æqualiter administrant ius. Sed ut
 propheta hic dicit, iudicant propter munera, hoc est,
 cum largientibus munera ius dicunt, etiam in iniusta
 causa. Contra nihil largientibus ius non dicunt, etsi
 causam habeant æquissimam.

Est autem hæc insignis peruersitas, quanquam in
 omnibus iudicijs sit usitatissima. Nota est sententia o-
 ptimi principis Iosaphat, qui cum politiã & ecclesiã

3. Reg. 21.

2. Par. 19.

Magi

Magistratum grauiſſime adhortatur. Videte, inquit, quid faciatis, Non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, Quodcumq; igitur iudicaueritis, in uos re-
Iudicandi potestas. dundabit. Hac sententia docet iudicandi potestatem, non humanam esse, nec simpliciter ab hominibus man- dari, sed ab ipso Deo. Quare propter Deum & pro- pter mandatum Dei, hoc opus Dei recte erat adminis- trandum. Sed, inquit Propheta, Non solum non respi- ciunt Deum principes nostri, sed Deo, mandato Dei & operi Dei anteferunt munera, Hunc contemptum an putabitis impune fore? redundabit itaq; ista iniquitas in uos, ut uicissim contemnami & abijciamini, sicut contemnitis & abijcitis Dei opus & mandatum.

Porrò hæc non tantum ad ipsos iudices seu Magi- stratus referenda sunt, sed etiam ad illos, quorum ope- ra Magistratus in administrando iure utitur, ut sunt
Iurisconsulti. Iurisconsulti, Aduocati, Procuratores, & id genus al- lij: Quorum cum esset ius & æquum defendere, sæpe lucro uberiore inuitati, iniquas causas defendunt. Sæpe bonas causas inuoluunt & implicant magis, quod in mora eis questus sit. Sæpe pauperibus negant operam suam etiam in iustis causis, quando contra potentiores agendum est. Magis enim hominum fauorem & gratiam, quam Domini mandatum & functionem suam respiciunt.

PHETAM MICHAM CAP III. 97

Sed quis omnes huius generis fraudes & dolos commemoraret? Etsi autem nihil magis dolet, quam in bona & iusta causa succumbere, propter aliorum siue perfidiam, siue inscitiam (Nam ij quoq; peccant, qui ad hæc negotia nondum satis instructi accedunt) tamen quia iudicium domini est, misitanda iniuria & uindicta domino relinquenda est, qui suo tempore ab auaritis contemptoribus turis & prauaricatoribus satis graues pœnas expetet, sicut Propheta in fine admonebit.

Et sacerdotes eius propter mercedem, &c.

Iam propheta etiam contra ecclesiasticos Magistratus concionatur, ut ostendat se esse iudicio & fortitudine plenum, reprehendit autem in his quoq; quod auaricia infecti discedant ab officio et neglecto mandato Dei, ad questum respiciant.

Porrò inerudite hac sententia quidam abutuntur contra pios doctores, quasi non sit licitum, uiuere ex stipendijs, quæ ministris ecclesiarum constituta sunt. Allegant Christi uerbum: gratis accepistis, gratis date. Mat. 10. Opponunt quoq; S. Pauli exemplum, qui cum doceret ecclesias, tamen ecclesias non uoluit onerare, Act. 20. sed ipse manibus suis parauit uictum.

Hæc siue querela siue calumnia nascitur ex quodam

An liceat mi-
nistris eccle-
sie accipere
merced pro
opera.

dam diabolico odio ministerij uerbi. Quid enim aliud faciunt impij homines, qui talibus sermonibus simplicium aures fatigant, quàm ut non solum personas ministrorum, sed ipsum ministerium in contemptum adducant. Cum potius omni cura in id incumbendum erat, ut ministris propter uerbi honorem, sua dignitas restitueretur.

Verum quidem est, quod Christus dicit: *Gratis accepistis, gratis date.* Vult enim finem principalè ministerij esse, ut seruiatur gloriæ dei, et hominum saluti. Nam propter hæc duo ministerium uerbi præcipue institutum est in mundo. Sed ex hoc non sequitur, quod impium sit, ut ecclesia alat ministros suos. Hoc impium esset, si ministri finem ministerij negligere, & tantum ad mercedem respicere, seu propter mercedem docendi munus non recte administrare uellent.

Finis minist-
sterij

Sicut igitur minister mandato dei cogitur, ut gloriæ dei & saluti hominum seruiat. Ita uicissim ecclesiæ mandatum habent, ut ministros alant. Sic enim dicit Christus: *Mercenarius dignus est mercede sua.* Si dignus est, nemo igitur mercedem exprobrare doctori debet. Sicut S. Paulus hanc sententiam clarius explicat. 1. Cor. 9. Dominus, inquit, constituit seu ordinauit, ut qui euangelium annunciant, etiam ex euangelio ui-

Ministri uer-
bi alendi.

1. Cor. 9.

gelio ui-

gelio uiuant. Allegat autem ministerium legis, Quis inquit, sacra faciunt, an non ex sacrificio uiuunt?

Qui assident sacrario, an non cum sacrario participant? Utitur alijs similitudinibus ad hoc negocium aptissimis. Quis inquit, est, qui proprijs stipendijs militet? An qui uineam plantat, eam sic plantat, ut de fructibus eius non comedat? Præcipue autem digna obseruatione est insignis illa collatio, qua etiã in Galatis utitur, Seminamus uobis spiritualia, magnum uerò est, quod nobis carnalia suppeditatis?

Quod igitur ad exemplum Pauli attinet, ipse palam testatur, se hoc non facere, quasi iniquum sit ab ecclesijs accipere uictum, sed ut adiuuet hoc modo cursum uerbi, & præcidet occasiones calumniandi, quas in re noua homines indigni poterant comminisci.

Debet quidem, sicut ab omnibus Christianis, ita maxime ministris uerbi omnis auaricie & cupiditatis suspicio abesse. Non tamen ideò statuendum est, quod iniquum sit accipere ab ecclesijs, quæ ad commodum uictum sunt necessaria. Sicut quidam hisce prodigiosis opinionibus, propter speciem singularis sanctitatis, delectantur: Quidam ex certa maleuolentiæ & Satânico odio ministerij, in calumniam rapiunt, quod ministris alibi pro facultatibus ecclesiarum, liberaliora stipendia constituta sunt.

Si enim ecclesiarum utilitatem spectamus, An non in eam potius partem pronuntiabimus, ut ministri ecclesiarum habeantur liberaliter, quam quod multi in locis uix à fame se & suos tueri possunt? Nam hæc illiberalitas meliora ingenia à cura ecclesiarum absterret. Non enim omnium est illud robur animi et constantia, ut pro difficillimis laboribus odium & famem reportare uelint. Ac præcipue marito nihil potest grauius accidere, quam si uideat uxorem & liberos egere, quos, si aliam rationem uitæ sequatur, etiam cum splendore alere possit. Nam etsi legum et medicinae studium, propter magnos sumptus non omnibus pateat, Tamen quod in Repub. munit honoris administrari possunt, ab homine etiam mediocriter erudito, quæ omnia ad splendorem uitæ & ad opes aditum patefaciunt? Hæc profecto iuuentus magis sectari uolet, etiam suorum causa, quam ut uxorem & liberos in certam mendicitatem sciens & prudens protrudat.

An non igitur ecclesiæ ex ista illiberalitate, quæ erga ministros utitur, certum periculum erit? si quidem & eruditissimis hominibus carebit, & indoctorum hominum, qui non possunt ad altiora contendere, incepta ac periculosa gubernatione opprimetur? Sic ut ante oculos exempla sunt, quæ ostendunt non solum

quanta

quanta caligine res sacræ indoctorum gubernatione inuolutæ, sed etiam quanta barbarie omnes bonæ artes oppressæ fuerint.

Nemo igitur offendatur, quod alicubi bonorum principum pio studio, ecclesiarum ministri paulò liberalius habentur. Hoc potius queramus omnes, non haberi à maxima parte principum & Rerūpub. posteritatis curam, quæ in tanta illiberalitate, aut nullos aut indoctissimos gubernatores habitura est. In primis graue & intolerabile illorum, tum peccatum, tum iudicium erit, qui ecclesias spoliant, & ministrorum facultates inuadunt. Sicut in agro ferox nobilitas, & in Rebus publicis potentiores familiæ plerumque solent. Vtriq; enim parui lucri spe inuitati, in certum exitium ecclesias adducunt, quas maiorum exemplo, etiam sua liberalitate adiuuare, & ornare debebant.

Sed ad Micham redeo. Is non damnat sacerdotes & prophetas, quod mercedem & argentum accipiant, debetur enim merces sua pijs doctoribus. Hoc autem damnat, quod ministerio ad questum abutebantur. Quod propter lucrum conuiebant ad peccata populi, quæ reprehendere debebant. Sicut Bileam cōducti se patitur, ut maledicat, quibus dominus, ut benediceret, mandarat. Ad hunc modum, inquit propheta, debebat reprehendi impietas huius populi. Sed pro

pter questū pseudoprophetae etiam assentantur peccatoribus, & bona promittunt.

Et tamen super dominum nituntur, & dicunt: Nonne Dominus in medio nostri est? Non igitur ueniet super nos malum.

Hic est insignis locus, qui non solum ad explanationem aliorum prophetarum utilis est, sed etiam insignem quasi picturam habet nostrorum aduersariorum. Nemo est, qui si diligenter omnia inspiciat, non uehementer miretur, unde ista in Pontifice & eius affeclis tum securitas, tum pertinacia possit esse.

Securitas falsa ecclesie

Doctrinae genus profitentur ex diametro pugnant cum doctrina euangelij. Ceremonias ab ipso Christo institutas aut corruerunt, aut ineptis additamentis conspurcarunt, & substituerunt nouas sine uerbo dei. De uita autem, nihil necesse est dicere, quanto enim in altiore fastigio rerum consistunt, tanto peccant licentius. Ita ut iam olim prouerbio factus sit locus. Quod quanto Roma propior, tanto Christianismus sit longinquior. Et tamen in tanta impietate longe minus metuunt, quam quorum doctrina & uita sanctior ac melior est. Hæc securitas quis non miretur unde existat?

Sic satis ostendit propheta, quantum ab officio distcedant

scendant sui sacerdotes & prophetae, cum magis questum spectant quam ministerium suum. Cumq; pecunia causa ea dissimulant, quae ministerij ratione grauius reprehendenda erant. Et tamen, inquit, tales cum sint, nituntur super Dominum, & fidunt eius benignitate. Nonne Dominus in medio nostri est? Nihil enim patiemur mali, &c.

Causa securitatis in impijs

Porro utriusq; eadem praesumptionis causa est. Quod impij decepti hypocrisi sua, arripiunt promissiones, & fiducia illarum, omnes contemnunt minas. Impi arripiunt promissiones, &c. Sic magnificas promissiones habuerunt Iudaei, de conseruando populo & regno usq; ad Christum. Cum igitur prophetae peccata populi reprehenderent, & minarentur exitium, opponebant promissiones illas. Iacob abant patrem Abraham, Ministerium seu uocationem. Cultus, & sacrificia diuinitus instituta. His freti, tanquam certis praesidijs, securi erant de poena.

Sic magnificas promissiones habet ecclesia noui testamenti. Quia autem Pontifices summum in Ecclesia locum ui sibi usurparunt, fit, ut quicquid Ecclesiae promissum est, hoc putent sibi & statui suo esse promissum. Igitur etiam in extremis periculis illud eis in ore est. Quod cymba Petri fluctibus iactari, sed non mergi possit.

Falluntur autem pariter tum impij Iudei, tum pa-
 pista. Non quod Deus promissa non seruare, aut po-
 pulum & Ecclesiam suam abicere uelit, sed quod hy-
 pocrite, etsi officium habent, tamen officio abutuntur
 atq; ideo tum populus Dei tum ecclesia esse desinunt.
 Manet enim sententia supra posita. Sermones me-
 boni sunt, sed ambulanti- bus integrè. Qui igitur non
 integrè ambulant, his non promissiones, sed commina-
 tiones propositæ sunt, ut aut emendentur, aut pereant
 in peccatis suis. Nam apud Deum non est persona-
 rum acceptio. Vocantur Pontifices & Episcopi ad istam
 administrationem Ecclesiarum. Sed cum offi-
 cium non faciunt, non tantum momèti coram Deo est,
 in dignitate ipsorum & loco quem tenent, ut propter
 ream eis impune sit peccare. Quin ualet sententia Eu-
 uangelij. Deposuit potentes de sede, Et: Quicquid cor-
 ram hominibus sublime est, abominatio est apud Deum.

Luc. 16,

Huc faciunt exempla, quod primo geniti ferè sunt
 reprobis, ut Cain, Ismaël, Esau. Sic incredula synago-
 ga, cum sacris, & ipso templo abiecta est, reliquæ
 autem saluatæ sunt. Ad hunc modum abiectis & re-
 probatis Pontificibus, Episcopis, et toto illo Antichri-
 sti satellitio, constat sua Ecclesia Christo, etiamsi exis-
 tua, in mundo contempta, oppressa, pauper, &
 ignominiosa est.

Senten

Sententia igitur prophetae est, quod securi hypo-
 critae instantur officio suo, & arripiunt promissiones,
 quae non simpliciter, sed cum conditione datae sunt ijs
 qui uere sunt populus Dei seu Ecclesia. Non ijs qui ui-
 uunt sine timore Dei, etsi in magnis dignitatibus ui-
 uunt. Erat Dominus tempore Michae in medio popu-
 li sui, sed ideo non erat parciturus impijs praearica-
 toribus. Non ideo erat toleraturus, quod impij abute-
 bantur sancto ministerio ad quastum, & uana pro-
 mittebant ijs, qui comminationibus irae Dei ad poeni-
 tentiam erant conuertendi. Satanae, cum se per super-
 biam opponeret filio Dei, non profuit, quod angelus
 esset conditus. Iudam nihil subleuauit cum peccaret,
 quod esset Apostolus. Et scilicet papistae nostri ideo
 impune peccabunt, quod Pontifices & Episcopi sunt.
 Quin potius dabunt dignas impietatis poenas, & Ec-
 clesia etiam sine istis Pontificibus & Episcopis con-
 seruabitur, sicut propheta iam addit.
 Ideo Sion propter uos sicut ager ara-
 bitur, & Ierusalem redigetur in acer-
 uum lapidum, & mons domus erit si-
 cut excelsa sylvarum.

Hac est propheta illa, quam cum Ieremias repe-
 teret, occisus esset ab impio rege, nisi seniores se inter-
 posuissent, & exemplo Michae eum defendissent. Non Iere. 26.

Promissiones
 cum conditi-
 one datae.

enim ulla blasphemia in Deum iudeis tam uisa est esse intollerabilis, quam quod Ierusalem excindenda & templum uastandum esset. Extabant enim prophetaeclare de regno & populo hoc conseruando & defendendo. Deinde quia cultus Dei ad templum alligatus erat, nihil potuit minus credibile à quoquam dici, quam quod Deus cultum à se institutum, abijcere & prophanare uellet. Quare & Micha sine dubio contitauit hac concione plurimorum odia contra sese, et si absq; pij regis Ezechiae cura & defensione fuisset, ab impijs praesumptoribus esset occisus. Quod minus tur non amplius ipsis peccatoribus, ut antea, sed etiam ipsi templo, quod ab ipso Deo ad usum sacrorum delectum erat. Quod autem ad Grammaticam attinet, facilis est sententia. Significat enim extremam uastitatem & desolationem, cum ipsam urbem dicit tantquam agrum arandum, & montem Domini, qui tantum sacrificijs & cultibus à Deo institutis splendebat, similem fore montibus, qui in desertis et nemorosis locis sunt. Sed sententia magnum pondus grauissimarum rerum secum trahit. Hic enim uidemus seueritatem iudicij, et magnitudinem irae Dei erga peccatum. Quod qui sine timore Dei uiuunt in peccatis, hos non potentia, non dignitas officij, non ulla etiam spirituum reum praerogatiua subleuare poterit. Si enim Dominus propter

Doctrina pot
tente.

propter peccatum non suo populo, non templo, deniq; non cultui suo pepercit. Quid tandem erit, quod iræ Dei opponi posse speremus?

Exuenda igitur omnis præsumptio est, & ne quidem de eo præsumendum est, quod Christiani & baptizati sumus, ut ided magis securi peccemus. Hæc non modo non mitigabunt poenas, sed augebunt in impenitentibus. Sicut Christus dicit: Sodomorum tolerabilius iudicium fore, quam illorum qui audiuerunt Euangelium & uiderunt miracula. Habebant iudæi quoq; circumcisionem signum fœderis, & iusticiæ signaculum, habebant magnificas promissiones de Christo, de conseruatione regni & sacerdotij. Credita eis erant miracula Dei, &c. Sed postquam à timore Dei discesserunt, & bis prærogatiuis abusi sunt, ut eò licentius peccarent, non solum amiserunt hæc dona, & glorias has, sed perierunt ipsi quoq;.

Quare pertinet hæc concio ad doctrinam pœnitentiæ, ut singuli uiuamus in timore Dei & obedientia uerbo, alioqui futurum est ut pereamus. Non enim uult Deus ut securi simus, aut præsumamus. Timeri uult à nobis ne peccemus, & uult quoq; ut per Christum in sua misericordia, non in nostra dignitate sapientiæ, aut iusticiæ spem habeamus. Hoc qui non faciunt quanto in altiore gradu dignitatis cōsistunt, tanto

ruent

ruent grauius, & tanto atrocioribus pœnis subiicientur, Sicut horrendum hoc Iudæorum exemplum satis ostendit.

Nunc iterum transit propheta à regno corporali ad spirituale, hoc est, à reprehensione impiorum ad consolationem Sanctorum, ut in publica calamitate haberent, quo se consolarentur, & mala illa uincerent spe liberationis per Christum futurae. Etsi enim consolatio erat, quod captiuitas ista certo annorum numero finienda esset, tamen pauci fuerunt, qui usque ad exhibitionem eius promissionis uixerunt. Durauit enim captiuitas septuaginta annis. Hæc autem solida consolatio fuit omnium, certo scire, quod Christi regnum esset reuelandum, per quem remissio peccatorum, & uita eterna credentibus obuentura erat. Ac priorem partem de uerbo ad uerbum Esaias transcripsit in suam prophetiam, qui, ut initio dixi coetaneus Michæ fuit, quamquam Michæ senior esset.

Monendus autem initio est Lector, ut fugiat somnia Iudaica, qui has spirituales promissiones, ad regnum corporale transferunt, atque ita in duplicem errorem incidunt. Nam & Christum, cuius regnum spirituale est, hoc modo amittunt, nec agnoscunt, & frustra expectant corporale regnum. Sicut enim res ostendit, de die in diem altius immerguntur calamitatibus, & de

spe sua coguntur desperare.

Secundo obseruanda etiã hic est discrepantia prophetiarum, qua impij offensi, ueris prophetis non poterant credere. Sicut enim Zachariæ 7. & 8. primum miserabilis uasitas tum ciuitatis, tum populi prædicitur. Sic enim dicit: Dispersi eos per omnia regna, quæ nesciunt, & terra ab eis desolata est, Deinde additur. Adhuc habitabunt senes & anus in plateis Ierusalem, & uiri baculus in manu eius præ multitudine dierum

& plateæ ciuitatis complebuntur infantibus & puel-
 lis ludentibus in plateis eius. Ita planè ad eundem modum Michas uidetur secum pugnare, qui templum dicit simile fore excelsis syluarum, et postea addit: Montem Domini eleuatum iri super omnes colles, Gentes ad eum decursuras, & nouum uerbum de Zion promulgandum esse.

Prophetizant
 dicitur inter
 se pugnare,

Sic Ieremias missus erat ut certam uasitatem prædiceret. Ac eò redierat iam res, ut occupata à Chaldæis urbe, maxima ciuium pars captiua abduceretur. Et tamen in tanta desperatione rerum, iubetur salutem promittere. Et in signum restorationis omnium: dat ei dominus mandatum, ut emat agrum, qui iam ab ipsis hostibus tenebatur. Hæc diuersitas etiam à pijs non semper potuit intelligi, Sicut in Ieremia uideamus, qui consilium Domini admiratur, & dicit:

Ecce

Ecce munitiones extructæ sunt aduersus urbem, ut capiatur, & urbs data est in manus Chaldeorum. Et tu Domine dicis mihi: Eme agrum argento & adhibe te stes, cum urbs data sit in manus Chaldeorum?

Hæc diuersitas hominibus impijs satis digna causa est uisa, cur prophetis non crederent. Et tamen euentus ostendit, Deum utrunq; fecisse. Nam & impijs propter peccatum dedit in captiuitatem gentium. Et tamen inter medias gentes reliquias & sanctum semen seruauit, donec nasceretur Christus, qui nouum regnum institueret, & has promissiones non corporales, sed spirituales, per uerbum Euangelij exhiberet. Ac tum dissipatum regnum Israël, unâ cum alijs gentibus, ad regem suum Christum, reuersum est & saluatum,

COMMENT

IN PROPHETAM MICHAM

CAP. IIII.

Et fiet in nouissimis diebus. Erit mons domus Domini firmatus in capite montium, & erit eleuatus præ collibus, & confluent populi ad eum.

Q
VIA dixi Prophetam loqui de regno spiritali, propter quod etiam corporale regnū, ab Assirijs & Chaldeis uastatum, restaurandum erat, non ad opes, non ad potentiam, nō

ad eminentiam corporalem respicere debent, qui hoc regnum inuenire uolunt, sed ad uerbum Euangelij. Vbi enim Euangelium est, ibi quoq; infallibiliter est Christus, & regnum Christi, seu ecclesia. Hæc quia in mundo est, oportuit esse aliquem locum in quo inciperet. Itaq; Prophetam nominat montem Zion, sicut Dauid quoq; cum dicit: Virgam uirtutis tuæ emittet Dominus ex Zion.

Promittit autem montem Zion sic firmatum iri, ut cætet super omnes montes, et sit ceu caput omnium collium.

Locus in quo cepit regnum Christi.

lium. Hæc iam non ad corporalem locum referenda sunt, sicut iudei inepte faciunt, Nam templum reedificatum post captiuitatem nequiquam tam splendidum fuit, quàm illud prius, Adeò ut quidam flerent, qui prius illud Salomonis uiderant, sicut testatur Historia 1. Efd. 3. Sed etsi corporalem locum nominat, tamen sunt hæc transferenda ad ipsum regnum spirituale, ad Ecclesiam & uerbum Euangelij, quod cepit doceri in Zion, ubi prima fuit Ecclesia.

Quod igitur de eleuatione & stabilitione montis dicit, propriè ad ipsum regnum Christi, non ad corporalem locum referendum est, qui propter peccata populi uastatus, & in excelsa syluarum mutatus est. Regnum autem Christi seu ipsum Euangelium sic firmatum est, ut nullis uiribus possit opprimi aut eueri, Sicut Christus dicit: Portæ inferorum non præualebunt. Nò quod semper clareat miraculis, quibus duplicem ob causam initio opus erat, Quod & in prophetis promissa essent, & noua doctrina hoc quasi testimonio diuinitus hominibus commendanda esset, ut agnosceretur Christus, sed quod semper uincat, & triumphet contra omnes hostes suos. Ideò propheta uerbo (Nachon) usus est, quod non solum præparare, sed etiam confirmare & stabilire significat. Ut sicut est Regnum Christi super omnia regna, ita etiam maneat,

Regnū Chri-
sti firmatum.

PHETAM MICHAM CAP. IIII. 119

maneat, secundum sententiam, Verbum autem domini manet in æternum.

Quod autem additum est: Et populi confluent ad eum. In eo pulchre ostenditur diuersitas huius regni ab alijs corporalibus regnis. Ibi enim uinculis legum & coactione est opus, ut homines maneant in officio & nihil turbent. Ideo etiam armis ad imperia retinenda & defendendam autoritatem principum opus est, sed in Christi regno hac cura non opus est.

Non indiget armis, quibus homines cogat, statim cum uerbum in auribus & cordibus hominum sonare ceperit, ipsi homines sua sponte, uel potius sua uoluntate, ut ille dicit, coacti accurrunt & in parte huius regni hæere uolunt. Sicut Christus dicit: Regnum dei nunc uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Quid enim potest letius audiri, quàm quod per Christum pater reconciliatus, peccata remissa, & uita æterna nobis donata sit? Tantarum opum quis non optaret se quoque participem fieri?

Itaque cum primum uerbum hoc uulgatur, sicut flumina, nemine cogente sed sua uia, per præcipitia decurrunt, ita populi ad hunc montem, hoc est, ad ecclesiam confluent, in qua per euangelium thesauri misericordie dei ostenduntur, et credentibus distribuuntur. Nam uerbum (Naharu) similitudinem fluminis, magna ut

Regnum Christi
fit diuersum
a regnis man-
da, libet e-
nim populū
spontaneum,

Psalm. 110.

gnā ui per decliua loca decurrentis cōplectitur. Sicut etiā ideò (Nabar) fluuiū uocant, à cursu seu defluxu.

Regnū Christi
sacrum
a regno Mo-
lis

Præsertim autem uoluit propheta ostendere diuersitatē huius regni à regno legis seu Mosis. Is enim uolentus doctor est, & uix minis et plagis multis aliquā umbram obedientiæ exculpere potest. Videmus enim quid lex faciāt, cum maxime cogit, & urget, aut desperatos, aut præsumptos seu hypocritas facit.

Sed regnum Christi habet, sicut Psalmus 110. eleganter dicit, spontaneū populum, qui ultro, sicut ovis pastorem suum sequitur. Trahunt enim eos beneficia non cogunt minæ, aut irata uerba. Deus enim per Christum non iratus, sed summe clemens & misericors est, Quare omnes cum tam misericordi deo se coniungi optant, nec differunt rem, usq; dum cogantur, cogit eos uoluntas & desiderium ipsorum. Sicut in euangelio quoq; Christus pulcherrimè dicit: Cum enim liberalitatem suauissimi hospitis, homines suis studijs et cupiditatibus immergi aspernarentur, iubet ut serui, claudos & cæcos ad nuptiarum pompam cogant, & compellant intrare.

Compelle
intrare.

Mira uerò coactio seu compulsio, cum homo calamitosus & famelicus ad lautissimas epulas cogitur? An non enim hoc unum in uotis habet, ut cum calamitoso Lazaro, de micis et reliquijs saturari possit? igitur

PHETAM MICHAM. CAP. III. 115

igitur coactionem uolumus dicere: coactio est, quod ipsi aliud non optant, quod non acquiescere possunt, nisi ad tam laute instructas epulas uocentur. Adest enim summa uoluntas consequendi huius beneficii, Vbi contra Moses, omnis generis minis aliud nihil potest conficere, quam ut homines in speciem aliquid faciant, Cor aut ab eo quod faciunt longissime abest, Sic uno uerbo prophetae grauissimas & longissimas conciones complectuntur.

Ibunt autem gentes multae, & dicent: Venite & ascendemus ad montem domini, & ad domum dei Iacob, & docebit nos de uis suis, & ibimus in semitis eius, Quoniam de Sion egredietur lex, & uerbum Domini de Ierusalem.

Verbum, ibunt, etiam significat summam uoluntatem, sine cuiusquam coactione. Sicut etiam quod se inuicem cohortantur, et dicunt: uenite ascendemus. Ostendunt autem haec, quod regnum Christi sit regnum gratiae, quam optant & cum summa uoluptate & uoluntate accipiunt omnes, qui sentiunt onus peccatorum suorum.

Imprimis autem dignum observatione est, quod dicunt se ituros ad montem domus domini, & ad

Regnum Christi
sibi habet in
uobis cultus

domum dei Iacob . Et addunt causam cur ituri sint ,
 scilicet , ut ipse dominus eos doceat de uijs suis . Hic
 sicut uno digito , propheta ostendit regnum Christi
 in nouissimis diebus reuelandum , Ita etiam retro nos
 uult respicere, & uidere , quale regnum legis fuerit .
 Quasi dicat . Hodie ex omnibus Iudææ angulis con-
 fluunt omnes certis temporibus ad montem domini ,
 & ad Ierusalem, ut ibi sacra faciant, ut coram propi-
 ciatorio adorent, ut pascha ibi comedant, &c . Nam
 totus cultus erat ad unam Ierusalem & tabernaculi
 locum destinatus, Sed in nouissimis diebus, cum Chris-
 tus reuelabitur, ibi populi et gentes current ad mons-
 tem domini & ciuitatem Ierusalem, Verum longè al-
 teras ob causas. Non enim sacrificabunt, non ibi adora-
 bunt , sed ibi audient & doceri se sinent de uijs do-
 mini, ab ipso domino.

Ad hunc modum non solum abolitionem cultuum
 legis, & sacrificiorum propheta significat, Sed etiam
 docet de nouo uerbo, cuius, non ut legis , aliquã noti-
 ciam homines habent, sed quæ merè cœlestis et ab om-
 niu hominũ cordibus abscondita est . In cuius enim
 cor unquã descendit, quod simus salui, merito Christi
 Iesu, qui pro nobis mortuus est ? Filius, qui in sinu pa-
 tris est, iste enarrauit nobis hæc, de quo pater de cœ-
 lo mandat. Hic est filius meus dilectus, hunc audite.

PHETAM MICHAM. CAP. IIII. 117

Lex præterquam quod in ipsam naturam implan-
tata est diuinitus, sicut Paulus eruditè disputat, etiam
in gentium cordibus esse cogitationes, quibus aut ac-
cusantur malefacta, aut defenduntur benefacta, Etiam
per Moſen antea tradita, & Iudæis ostensa est. Itaq;
Christus in nouo testamento nouum doctrinæ genus
affert, quo de remissione peccatorum docemur, &
donamur spiritu sancto, ut ambulemus in uijs domini,
dum & credimus promissionibus de Christo, & spi-
ritu sancto adiuti resistimus peccato, & excitamur
ad obedientiam deo in omnibus præstandam.

Ad hunc modum docet propheta hic de ecclesia
nouæ testamenti, quod sit habitura doctorem ipsum
dominum, qui eam doceat de suis uijs. Si ut etiam in
2. Psalmo dicitur: Ego constitui regem meum, super
Zion montem sanctum meum. Hic rex annunciabit
preceptum, dicens: Dominus dixit ad me, Filius meus
estu &c. Hæc est clara sententia, regnum Christi
positum esse in docendo sicut propheta, idè ipsum
euangelium uocant sceptrum, ut Psalmus 110. & Psal-
mo. 45. Sceptrum æquitatis est sceptrum regni tui.
Nam de uerbo loquitur, quod certum ac firmum est,
& fallere non potest.

Sicut autem rex est doctor, ita sequitur, quod huius
regis subditi, sint auditores & discipuli, qui audire

Qui in regno
Christi sunt,
sunt auditores,
res,

regem suum debent, nec unquam audiendo fatigantur. Est enim euangelium doctrina planè inexhausta, quam nunquam audimus sine singulari fructu. Ac nobis quoque expedit, ut simus assiduo in audiendo hoc rege nostro, propterea quod nullum tempus abit, quo non aut doctrina, aut consolatione, aut admonitione, aut etiam confirmatione nobis opus sit, tum propter Satane hostis nostri assiduos insultus, tum etiam propter imbecillitatem carnis nostrae, & uaria scandala, quibus in mundo exercemur ac irritamur. Nulla autem potest esse firma consolatio animorum contra peccatum, Satanam et mortem, quam quae ex uerbo petitur.

Merito igitur hoc primum beneficium huius regni commemorat, & praedicat propheta, quod ipse dominus docebit suos de uis suis, Et quod post hanc doctrinam futurum est, ut ambulemus in semitis eius. Nam Christus per euangelium, in nos effundit spiritum suum, & est in nobis efficax, ut sicut Satan in suis operatur mortem & peccata, Ita Christus per spiritum suum in nobis excitat & operatur fidem, charitatem patientiam, ut quicquid est aliarum uirtutum, quas obedientia erga legem dei requirit.

Notanda autem hic quoque exclusiua est, Sicut enim qui hunc doctorem audiunt, ambulant in semitis

mitis Domini, hoc est, regenerati per spiritum sanctum, propter fidem Deo placent, & grata est ipsorum obedientia. Ita si hunc Doctorem non audias, Qui Christum non audiunt non possunt scire semitas Domini. impossibile est, quod gloriari possis te ambulare in semitis domini. Possunt esse semitæ tuæ, Francisci, Dominici, Benedicli, hoc est, humane uie, sed non Domini uie.

Tanto debet maior reuerentia, studium & cura uerbi in nobis esse. Hoc enim cum retinemus, habemus Domini uias, & quanquam infirmitas nostra magna est, tamen primitiæ spiritus non erunt sine omni fructu. Exerent se resistendo carni & cupiditatibus eius. Excitabunt ad fiduciam auxilij Dei in malis. Excitabunt ad timorem Dei, ne in secundis rebus securi simus. Accendent animos ad studium concordie, ad charitatem, ad patientiam, ad ignoscentiam, &c. Hec omnia enim propheta complectitur, cum uias domini uocat. Etsi ut dixi, in tanta animorum imbecillitate, hæc quoque infirma sunt, & sepe obruuntur uiciosis affectibus.

Sed ubi uerbum non est, ibi etsi disciplina aliqua esse potest, tamen non possunt ibi esse semitæ Domini. Et Satan contrarios motus in impijs excitat, implet animos securitate & fiducia propriorum donorum. *1 ne. Via Sata/* aq; etiam si calamitas ingruit, tamen nulla fit seria

inuocatio, sed queruntur humana præsidia, seruentur
 illi motus tali autore digni, contemptus fratrum, auaritia,
 luxus, ambitio, &c. Quamquam hæc plerumque
 ab hypocritis singulari pietatis specie, & fucosis opo-
 ribus teguntur. Hæ sunt Satanz et hominum proprie-
 uie, in quibus necesse est omnes ambulare, qui hoc Do-
 ctore aut destituti sunt, aut eum audire nolunt.

Sed quid sibi uult ratio addita. Quoniam de Zion
 egredietur lex, & uerbum Domini de Ierusalem? Hoc
 nimirum, ut & propriam causam cognoscamus, cur
 tanto numero gentes ad montem Domini confluant,
 & discamus hoc uerbum à uerbo legis discernere.
 Hic enim iterum omnes huius regni thesauros in uer-
 bum transfert.

Dicit autem aliud uerbum fore, quam de Sinai exi-
 uit per Mosen. Lex inquit, de Zion exiit, & uer-
 bum de Ierusalem. Hic nisi percussi amentia & cæci-
 tate Iudæi essent, an non clare ostendit Propheta, hoc
 regnum non fore corporale? Siquidem post illam ma-
 gnificam prædicationem de confluentibus gentibus
 nihil aliud dicit, quam quod Dominus docebit, & uer-
 bum, inquit, egredietur de Zion.

Cur autem promittit nouum uerbum, Si illud à
 Mose datum ualere debet? Valet quidem lex, & de-
 bet ualere ad nos docendos de obedientia erga Deum
 in

in hac uita. Sed de possessione futurae uitae, non solum nihil promittit, uerum etiam spem eius adimit, dum nos conuincit, quod uoluntati Dei non satisfecerimus. Hinc oritur illud animorum horribile periculum, ut cognita uoluntate Dei ex lege, nihil quàm mortem & damnationem nostram sentiamus. Implentur igitur animi desperatione, & ira contra iudicium Dei.

Summa igitur Dei bonitas est, quod per Euangelium aliter nos de sua uoluntate docet. In eo annuntiat remissio peccatorum per Christum. Hanc animi lege perterrefacti, accipiunt summa cum uoluptate, Deum prædicant, eius bonitatem admirantur, Misericordia eius fidunt, in nomine Christi inuocant, & leti promissionem futurae uitae expectant. Satanae & carni suae resistunt. Atq; hæc omnia faciunt per Doctorem huius uerbi, quod de Zion egreditur. Sic enim docetur uerbum hoc, ut simul Dominus addat spiritum.

Horum nihil Moses per legem, in Sinai uulgatam facit. Ostendit quidem quid faciendum sit, sed quia non simul dat spiritum sanctum, non solum frustra id docet, sed etiam dubitatione, desperatione & blasphemia implet animos, cum uident aliam legem in suis membris, repugnātem legi Dei, & accusantem ipsos. Ideo Moses est formidabilis Doctor, quem fugiunt homines. Sicut ad montem Sinai pauebat multitudo.

in ista horribili specie. Sed ad hoc uerbum, quod in Zion egreditur, accurrūt Gētes magno numero, &c.

Est autem emphasis in appellationibus legis, & uerbi Domini. Semper enim propheta cum hoc nouum regnum prædicant, obliquè respiciunt ad regnum legis. At Iudæi impense gloriabantur, quod haberent legem Dei, & uerbum Dei. Sicut etiam hanc prærogatiuam Psalmus commendat. Non fecit taliter omni nationi. Et Paulus: His sunt concredita oracula Dei.

Hanc gloriationem & prærogatiuam, qua Iudæi tempore Euangelij ad Euangelium aspernandum abusiuri erant. Propheta hic notat. Quid. Magnifice uos effertis, quod habetis legem & uerbū Dei. Sed de hac lege, de hoc Dei uerbo potius gaudete, & gloriamini, quod nō exiuit de Sinai, sed quod de Zion egreditur. Ibi enim non docebimini, quid debeatis facere, sed & remittentur uobis peccata, & dabitur uobis spiritus sanctus, ut quæ Deus præcepit possitis facere. Quod si etiam illa satisfactio seu obedientia non plena, sed uitiosa est, remissione peccatorum, quod uitiosum est, tolletur, & tamen ipsa obedientia propter fidem in Christum placebit.

Hæc lex (quam propter antithesin sic appellat, sicut Paulus quoq; appellat legem spiritus, ipsam doctrinam

strinam Euangelij, seu fidem apprehendentem remissionem peccatorum) hoc uerbum inquit, consolabitur corda, ubi lex Mosi, dum docet quid faciamus, non autem facultatem faciendi præstat, terret, conscientias exercet, & occidit. Si igitur legem, si uerbum Dei uultis iactare, hoc quod de Zion exiit, iactate, &c. Nunc de fructu doctrine, quam dominus in Zion docebit, dicet.

Et iudicabit inter populos multos, & arguet gentes fortes procul distitas.

Hic addit propheta quasi expositionem superiorum, ut clarè doceat, quod hoc regnum, non in externa ui, aut armis, sed in uerbo sit positum, & quod gentes ad id pertineant. Non erat rarum etiam in lege, ut conuenirent gentes Hierosolymam, sicut Naaman, regina Sabæ, & sine dubio aliqui uicini reges, ut rex Tyri & alij. Sed propheta hic dicit futurum, ut rex qui in Ierusalem suos ciues docebit, etiam doceat magnos populos & arguat gentes fortes, longe à Hierosolymis distitas. Hoc est, quod Lucæ ultimo dicitur: Pœnitentia & remissio peccatorum prædicabitur, εἰς πᾶσας τὰ ἔθνη, in omnes gentes, sic tamen ut incipiat à Ierusalem.

Vocatio gentium probat hoc regnū esse regnum gratiæ.

Porro cum scriptura etiam gentes ad regnum Christi accessuras dicit. Non solū abiicit Mosen cum

politia

Politia sua, tanquam inutilem doctorem ad eternam vitam. Sed simul ostendit, regnum Christi esse regnum gratiae & remissionis peccatorum. Quid enim est esse gentilem, quam non pertinere ad populum Dei, esse sine lege, uiuere in peccatis, in idololatria, in impietate? Quod igitur tales ad regnum Christi uocantur, an non regnum Christi uere tale regnum est, in quo non iudicatur secundum opera, sed annunciat gratia remissio peccatorum per Christum.

Sicut Paulus quoque dicit, iusticiam Dei reuelari in Euangelio sine lege, hoc est, In regno Christi iustos haberi eos, qui carent iusticia legis, & qui peccatores sunt. Si scilicet credant, per Christum peccata sua sublata esse.

Atque hoc est mysterium illud, sicut Paulus appellat. Nam corda nostra cum uident indignitatem suam, dubitant de gratia Dei, si enim peccata, quorum nobis conscius sumus, abessent, consideremus Deum nobis propitium esse. Sed huic dubitationi opponenda sententia haec est. Quod Christus Euangelium, hoc est, remissionem peccatorum, non solis Iudaeis, qui legis iusticiam habent & populus Dei sunt, annunciat, sed gentibus quoque, hoc est, ijs qui non sunt populus Dei sed miseri peccatores.

Vt utrumque prophetam significantibus uocabulis,

eum uocat populos multos seu magnos, est enim uox
 (Rabbim) & gentes fortes. Commendat enim hoc
 modo potentiam uerbi, quo non alia res in mundo cō-
 temptior est. Et tamen huic contempto uerbo, nisi cre-
 dant gentes & populi, quantumuis magni ac fortes, Verbi potes
112a
 pessum ibunt, secundum sententiam. Qui non credide-
 rit, condemnabitur. Hoc periculo mouentur populi et
 gentes, ac submitunt colla Euangelio, patiuntur se iu-
 dicari, hoc est, ostendi & argui peccata. Ea agno-
 scunt, & credunt remissionem per Christum.

Nam propheta hoc in loco uerbo iudicandi & ar-
 guendi utitur, sicut Christus Ioan. 16. Spiritus sanctus Ioan. 16.
 arguet mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio,
 Hoc est, in Euangelio arguentur homines, ut agno-
 scant incredulitatem esse summum peccatum, & do-
 cebuntur, ut remissionem peccatorum credant per
 Christum donari, & ut statuam tyrannidem Satanæ
 fractam esse, ne possit ijs nocere, qui in Christum cre-
 dūt. Sicut propheta hic quoq; addit de fructu, qui hoc
 iudicium, & castigationem hanc sequetur.

Et cudent ex gladijs suis uomeres,
 & ex cuspidibus falces. Non eleuabit
 gens contra gentem gladium, & non
 studebunt amplius bello.

Eadem sunt Iesa, 2. Sed priusquam de propheta
 sententi-

An Christiano prohibetur belligerari.

sententia dicam, eorum error reprehendendus est qui legitimam armorum tractationem putant Christianis prohibitam esse. Sicut Anabaptistæ non solum impium esse ducunt belligerari, sed etiam hanc sanctitatis laudē putant, si quis sine telo et inermis incedat.

Atqui primum constat prophetam hoc in loco nihil agere de Magistratu ciuili, sed de regno Christi. Relinquit igitur magistratui Politico suam administrationem integram, ut pax publica conseruetur, quæ etiam Ecclesijs opus est. Porro sine armis pax retineri nequit. Et bella eo fine geruntur, ut non solum depellantur iniuriæ, sed ut firma pax constituatur.

Si quis igitur ita sacrarum rerum imperitus est, ut hæc eò accommodet, ne Christiano aut arma gerere, aut ijs legitime uti liceat. Is sententiam prophetæ ineptissime peruertit. Nam transfert sententiã à Christi regno spiritali ad regnum corporale. Idq; contra manifestam scripturam, quæ Magistratui necessitatē imponit, defendendi subditos ab iniusta uī, & custodiendæ pacis. Sicut Abraham armis defendit Lot, & regum historiæ ostendunt, non solum maxima bella gessisse pios reges, sed etiam consilia eorum fortunasse Deum. Et manifesta sententia est in concione Ioannis de pœnitentia, ubi iubet milites contentos esse stipendijs suis. Probat enim armorum legitimam usum, uel

Luc. 3.

con.

concessum, uel mandatum à Magistratu, nec iubet abijcere arma.

Vera igitur huius loci sententia est, quod propheta figurate loquitur de fructu, qui euangelium in gentes uulgatum sequitur. Postquam enim homines de peccatis suis: item de ira & iudicio Dei sunt admoniti, (hoc enim est quod propheta de iudicandis populis dixit, & arguendis gentibus) Etiam de remedio, quo huic malo occurri potest, docentur: Nempe de remissione peccatorum, per filium Dei parata, qui se dedit uictimam, seu, ut Paulus elegantissime dicit, *λοῦτρον*, hoc est, pretium, quo peccata nostra redimerentur.

Hæc euangelij promissio terrores illos peccati & legis tollit, ac corda reddit quietæ. Vident enim Deum propter filij sui mortem non amplius irasci nobis, Vicissim igitur amant Deum, fidunt eius benignitate, agunt ei gratias, quod per filium suum à morte & peccatis liberauerit. Sicut Paulus hoc ipsum sine figura dicit, quod propheta hic figurate uoluit dicere. Iustificati, inquit, fide pacem habemus apud Deum. Hoc est, postquam corda persuasa sunt, peccata nostra à filio Dei sublata, & Deum nobis per filium reconciliatum esse (nam hoc uocat Paulus fidem) fit, ut homines nihil metuant à deo, quem placatum norunt, sed
 confos

Pax istren-
no Christi

consolantur se misericordia eius, & sunt bono animo etiam in cruce & periculis. De tali pace propheta hic loquitur, qua corda liberantur metu mortis & iradicij dei, per Euangelium de filio dei tradito, propter peccata nostra.

Pax inter eos
sortes fidei.

Quia autem per Euangelium exequantur omnes (Sicut enim Deus sub peccatum omnia conclusit. Ita etiam omnium uult misereri) Sequitur ex hac exequatione etiam pax externa inter Ecclesie membra, nec manet amplius acerrimum illud odium, quod fuit inter Iudeos & gentes, stante adhuc maceria legis. Quid enim aut Iudeus se praeferat gentili, aut gentilis Iudeo, cum Iesus Christus filius Dei aequa & communis omnium possessio sit? Cum omnes simus baptizati in mortem Christi, & uiuamus in spe aeternae uitae, per Christum consequenda.

Fit igitur, ut qui ante cognitum Euangelium, odio isto, tanquam acutis gladijs et uenenatis telis, usi sunt. Hi nunc inter se concordēs uiuant, & utantur illa sancta concordia, tanquam uomeribus & falcibus, ad secandos & metendos nobiles illos fructus fidei, erudiendo alios quoque ad iusticiam, & inuitando eos pietate & inculpatis moribus, ad cognoscenda & consequenda beneficia, quae Euangelium nobis per filium Dei ostendit exhibita esse.

Ideo addit propheta, Non eleuabit gens gladium contra gentem, nec erit amplius studium belli, hoc est. Erit summa animorum inter se coniunctio, postquam homines hoc modo agnoscunt Christum, & per remissionem peccatorum corda pacata sunt. Non studebunt amplius bello. Hoc est, non solum non nocebunt alijs, sed omni genere officiorum inter se utentur, & opera iuuabunt fratres, ac precipue illa eximia prestabunt, ut doceant rudes, ut admoneant incautos, ut castigent ignauos, ut consolentur pauidos, ut exhortentur periclitantes, ut confirment infirmos, &c. Hæc enim officia in ecclesia debent esse perpetua.

Etsi autem propter carnis molestas ac uiciosas cupiditates, deinde etiam propter Satanz insidias, non ab omnibus hæc ita fiunt, sed etiam sancti sæpe labuntur & peccant, tamen uerbum tanquam lucerna semper præit monendo, & docendo hæc, ut saltem agnoscant credentes infirmitatem suam, & ei non indulgeant, sed resistent malis cupiditatib. & mortificent carnem suam. Hæc uerbi assidua quasi exhortatio non est sine fructibus in ecclesia, etsi fructus isti, propter infirmitatem, minus sunt conspicui.

Et sedebit unusquisq; sub uite sua, & sub ficu sua, nec erit qui eos terreat,

Quoniam os Domini Zebaoth locutum est.

Significant hæc quoque summam tranquillitatem qua animi fruuntur, qui in ista euangelij prædicatione acquiescunt. Et tamen uidetur propheta singulari consilio primum uoluisse uti non una tantum specie arborum, deinde talibus arboribus, quæ & ficarum dissimilæ sunt, & propter fructum solum, non propter umbram aut speciem coluntur. Nam & in ecclesia uariæ sunt functiones & officia auaria, & nullus Christianus est, qui in suo genere sit tanquam secunda uitis seu ficus.

Vitis & ficus.

Diuersa officia sunt, docere ecclesias, & administrare gladium, sicut diuersæ species sunt, uitis & ficus. Et tamen utraq; habent suos pulcherrimos fructus.

Doctor sua diligentia ostendit uoluntatem dei & salutem. Magistratus ciuilis, est custos pacis, defendit bonos, malos punit. Quanta diuersitas est inter Oeconomos? Sed si Christiani sint, singuli suos nobiles fructus habent, quibus alios iuuant. Deinde illa omnium & singulorum cura est, ut propagent notitiam dei, ut in periculis se & alios erigant fiducia auxilij diuini, ut inuocent deum, ut uincant mala præsentia spe futuræ immortalitatis, ut sint patientes non cupidi uindictæ, &c. Ad hunc modum singuli in suo uita

suo vite genere habent uitem & ficum suam, plenam
suauissimis fructibus.

Nec est qui eos terreat. Non quasi aut mundus,
aut Satan non plurimum periculorum contra eos ex-
citaturi sint. Sed primum ista fiducia misericordie et
uerus eius fructus: nempe eterna uita eis non excuti-
tur. Deinde quanto tentationes ingruunt ualidius, tan-
to uberius occasio adest, exercende fidei per inuoca-
tionem, que certam promissionem habet liberationis,
& securitatis, de qua propheta hic loquitur.

Particula que additur, Quoniam os domini Ze-
baoth locutum est, Est confirmatio tam magnifice
promissionis de regno Christi, qua opus erat, pro-
pter illud ingens scandalum uastationis & captiuita-
tis regni Iuda. Videbatur enim non solum exitum toti
populo & religioni imminere, sed etiam in dubium
reuocari promissio de regno Christi. Consolatur igitur
propheta pios, ut in illa publica calamitate ma-
gno sint animo, & se consolentur certa spe regni
Christi futuri, in quo & remissionem peccatorum &
uitam eternam, hoc est, summam pacem & securita-
tem omnes consecuturi sint, qui in Iesum Christum
credunt, Nam os domini Zebaoth haec locutum est.

Quoniam omnes populi ibunt, sin-
guli in nomine Dei sui, Nos autem ibi

mus in nomine domini dei nostri in seculum, & in perpetuum.

Hæc particula uidetur pugnare cum superioribus, Quo modo enim conuenit, quod supra dixit: gentes et populos multos uenturos, cum eo quod nunc addit. Singulos populos ambulaturos in nomine sui dei? Sed respicit propheta ad Satanae & mundi malignitatem. Sicut enim cum Christus huius regni præco esset, impij iudæi, Pharisei, sacerdotes, reges à Satana concitabantur contra Christum, & Apostolos, Ita semper in mundo accidit. Nunquam hoc uerbum regni Christi prædicatum est, quin alij se opponerent, quin alij alios deos & religionem aliam sequerentur. Sicut Christus quoq; ostendit, cum dicit: Pauperes euangelizantur. Item, Si meum uerbum seruauerunt, etiam uestrum seruabunt.

Pertinet igitur particula hæc, ad docendam ecclesiam & præmonendam de scandalo, Quod ubicunq; hoc regnum in mundo est, ibi etiam erunt, qui hunc deum nolint sequi, & glorientur de alijs dijs, de alia religione, & cultibus alijs. Imò quod semper erunt, qui ueram ecclesiam damnabunt, tanquã quæ non habeat deum. Sic enim singulae gentes ambulauit in nomine dei sui, ut diuersa sequentes iudicent esse impios. Sicut hodie aduersarij nostri nos tanquã hæreticos damnant.

PHETAM MICHAM CAP. IIII. 125

damnant, appellant membra ab ecclesie corpore rei
secta, &c. Quia persuasi sunt, nos à deo abiectos, se
autem solos uerum deum habere & esse ueram eccle-
siam. Hoc scandalum magnum est, Nam primum ue-
hementer dolet pijs animis, ueram doctrinam sic blasphe-
mari à mundo. Deinde nonnunquam ista securitate aduersariorum sollicitantur ad dubitationem.

Propheta igitur postquam de periculo hoc admo-
nuit, Nunc etiam consolationem addit. Nos autem,
inquit, ibimus in nomine dei nostri. Hoc est, Si gloria-
tur aduersarij de suis dijs, si damnant, contemnunt
& blasphemant deum & uerbum nostrum, Vicis-
sim nos gloriemur de deo nostro damnemus uicissim
ipso, Scimus enim nos habere dominum, qui est (e-
broua) hoc est, scimus nos habere uerum deum, ipso
autem esse idolatras.

Tribuit itaq; hoc in loco Propheta ecclesie libe-
ram confessionem, ut non patiat se terreri iudicij
falsæ Ecclesie, sed ut primum magno animo pergat
in uijs domini dei sui, deinde ut libere damnet diuer-
sa sequentes. Debet quidem ecclesia esse patiens, hu-
milis & officiosa, sed cum uersatur in suis rebus. At-
cum de doctrina, de cultu dei, de ipso deo agitur, ibi
debet superba ac animosa esse, ac libere sine dissimula-
tione damnare omnes errores, et sua defendere. Hoc

Ecclesia pas-
siva & ante
mota est, &c.

enim non solum ad Christi gloriam, sed etiam ad animarum salutem pertinet.

Si enim aduersarij dogmata sua libere, & nemine damnante, in publicū spargerent, multò plures seducerentur. Nunc, cum & damnamus eos, & nostra defendimus, cum gloriamur etiam de lumine uerbi, quod apud nos est, ac Pauli exemplo etiam angelos anathematizamus, si diuersum doceant, saluatur Christo honos suus, & satanæ conatus franguntur, non ualentis tam multos in fraudem inducere.

Ad hanc superbiam & obstinantiā uocat propheta hic ecclesiam, & promittit quod illi, qui hunc dominum habent, & in uijs eius ambulant, hoc est, qui uerbum eius sequuntur & retinent, erunt in seculum & in perpetuum, hoc est, quod manebunt populus dei, etiam post hanc uitam in sempiternum. Hoc testimonium de resurrectione & uita aeterna dignum est notatu. Agnoscamus igitur thesaurū, quem nobis dominus dedit, reuelato regno Christi, et patientes in aduersis gloriatiōē hanc uera doctrine ac fide uite aeternae retineamus, neglectis illis, qui alios cultus et deos alios sequuntur, ac nostrā doctrinā damnant.

In die illa dicit dominus: Colligam claudicantem, & congregabo eiectam quam afflixī,

PHETAM MICHAM CAP. IIII. 139

Dixit hactenus de regno Christi, quod per doctrinam Evangelij incipiet in Ierusalem. Ac etiam de gentibus addidit, quod sint se regi Christo adiunctura. Eo tempore, inquit, cum ista sic fient, erit alicubi claudicans & in longinquas terras proiecta mulier. Eam etiam adducam ad hoc regnum, & amplectar.

Porrò usitatum est in prophetis mulieris nomine Claudicans uocatur regnum Israël, appellare gentem uel populum. Hæc igitur claudicans & proiecta mulier est domus Israël, quam propheta supra cap. 2. sic dicit projiciendam & dissipandam in gentes, ut & amplius non sit pars in sorte Domini. hoc est, ut stante illa republica & cultu Mosaico, non sit reditura in terram suam.

Vocat autem (Hazoleah) claudicantem, siue obsterilitatem, quod quibus os fœmoris loco motum est, Claudicans parum sint aptæ ad partum, siue, quod domus Israël (sicut Elias quoq; loquitur) postquam se à regno Iudæ auulsit, in perpetua idololatria uixerit, nec rectè incesserit in cultu Dei diuinitus instituto. Et hæc appellatio ostendit causam calamitatis, quod propter idololatriam regnum Israël uastatum sit.

Necessaria itaq; hæc consolatio fuit. Quod etsi spes, redeundi ad populum Iudæorum præcisa esset, tamen audiunt se non ideò excluendos esse à regno Christi. Vult itaque propheta, ut non solum respi-

ciat in presentem uastationē, quam Assyrius erat allaturus. Sed ut magis respiciant ad futuram collectionem, quam ipse Dominus erat factururus, ut collecti ad Ecclesiam promisso semine fruerentur, & æternis bonis per semen Ecclesiæ fidelium partis.

Hæc tanta sunt, ut facile fuerit bonis, incommoda presentis captiuitatis & uastationis ferre. Quis enim in certa spe æternorum bonorum, non facile patietur temporalia sibi adimi? Sed hæc tantum fidelium consolatio fuit. Maior autem pars fuerunt impij, qui & promissiones spiritualis liberationis neglexerunt, & cupiditate corporalium commodorum, non inuiti se adiunxerunt gentibus, sicq; in impietate perierunt.

Restitutio regni
Israel spiritibus
18. 11. 15.

Porro hic locus clare explicat aliorum prophetarum obscuriores sententias de restitutione decem tribuum Israël. Quia enim diserte dicit restituendas esse postquam regnum Christi in Ierusalem cepit, & gentes Euangelium amplexæ sunt, sine dubio restitutio talis erit, quale hoc regnum est: nempe non corporalis, qualem somniant adhuc Iudæi, sed spiritualis. Quod Euangelio inter gentes prædicato, etiam ipsi credentes & participes efficiuntur beneficiorum Christi, per fidem in Christum. Ac secundum hanc sententiam etiam intelligenda sunt, quæ sequuntur.

Et faciam ut claudicans habeat posteritatem

tatem, & ut infirma crescat in gentem robustam. Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, à modo usq; in seculum.

Non hoc uult, quod potentiam & opes assequentur. Sicut enim rex huius regni pauper & calamitosus in hac uita fuit. Ita etiam pauperes & calamitosi erunt in hac uita, quotquot in eum credunt. Frustrà igitur Iudæi expectant corporalem dominationem. Omnis gloria huius regis & subditorum in eo erit, quod cum rege suo in aeternum uiuent.

Est enim hoc in loco primum insigne testimoniū. Quod caput huius regni Christus sit uerus Deus, tribuit enim ei nomen ueri Dei (Iehoua)

Testimoniū
diuinitatis
Christi & re-
surrectionis
mortuorum.

Deinde etiam est testimonium clarum de resurrectione mortuorum, & alia uita post hanc uitam. Si enim Dominus regnabit super eos, non solum in hac uita, sed in aeternum. Profecto necesse est, eos in aeternum uiuere. Deus enim est Deus non mortuorum, sed uiuentium. Et cur prædicaretur hic tam magnificè regnum in mortuos, qui nihil sunt? Si regnum est, est uiuentium regnum. Sicut igitur necesse est homines omnes semel mori. Ita huius regni ea uis est, ut in eo mortui, uiuant iterum, & non moriantur. Sicut hæc in nouo testamento clarius dicuntur. Qui credit in me,

k s etiam si

Ioan. 11. etiam si mortuus fuerit, uiuet. Item, Vt omnis qui credit in filium Dei, non pereat, sed habeat uitam eternam. Hanc consolationem desertæ & abiectæ domus Israël proponit, ut spe horum eternorum bonorum, se erigant & uincant corporalia incommoda, quæ peccatis suis meruerunt.

Sed quid est quod dicit. Regnabit super eos in monte Zion? Cur nominat corporalem locum, si restitutio hæc spiritualis solum & non etiam corporalis est? Hæc causa est, cur Iudæi adhuc corporalem restitutionem expectent. Siquidem propheta corporaliu locorum meminerunt. Et Doctores alicubi etiam in hæc carnales opiniones delabuntur. Sed si quis prophetae uerba uideat, pulchre cum experientia conuenit. Res enim ostendit Zion euersam & funditus uastatam esse. Frustra igitur expectatur corporalis loci & populi restitutio.

Zion significat Ecclesiã.

Nec propheta de corporali Zion loquitur. Loquitur enim de tali Zion, quæ duret in æternum. Non igitur de lapidibus & lignis loquitur, sed de Zion hoc est, de illo populo, qui uerbo, quod in Zion primum spargi cepit, credit, & sic saluatur. Hic populus, hæc Ecclesia credentium in Christum, est illa æterna Zion, super quam regnabit Dominus. Sicut etiam prophetae alicubi in hanc ipsam sententiam

Utuntur nomine Ierusalem, pro eo populo, qui uerbo,
 Quod in Ierusalem primum prædicatum est, credit.
 Ad hunc modum propheta, omnes absurdas opinio-
 nes Iudeorum cautissimè quidem præcidunt. Sed
 cæci homines etiam quæ uident, non uident. Christus
 dicit: Cælum & terra transibunt, & tamen cæci ho-
 mines somniant locum in terra æternum.

Atq; hic etiam non inconueniens est, arguere
 blasphemam impudentiam Papistarum, in tanta
 uerbi luce nondum cessantium à defensione prima-
 tus Pontificij, quod Pontifex Romanus sit caput
 Ecclesiæ in terris. Sed propheta disertè dicit: Do-
 minus regnabit super eos in monte Zion, à nunc
 usq; in seculum. Montis Zion meminit, ut significet
 populum seu Ecclesiam in terris. Hæc aliud caput
 non habebit, quàm Dominum Christum. Non enim
 is sic deseruit Ecclesiam suam, ut alio uicario opus
 sit. Ministros habet in Ecclesia sua. Dominos &
 reges non habet. Ideò Antichristicum est, quod Papa
 hanc dignitatem affectat, ac planè impium, quod
 etiam eam defendit. Nam pij sequuntur Christi re-
 gulam. Reges gentium dominantur gentibus, uos au-
 tem non sic.

Et tu Eder turris filia Zion caliginosa,
 Decor tuus ueniet, & ueniet domi-
 nium

Pontificem
 Rom. u. 6 esse
 caput Eccle-
 siæ, &c.

nium primum, regnum filię Ierusalem.

Hic redit ad regnum Iuda. Id quoniam per Babylonios uastandum, & populus captiuus abducendus erat, etiam consolatur, ne desperet de tam præclaro regno Christi.

Vocat autem regnum Iuda turrim Eder, per synecdochē. Quia turris Eder fuit in tribu Iuda, sicut apparet ex cap. Gen. 25. Usitatum autem est, totum deo nominare à parte. Sicut plerunq; à paruis oppidulis magnę Regionis nomen sortiuntur. Porro Eder significat gregem. Quare etiam per allegoriam regno Iudę hoc nomen conuenit, in quo fuit templum & cultus Dei, ad quem populus, tanquàm greges, ad certum locum colligebatur.

Atq; ob hanc causam etiam Epitheton ei tribuitur Ophel, (Ophel Bath Zion) Significat autem (Ophel) proprie, quod quasi intra nubila conditum, non facile conspici potest, Ac si dicas, caliginosum, seu inuolutum nubibus. Hęc adpellatio pulcherrimè conuenit ad Ecclesiam, cuius dona summa sunt. Sed sunt abscondita infirmitate et scandalis, ut oculis carnis non possint cerni. Ideò Ecclesia rectè dicitur Alma, uelata & abscondita.

Alij per metalepsin uocabulum (Ophel) accipiunt pro munitione seu propugnaculo. Neq; id ineptū est.

PHET. MICHAM. CAP. III. 14.

est Nam quod ad prophetam attinet, non de lapidibus loquitur, ex quibus turris hæc constructa fuit. Sed de summo dono huius populi loquitur, quod habebant uerbum & cultum Dei, & locum cultus ab ipso Domino destinatum. Aliæ munitiones, potentia, opes, quantumuis magnæ, pereunt, & sæpe nocent possessoribus. At noticia Dei, uerbum, uerus cultus dei, hæc ubi sunt ibi sunt homines tuti à spiritualibus nequitijs. Contra ubi non sunt, ibi omnia sunt plenissima maximorum periculorum. Hæc de Grammatica, nunc sententiam uideamus.

Instabat populo horribilis uastitas. Itaque ne omnino desperarent, consolatur eos, ne æstiment rem ex præsentis facie. Nam uastitate illa tolli decorem omnem, qui tum in Politia, tum in sacerdotio erat. Sed hic, inquit, est decor temporalis, quem alioqui oportet cessare. Itaque nolite de eo ualde esse solliciti. Est alius decor spiritualis et æternus, ille debetur huic regno, in hunc respicite, & spe huius, obliuiscimini temporalium incommodorum.

Spiritualis
decor regni
Christi.

Est autem ille decor primum dominium, seu primum regnum filie Ierusalem. Q. d. Hactenus nullum uerum regnum habuistis. Si opes, potentiam & alia respiciatis, floruit regnum sub Dauide, Salomone, & quibusdam alijs regibus. Sed quale regnum fuit, cum
omnia

omnia morte constricta, peccatis polluta, & ira Dei oppressa essent? Sed cum Christus ueniet, ibi demum uerus decor & principale Dominum, cuius antea nihil simile fuit, ueniet. Non enim dominabitur uobis amplius mors, non peccatum accusabit uos, non Satan tyranni de sua infestabit uos, sed liberi eritis, quia se-
lius uos liberabit. Addit igitur.

Nunc quare ita misere uociferaris? Num rex tuus non est tecum, aut consiliarius tuus perijt, Siquidem te apprehendit dolor, tanquam parturientem?

Hæc est exhortatio, addita promissioni. Videt populum ita metu captiuitatis, & calamitatis esse oppressum, ut omnium promissionum obliuiscatur. Itaque hortatur, ne id faciat. Apprehendit, inquit, uos dolor tanquam parturientem. Itaque uociferamini, quasi ille rex, de quo dico, non sit inter uos, & quasi consiliarius ille uobis perierit. Sed male facitis. Profecto ueniet. Itaque ne patiamini uobis speram istam excuti.

Christus uocatur Contumacius. Pertinet autem hæc particula ad nos docendos de infirmitate nostra in periculis. Sicut enim extra periculum in rebus lætis animi labuntur in securitatem. Ita cum primum ingruunt pericula, pauemus & des-

peramus

speramus. Iudicamus Deum nobis irasci, nos abijcere, nos non uelle curare amplius. Verum enim est quod Daud dicit: Omnis homo mendax. Nam in tentatione ita obruimur cogitationibus iræ Dei, ut obliuiscamur omnium serè promissionum Dei.

Tribuit autem propheta hic Christo regi, nomen Christus consiliarius eccle. lxx. lix. Consiliarij, sicut etiam Esaias cap. 9. Quod etiam cum affligi nos sinit, consulit nobis ne pereamus. Sed cum captiui abducerentur Iudæi, iudicabant se Deum consiliarium amisisse, & sine omni spe auxiliij in gentes abduci. Monet itaq; propheta, ut animi in tentatione contra hanc dubitationem pugnent, propterea quod ecclesia curæ est regi & Consiliario suo.

Etiam hoc monet, ut in periculis abstineamus à fiducia præsidiorum humanorum, hoc enim est regi Christo nomen & honorem suum adimere. Tum enim ipsi debebamus nobis esse consiliarij. si alium consiliarium non haberemus. Iam cum rex Christus habeat nomen Consiliarij & sit (Ioëz) noster, cur sequimur, aut tentamus alia consilia? Si enim uel consilijs uel auxilijs fidendum est, quis non maxime huius Consiliarij æterni & omnipotentis consilijs fidat?

Sed habent hæc consilia aliam speciem, quàm consilia mundi. Mundi consilia magna & infallibilia esse uidentur, nituntur enim rebus, quas ratio uidet

Consilia re-
gis Christi.

et intelligit, opibus, potentia, sapientia, &c. At con-
silia huius regis, sicut etiam ipsum regnum, infirma
sunt, et specie omni carent. Tum enim Deus suos li-
berat, cum prius afflixit. Tum erigit, cum prius pes-
sum dedit. Tum iustificat, cum prius in conscientia de-
cusavit. Ideo mundus ab hoc consiliario refugit, maxime
opibus et potentia, quam uerbo inniti. Et tamen re-
ostendit, quod Christus dicit: Caelum et terra transi-
bunt. Verba autem mea non transibunt. Qui enim
huic consiliario innituntur, hi seruantur et liberantur,
sicut docet exemplum Iudeorum in captiuitate,
et tota ecclesie historia.

Dole et enitere filia Sion, sicut par-
turiens. Quoniam nunc egredieris de
ciuitate, et habitabis in agro, et uenies
usque Babylonem. Ibi liberaberis, ibi re-
dimet te Dominus de manu inimico-
rum tuorum.

Pertinet etiam hoc ad consolationem, quod tam-
certo captiuitatem praedicit. Nam mala inuitabilia
facilius feruntur. Ideo utitur etiam similitudine de par-
turiente foemina. Non solum, ut magnitudinem pericu-
culi et doloris ostendat, sed magis ut certam spem li-
berationis faciat. Nam cum mulier apprehenditur
doloribus partus, hi dolores quid aliud significant,
quam

Similitudo
de parturien-
te.

quàm foetum nunc maturum esse, qui exeat ex utero matris in aliam uitam. Itaq; dolores hi nõ significant mortem, sed geminam uitam, ut & mater liberetur onere illo, & homo nouus nascatur in mundum.

Sic, inquit propheta, uos quoq; cogitate, affligemini & male à gentibus tractabimini. Itaq; gemetis & dolebitis. Id sanè non prohibeo: uideo enim impossibile esse nõ dolere in doloribus summis, sed debet huius doloris modus esse, captiuitas certa est, Vos autem, sicut in partu, sperate secuturum foetum aliquem, Itaq; enitemini, hoc est, spe & orationibus urgete imminentem commutationem, quàm consiliarius uester faciet, Non abijcite animum, &c.

Nunc autem congregabuntur aduersum te gentes multæ, dicentes: Polluta est. Cum gaudio aspiciet oculus noster Sion.

Sicut propheta ante ostendit, quæ sint iudicia futura populi, cum ingruet calamitas, quod desperabunt ac respicient ad humana auxilia, ac consolatus est populum contra hæc iudicia, quod dominus sit consiliarius, qui sic affligit, ut iterum liberet. Ita hoc in loco ostendit, quæ sint futura iudicia gentium de populo Israëlítico sic afflicto, & etiam contra illa iudicia gentium consolatur suos.

Fiet, inquit, ut congregentur aduersus te, gentes ualde
 da et multe, nec tum est, ut expectes ab eis opem. Hoc
 potius fiet. gaudebunt de incōmodis tuis, iudicabunt
 id quod res est, te dare pœnā peccatorum, te pollutam
 à deo proiectam & desertam esse, Ideò parabunt se
 ut te possint delere, Sed tu expectabis meliora.

De hoc affectu etiam concionatur Psalmus. 137.
 Nam & uicinis gentibus uoluptati fuit, deleri hunc
 populum, & ipsi hostes miseris captiuis insultabant,
 sicut dicunt: Cantate nobis canticum Sion. Hæc enim
 semper populi dei fortuna est, ut Satan odium suum
 non possit explere, nisi etiam insultet eis in summis ca-
 lamitatibus. Sicut impij Iudæi Christo pendenti et cla-
 mitanti Eli, illudunt: Veniat Elias & liberet eum.
 Mundus enim sic solet, cum tempus postulat miseri-
 cordiam, consolationem, opem addit crudelitatem,
 ludibria, insultationes. Hæc inquit propheta uobis
 quoq; tum accident, sed nolite offendi.

Ebraïsinus est in uerbo, uidebit oculus noster, sig-
 nificat enim cum gaudio aspicere et delectari uideō.

Sed hæc gentes nesciunt cogitatio-
 nes domini, neq; intelligunt consilium
 eius, Quoniam congregauit eas, sicut
 manipulos in aream.

Hic incipit contra insultationes & maligna flue-
 dia gen

Fortan. Pœ-
 gni dei.

PHETAM MICHAM CAP. IIII. 147

dia gentium consolari populum suum. Non affligemi-
ni casu, nec euenient omnia, sicut gentes impię nunc
cogitant: Nam etiam dominus habet suas cogitatio-
nes, & consilia sua. Ad ea oportebat uos respicere,
Non ad uestra aut gentium imptarum iudicia. Vide
mini uobis & gentibus colligi nunc, ceu manipuli, ut
in area Babylonis trituremini. Sed mihi credite, domi-
ni consilia alia sunt, nempe: ut gentes tanquã mani-
puli colligantur, & uos eas trituretis.

Atq; hæc ceu generalis doctrina est, quã diligen-
ter in omnibus tentationibus, et periculis debemus se-
qui. Nam in omni tentatione hoc primum est quod
cogitamus, nos à deo abiectos, aut desertos esse, ac
deum permissurum esse omnia libidini hostium no-
strorum & Satane. Contra has cogitationes conso-
latur nos propheta, & docet, quod nulla tentatio,
calamitas nulla incidat, nisi certo dei consilio. Non
enim affligit deus nos, ut reddat nobis secundum pec-
cata nostra, alioquin non corporales, sed æternas pœ-
nas & calamitates inmitteret. Nam peccata nostra
uere æternas pœnas merentur, Sed ut consulat nobis.
Est enim sicut propheta eum supra appellauit (Ioerz)
seu consiliarius.

Quod autem hoc consilium est? Nimirum: ut
hoc modo nos deus reuocet ad pœnitentiam, ut agnos-

Quo consilio
deus nos adu-
gat.

scentes peccata nostra, cōuertamur et emendemur, et deus iterū nos liberet, ac sic glorificetur nomen eius.

Quare in omni tentatione respiciendum erat primum ad uitam & mores nostros. Emendanda erant, quæ uitiosa sunt, de quibus nos deus per calamitates admonet, ut ea emedemus. Sed homines ferè contrarium faciunt. Primum enim secure pergunt in peccatis, ita fit, ut calamitates quotidie crescant. Deinde querunt aliam uiam salutis: nempe auxilia hominum, cum deus hoc consilio calamitates immittat, ut agnoscentes peccata, emedemur, & liberati à domino, gratias agamus nomini eius, &c.

Porro solet hæc prophetia plerunq; exponi de regno Christi, quod per Apostolos gentes trinituratum hoc est, ad obedientiam euangelij & fidei traducta sint. Sed quia hæc prophetia infra suum locum habet, cum de capite regni huius in Bethlehem nascendo uaticinatur, rectius uidentur hæc transferri ad historiam, quod scilicet captiui Iudæi in Babylone per uerbum, ad ueram dei notitiam & ueros cultus, gentes transferent.

Babilonē uenerunt ad agnitionem dei

Sic Daniel per mirabilem occasionem innotescit in aula regis Nebucadnezar, ac per eum, aliosq; pios cognitio dei in totum regnū spargitur, Si ut extant edicta, quibus rex ille omnes subditos hortatur ad cult-

PHETAM MICHAM. CAP. IIII. 149

ad cultum ueri dei. Idem accidit cum filio eius Euil Merodach, Is enim nisi deum Iudeorum habuisset pro uero deo, neuiquam regem eorum liberasset ex carcere, & regio loco habuisset.

Interim Daniel cum in Medis est, Darium & Cyrum instituit ad pietatem. Et extat insigne Darij edictum de deo Danielis. Cyrus autem magnifica testimonia pietatis, tum in Esaiâ tum Ieremia habet. Et est insigne eius opus, quod captiuos Iudeos dimittit, & sumptus addit ad ædificationem templi Esræ 5. Sic Artaxerxis pietas egregie prædicatur, qui uult pro se, & regno orari in templo, & magnificos sumptus ponit, tum in ædificationem tum in sacra, Esræ. 7.

Hæc est illa triturationis, de qua dicit dominum cogitare, ad quam nunquam Iudei uenissent, nisi hoc modo in gentes essent sparsi. Fit igitur hic insignis commutatio, domi ubi habuerant templum, peccauerant uarie, Ideo dant poenas impietatis, & abducuntur in exilium. In exilio autem colunt deum, & sanctissima opera faciunt, Non quidem sacrificando, nam id extra templum non licebat, sed sanctificando nomen dei, & propagando regnum eius, dum alios ad pietatem & iusticiam erudiunt. Hanc consolationem uult, ut tum cogitent, cum captiui abducentur, et

iubet ut magno sint animo, sicut sequitur.

Surge & tritura filia Sion, Quoniam cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam areas, & comminues populos multos.

*Trituratio-
nis usus apud
Iudaeos.* Respicit ad triturationis usum, quem habebant in Iudaea, Non enim flagris excutiebant grana, sicut apud nos in Germania, sed sicut adhuc in Italia et alijs exteris nationibus solet, iumentis ad eam rem uterentur. Ideo dicit es meus bos, quem armabo ferreis cornibus, & aereis ungulis, Ungulis aereis opus est, ut non defatigentur nec atterantur excutiendo grana.

Significat igitur efficaciam additam ministerio docendi inter gentes, quod non frustra docebunt, sed sicut solet dici: Bos lassus fortius figit pedem. Ita ipsi ita prement & obterent gentes, ut multus inde deo & hominibus enascatur fructus.

Cornua ferrea.

Sed quid opus est cornibus ferreis ad triturationem, cum ungulis solis utatur bos? Robur bouis est in cornibus, significat igitur fiduciam & animum intactum in ijs, qui inter gentes docebunt. Sicut in factis sociorum Danielis uirtus fuit, qui ob honorem sui dei, procidere coram statua noluerunt. Magnus animus quoque in ipso Daniele fuit, admonente & docente regem, de futura poena. Item obiurgante impi-

*Danielis uir-
tutis.*

pium

piam Belfazarem. Hæc ferrea cornua ipse Dominus trituranti boui donauit, ut comminuerentur multi populi: nempe illi ipsi, qui se contra Zion congregauerant.

Deuoui enim Domino opes eorum & facultates eorum Domino uniuersæ terræ.

Pulchre propheta ubiq; uidet, quomodo apta & commoda remedia opponat perturbatorum cogitationibus. Metuebant boni, ne tanto tempore, quo eis in captiuitate uiuendam erat, omnia abirent in gentilitatem. At promittit Dominus, futurum, ut etiam gentes ad cognitionem Dei uenient. Metuebant etiam, ne direptis facultatibus unquam templum, & ciuitatem possent restaurare. Sed inquit Dominus, hic quoque prospiciam uobis: Sinite ut gentes pro arbitrio nunc rapiant uestra: Sinite ut ex rapina cumulēt sibi opes. Nam istas opes multi cumulant, ut suo tempore habeant posteri uestri unde templum reædificent. Sic citatur Esdræ s. decretum Cyri. Et supra quoq; diximus de liberalitate Artaxerxis Longimani. Iosephus quoque aliorum regum meminit, qui liberaliter iudeos adiuuerunt, ut suppeterent sumptus annorum sacrificiorum.

Admonentur autem hic principes officij sui.

Principes de
ent Eccle-
bas adiuuare

ut ipsi quoq; pro facultatibus adiuuent laborantes Ec-
clesias. Ac testatur hic locus propheta, qui hoc se-
ciunt, hos diuinitus sic moueri. Quia enim dicit Do-
minus: Anathematizauit Domino opes eorum. Profe-
cto diuinum opus est, quod Cyrus, Darius, & alij cul-
tum Dei adiuuant. Contra, quod hodie maxima pars
Principum in facultates Ecclesijs donatas inuol-
uant, ijs ad ædificationes, ad stipendia latrunculis
constituenda, & alias res profanas abutuntur. Hos
quis dubitet à Satana regi & impelli? Cui utile est,
aut uastas iacere parochias, aut à talibus admini-
strari, qui officium suum non intelligunt, atq; idcirco
qualicunq; conditione contenti uiuunt.

C O M M E N T

IN PROPHE TAM MICHAM

CAPVT V.

NVnc accingere filia bellatrix. Te-
nemur enim obsessi, & uirga per-
cutient maxillam iudicis
Israël,

Magna

MAGNIFICE concionatus est propheta de ijs, que post captiuitatem euentura erant. Nunc redit ad prophetiam de incommodis, que priusquam hæc commoda contingant, euentura sint. Q. d. Dixi uos Dominos gentium fore, & captiuaturos eas, ut desertis idolis unum & uerum Deum uobiscum adorent. Sed priusquam hæc fient, pugnandum uobis erit. Veniet enim hostis & obsidione cinget Hierosolymam, ac futurum est, ut iudex Israël percutiatur super maxillam, hoc est, contumeliose tractetur. Respuenda enim est sententia, quasi hic uaticinetur de Christo, cæso colaphis à militibus Pilati. Sicut Hieronymus & Lira exponunt.

Hic iterum propheta tanquam calamitate captiuitatis consternatus, per transitionem, se uertit ad lætiores conciones de regno Christi. Magnum, inquit, est, quod captiuitas erit occasio futura, ut gentes conuertantur ab idolis ad uerum Deum, & facultatibus suis cultum ueri Dei adiuuent. Sed hoc diuine bonitatis non dum satis est, cumulat uos adhuc maioribus bonis. Ut enim certum signum habeatis Deum non deserturum uos, sed restitutum uobis patriam uestram.

stram. Audite quid decreuerit. Illa contempta & parua Bethlehem, quæ respectu Hierosolymorum nihil est, non peribit. Ex ea enim mihi nascetur dux mei populi, qui erit dux in æternum.

Et tu Bethlehem Ephrata, etsi parua es inter milia Iuda, tamen ex te mihi egredietur, qui sit Dominator Israël cuius egressiones ab antiquo, & à diebus seculi.

Quod ad Grammaticam attinet, non difficile Zair. quod uocabulum (Zair) exponitur aduerbialiter paruum, ut conueniat sententia cum Euangelista, qui dicit: Neutiquam es minima inter principes Iuda. Erit autem tum sic reddendus textus. Tu Bethlehem Ephrata, paruum est, ut sis inter millenos Iuda. Loquitur enim phrasi Mosaica. Sicut enim Romani Centurias habuerunt, in quas diuiserunt populum. Ita Hebræi diuiserunt in millenarios. Nec pugnat quod septuaginta uerterunt ἐν τοῖς ἑξήκοντα inter principes. Nam Hebræi quoque (Alphe Iehuda) Principes millenarios, sicut Latini centuriones à centurijs, uocant.

Sed neque hoc ineptum est, si (Zair) accipias adiectiuè. Non enim in eo uiolatur Euangelistæ autoritas, qui septuaginta translationem, non Hebræicum textum sequi uoluit. Sicut quoque ceteri Apostoli faciunt, certo

certo suo consilio per totum fr̄e nouum Testa-
mentum.

Habet autem Hebraeus textus hoc in loco antiibe-
sin, si respicias cogitationes captiuorum. Norant Hie-
rosolymam iacere uastatam & in cinere. Itaq; nihil
habebant, quod sperarent de reliqua terra. Nam re-
gnum Samariae iam antea à gentibus occupatū erat.
Idem de regno Iuda cogebantur metuere. Sed prophe-
ta contra has cogitationes eos consolatur. Bethlehem Bethlehem.
inquit, est ignobilis uicus, si compares ad Ierusalem
& tamen non finam, ut aut pereat, aut à gentibus
occupetur. Manebit possessio populi, & manebit
tandiu, dum mihi ex ea nascatur, qui sit dux popu-
li mei.

Hec sententia etiam ualet ad typum Ecclesiae,
Christus non nascitur Hierosolymis, sed in parua &
humili Bethlehem. Ad hunc modum Ecclesia uera, Ecclesia uera
non magnos titulos, non opes, non dignitates amplas
tenet. (Non multi, inquit Paulus, secundum carnem no- 1. Cor. 1.
biles aut sapientes uocati sunt. Stulta mundi elegit
Deus) sed potius contempta, pauper, abiecta, imò cru-
ce & scandalis oppressa est, ut uerum esse statuamus
illud Christi: Regnum meum non est de hoc mundo.

Quod autem Christo tribuit nouum nomen, & uo- Christus des-
ignatus.
cat (Moschel hel Israël) id imitatus uidetur angelus

Luce 2. cum ad pastores dicit: Vobis natus est hodie
 Christus dominus. Et Apostoli quoq; eadem ratione
 Christum ubiq; appellant Dominum, seu Dominato-
 rem. Ipse enim est, qui solus dominatur morti peccato
 & Satanae, sicut Ioan. 8. concionatur. Liberi eritis, si
 filius uos liberauerit.

Particula sequens. Cuius egressiones ab antiquo
 precipue notanda est. Sicut enim caetera, quae sequuntur,
 officium Christi ostendunt. Ita haec particula per
 sonam pingit, ut intelligamus de quali Domino loqua-
 tur. Quod igitur ad sententiam attinet, conuenit plane
 cum illo Ioannis, in principio erat uerbum. Item Ioan.
 Ioan. 1. 8. Antequam Abraham esset, ego sum. Col. 1. Ipse est
 primogenitus omnis creaturae. Neq; enim uocabulum
 (Mozaothas) quod nos egressiones uertimus, Iudaico
 more deprauandum est, quod significet ab aeterno
 seu ab antiquo promissum. Substantiam & ipsum esse
 significat, quod extiterit a diebus seculi, antequam tem-
 pus aut ulla alia creatura esset. Sicut Paulus ideo si-
 gnificanter dicit. In tempore natus de muliere, ut o-
 stendat eum ante tempus fuisse. Item secundum carne
 Rom. 1. filius David, ut ostendat eum, antequam carnem hanc
 indueret, extitisse.

Hic igitur primum discernit hunc (Moshel) seu
 Dominum, non solum ab omnibus hominibus, sed etiam

ab angelis omnibus. Est enim tempus, quo neq; homo nec angeli fuerūt, sed tum habuit ille Dominus egressiones suas, nec cœpit tum primum esse, cum in carne cœpit esse.

Pertinet autem hoc ad stabiliendam fidem nostram. Quis enim non stupescit ad illas maximas res, quas Christum solo uerbo gessisse Euangelista commemorant? Homini igitur seu creature ista impossibilia sunt. Sed ei cuius exitus ab æterno est, non sunt impossibilia. Huic enim (licet secundum carnem sit creatura) omnis tamen creatura seruit, tanquàm Domino suo.

Pertinent autem hæc ad nos quoq; de uita nostra docendos. Quia enim caput huius regni æternum est, debemus nos quoq; ad æterna aspirare, non adherere mundo, sed uiuere ac si essemus extra hunc mundum. Sicut Paulus egregie adhortatur ad Coloss. Si cum Christo consurrexistis, quærite quæ sursum sunt. Hæc conueniebant subditis huius regis: nam certum est, qui studijs mundi & temporalium rerum occupati sunt, hos Christi seruos non esse.

Propterea dabit eos usque ad tempus, quo parturiens pariet, & reliquæ fratrum eius, reuertentur ad filios Israël.

Parturiens.

Ferè ab omnibus exponitur hæc sententia de spiritali partu, quod per euangelium in gentibus ab apostolis prædicatum, parata sit Deo ecclesia noua ex gentibus. Sed nihil prohibet, quàm simplicissime intelligere parturientē, beatam uirginem, quæ per spiritum sanctum concepit, & peperit Christum in hunc mundum. Ostendit enim propheta emphasin, & significat singularem partum, cuius simile in mundo nihil uisum fuerit nec futurum sit. Sicut Esaias quoque cap. 7. eorū uocabulo utitur: concipiet uirgo & pariet filium, & uocabitur nomen eius Immanuel.

Reliquia fratrum, &c.

Sententia igitur est. Antequam scilicet ille partus edatur, uarie affligetur populus per posteros Alexandri, per Romanos, per Herodem. Sed hæc corporalia incommoda pensabuntur, cum ea, quæ parturitur, hoc est, ea, de cuius partu spiritus sanctus uaticinatur pepererit. Ibi enim fiet, ut etiam reliquie fratrum eius hoc est, reliquie decem tribuum Israël, reuertantur ad filios Israël, hoc est, ut amplectantur euangelium, credant ac saluentur. Hæc uidetur simplicissima & genuina sententia esse, quæ illam alteram includit de spiritali partu.

Dens primum affligit, post liberat.

Admonet autem propheta hic tacite de ordine operum dei, quod scilicet prius affligere solet, quam confortetur, prius scilicet opprimit, quam liberet. Ac qui calamitatem

mitatibus exercentur, ijs hac admonitione opus est, ut non solum non desperent, cum sentiunt incommoda. Sed tum se erigant ac certam spem concipiant. Deum affuturum ac ostensurum, tum potentiam, tum bonitatem suam in summis periculis. Caro autem diuersum solet, bene sperat, cum omnia cadunt ex sententia. Cōtra, ubi paulo iniquior fortuna esse uidetur somniat iram Dei & interitum suum.

Ideo propheta populum suum clare admonet, futurum, ut priusquam illa promissio contingat, uariè affligantur, ne in afflictionibus desperent, quasi promissiones de Christo non sint implendæ. Opus autem habet hæc natura tali ordine operum Dei, ne securi reddamur, ne inflemur successu, sed ut in timore Dei uiuamus, & exerceamus tū fidē tum inuocationē, etc.

Et stabit & pascet in fortitudine Domini, in magnificentia nominis Domini Dei sui, & habitabunt secure: Quoniam tunc magnificabitur usque ad fines terræ.

Hactenus personam pinxit. Nunc etiam de officio huius Domini docet. Ac initio dicit. Stabit, ut significet non otiosum fore, sicut qui soluti iacent & stertunt. Quid igitur faciet? Pascet. Hoc quid sit ex Pascere uero testamento facile intelligi potest, cum Christus

stus dicit: Ego sum Pastor bonus. Itē Pasce oues meas
 Habet enim mirabilem similitudinem pastoris officii, cum officio Christi.

Pastoris officium.

Pastor duo agit, ut etiam supra ostendimus. Pascit & defendit. Sic Christus pascit per uerbum, cum docet Deum nobis fauere, peccata remittere, uitam aeternam donare uelle per filium. Defensio autem uerè mirabilis est, cum se obijcit Satanae, & sicut ipse dicit: ponit uitam suam pro ouibus suis.

Christus pascit & defendit, &c.

Facit autem hoc in uirtute seu fortitudine Domini, hoc est, potentia diuina. Itaq; occisus Christus, uiuit, uictus uincit, oppressus opprimit, captiuus captiuos uat. Non enim potuit teneri, sicut Petrus inq̄uit, in doloribus mortis.

Act. 2.

Sed non solum in fortitudine Domini pascet, sed in magifico & triumphali nomine Domini Dei sui. Mira profecto ratio, qua Dominus hic regnum suum administrat. Pascit in fortitudine Domini, & tamen non armis, sed simpliciter in nomine Dei sui uincit. Hoc uerò illud est, quod in hoc regno summum est. Quid autem dicemus esse nomen Dei, quàm uerbum eius, hoc enim est uerum pabulum, quod non Moses, sed Christus reuelauit, secundum sententiam: Deum nemo uidit unquam. Filius, qui in sinu patris est, enarrauit nobis. Est autem hoc nomen magnum, hoc est

Nomen dei:

est

est, triumphat & uincit, sicut Christus dicit: Portæ inferorū non præualebunt, Et Esaias: Verbum autem domini manet in æternum. Mat. 16

Et si igitur admonemur periculi in eo, dum hic rex nobis proponitur, quod sit pastor noster, Quis enim non uidet, periculum, quod ouibus à lupis & alijs feris est? Sic habet infirma hæc natura hostem Satanam, qui circumit, sicut leo rugiens, & est intentus in omnes occasiones nocendi. Tam autem nihil præsidij in nobis contra hunc hostem est, ut ovis uideatur multo esse tutior in medio luporū, quā nos sumus. 1. Pet. 5

Quid igitur faciendum est, ne hostis uincat? Hoc nimirum, Arripiendum est nomen domini. Hoc est, si le apprehendendum est uerbum Christi, & sic uincemus. Si urgent peccata. Audi Christum iubentem, ut prædicetur in nomine suo pœnitentia & remissio peccatorum. Si impendet mors & terret, Christum audi: Ego sum resurrectio & uita, qui in me credit, non morietur in æternum. Terret te iudicium & ira dei, Christum audi dicentem: Sic deus dilexit mundū, ut miserit unigenitum filium suum. Num igitur ab eo metues, quem te tantopore audis diligere, ut filium det? Ad hunc modum pastor noster Christus nobis præsit, pascens & seruans in nomine dei sui. Si autem etiam in Ioanne loquitur cap. 17. Quando eram

In nomine domini uin-
cemus omnia
pericula.

cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, quos deo disti mihi, &c.

Ideò propheta quoq; hic addit: Et habitabunt (Ias schebu) hoc est, securi sedebunt, Sicut Paulus quoq; Rom. 5. Iustificati fide pacem habebunt. Etsi enim non solum nihil praesidij in nobis est, sed hostis quoq; noster in eo uincit, quod cum accusat nos, nunquam frustra accusat. Cogimur enim nos quoq; confiteri peccata et corruptam extreme naturam nostram, tamē men ideò securi habitamus, quia habemus talē pastorem, tantò studio, diligentia, et cura, deniq; tanta cum potentia pascentē. Merito igitur & prophetae tantopere hoc regnum praedicant, & nos omnia postponimus uerbo, Sicut Petrus dicit: Domine quò ibimus? Tu uerba uitae habes. Non enim mortis, non peccati uictoria est, nisi in nomine dei, in quo ille pastor pascit, hoc est, in uerbo Christi, in quo solo acquiescunt animi, sicut dicit: In me pacem habebitis. Item, Inuenietis requiem animabus uestris, &c.

Quia autem securitas tantum in nomine seu uerbo dei promittitur, sequitur quod, cum à uerbo discesseris, erunt omnia plena turbationibus & periculis, Sicut Christus dicit: In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem. coniuncta enim haec sunt, pax & securitas in uerbo, quod fides apprehendit, &

spes retinet, Et in carne pericula, crux, peccatum, pallores, etc. contra quæ fides assiduo pugnat in sanctis.

Quod additum est: Et ipse magnificabitur tunc usque ad fines terræ. Primo facit insignem antithesin temporum legis & euangelij. Nam legis tempore magnificatus est dominus, tantum in suo populo & intra iudææ fines, tota reliqua gentilitas ignorabat deum, non habebat uerbum, non cultum dei. Magnificabat itaque non uerum deum, sed idola sua, & impietatem suam. Hoc inquit propheta, cessabit. Nam gloria domini propagabitur in uniuersum mundum. Per euangelium enim agnoscitur deus, Id euangelium dicitur hic in totum orbem terrarum propagandum.

Ergo sequitur primum, gentes ad regnum Christi esse uocandas. Secundo sequitur hoc regnum, esse regnum gratiæ, non meriti aut operum, Quomodo enim alioqui ad id uocarentur gentes, non solum carentes merito omni, sed etiam grauissimis peccatis pollutæ? Atque hoc est, quod Paulus dicit: Reuelari iusticiam dei sine lege per fidem in Christum.

Sed quomodo magnificabitur? cum non solum hoc constet, ipsum Christum indignissimis modis à suis esse tractatum, sed etiam eandem fortunam esse omnium credentium: Omnes enim qui in Christo uolunt

Tempus legis

Gentium uocatio ad euangelium.

Regnum Christi, &c.

pie uiuere, persecutionem patientur. Hoc autem non est magnificari. Magnificantur igitur uerius hostes Christi & euangelij, Christus autem & euangelium eius, blasphemantur, damnantur, supplicijs subiiciuntur.

Regnū Christi
si est in mun-
do sit con-
scriptum, 12.
men est ma-
gnificum.

Respondeo, Nota est sententia Christi, regnum meum non est de hoc mundo. Ergo sequitur magnificentiam huius regni aliam esse, quàm quæ sit regnorum mundi. In mundo magnificentia uocatur, quæ est in opibus, dignitate, potentia, &c. Sed Christi regnum habet aliam magnificentiam: nempe quod non est unius loci, aut temporis, sed ubiq; & semper. Nec fuit ulla tanta potentia in mundo, quæ euangelio non sit coacta locum dare, secundum psalmum. Non sunt loquelæ, neq; sermones, ubi non audiatur uox eorum. In omnem enim terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.

Verbum sine
fructu non
docetur.

Porrò sicut pluuia nunquàm abit sine fructu, præsertim si agri sitiunt. Ita perpetua hæc uerbi fortuna est, ut nunquàm sine fructu doceatur. Hi autem qui uerbum fide accipiunt, apud hos etiam magnificatur dominus. Malunt enim opes, uitam, & totum hunc mundum, sibi perire, quàm ut Christum negent, aut sibi eripi sinant. Notæ sunt Pauli uoces, notæ prophetarum conciones, quibus huius regni bona ornant et prædicant. Sed in

Sed, inquires, non omnes credunt, maior pars im-
 pia est, blasphemat euangelium & persequitur, ubi
 igitur est magnificentia quam predicat? Hic uero
 magnificentia hæc maximè conspicua est, Nulla enim
 tanta potentia est, quæ non cogatur cedere huic re-
 gno. Manifestæ sunt opes, potentia, & furor mundi
 Sed suæ cõsidera et apparebit uerbũ domini manere
 in æternum, & esse tanquàm petram, in quam si quis
 cadat, alliditur, Super quem autem ceciderit, conte-
 ritur. Sicut Daniel quoq; uaticinatur cap. 2. Nam la-
 Dan. 2.
 pidem de cælo sine manibus hominum, cadentem,
 & conterentem aurum, argentum, æs ferrũ & lu-
 tum, dicit esse regnum Christi, quod omnia mundi re-
 gna contriturum sit.

Cepit autem hæc magnificentia statim tum, cum
 promissum est semen contriturum caput serpentis.
 Nam ab eo die, quicquid se Christo & uerbo dei opo-
 posuit, periit. Sic paulatim una monarchia post aliam
 extincta est. Ac fiet tandem, ut illæ misere reliquæ,
 quas Daniel pedibus, ex terra, ære & ferro mixtis Dan. 2.
 comparat, penitus per regem nostrum Christum
 conterantur.

Ante hanc uniuersalem contritionem, fiunt illæ
 particulares contritiones furiosorũ principum, quos
 longa pax, opes, & fortuna dementat. Sicut uidimus

corruisse aliquos, qui soli putabant se ad doctrinam nostram delendam suffecturos esse. Sed sicut
 Psalm. 48. Psalmus dicit de Ierusalem, Viderunt eam reges, & transferunt, Ita perierunt hostes ecclesie, et peribunt, ecclesia autem seruabitur. Hanc magnificentiam domini in toto orbe terrarum, in fidelibus, & etiam in hostibus euangelij propheta predicat hoc in loco.

Et hic erit pax: Assur cum ueniet in terram nostram, & cum conculcabit palatia nostra, tum suscitabimus contra eum septem pastores & octo ex plebe constitutos, & depascent terram Assur gladio, & terram Nimrod lanceis suis, Et fiet liberatio ab Assur, quando ueniet in terram nostram, & quando conculcabit confinia nostra.

Non necesse est, ut pronomen masculinum uertamus in neutrum. Si enim de Christo intelligas, quod iste sit pax, est eadem sententia, quæ in euangelio est. In me habebitis pacem, sed non quam mundus dat. Hæc enim pax est, quod scimus nobis peccata nostra

Pax quam
 Christus largitur.

condonata, & nos à morte æterna liberatos esse, per hunc regem Christum. Hæc pax mitigat moléstias, pericula, turbas, & incommoda omnia carnis.

Quod ad reliqua in textu attinet, Assyria nota est. Terra

est. Terra autem Nimrod est regnum Babylonii. Hæc enim duo regna plurimum Iudæis nocuerunt. Salmasser Assyrius abduxit decem tribus Israël. Nebucadnezar Babylonius abduxit tribum Iudam.

Terra Nimrod.

Etsi autem Lyra & alij, hæc ad historiam referunt. Quod tum Assyriorum tum Babyloniorum potentia ad Medos & Persas translata sit. Tamen cum etiam sequentia de regno Christi necessario intelligere cogamur, cur faceremus hic non necessariam translationem? Sentio igitur per Assyrios & Babylonios in genere intelligi hostes, quos ecclesia omnibus temporibus habuit. Sicut enim populus Israël hosce hostes passus est, ita etiam ecclesia patitur suos hostes.

Hostes ecclesie.

Contra hos promittit futurum, ut suscitentur septem Pastores, & octo Principes ex plebe, hoc est, magna copia Doctorum. Est enim hæc Hebraica phrasis, qua magna copia & magnus numerus significatur. Sicut etiam Ecclesiaste 11. Salomo loquitur. Da parces septem & octo, hoc est, da liberaliter, non parce.

Septem & octo.

Ita hic dicit: Habebit ecclesia magnam copiam euangelistarum, qui inter gentes docebunt, & aut humiliabunt eos, ut obediant prædicationi euangelij, aut euerterent eos. Non armis (Nam sunt pastores tantum, & constituti homines, non milites) sed tantum uerbo. Neesse est enim perire armis, qui uerbo re-

sistunt, sicut supra quoque diximus.

Nasach. Vocabulum (nesiche) Est à (nasach) quod significat constituere in principem, ordinare, &c. ideo fecimus constitutos, ut significentur apostoli, ex infimo genere hominum delecti, ad docendum & gubernandum mundum uerbo. Eodem uerbo utitur David Psalm. 2. Ego autem (nasacht) constitui regem meum. Habet enim uocabulum peculiarem uim, ut ostendat ministerij demandationem.

Et erunt reliquiae Jacob in medio populorum multorum, sicut nos à Domino, sicut pluuia super herbam, quae non expectat uirum, nec sperat in filios hominum.

Est eadem sententia cum superioribus, quanquam figurae sunt aliae. Dixit de septem pastoribus & octo principibus uastaturis per Euangelium Assur et Nimrod, hoc est, omnes Ecclesiae hostes.

Hic alia similitudine utitur, qua tum dignitatem, tum etiam fructus ministerij in nouo testamento ostendit. Comparat enim reliquias Jacob inter gentes, hoc est, apostolos & eorum in ministerio successores, rori caelesti & pluuiae. Hoc primum ad dignitatem ministerij referri debet. Est enim Euangelium caeleste donum, omnia alia dona longe antecellens. Sicut Baptista dicit

Dignitas ministerij.

dicit: Deum nemo uidit unquam. Filius qui in sinu patris est, enarrauit nobis. Merito igitur omnibus rebus debet anteferri. IOAN. 1.

Deinde referri etiam similitudo debet ad fructus huius ministerij. Sicut enim rore cœlesti & pluuia re- Fructus minist. Reij.
 creatur terra, uirescunt & augentur omnia. Ita certus fructus sequitur uerbum. Sicut in hanc sen- entiam hac ipsa similitudine quoq; Esaias utitur. Fructus autem huius cœlestis doni sunt, spiritus sanctus, qui per Fructus Ban- gelij.
 uerbum Euangelij descendit in corda hominum, & excitat in eis fidem. Per fidem autem accipitur remis- sio peccatorum & uita æterna. Sicut Christus dicit: Qui credit in me, non morietur in æternum.

Porro spiritus sanctus non est otiosus in cordibus credentium. Pugnât enim contra carnem, mortificans Spiritus sanctus efficac.
 do carnem & eius desideria, & excitat ad obedientiam erga Deum. Hęc autem cum nunquam possit esse in hac carnis imbecillitate perfecta, corda per spiritum sanctum, & contra imbecillitatem hanc, & alia peccata, quotidie se erigunt fide, hoc est, fiducia misericordię per Christum exhibitę.

Sicut autem propheta dicit: Herbam, quę rori cœlesti & sæcunda pluuia reficitur, non expectare uirum, nec habere fiduciam in homine (Non enim hominis, sed Dei & uerę cœlestia dona sunt ros & pluuia

Ros & plu-
uia.

Studia mona-
chorum,

Matth. 15

Commen-
tatio
ministri-
orum

pluuiam) Ita frustra queruntur hi fructus exercitijs, studio & operibus hominum. Vna ratio perueniendi ad eos est, attendere uerbo, & ei obedire. Nota sunt studia monachorum in Papatu, quibus homines simplices credebant se ad hos fructus posse peruenire. Sed frustra tentata omnia sunt. Hoc enim erat, quod propheta hic dicit: Expectare uirum, & spem habere in homine. Et Christus: Frustra colunt me mandatis hominum. Rore de caelo & pluuiam caelesti opus est, hoc est, bonis & pijs ministris, qui uerbum Christi pure doceant.

Insignem itaq; commendationem ministerij praesens locus habet. Sed meminerimus spiritum sanctum ad hunc modum de uerbo & uerbi ministris loqui. Hic solus eos ornat pulcherrimis his appellationibus ut uocet eos rorem à Domino, & pluuiam. Mundi uerò aliud iudicium est. Nam Papam & totam antichristi Ecclesiam uide. Hæc pios Doctores comparat ueneno ex inferno immisso in mundum. Doctrinam tanquàm nocentissimam pestem damnat & excratur. Hinc anathemata, persecutiones, & tot supplicia existunt piorum. Necessarium itaq; est, ut nos contra illa mundi iudicia confirmemus, & gratulemur nobis hoc spiritus sancti elogium, qui pios Euangelij ministros comparat rori caelesti et sæcundæ plu-
uiæ.

nie. Huius unius iudicium anteferamus toti mundo.

Et erunt reliquiae Iacob in gentibus in medio populorum multorum, sicut leo inter animalia sylvae, sicut catulus leonis inter greges ouium, qui postquam in eas irruit: conculcat & arripit nec est qui eripere possit.

Hæc alia similitudo est, quæ etiam pertinet ad ministerij commendationem. Est quidem hoc ministerium totum comparatum ad sanandum, sicut Christus dicit: Venit filius hominis, ut ministraret alijs, & daret animam suam precium pro multis. Recte itaque ministri Euangelij comparantur placide & sæcundæ pluviæ. Quid igitur, inquires, propheta in mentem uenit, quod reliquias Iacob comparat leoni grassanti in sylua inter feras, & catulo leonis ferocienti propter aetatem, et imbelles oues immaniter prosternenti. Hæc an non inter se contraria sunt?

Ita sanè. Sed etiam contraria obiecta sunt uerbi. Qui enim uerbum fide accipiunt, his uerè est cœlestis ros & pluuia, sicut Christus dicit: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis. Ego reficiam uos. Sed qui uerbo se opponunt, id non solum fide non accipiunt, sed persequuntur & extinctum uolunt. Sicut impia synagoga, sicut regnum Romanum fecit. His
uerbum

uerbum & totum ministerium fit Leo rapiens, & dissipans.

Verbum dū
persequun-
tur impij. se
ipios euer-
tunt.

Est igitur eadem huius similitudinis sententia, quæ Christi Matth. 16. Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam. Et portæ inferorum non præualebunt. Ante oculos exempla sunt. Synagoga tota in se opponit Apostolis, sed Apostoli seruantur. Synagoga funditus euertitur.

Romana uir-
batio.

Sed inquires, Romani euerterunt eam, hi fuerunt ille Leo rapiens & conculcans, non Apostoli. Sed in Christum audi: Non manebit, inquit Lucæ 19. lapis super lapidem. Quia non cognouisti tempus uisitationis tuæ. Nonne igitur hoc ipso ministerio euangelij quo credentes saluati sunt. Synagoga funditus euersa est? Similis euentus omnes euangelij hostes ab initio prædicati euangelij, secutus est.

Pertinet igitur hæc similitudo ad consolandam ecclesiam in mundo, tanquam nauim in uasto pelago, et seuissimâ tempestate, iactatam. Non enim otiosus est

Satanæ doli.

Satan, nouit quos fructus hæc fecundissima pluuia afferat. Itaque aut pluiam, quod tamen nõ potest prohibere, aut segetem strangulare conatur. Armat homines potentia, opibus, sapientia, dignitate, ac impellit

Ecclesia con-
scripta.

ut his donis ad opprimendum uerbum utantur. Contra, ecclesia serè his donis destituta est, iacet enim tan-

Quoniam pauper Lazarus ante aedes diuitis, in summo contemptu, odio, miseria, in summis periculis & calamitatibus. Hæc cum æstimant pij, suo, hoc est, humano iudicio, iudicant ecclesiam perituram. Quomodo enim una tot hostibus. Mundo & Dæmonibus par esse potest?

Sed propheta consolatur nos, futurum, ut ecclesia uincat, sicut Leo, inter reliquas feras, & sicut catulus Leonis inter oues. Paratur uictoria hæc non humano modo, ubi enim uincit, qui uiribus potior est, & aduersarium profligit, ecclesia autem dum uincitur uincit, non armis aut humana ui, sed in magnificentia nominis Dei sui, hoc est, in uerbo, quod omnipotens est & manet in æternum, sicut propheta hic concludit.

Victoria ecclesie

Extolletur manus tua super omnes qui tribulant te, & omnes inimici tui exterminabuntur.

Vides clare ecclesiam triumphantem sic esse in mundo, ut tribuletur, ut inimicos, eosq; multos habeat.

Ecclesia quantumuis tribulata, triumphat

Quid igitur stulti satagimus, ut ecclesia nullos hostes habeat, & ubiq; constituatur concordia? Tolerabile autem esset, si tantum hostes haberet ecclesia, & non hostes etiam essent tribulatores, uarie exercentes ecclesiam. Ferre itaque oportet tribulationes.

angus

angustias, & tamen speranda simul est uictoria, speranda est hostium uerbi, non ruina solum, sed exterminatio.

Ratio iudicat, imminere exitium ijs, qui cum potentiore hoste manus conferunt. Sed spiritus sanctus illam unam & certissimam exitij inuitabilis uia esse dicit, si sis inter hostes ecclesie. Quid igitur commouemur, cum uidemus reges & principes conspirare in ecclesie perniciem? Quid eis mala imprecamur? An non enim commiseratione digni sunt, qui ipsi suo gladio se confodiunt? ecclesie enim nocere non possunt. Et habent hic definitam sententiam, futurum ut exterminentur. Tanto maior debebat uerbi reuerentia & studium esse in regibus & Principibus, qui tamen ferè hoc coniunctis uiribus agunt, ut Euangelium nusquam possit libere predicari. Itaque certa uastitas Germanie impendet. Da pacem Domine in diebus nostris, Amen.

Et erit in die illa dicit Dominus, exterminabo equos tuos de medio tuis, & perdam quadrigas tuas. Et exterminabo ciuitates de terra tua, et destruam munitiones tuas.

Supra posuit propheta generalem prophetiam, futurum ut omnes ecclesie & uerbi hostes exterminentur.

PHETAM MICHAM CAP. VI. 175

tur. Iam addit specialim prophetiam de Iudeis & Synagoga, quod penitus uastanda sit, quia euangelio se ^{Vastitas Synagoga, &c} opponat. Etsi igitur Romani suas politicas rationes habuerunt, cur obsiderent & expugnarent Hierosolymam. Tamen uera & unica eius calamitatis causa fuit, quod Synagoga Apostolis & euangelio se opposuit. Sicut Christus quoque dicit. Non relinquetur lapis super lapidem. Quia non credidisti euangelio. Per Romanos igitur equi perdit, & quadrigæ fractæ sunt, hoc est, regnum & omnis huius populi potentia fracta est.

Sicut autem hæc in populo Iudaico ceperunt, ita postea usque in hunc diem etiam in gentibus factum est. Ubi cumque enim uerbum prædicatum & non acceptum est, ibi certa secuta est uastitas. Exemplo est regnum Romanum, postea tota ferè Asia, Porro Græcia, Thraciæ, & consinium gentium, quibus nunc immanes Turci dominantur, calamitas ante oculos est.

Necessaria itaque hæc cohortatio est, ubi cumque euangelium prædicatur, ut id cum reuerentia accipiant & amplectantur omnes. Videmus autem non uoluisse Deum, ut euangelium per angelos prædicaretur. Homines sunt quibus eam functionem mandat.

Sicut autem his serio interdictum est, ne ministerio abutatur

abutantur ad potentiam & opes parandas. Ita uicissim mandatum est ecclesie, ut hos ministros uerbi in honore habeat, liberaliter alat & reueretur. Atque hanc ob causam tam magnifice prædicat scriptura ministerium uerbi. Quam speciosi sunt pedes inquit cap. 52. Esaias, annunciantium pacem. Micha nosster elegantissima figura comparat eos rori cœlesti & secundæ pluuiæ. Alicubi angeli appellantur. His commendationibus spiritus sanctus certo cōsilio utitur, ut nos quoq; ad reuerentiam ministrorum uerbi excitet.

Ministerium
uerbi.

Et extant exempla quoq; ubi deus pœnas grauissimas exegit à contemptoribus ministrorum uerbi. Tunc ceo diluuium, Sodomorum interitum, terram Core & socijs dehiscentem. Eliseus cum à pueris ridetur, uersus ueniunt & quadraginta duos perdunt. Atqui hi calumnicem tantum seni exprobrabant, & merebatur excusationem etas. Quanto grauius puniet Deus contemptum ministerij in adultis, qui hoc modo se suis sceleribus patrocinari posse credunt, si in contemptum confictis criminibus ministerium adducant. Iudei uarie exercebant Apostolos, cædebant eos uirgis, interminabantur eis, coniciebant in uincula, occidebant. Hac tyrannide autem effecerunt, sicut propheta hic dicit, ut & equos & quadrigas perderent, ut & mutationes & ciuitates uastarentur.

Contemptus
ministerij
punit Deus.

Extens

Exterminabo incantatores demanu tua, & diuinatores non erunt apud te.

Sicut regno seu politiae minatus est uastitatem, Ita quoq; hic minatur sacerdotio, quod certam ob causam comparat augurijs & diuinationibus, sicut post dicemus: Porrò habent Ebraei multa diuinorum nomina, quæ ferè omnia congesit Mose Deutero. 18. Diuinorum nomina. Hoc in loco positum est (Kescaphim) quod ferè red- dicitur nomine incantoris: significat enim eos, qui maleficijs seu magia utuntur. Alterum uocabulum est (Myonenim) quo significantur diuinatores, qui uel ex augurijs diuinant, uel astrologicas obseruationes sequuntur.

Sed quæ est similitudo horum cum sacerdotio? Cur propheta sacerdotis uoce incantatores. Nam etiam reliquis prophetis usitatum est, comparare impios doctores, incantatoribus. Huiusmodi loca ferè omnia respiciunt ad concionem Samuëlis, quam habuit ad Saulem. 1. Sam. 15. ubi dicit: Quoniam uelut peccatum magiæ, ita etiam est rebellio, & inobedientia est sicut idolatria.

Magia est manifesta discessio à deo, Nam fiducia auxilij, quod solum à deo expectandum erat, transfer- tur ad creaturas et ad dei aduersariū, Satanam. Cum hoc peccato comparat propheta hoc in loco sacerdo- Magiæ

tium Iudaicum, Quia enim mandatum de caelo est hunc audite, sacerdotes autem nolunt audire, & euangelium persequuntur, iudicat deus omnia eorum sacrificia, omnes cultus, orationes, & studia tanquam abominabilem magiam & discessionem à deo. Melius enim est, sicut Samuel dicit: obedire quàm sacrificare & auscultare, quàm adipem arietum offerre.

Ad hunc modum aduersarij nostri extreme oderunt euangelium, id tanquam hæresin damnant & abolere nituntur. Vrgent autem interim, uota, missas, ieiunia, peregrinationes & alias nugas. Sed recte conparamus hæc magiæ, quod deus tam abominetur ista omnia studia, quam magiam abominatur, in qua manifesta est impietas, et discessio à deo. Nam summus dei cultus, nempe, obedientia erga uerbum, abijciunt, & interim putant se suis traditionibus sanctos esse.

Ergo & politia & sacerdotium Iudaicum usatum & abolutum est, quia Iudæi legem pertinaciter retinuerunt, & euangelium aspernati, ac hostili odio sunt persecuti.

Et exterminabo sculptilia tua & statuas tuas è medio tui, & non adorabis amplius opus manuum tuarum. Et uellam lucos tuos de medio tui, & delebo ciuitates tuas.

similis

Similis locus est supra 2. cap. Dixi autem eo in loco
 has minas eò pertinere, ut intelligat populus illum
 idolorum cultum non solum frustra esse, sed etiam
 deum summe offendere. Quid enim attinet, minari
 lapidibus & lignis? Cum igitur dicit, hæc peritura,
 docet homines, ne quam in eorum cultu spem ponant,
 sed ut ex pœna colligant & discant, deum grauius
 offensum esse ista idolatria.

Idolorum
 cultus, &c.

Disputatum autem supra est, quæ imagines tolle-
 randa, & quæ tollendæ sint. Nam & propheta hic
 idem disertè ostendit, cum dicit: Non adorabis opus
 manuum tuarum. Adoratio igitur & cultus dam-
 natur, imagines non simpliciter damnantur, si mo-
 do ueræ & non scandalosæ sint: Nam scandali quoq;
 ratio habenda est. Sicut Ezechias fecit, qui aeneū ser-
 pentem confregit, postquã ei incensa fiebant 2. Re. 18

Quæ imagi-
 nes tollendæ

Ostendit autem textus non obscure, inuito po-
 pulo & sacerdotibus pium regem id fecisse, Ideò e-
 nim additur: Sperabat rex in domino deo Israël. Et
 serpentem uocabat (Nehustan) hoc est, æs. norat enim
 etsi deo deo mandante erat factus, non tamen esse factum
 ad adorationem, sed ut qui læsi erant à serpentibus
 sanarentur. Extra hunc usum, inquit, æs est æs. Itaq;
 impietas fuit, fieri ei diuinos honores, et optimo consilio
 ab Ezechia est fractus et cõtritus. Ad hunc modum

Serpens æs
 neustrius,
 ad Ezechia

pius magistratus ubiq; , quæ scandalosa sunt, debent abijcere, ne posteris aliquando ex illis Papæ reliquijs noua enascantur incommoda.

Et faciam in furore & indignatione ultionem gentium, quæ non audiunt.

Insignis hæc est sententia, quæ inuoluit ultimum iudicium. Sicut enim iudæis exitio fuit, quod se opposuerunt euangelio, Ita quoq; reliquis gentibus idem accidet, donec tandem in nouissimo die generalis ultio exercebitur in omnes qui euangelio non obediuerunt.

Imprimis autem obseruandum est, quod nullius peccati meminit, quàm quod non audierunt. Fit autem hoc ideò, quia mandatum de cælo est, hunc audite. Huic mandato qui non obtemperant, sibi ipsi exitio sunt.

Hæc est illa insignis prophetia de regno Christi, in qua primo loco ipsum regem describit, quod sit deus. Item officium eius, quod pascet in magnificentia nominis dei sui. Tertio etiam ministerij euangelij uim & dignitatem ostendit. Ac uaticinatur tandem, quod sicut iudæi, siue gentes huic doctrinæ non obedientes sint perituri. Huius comminationis meminisse debemus, et cum omni reuerentia uerbum amplecti. Nunc sequitur alia.

concio.

COMMEN

COMMENT

IN PROPHETAM MICHAM

CAP. VI.

Hoc caput habet insignem con-
cionem pœnitentiæ. Initio enim
nim cõmemorat beneficia, quæ
deus huic populo multa & ma-
gna concessit. Quia autem non
reddiderunt parem gratiã con-

Summa sexti
capituli.

ditori suo, obiurgat eos, & damnat ingratitude.

Hoc peccatum cum negare non posset populus,
uertitur ad usitata studia, & querit presidium con-
tra iram dei in sacrificijs & alijs legalibus. Sed deus
aliam rationem, qua placari possit & uelit, ostendit.
Itaq; hic locus insignem doctrinam, & egregiam an-
tithesin uerorum & falsorum cultuum ostendit. Pos-
trema pars est comminatio, Quia enim ueros cultus
docenti, non obsequuntur, sed pergunt in peccatis suis,
minatur uastitatem. Hic enim inobedienciæ seu pec-
cati finis est.

Audite obsecro ea quæ Dominus
dicit.

Hec est usitata prophetis præfatio, qua uti so-
lent, non solum ut sibi autoritatem & fidem con-
ciliant.

cilient, sed magis ut populum moneant, ne in horribile illud peccatum ruat, scilicet in contemptum dei

Contemptus
Dei & uerbi
eius.

& uerbi eius. Nam hoc homines plerunq; solent, præsertim cum audiunt de ira dei, ut credant mitius secum actum iri. Itaq; etiam in ipsis peccatis spem ueniam sibi fingunt, & aut rident prophetarum minas, aut negligunt tanquam hominum cõmentata. Huic malo propheta hic mederi uult, cum dicit: dominum esse audiendum, non se, dominum dicere: non se.

Surge, obiurga montes, & colles audiant uocem tuam.

Hieronymi ineptias omittamus, qui montes & colles interpretatur angelos. Hi enim quia sunt administratorij spiritus, si, inquit, non fecerunt uoluntatem domini (nam in Apocalypsi ecclesiarum angeli accusantur) recte accusantur. Contra, si fecerunt, culpa incumbit populo. Postea suo more quærit aliã sententiam & quæ ineptam. Vel, inquit, montes & fundamenta terræ, sunt Abraham, Isaac, Iacob. Hæc à propheta sententia alienissima sunt.

Montes, colles.

Veniam autem merebatur, si hoc uno in loco hæc figura esset. Sed cum passim in prophetis, montium & collium appellatione ueniant principes, & qui ratione officij super reliquam multitudinem eminent, quid opus fuit tam absurda fingere? Præsertim cum

cum propheta ipse, sine figura dicat quid uelit, cum subijcit: Dominus litigabit cum populo suo, & contendet cum Israël. Recte enim hic populus comparatur montibus, propter insignia dona, quibus excelluit omnes populos terræ. Sicut Psalmus dicit. Non fecit taliter omni nationi. Deinde in ipso populo sancto, colles & montes sunt, Reges & principes. Hi enim emittunt super reliquum populum. Sicut etiam in ecclesia, colles & montes sunt sacerdotes & prophetae.

Montes
Colles.

Quod autem Dominus iubet, ut cum populo sancto contendat, & ut principes in utroque regno obiurgent, ob male administratum officium. Id dupliciter periculosum est. Nam qui in imperio sunt, & omnium minime patiuntur se reprehendi, & omnium maxime nocere possunt. Itaque hæc ipsa concio, non odium solum, sed pericula quoque certa Prophetae concitauit.

Audiuit enim sine dubio, quæ nos hodie, cum uitia principum notamus. Diminui hoc modo auctoritatem Magistratus, ab alienari animos subditorum à Magistratu, & tanquam semina seditionum talibus concionibus in uulgus spargi. In genere notanda uitia, non diserte Magistratus incessendos esse. Id enim non solum nihil edificare, sed etiam nocere posse. Quidam etiam hoc addunt. Affectare hoc modo Concionatores uiam ad gubernacula rerum-

Propheta
Magistratus
iuria libere
reprehendit

publicarum, &c. Ac tyranni non solent ad hunc mo-

dum rationibus se tueri, sed ui in prophetas grassan-

3. Reg. 22, tur. Sicut alterius Michæ, Jeremiæ & aliorum exem-
pla testantur.

Sed prophetam nihil horum mouet, non parit
dignitati montium, non mouetur suo periculo. Man-
datum Domini respicit, huic statui parendum esse,
etiam si mille seditiones inde orirentur.

Seditiones
pene pecca-
torum

Sed frustra nobis seditiones obijciunt, sunt hæc sem-
per pœnæ peccatorum, non ministerij dextræ admi-

nistrati. Igitur qui seditiones cauere aut prohibere
uolunt, non hoc agant, ut hi, quibus docendi munus

mandatum est, peccata magistratuum dissimulent.
Hac enim uia prouocatur Dominus ad faciendam ul-

tionem. Peccata igitur sinant reprehendi liberè, id
enim mandatum Dei est, ipsi autem desinant. Nam

Magistratus
admonendus
officij.

cum magistratui ideò sit gladius diuinitus traditus,
ut facinorosos coherceat. Impeditur eius officium,

cum ipse ijs peccatis obnoxius est, quæ in subditis pun-
nere debebat. Quomodo enim adulterium punire au-

det, qui ipse adulterij sui passim multos testes habet?
Satis autem testantur sacræ literæ, si magistratus in

puniendis facinorosis non satis aut diligens, aut seue-

rus sit, Deum prouocari ad publicas pœnas infligenda.
46. Vbi contra gladius Pinehas in scortatorem stria-
tus,

flus, mitigat iram Dei & cessare facit publicam plagam. Sicut etiam Psalm. 106. testatur. Accessit Pinehas & placavit, & cessavit plaga. Hæc primum magna causa est, cur magistratus diserte admonendus sit officij, & reprehendendus sicubi peccat.

Deinde etiam hoc considerari debet, quod magistratus exemplo, quasi inuitati subditi, putant se tuto peccare posse. Quæ enim uident in magistratu, sine periculo se imitari posse putant. Rectè igitur propheta facit, qui non dissimulat gubernatorum uitia, sed ea ratione ministerij sui liberè reprehendit. Ac debent exemplum eius sequi omnes, qui Ecclesias uerè docere uolunt.

Pinehas.

Gubernatorum uitia non dissimulanda

Audite montes iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ. Quoniam contendit Dominus cum populo suo, & arguet Israël.

Fundamenta terræ uocat idem quod montes. Sicut Psalmus 47. pari ratione uocat scuta terræ. Nisi enim essent magistratus & leges, non posset in tanta hominum improbitate consistere pax, necessaria ad alendos, educandos, docendos liberos, tum in religione, tum in œconomia.

Fundamenta terræ.

Singularis autem emphasis est in uocabulis. Cum populo suo, & cum Israël. Q. d. Hos ex mandato

Dei reprehendere & damnare cogor, qui sunt populus Dei, qui præsumunt de iusticia, & se sanctos ac Deo dilectos esse iactant. Nunc sequitur obiurgatio prima facie leuissima. Sed quanto minus probare populus suam ingratitude potest, tanto uehementius accusantur, & coguntur ipsi se damnare.

Popule meus quid feci tibi, aut ubi molestus tibi fui, responde mihi. Nam eduxi te de terra Aegypti, & de domo graui seruitutis redemi te, Et misi ante faciem tuam Mosen, Aaron & Miriam.

Popule meus, recordare quaeso, quale consilium fuerit Balac regis Moab, & quid responderit ei Bileam filius Peor, a Sittim usque ad Gilgal, ut disceres Dominum esse beneficium.

Summa est, Dominus omni genere beneficiorum cumulauit uos, tanto uestrum peccatum maius est, quod sic uiuitis, ac si esset hostis & summus inimicus uoster, ac si omnia hostilia in uos tentasset.

Commemorat autem tria beneficia. Primum, quod à uolentia tyranni eos liberauerit, & sibi assignauerit in populum. Sicut in primo præcepto quoque est.

Tria beneficia populo exhibita.

Ego

Ego sum Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti.

Secundum, quod dederit Moſen ductorem & re-
floreſcem. Aaron ſacerdotem, & Miriam prophe-
tiſſam. Videmus autem hoc in loco, quod Deus ſum-
mi beneficij loco commemorat pium magiſtratum,
tum in republica, tum Eccleſia. Plaris igitur aſti-
matur in conſpectu Dei, tum Moſe, tum Aaron,
quam increduli Iudæi eos aſtimabant, qui etiam lapi-
dibus eos non ſemel conabantur obruere.

Pius magi-
ſtratus.

Bileam con-
duſtus p Ba-
lac, &c.

Tertium eſt, cum Balac conduxiffet prophetam
Bileam, ut malediceret populo, coëgit eum Dominus
ut benediceret ei. Hoc enim potiſſimum hoc in loco
propheta prædicat. Quod autem commemorat de
toto itinere de Sittim uſq; ad Gilgal, includit ſimul
miraculum de populo, ſiccò pede tranſeunte per Ior-
danem. Omnia hæc, inquit, eò tendunt, ut diſcas
Deum eſſe beneficium. Eſt enim hic uocabulum (Zid-
kos) quod, ſicut in concione Danielis, non iuſticiam,
ſed potius beneficentiam ſignificat.

Hæc cum ad Iudæos pertineant, Hieronymus alle-
goriam affert, ne ſcilicet hæc prophete concio ſine
omni fructu à nobis legeretur. Sed nos aliam ſimili-
tudinem, eamq; maiorum beneficiorum habemus, quæ
nos ad pœnitentiam debebat extimulare. Habui-
mus noſtrum Pharaonem & Aegyptum noſtram
tyran-

Pharao no-
ſter

Similitudo
temporis no-
mi testamenti.

Ephes. 4.

Bileam con-
ductus a Ba-
lac ad male-
dicendum Is-
rael.

tyrannidem scilicet satanæ & mortis propter peccatum. Sumus autem ex hac captiuitate liberati, per sanguinem filij Dei. Hoc ingens beneficium est & longè præclarior liberatio, quàm illa Aegyptiaca. Nec deest nobis Moses noster. Aaron, & Miriam. Habemus enim Dei beneficio bonos & pios Doctores uerbi. Sicut Paulus quoque hoc beneficium magnifice prædicat, cum dicit: Dona ascensionis Christi esse, quod alij in ecclesia sunt, prophetæ, alij Apostoli, alij euangelistæ, alij doctores & pastores.

Quod autem Balac, conducit prophetam Bileam, ad maledicendum populo, id an non belle cum eo conuenit. Quod impij principes coniungunt se cum Pontificibus ut maledicant & malefaciant ueræ ecclesie? Sed dominus uertit ipsorum maledictiones in benedictionem. Nam quicquid hactenus contra sanam doctrinam machinati sunt, id omne Deus eò conuertit, ut & gloria uerbi amplificaretur, & tum doli tum impietas aduersariæ partis, magis patefieret.

Decebat itaque nos in tanta multitudine beneficiorum Dei, non ingratos esse, sed testari obedientiam et gratitudinem nostram, sancta uita. Decebat nos fugere & detestari scandala. Sed quia hoc non facimus, etiam grauius iudicium, quàm iudeis nobis expectandum est.

In quo præueniam Dominum? In-
 curuabor ne coram Deo excelso? An
 uerò præueniam eum holocaustis, &
 uitulis anniculis? Non placebit Do-
 mino, etiamsi mille arietes, aut multa
 milia fluminum olei offeras. Num igitur
 dabo primogenitū meū pro trans-
 gressione mea: & fructum uentris mei
 pro peccato animæ meæ?

Agnoscit populus peccatum suum, sicut nos quoq;
 nostrum peccatum cogimur agnoscere, cum beneficia
 diuina comparamus cum uita & moribus nostris.
 Hic igitur pulcherrime pingitur, quid soleant homi-
 nes in tali confusione, Franguntur metu malorum &
 confugiunt ad hypocritica opera, his sperant se deum
 placaturum esse. Sed propheta hic palam ostendit,
 Deum sacrificia nolle. Sicut etiam Esa. cap. 1. facit. Et
 Oseas, Misericordiam uolo, non sacrificium. Et Psal-
 mus quinquagesimus. Itaque aliam rationem placandi
 Dei ostendit.

Hic igitur nascitur quæstio digna, quæ tractetur.
 Cur Deus sacrificia respuat, quæ tamen tanquam cul-
 tus mandarat Iudæis? Reprehendi itaq; poterant Iu-
 dæi si non sacrificassent. Sed quod sacrificant, profe-
 cto non debet reprehendi.

Cur sacrificia
 respuat
 Deus.

Ad hanc questionem sic respondeo, Verum est, quod Deus sacrificia præcepit tanquam cultus. Sed ea non sola præcepit, dedit enim mandata etiam de alijs cultibus interioribus, & ut Paulus uocat, rationalibus. Deinde præceperat Deus sacrificia, non in eum finem, ut essent satisfactio pro peccatis.

Duplex igitur uitium hærebat in sacrificijs ¹⁰⁰ deorum, seu legalibus cultibus. Primum uitium erat, quod hosce ἀλογους seu irracionales cultus præstant ¹⁰⁰ omiſſis alijs cultibus λογικοῖς, quales sunt, sicut propheta post commemorat. Facere iudicium, amare beneficentiam, & humilem ambulare coram Deo suo. Sicut Oseas quoq; dicit. Non uult Deus sacrificium, sed misericordiam, non holocaustum, sed agnitionem Dei. Et Psalm. ¹⁰⁰ quanquagesimo. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & honorificabis me.

Hos cultus impij non præstant. Nam in rebus letis securi sunt, non agnoscunt Deum autorem, nec uentur pro Dei uoluntate donis Dei. Et in aduersis, non confugiunt ad Deum, sed quærant humana præsidia. Hæc igitur quæ potissima & summa sunt, eum omittant, quomodo potest deus inferiori, & illo quasi brutali cultu, delectari?

Sic Esaias concionatur. Quò mibi multitudo ue- Esa. 1.
 strarum uictimarum holocausta arietum, & adipem
 pinguium & sanguinem uitulorum, nolo. Lauamini,
 mundi estote, auferte malum cogitationum uestrarum Vere bona
opera.
 ab oculis meis. Desinite agere peruerse, & discite be-
 nefacere: quærite iudicium, subuenite oppresso, &c.
 Hæc sunt uere bona opera, nec possunt simulari ab im-
 pijs. Ideò omittunt ea impij, indulgent auariciae libi-
 dim, iræ, &c. Sicut Psalmus 50. dicit. Videbas furem Psalm. 50.
 & currebas cum eo, &c. Hanc impietatem conantur
 hypocritæ postea tegere & obruere ista simulatione
 externorum cultuum. Merito igitur Deus eos cultus
 damnat & reijcit.

In Oeconomia herus à seruo exigit, ut domum
 purget scopis. Sed ad hanc solam operam non condu-
 xit seruum. Habet enim opus seruo ad alia maiora
 officia, ut fideliter tractet pecuniam, ut in labore assi-
 duus & diligens sit, &c. Si igitur seruus maiora illa
 negligat, nonne paruam gratiam merebitur illa uer-
 rendi diligentia? maxime si intelligat Herus seruum
 hoc modo querere prætextum malicie & ignauie.

Ita damnat Deus sacrificia Iudæorum, quod maiores Sacrificiæ Iu-
dæorum a
deo damnantur
 & rationales cultus plane negligebant, & impietatē
 suam palliabant ista sacrificiorum pompa.

Secundum uitium in eo erat, quod Iudæi sacrifi-
 cijs

eijs non solum tegebant impietatem cordium, sed etiã uolebant ea esse precium pro peccatis. At sacrificia in hunc finem non instituerat, nec mandarat Deus.

Vni sacrificio Christi contempit honor remissio, is peccatorum.

Volebat hoc modo prospectum sacerdotibus. Et erant sacrificia typus summi sacrificij, quod per mortẽ filij Dei peccata mundi essent expianda. Hoc sacrificium filij Dei, impij non considerabant, & tribuebant remissionem peccatorum sacrificijs suis. An non autem extrema impietas & blasphemia est, sanguini hircorum & taurorum tribuere eum honorem, qui solius sanguinis Christi est?

Itaq; passim in prophetis dicit Deus, se etiam abominari sacrificia, se non præcepisse ea, &c. Nam præceperat quidem, sed non in hunc finem. Erat quoq; ea accepturus tanquam obedientiæ erga Deum testimonia, si non in maioribus & grauioribus rebus essent inobedientes. Sed cum & maiores cultus intermittant & hos inferiores & uere ἀλόγους cultus, cum tam impia opinione præstent, abominatur sacrificia Deus & ridet quoq;. Sicut in Psalmo 50. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?

Ac uiderunt Iudæi quoq; non esse istos summos cultus, si uaccam, aut arietem immolarent. Itaque ad sumptuosiora sacrificia uersi sunt. Sicut propheta hic tel

hic testatur: Et si amsi mille arietes et tota flumina olei offeras, ingratum erit id officium domino, Quia sicut in psalmo 50. est, Omnia animalia sylvarum sunt domini, & uniuersa quae in agris sunt, ipsius sunt.

Mos immo-
lidorum li-
berorum.

Aliud igitur consilium instituebant, & immolabant in honorem & cultum dei filios & filias. Huius crudelitatis occasione sumpserunt ex facto Abrahæ. Quia enim deus tantopere prædicat eius obedientiam, quod filium uoluerit immolare, putabant deum quoque eo officio placari, si liberos suos ei obtulissent, ac si opus ipsum spectes, magnum & arduum fuit.

Quis enim non libentius opes & uitam etiam suam in discrimen ponat, quam ut liberos suos det mactandos alijs, aut mactet ipse? Itaque postea gentes quoque hunc cultum imitatae sunt. Sed infelices hypocritæ, non uidebant Abrahamum iussum, ut offerret filium, ipsis autem tale nihil mandatum erat. Itaque non solus cultus nullus fuit, sed etiam grauissimum peccatum fuit, contra quantum præceptum, quo prohibentur cædes.

Sic monachi iactant suos cultus, prædicant sua bona opera, quod abstinent à ciuilibus negocijs, certis horis orant, à certis cibis cauent, &c. Sed quia hæc omnia suscipiunt sine mandato dei, nihil deo gratiores sunt ipsorum cultus, quam erant illa parricidia sua sacrificia, in quibus parentes liberos suos offerre-

Cultus & o-
pera mona-
chorum

bant deo. Cultus enim non potest esse, ubi non est man-
 Math. 23 datum dei expressum, secundum sententiam Christi.
 Frustra me colunt mandatis hominum.

Hypocrytæ suis operibus placare deum, quæ tamen eiusmodi
 sunt, ut per se non sint bona. Hæc autem non est uera
 ratio placandi dei. Itaque propheta nunc docet, quo-
 modo deus placari uelit.

Indicauit tibi Dominus ò homo,
 quid sit bonum, & quid à te postulet,
 nempe: Ut facies iudicium, ut ames
 beneficentiam, & ut humiliter ambu-
 les coram deo tuo.

Primum insignis commendatio in eo est, quod
 dicit: Se traditurum, quæ bona sint, & quæ exigit
 deus. Igitur certi esse possumus, cum ea facimus, deo
 nos placituros esse: Nam non nisi bona exigit deus,
 & ea quæ exigit, placent ei. Vbi è contra alij cultus,
 quos ipsi delegimus, non possunt deo placere, si-
 cut sunt uota monachorum, impurus coelibatus, sa-
 crificium missæ pro uiuis & mortuis, cultus sancto-
 rum, peregrinationes, certarum horarum preces, ab-
 stinentia à certis cibis, &c.

Habent hæc magnam speciem, & sunt quoque la-
 boriosa satis, Itaque mundus indicat ea bona esse, &
 placere

Vbi manda-
 tum dei non
 est, ubi non
 potest esse
 cultus dei,

PHETAM MICHAM. CAP. VI. 195

placere deo, sed deest his omnibus illa insignis commendatio, qua propheta suam doctrinam commendat, cum dicit: se traditurum, quæ bona sint & dominus exigat. sunt enim omnia instituta, humana uoluntate, non autoritate diuina, Itaque habent mercedem ab hominibus, non à deo, sicut Christus dicit: Frustra me colunt mandatis hominum, &c.

Veri igitur & boni cultus, quos deus exigit, hi sunt: Facere iudicium. Hoc ferè exponunt pro iusta agere, hoc est, ut puniantur nocentes, & defendantur innocentes. Nam hoc loco propheta cum montibus agit, hoc est, cum regibus & principibus, quibus deus gladium commendauit. Hi cum gladio utuntur ad coercendos malos, certi sunt se facere bonum opus, quod deus exigit. Cum è contra qui segniter administrant officium suum, & aut negligentia peccant, aut periculis suis mouentur, ne animaduertant seuerius in facinorosos faciunt rem malam, & omitunt quod deus exigit.

In hanc sententiam ferè accipitur formula hæc in scripturis: Nam Hieronymi sententiam non probò, Exponit enim iudicium facere pro eo, ut nihil absq; ratione & consilio faciamus, ut ante mens iudicet, quid factura sit, & postea opere compleat. Hoc est philosophicū iudicium, sed scriptura ut dixi:

iudicium aliud quiddam uocat.

Hæc igitur sententia non inepta est, ut hortetur magistratum ad faciendum officium, sicut in hanc sententiam Esaias .i. cap. iubet, ut quærant iudicium, Et subiungit quasi expositionem, subuenite oppresso, etc.

hæc iudicium sig-
nificat uerbum

iudicium fa-
cere.

Sed quia hoc in loco propheta generalem concionem de poenitentia instituit, uocabulum iudicij paulo latius accipiendum est. Notum enim est, quod sæpe usurpetur pro uerbo dei, sicut probat Psalmus 119. Idq; eam ob causam, quod uerbum iudicat homines, dum damnat mala, & docet sancta & uera. Ergo hoc in loco iudicium facere, est uerbo attendere, id sequi, ei obedire, non repugnare uerbo, non odisse uerbum, sed id cum gratiarum actione accipere, ei parere, sine uerbo nihil suscipere, quæ uerbum mandat sedulo facere, &c.

Verbum do-
cet timorem
& fidem.

Non solum autem includuntur in hoc mandatum externa uitæ officia, seu bona opera, sed motus illi spirituales, de quib. docet prima tabula. Nam uerbi dei hæc duo præcipua sunt, ut doceat fidere deo, et timere deum. Fiducia autem in deum, requirit notitiã Christi.

Itaq; hoc primum conandum est, ut attendamus uerbo dei, ut fidamus misericordiæ per Christum exhibite, & timeamus eum. Eiusmodi autem hic cultus est, ut possit ab omnibus præstari. Nam si sacrificia
requiruntur

requirerentur, melior esset diuitū conditio, pauperum
deterior, sed non requirit deus sumptus magnificos,
animum requirit timentem ad sermones suos, & fit Iesa. 66.
dentem misericordia eius

Secundum est, diligere misericordiam seu benefi-
centiam. Ac diserte utitur uerbo diligendi. uidet enim
omnium hominum animis inditum esse studium singu-
lare, ut sibi beneficiant, & negligant alios. Hunc af-
fectum uult eximi ex nostris animis, & uult in nobis
singulare studium esse beneficentiæ erga omnes,

Diligere mi-
sericordiam.

Hic quoque eiusmodi cultus est, qui ab omnibus po-
test præstari, Que enim tam uilis conditio est, in qua
non possis prodesse alijs? Deterrima iudicatur con-
ditio, seruorum & ancillarum, Sed hi dum imperata
sedulo faciunt, dum curant rem familiarem aut libe-
ros sanctius opus faciunt, quàm omnes monachi &
moniales. Faciunt enim quod deus mandat. Illi sponte
susceptis laboribus defatigantur, sine mandato dei,
imò etiam contra mandatum dei.

Conditio ser-
uorum.

Tertium est humilem ambulare coram deo. Hoc
non solum eo pertinet, ne simus arrogantes, superbi,
presumptuosi, sed ut in cruce simus patientes. Sicut
Petrus dicit: Humiliamini sub potenti manu dei, hoc
est, serue uoluntatem dei æquo animo. Nolite indignari,
Nolite auerti à deo ad humana & illicita præsi-
dia. Sed

Huius item a-
mbulare coram
deo.

1. Pet. 5

dia. Sed humiliamini, id est, agnoscite poenam peccatorum, aut saltem necessariam mortificationem ueteris hominis, Deinde, petite & sperate liberationem per Christum.

Veri cultus

Hi sunt ueri cultus, & uera poenitentia, quam qui praestant, hos amare, tueri, defendere uult deus. Ac uera ecclesia in id incumbit, ut hos cultus deo praestet, & homines ad talem rationem uitae et morum excitentur. At ecclesia antichristi diuersum facit: Nam

Antichristi
ecclesia

& uerbum persequitur ac blasphematur, deinde crudelis est in ueram ecclesiam. Crucem autem abominatur, quærit uoluptates & otium, Ideo etiam prement eam eadē poenae, quas impijs propheta iam minabitur.

Vox domini ad ciuitatem clamat, Et salus timentibus nomen tuum.

Cohærent hæc cum superioribus. Reprehendit hætenus propheta hypocriticos cultus, tanquam inuiles ad placandum deum, & docuit de ueris cultibus, et uera ratione placandi dei, & mitigandarū poenarum. Hanc uocem dei placidam & salutarem, cum uidet negligi, minatur deum alia uoce locuturum, quam non solum audire, sed etiam experiri cogantur. Sicut enim tota scriptura ostendit, Deum poenitentibus ignoscere uelle, Ita minatur impoentibus exitium.

Duplex uox
dei.

Porro

Porrò non pertinet hæc irata Dei uox ad unam ciuitatem, sed ad omnes. Itaq; uocabulum (Lair) collectiue accipiendum est. Sicut cum Paulus ad Titum cap. i. dicit. Constitues presbyteros κατὰ πόλιν. Tit. r. Id quod nos reddimus, per singulas ciuitates.

Addit autem hic quoq; consolationem ad erigendos pios, ne in publica calamitate despondeant animi. Loquetur, inquit, Dominus ad singulas ciuitates. Ea erit uox iræ & furoris. Pertinet tamen ad eos tantum, qui sunt impoenitentes, & non auscultant uerbo. Cæteri autem qui timent nomen Domini, his erit salus.

Et si enim Ebræa uox uarie à Rabinis exponitur, tamen satis constat, significare salutem, successum, fœlicitatem, & si quid simile est. Sicut ostendit locus Prouerb. 8. (Liazah ue Tuschijah) meum est consiliū Tuschijah. & successus. Nam quod recta consilia instituimus, dei donum est. Quia autem etiam recta consilia nonnunquam male cedunt, requiritur (Tuschijah) successus. Item ca. 3. Recondet reclus (Tuschijah) hoc est, Fortunabit eos, seruabit in periculis, ubi impij peribunt, &c.

Includit autem propheta pulchrã antithesin, uidet omnes occupatos studio augendæ rei familiaris, quod putent in opibus præsidium esse contra commu-

nes calamitates, dicit igitur: Fallimini si hoc sentitis. **Opes iniuste** Nam opes iniuste causa sunt exitij, hi autem saluabuntur, qui timebunt nomen Domini, hoc est, qui uerbum amplectuntur, qui obediunt uerbo. Ideò autem hac phrasi utitur, ut disertè dicat, qui timent nomen tuum. **Nomen Do-** Quia hypocritæ nunquam patientur de se hoc **mini timere.** dici, quod Dominum non timeant. Ideò enim sacrificant, ideò in externis cultibus præstandis tam sunt **Hypocritæ:** assidui. Sed si ad uerbum respicias, ibi produunt se, quod, sicut Psalmus dicit: Non est in oculis eorum timor Domini. Nam uerbum aut persequuntur aut negligunt. Indulgent cupiditatibus pro occasione, sunt auari, ambitiosi, crudeles.

Porro hanc concionem ad nos quoq; pertinere statuemus. Nemo est qui non exhorrescat Turcicam immanitatem quotidie magis ac magis appropinquantem. Hæc est uox Domini, quæ clamat super inobedientem Germaniam. Sed salus timentibus nomen Domini. Hos enim sicut Daniele in Babylone, in media Turcia seruare, & euehere nouit Dominus. Similis sententia est Prouer. 16. Misericordia & ueritate redimitur iniquitas, & per timorem Domini declinat à malo.

Audite tribus, sed quis testificabitur ei.

Est hic aliquid negotij in Grammatica. Nam alij ^{Match.} uocabulum (Match) accipiunt pro uirga, ut sit sententia. Audite uirgam seu flagellum, & eum qui testificatur de eo. Hieronymus autem uertit. Audite tribus, & quis approbabit illud? Sed in commentarijs sequitur aliam sententiam. Sic enim dicit: Audite tribus, quæ uobis contestatur Dominus. Nam uerbum ¹²²⁸ (laad) usitata phrasi significat concionari, prædicare, docere.

Sed si ad textum respiciamus, simplicissima sententia est. Iubet propheta primum, ut tribus audiant. Postea tanquàm desperans de fructu. Quis, inquit: testificabitur ei: hoc est. Quis hunc populum doceat? Quis ei concionetur? cum nullus fructus sequatur, sed ipsi pergant in suis peccatis, sine omni pœnitentia. Sicut sequitur in textu.

Nonne adhuc ignis in domo impij, thesauri impietatis, & modius macilentus, ira plenus.

In priore sententiæ parte Hebræi habent duplicem lectionem. Alij enim legunt (Haiesch) Nunquid est? Cui in textu sit (haiesch) quod alij uirum, alij ignem exponunt. Sententiæ autem conuenientius est, ut exponas pro igni. Quanquàm Grammatici aliam punctorum rationem requirant. Significat autem ignis hic pœ-

nam, sicut supra Amos 5. *Querite Dominum & ui-
uetis. Ne forte erumpat quasi ignis in domum Ioseph
& deuoret, & non sit, qui extinguat in Bethel.*

Opes male
part. compo-
ta tur igni.

Atq; hæc bellissima figura est, quæ pingit opes
fraude & iniurijs partas, quod sint tanquam ignis,
quo necesse sit ipsos conflagrare, qui eas possident.
Sicut etiam testantur uulgo nota dicta. De male ques-
sitis non gaudet tertius heres. Male quesita, male dis-
labuntur. Et Salomon. In domo impij corrosio.

Sed hic uide impiam hominum impietatem, ne an
incredulam pertinaciam dicam? Nemo non cohortes-
ceret, si uideret facem ardentem admoueri tecto
suo. Manifestum enim in ea re est periculum, & sepe
ex parua scintilla neglecta, maxima oriuntur incen-
dia. Sed cur non eodem etiam modo abhorremus ab-
opibus per auaritiam & iniurias partis? quas pro-

Auaritia ho-
mines perdit

LUC. 8.

pheta hic dicit esse ignem. Verum enim est, quod alia
cubi Chrysostomus dicit, quod parua opes fraude
partæ, etiam magnas opes honestè & bene partas,
quasi absumant. Christus etiam rectè parta spinis
comparat strangulantibus segetem. Malè autem parti-
ta, aut disfluunt turpiter, aut, sicut experientia testa-
tur, nocent heredibus.

Et tamen in id incumbunt omnes, ut quo iure,
qua iniuria ditescant. Has autem comminationes
tanquam

tanquam aniles fabulas contemnunt. Fit autem hoc, quia Dominus ad tempus ignem quasi sopit, nec sinit statim collucere & deuorare. Nam impij florent aliquandiu, ut cedri libani. Sed paulò post fit, quod *Psalm. 37.* Psalmus dicit: Transiui & ecce non erat. Quasi uium, & non inuentus est locus eius. Quomodo hoc? Quia ignis deuorauit eum, quem domi suæ fouit, cumulauit & in tantum auxit, ut esset inextinguibilis.

Eadem sententia est particulae quæ additur, quod modius macilentus, sit indignatio. Est autem hæc quoq; bellissima figura, quod uocet (Ephathra son) modium maciei, qui non abūdat, sed cui deest aliquid. *Mensura mē- nus p. ena.* Sicut e contra Christus uocat καλὸν μέτρον, πεπρωμένον, καὶ σεσαλευμένον, καὶ ὑπερεκχυνόν μέτρον. id est, mensuram bonam, pressam agitatam, et super exundantem, *Lucæ 6.*

Fit autem hoc quoq; , ut homines utantur mensuris, ut propheta appellat, macilentis, ac ea in re spectent lucrum. Sed quale id est lucrum? Propheta respondet, est (Seumab) hoc est, indignatio, seu comminatio certi mali, quod sequetur. Quis autem tam stultus & amens est, ut optet opes coniunctas cum indignatione Dei? Nimirum omnes hi, qui mensuris non iustis, sed parcis & deficientibus utuntur in uendendo.

Num excusabo stateram impiam,
& fraudulenta pondera in sacco: per
quæ diuites eius omnia implent iniu-
rijs: et ciues eius loquuntur menda-
cium, et lingua eorum dolosa est in
ore eorum.

Pondera ini-
qua.

Hic pondera reprehendit, sicut supra mensuram
iniquam. Nam in eo quoque, lucrum esse homines pu-
tant, si pondera uitient, sed Dominus ea damnat. Ideo
fit, ut quanto plus se adimere alijs fraudulentis uenditi-
tores confidant, tanto plus sibi adimant. Prouocant
enim iram dei, sicut etiam alibi scriptura minatur,

Statera dolo-
sa.

Prouerb. 11. Statera dolosa abominatio est apud deum.
At æqua mensura ei placet.

Quod fecimus fraudulenta pondera, in Hebræo
est (Abne Mirma) lapides dolosi. Vtebantur enim lu-
dei ponderibus ex lapide, non, ut nos, ex ære & fer-
ro ferè. Eadem phrasis est Prouerb. 16. Pondus & sta-
tera iudicia Domini sunt, & opera eius omnes lapi-
des sacculi. Vbi in nostris codicibus corrupte legitur,
seculi.

Prouerb. 16

Quod de mendacio & lingua dolosa addit, etsi
uideatur ad doctrinam referri posse, tamen rectius in-
telligitur de illa, toti mundo nota, mercatorum & o-
pifitum perfidia & uanitate, qua imponunt omnibus.
igitur

Igitur ego quoque cepi percutere te,
& perdere propter peccata tua.

Verbum (Hehelethi) Hieronymus, format à (halah) quod significat incipere. Sed alij contendunt esse à (Halab) & exponunt. Ego te agrotare feci, sicut etiam Osee 7. Incipit autem propheta hic minari peccatis, quæ supra recensuit. Ea duplicia sunt, Non enim in eo tantum peccarunt Iudæi, quod per avaritiam iniustus ponderibus & mensuris usi sunt. Sed etiam quod retinebant idolatrias suas, nec patiebantur emendari impietatem per sanam doctrinam.

Hic igitur panditur iudicium Dei planè diuersum à iudicio hominum. Papa per idolatriam se ipsam destruit Papistæ hodie non ideò urgent cultus & doctrinam suam, quod uelint perire. Putant enim se hoc modo stabilituros suum regnum, & certo statuunt, si doctrinam nostram sequantur, se beneficia redditus, dignitates, quas retinent, amissuros esse. Sicut Iudæi quoque non ideò sacrificabant reginæ cæli, ut est apud Ieremiam, quod uellent perire: putabant eum Cap. 44. cultū unicam esse causam scælicitatis & successus. Sed quid sit? Hi ipsi cultus perdidit Iudæos, & sine dubio perdent quoque Papistas nostros. Quanto enim impia studia urgent diligentius, tanto in se magis prouocant iram Dei, donec tandem penitus excendantur.

Auari seip.
fos spoliant.

Iniuste opes.

Pœna auaræ
rum.

Panis quoti-
dianus.

Similis ratio est peccatorum secundæ tabulæ. Diuites putant iniquam mensuram & pondus fraudulentum additurum aliquid suis opibus. Sed sic parte opes, etiam honeste ac quæ sita absumunt. Si igitur liceret nobis omnis generis mala imprecari auaris hominibus, quid aliud imprecaremur eis, quàm quod faciunt, ut fraude, mendacijs, perturijs pararent diuitias? Nulla enim compendiosa magis ad interitum uia est, sicut propheta testatur, qui iniustas opes igne uocat, & mensuram iniustam, indignationem Domini.

Sed mundus non credit hæc. Ideò hoc unum agit & urget, ut quàm plurimum possideat. Sequuntur autem hoc studium suæ certæ calamitates, ut auari & iniusti homines sibi ipsis sint carnifices, aut habeant additas pœnas & morbos insignes, aut ut iterum redigantur ad inopiam, aut occasione opum palam fiant impij, aut calamitates illæ uel singulæ, uel aliqua eillâ in heredes deriuentur.

Quare hoc potius faciendum erat, ut non de opibus colligendis, sed de peccatis cauendis cogitaremus. Ibi enim cessaret ira, & abesset ignis ille, adesset autem benedictio Domini. Nam etsi non habeas magnas opes, tamen Dominus uult largiri panem quotidianum hoc est, quantum satis est. Sicut dicit: Pater uester scit, quibus habeatis opus. Item. Primum querite regnum

gnum Dei, & omnia illa adijcientur uobis. Et Psalm. 37. Quotidie miseretur & dat mutuum, & semen eius in benedictione est, hoc est, qui liberaliter dant & sunt benefici, his non solum nihil deerit, sed redundabit benedictio etiam in posteros. Sed quia mundus neq; credit, nec facit hæc, ideo cogitur experiri, quæ propheta minatur impijs & incredulis suis Iudæis.

Tu comedes & non saturaberis, & oppressio tui in medio tui.

Vide ingentem iram, quam illa hominum malicia meretur. Panis quotidianus promissus est pijs, sed avaris hominibus hic negatur. De pijs dicit spiritus sanctus. Non uidi semen iusti quærere panem. Sed avari & iniusti homines, etiam cum quærunt panem non inuenient, etiam cum panem habent, non poterunt eo exaturare famẽ. Et si autem hæc tempore pacis quoq; possunt accidere, ob difficultatem annonæ. Tamen propheta respicit ad belli tempora, sicut nunc miseris captiuis accidit in Turcia. Hi enim cum in summa uini & frumenti copia uixerint, nunc uix habent, quod tolerande uitæ satis sit.

Quod addit. Oppressio tui in medio tui, significat quod nullum sint habituri successum, urgente & depimente eos ira Domini. Itaq; latine reddi potest, ex omni parte opprimeris. Nã Ebraëũ uocabulũ (leschab) significat

Pena idololatrice, & auaricie.

Psalm. 50.

Oppressio tui in medio tui.

significat humiliationem seu depressionem. Sicut Germanice, cum uolumus significare aduersissimam fortunam, dicimus, Er kan nicht uber sich komen. Premitur manu Domini, ut emergere non possit. Sic Psalmo Psalm. 38 38. (Schahothi) depressus sum uehementer. Nostra translatio habet, Curuatus sum in finem. Sed loquitur ibi de spirituali humiliatione, quæ nascitur ex sensu iræ dei, & conspectu peccatorum.

Apprehendes quidem, sed nõ eripies, quod autem eripueris, gladio dabo.

Rabini nescio quid de abortiuis hic comminiscuntur. Sed prophetae alia sententia est. Vult enim ostendere, quod non solum corpora, sed omnes ipsorum fortunæ in extremis periculis uersabuntur. Ac uerbum Apprehen = apprehendendi ostendit magnum studium emergendi ex calamitate, quod impliciti & inuoluti malis uariis conabuntur, & tentabunt cluctari ex presenti calamitate. Sed minatur propheta, eos quoque conatus frustra fore. Non quod non aliquando sint aliquid effluuii, sed quod etiam si quid confecerint, id iterum diffluet, aut in hostium manus ueniet. Sicut sequentia ostendunt.

Tu seminabis, & non metes. Tu calcabis oleam, & nõ ungeris oleo. Mustum quoque calcabis, sed uinum non bibes.

Qui seminavit, uidetur aliquid apprehendisse, & sperat messem. Sed propter peccata uestra fiet, ut non solum non demetatis, quæ seminastis, sed ut hostis ea conculcet & perdat. Ad hunc modum, qui oleas et uuas collegit, uidetur apprehendisse quo frui possit. Sed propter peccata uestra fiet, ut hæc non possitis saluare, nec ijs frui: Nam hostibus illa offa parata est, quam uobis è faucibus eripient.

Sunt hæc tragice figuræ, sed euentus ostendit multo atrociora passos Iudeos. Et habemus nos similia exempla in fortibus Germaniæ, imò in ipsa Germania. An non enim putas miseros Hungaros, & omnes Austriacos nunc aliquoties seminasse, quæ ab hostibus Turcis obtrita sunt, & musta calcasse, quæ immanis hostis temerè effudit? Proponuntur autem hæc prophetarum conciones idèò, ut postquam certum est, propter peccata nostra hæc ita accidere, agamus poenitentiam & emendemur.

Quia obseruastis ritus Amri, & contempsistis opus domus Ahab, & ambulastis secundum consilia eorum, Idèò dedit te in desolationem, & ciues tuos in sibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

Meminit Amri & Ahab, qui post Hieroboam, no

uz idolatriæ populo Israël fuerunt autores. Nam Amri edificauit Samariam, et ibi instituit cultum dei contra mandatum dei. Ahab autem etiam templum ibi edificauit idolo Baal. Propter hanc impietatem re-

Ahab. gnum Israël à Salmanasser uastatū est. Et cum eadem peccata postea imitarentur reges Iudæ, est id quoque regnum à Nebucadnezar Babylonio uastatum, et populus captiuus abductus. Auaricia enim & alia pec-

Pena peccatorum
1. tabule
2. tabule

cata secundæ tabule, ut fame, bellis, & alijs calamitatibus solent puniri. Ita peccata primæ tabule, impii doctrina, cultus impij, & idolatrici, solent puniri, sicut supra audiuimus, extrema uastitate. Sicut Iudæorum exemplum ostendit, quibus & in captiuitate Babilonica, & hodie summum opprobrium est, quod fuerint populus dei, & tam turpiter à deo suo discesserint ad idolatriam & impietatem.

Hæc est insignis pœnitentiæ concio, præcipue nostro seculo necessario, ut emendemus uitam & mores nostros, ac faciamus iudicium, diligamus beneficentiam, et humiliter ambulemus coram deo nostro. Sicque gratiam inueniamus apud eum per Christum, & liberemur ab horribilibus pœnis, quæ imminet, propter peccata,

toti mundo, Amen.

COMME

COMMENT

IN PROPHETAM MICHAM

CAP. VII.

Aec est ultima huius prophe-
tae concio. Principio est queri-
monia de malicia & impieta-
te sui populi, qui uerbum habet
bat, sed eo nō utebatur ad poe-
nitentiam & emendationem,

Summa. p
c. p.

sed securus pergebat in peccatis. Deinde doctrina seu
exhortatio subijcitur, ut pii soli deo & eius uerbo in-
nitantur, nec se, uel autoritate, uel potentia, uel
conuictione cuiusquā, aut amicitia patiantur à
uero abduci.

Postea consolatio additur, quod etsi captiuitas
propter peccata ferenda sit, tamen deus non sit abie-
cturus populum suum, sed cōsulaturus suos: Non solis
reducendo eos in terram Canaan, & ulciscendo ho-
stes eius, sed mittendo Christum, qui regnum gratiae
& misericordiae per totum mundum sit habiturus.
Ad hunc modum claudit prophetiam suam optimus
doctor, pulcherrima conuictione de regno Christi, et re-
missione peccatorum ex mera & gratuita misericor-
dia. sed nunc ordine textum explicabimus.

Hei mihi, quoniam sum sicut qui colligere uult æstiuos fructus, sicut qui uuas tempore uindemiæ uult colligere & non inuenit botrum quem comedat, primitias desiderabat anima mea.

Peruerfitas hominum, Hæc est querimonia, dolet enim pio doctore tam esse hominum peruerfitatem, ut non solum non emendentur impij, sed quasi data opera, quotidie deteriores fiant, & licentius peccent. Cum tamen deus eo animo uerbum suum mittat, ut & homines admoniti, peccare desinant, & futuras penas, tum corporales tum æternas euitent.

Similitudo de uinea, Utitur autem similitudine de uinea, qua etiam Esaias utitur cap. 5. saepe enim iam uidimus hos duos prophetas, qui ijsdem temporibus docuerunt, etiam ijsdem uerbis uti. Est autem sumpta similitudo ex cantico Mose, Deut. 32. ubi de impijs Iudeis dicit: De uinea Sodomorum uitis eorum, & de agris Gomorrae uua eorum, uua fellis & botrus amarissimus.

Mat. 21 Imitatus autem est similitudinem hanc Christus quoque Matthæi 21. ubi scribae & pharisæi sibi ipsi prophetae sunt, quod uinea elocabitur alijs, Malos autem deus male perdet. Et ioh. 8. Christus suam ecclesiam uinea comparat, ac similitudinis partes pulcherrime explicat. Dicit se esse uitem, discipulos autem suos seu

Ecclesia uinea comparata.

PHETAM MICHAM. CAP. VII. 213

suos seu ecclesiam, esse palmites, deum dicit esse uinitorem ac purgare uitem uerbo, ut uberiorem fructum Ioan. 15 ferat. Sicut autem palmites à uite excisi, fructum ferre non possunt, ita, inquit, si nos maneamus in uite Christo, futurum, ut per eum feramus fructum: Nam ipse solus est, qui dat spiritum & uitam.

Ad hunc modum propheta hoc in loco populum comparat uineæ, se autem dicit esse uinitorem: qui per uerbum hactenus eam coluerit, Sed queritur nullum inueniri à se fructum.

Vocabulum (Bekudah) Hieronymus uertit præcoquus ficus, Sed in genere significat primitias omnium frugum. Diserte autem dicit propheta, anima mea primitias desiderabat, Has enim quia tempore uindemiæ se non inuenire posse dicit: frustra decimæ frustra plenitudo uuarum expectatur.

Pertinet autem hoc, ad illud commune scandalum quod omnibus seculis pios doctores exercuit, Sic enim solet mundus, hominum uitia imputat doctrinæ & doctoribus. Sicut hodie cum aduersarij atrocissime contra doctrinam nostram loquuntur, urgent fructus obijciunt seditiones, sectas, auariciam, tyrannidem principum & alia.

Sed dic mihi: Num Michã accusabimus, quod aut in docendo negligentior, aut in obiurgando non satis

Causa scandali
forum in ec-
clesiis

uehemens fuerit? Nam doctrinam eius culpate non audebis. Et tamen ipse testatur, se nullum uidere fructum suae doctrinae in populo, imò quanto ipse acrius reprehendit uitia, tanto maiora incrementa sumpserit. Huius igitur incommodi quae causa est? Profecto non doctores, ac multo minus doctrina. Sed satan est causa qui zizania hominibus dormientibus serit in bono agro, Ea postea sic pullulant, ita succrescunt, ut bonum semen non solum obruatur, sed plane stranguletur.

Mat. 23

qui zizania hominibus dormientibus serit in bono agro, Ea postea sic pullulant, ita succrescunt, ut bonum semen non solum obruatur, sed plane stranguletur.

Propter multitudinem im-
piorum
non deferendam uocatio-
nem.

Sed non ideo aut uocatio penitus abiicienda, aut negligentius faciendum officium est. Haec enim duo incumbunt doctoribus. Primum ut animam suam redimant, sicut Ezechiel loquitur. Deinde etià ut impius mundus habeat testimonium publicum contra se. Sicut Christus dicit Ioan. 15. Si non uenissem et locutus essem peccatum non haberent: Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

Ad haec accedit tertia causa & quidem potissima quod & nomen dei sanctificandum est, alijs omnibus blasphemantibus, & semper aliqui erunt, qui uerbum amplectentur. Habet enim deus semper suam ecclesiam, ubi uerbum est, etsi uarijs scandalis deformat & pene oppressa sit.

Perijt sanctus de terra, & rectus inter homines non est. Omnes insidiantur

tur sanguini, unusquisq; uenatur fratrem suum ad perniciem.

Hoc prophetis usitatum est, ut quod antea figurate dixerunt, postea simpliciter & sine figura dicant. Idem Micha hoc loco facit. Botri, quos in uinea sua quaesuit, hi erant de quibus in superiore capite dixit. Facere iudicium, diligere beneficentiam, & humilem esse coram Deo. Sed hæc cū quaerit in suo populo contrarium inuenit. Perijt, inquit, de terra sanctus & Rectus non est inter homines.

Botri in uinea Domini

Vocabulum sanctus (Hasid) apud Hebræos actiue & passiue significat: nempe, qui misericordiam à Deo consecutus est, & qui misericordiam exercet erga alios. Debent enim hæc duo cōcurrere, ut seruus cui debitum remissum est decies mille talentorum uicissim remittat conseruo centum denarios.

Sanctus quid

Matth. 18.

Rectum uocat, qui recta incedit, & neq; ad sinistram nec ad dexteram deflectit, hoc est, qui ambulat in timore Dei, & sperat in eius misericordia. Talem negat amplius inueniri, quod uidebat omnes, rebus letis sine timore & in summa licentia uiuere. Contra in calamitatibus aut desperare, aut conuerti ad carnalia præsidia.

Rectus.

Hæc recte opponuntur ei, quod supra dixit. Iudicium facere, hoc est, attendere uerbo, quod hos duos cultus

Iudicium facere,

precipit. Timorem & fiduciam in Deum. Hi cultus cum non ad sunt, sequuntur ea, quae propheta commemoratur, ut omnes insipienter sanguini.

Omnes insipienter sanguini.

Hoc etsi ad caedes referri poterat, quas sepe ambitio & auaritia parit. Tamen rectius refertur ad caedes prophetarum, obnitentium cupiditatibus mundi. Sicut uidemus, si quis Papiſtarum impietatem liberè infectetur, ei omnis generis insidias & supplicia subeunda sunt. Quia autem paucissimi sunt, qui prophetis recta monentibus parent, quid tum futurum patamur, cum qui recta monent, per crudelitatem è medio sublatis sunt?

Quod addit: Vnusquisque uenatur fratrem suum ad perniciem. Idem est, quod Esa. 5. cap. dicit: Expectauit Dominus iudicium, & ecce oppressio. Iusticiam & ecce querela. Vae igitur uobis qui coniungitis domum domui, & agrum agro, nec relinquitis pauperi locum, ut uos soli occupetis omnia &c. Notat simul tyrannidem & auaritiam grassantem inter impios.

Similitudo uenationis.

Operosa res est uenatio, canes adhibentur ad uim & retia ad dolum. Nec uenator se nudum feris obicit, hastis, bombardis gladijs instructus est. Hanc similitudinem affer ad aulas Principum, insidiantium facultatibus subditorum, ad mercaturam, ad alia questuosa negotia, et inuenies miras artes, quibus omnibus homines

hominis hoc agunt, ut quàm plurimum corradant, etiam si alijs omnibus egendum & fame pereundū sit.

Malum manuum suarum, dicunt bonum.

Est hæc quoq; magna peruersitas, quod mundus non solum excusat, sed etiam ornat peccata sua. De hac labrusca in uinea Domini etiam Esaias queritur. Væ qui dicunt malum bonum, & bonum malum, qui ponunt tenebras in lucem, & lucem in tenebras, quiq; ponunt amarum in dulce, & dulce in amarum.

Mundus excusat peccata sua & politica.

Fit autem hoc maxime in ijs, quæ ad uerbum & ad Ecclesiam pertinent. Iudæi cum Stephanum occidunt, ne utiquam uolunt uideri quod peccarint, sed etiam pietatis laudem inde querunt, quod occiderint eum, qui blasphemus fuerit in Moysen & Deum, Act. 6. Sicut Christus uaticinatus est. Putabant se Deo obsequium præstare, cum uos occiderint. Ioan. 15.

Act. 6.

Ioan. 15.

Sic Pontifices & Episcopi hodie, an non malum suarum manuum dicunt bonum, cum & sua defendunt ac stabiliunt, ueram autem Euangelij doctrinam damnant, tanquàm nocentissimam hæresin? Manifesta autem flagitia quæ committunt, etsi non possunt defendere, quasi sint benefacta, tamen uidemus eos in summa securitate, tanquàm re bene acta, indulgere

Impij malum manuum suarum dicunt bonum.

Avaritia. cupiditatibus. Imprimis autem avaritia pulcherrimis coloribus pingitur, ut non uirtus, sed uirtutis loco sit & colatur. Ne quidem maxime insignes usurarii, *Usur.* usuras agnoscunt, sed eas quoque defendunt, quae centesimam excedunt. Sic malum manuum suarum impij dicunt bonum.

Princeps petit, iudex munera accipit. Potens loquitur secundum prauitatem animæ suæ, & coniungunt studia.

Distributione hic propheta utitur, ut ostendat omnes ordines extremè corruptos & deprauatos esse, qui tamen reliquos exemplo suo ad pietatem & honestatem debebant inuitare.

Principes. Principum est consulere suorum commodis, ut in pace rem parare & suos alere commode possint. At

Principes cum perunt, cogunt hoc, inquit, nostri Principes non faciunt, sed assidue postulant à subditis. Verum autem est quod Græci dicunt, τῶν ἀρχόντων δεισιματίας ἀναγωγή. Nabob

3. Reg. 22. cum uineam postulanti Abab negat, occiditur. Hec Principum mores imitatur reliqua aula.

(Hafchophet baschillum) Iudex propter retributionem, hoc est, non administrat ius ex equo, sed ex suo commodo. Danti equus est, etiamsi causa sit inferior. Non danti, est iniquus, etiamsi causa uincat. Sicut Esaias quoque hanc sententiam eleganter exponit. *Iustitia*

Iustificat impium, inquit, propter munus. Iusticiam autem iustorum, auferunt ab eis. Cum hac sententia non pugnat, si (Bascillum) referas ad ipsum Principem, cuius tyrannidem iudex idè adiuuat & defendit, quia sperat retributionem ab eo.

Tertius gradus est, priuatorum hominum, sed potentum & diuitum. Hi quales sunt? Loquuntur, ait secundum prauitatem cordium suorum, hoc est, sequuntur cupiditates suas, omnia gerunt pro libidine sua, confisi opibus & potentia.

Diuites met.
caiores

(Vaitethicha) Hoc refero in genere ad omnes istos tres ordines, est enim plurale, quod coniunctis studijs ad malitiam, uincunt & perumpunt. Nam uerbum (Abath) significat intricare, condensare, & per metalepsin, quæ huic linguæ communissima est, roborare, fortem facere. Sicut Prouerbiū testatur. Funiculus triplex difficilius rumpitur. Hinc à connectione uocant (Aboth) funem densum & fortem.

Quod Hieronymus uertit. Secundum desiderium animæ suæ, sententiam magis quàm uerba reddidit, quanquam sententia minus significans est. Nam uocabulum (Hauah) significat poenam & culpam. Sicut cum Germanicè dicimus, Nach unglück ringen, Vnglück stiften. Sic in Psalm. 91. ubi nostra translatio habet, A peste noxia, in Ebræo est (Mideber hauoth)

Hauah,

à peste

à peste noxia, seu à re inſœlici. Sententia igitur eſt.
 Qui opibus ualent, pleni ſunt prauis cupiditatibus
 his obſequuntur & indulgent libere.

Aularum
 cura

Vi de autem quàm breuibus, & tamen mire ſigni-
 ficantibus uerbis, deſcriptas ac proprijs coloribus de-
 pictas habeas aulas omnium ferè principum. Quibus
 unquàm ſeculis auditum eſt, tanta onera impoſita eſſe
 ſubditis, tantum ut ſumptuoſe edificare, ſplendide uel
 ſtire, & magnam aulicorum turbam, ad fruges con-
 ſumendas, aptam & natam, poſſint alere. Hæc enim
 faciunt, ut nulli ordinarij reditus eis ſatis ſint. Itaque
 poſtea alijs quoq; magiſtri auariciæ fiunt, qui ius ad-
 miniſtrare & publica officia Reip. neceſſaria admi-
 niſtrare debebant.

Vita magna
 rerump

Eadem magnarum rerumpub. uitia ſunt. Nam
 inter opes, omnia uitia liberrime graſſantur. Patant
 enim homines potentes, ſe unà cum opibus, omnium
 ſcelerum licentiam poſſidere. Hinc ſunt illæ oppreſſio-
 nes pauperum, immanes uſuræ, adulteria, fornicatio-
 nes, manifeſtus contemptus uerbi & miniſtrorum,
 iniuriæ manifeſtæ, eæq; indigniſimæ. Hæc itaq; ſunt
 illa focunda ſemina, ex quibus poſtea uaſtitas & in-
 teritus regnorum et rerump. enaſcitur. Niſi & con-
 ſcionatorum diligentia & Magiſtratus ſeuera diſci-
 plina publicis his ſcandalis eatur obuiam.

Qui optimus inter eos est, est quasi paliurus, & qui rectissimus est, est quasi uepretum.

Simile est quod Esaias dicit. Expectauit Dominus Esa. 5. ut uinea uuas faceret, sed fecit labruscas. Alludit enim propheta hic quoq; ad similitudinem de uinea. Q. d. Debebant principes & ciues mei esse iucunda et suaves uua. Nam in hunc finem doceo, & ad poenitentiam eos reuocare conor. Sed sunt spinæ & uepres, quorum omnis uita eiusmodi est, ut ubiq; pungant & lacerent. Non solum enim exemplo nocent, sed iniuriæ quoq; sunt in proximos.

Ad hunc modum, utitur similitudine hac Christus Matth. 7. Num poterunt uua colligi ex spinis, & si= Matth. 7. cus de tribulis? Dauid in uerbis suis nouissimis. 2. Sa= muel. 23. etiam hac figura utitur, sed respicit ad euentum. Præuarcatores, inquit, quasi spinæ euellentur. 2. Sam, 23. Propheta magis ad mores respicit, quod sicut spinæ pungunt, & tamen glaberrimam corticem habent. Ita qui aliorum incommodis sua quæerunt commoda, & in omnibus flagitijs licentissime uiuunt, tamen palliant impietatem.

Cum uerò dies speculatorum tuorum, ac uisitationis tuæ adueniet, tunc argentur animo.

impj Docto
res.

Hic minatur etiam impijs Doctoribus, qui auaritia
eae suae causa principibus adulabantur. Non reprehen-
debant uitam, non comminabantur poenam peccatis
Sed se pijs prophetis etiam opponebant, quasi non
essent illa euentura, quae minati erant peccatoribus.
Dicit igitur. Cum tales uestri mores sint. profecto non
dormitabit poena, & ultio diuina. Sed ueniet dies cum
speculatores tui, hoc est, Episcopi & doctores, arguen-
tur mendacij, & uos uisitabimini per Assyrium, &
Babylonium, ac fiet tum, ut qui nunc uos consolantur,
qui magnifica promittunt, quasi Deus ad peccata ue-
stra, propter templum & cultum suum conuere-
re uelit, hi impliciti subitis terroribus & malis,
quod se uertant nescient, hoc enim serè significat He-
braeum uerbum.

Ne credatis amico, ne confidatis in
principe. Ab ea quae in sinu tuo iace-
ret, custodi ostium oris tui. Nam &
filius in patrem contumeliosus est, &
filia confurgit aduersus matrem suam,
& nurus aduersus socrum suam. Et ini-
mici cuiuslibet, domestici eius.

Hactenus querimonia prophetae est de peruersi-
tate morum in toto populo, & scandalis magno
Nunc

impetu in omnibus ordinibus grassantibus.

Nunc subjicit admonitionem admodum necessariam, Hanc Hieronymus accommodat ad Pseudopphetas, quem Lyra sequitur. Glosa ordinaria ineptè accommodat ad diuersos prælatos in ecclesia, quibus quidem honos deferendus, sed non fidendum est.

Qui Rabinos sequuntur, putant prophetam politice loqui, contra perfidiam hominum. Sicut anas apud Comicum dicit: Quid credas iam, aut cui credas? Ac profecto non inutile illud Græcorum præceptum est, *μὴ μνησθὲν ὀπίσσω*. Tam enim altæ humanarum mentium sunt latebræ, tanta ingeniorum et morum prauitas est, ut quid cui credas nescias. Non inusitata exempla sunt. Sicut etiam Hieronymus hoc in loco queritur, ubi filius parenti, frater fratri insidiatus est. Nam ut poeta inquit.

Non confidendum in homines.

Viuitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus.

Non socer à genero, fratrum concordia rara est.

Imminet exitio uir coniugis, illa mariti.

Lurida terribiles miscent aconita nouerca.

Filius ante diem patrios, inquirit in annos.

Huiusmodi exempla cum non rara accidunt, recte monentur homines, ne temerè quibusuis credant.

Ac mo-

Scriptura
damnat fidu-
ciam in ho-
mines.

Hominum
con illa &
auxilia fallit
&c.

Fiducia in
homines.

Ac monet idem scriptura quoq; sed paulo alia ratio-
ne. Sic enim prohibet fiduciam in homines, ut fiducia
omnem habeamus positam in diuino auxilio, quod nō
potest fallere. Hominum autem tum consilia, tum au-
xilia fallunt. Imò etiam sepe nocent. Sicut Esaias di-
xit: Aegyptios Iudæis fore tanquam arundinem, cui si
innitaris, frangitur, & sauciat brachium. Et omnes
gentium historiae plene sunt exemplis, quæ ostendunt
eos qui fiducia humanorum auxiliorum, res nouas
moliti sunt, periisse. Est enim illa in homines fi-
ducia peccatum contra primam præceptum. Ego
sum Dominus Deus. Igitur certe poenæ eam con-
sequuntur.

Non ubiq;
de idē dam-
nominibus.

Fiducia inter
conjuges.

Sicut igitur scriptura ubiq; hortatur ad fiduciam
in Deum, ita fiduciam in homines ubiq; damnat. Re-
linquit tamen fiduciam, ut sic appellem, œconomicam
& politicam. Charitas, inquit Paulus, non est suspic-
cax. Cum igitur mandatum sit, ut uiri diligant uxores
suas, profecto debet longissimè abesse à coniugibus,
uel diffidentia uel suspicio omnis. Sicut Salom. dicit.
Confidit in uxore cor uiri. Prou. 31. hoc est. Non solum
credit ei administrationē rei familiaris, sed etiā se red-
dari mari credit, et amore alienorū nō afficit. Hæc fiducia
inter conjuges debet esse perpetua, nisi res aliud
ostendat.

Sic paterfamilias committit operas domesticas familiæ. Princeps credit se diligi à suis. Vicissim subditi credunt se principi suo charos & curæ esse. Hæc fiducia non solum alit amorem. Sed est unicum uinculum animorum, et negotiorum omnium. Itaq; necessaria est, & diuinitus præcepta. Sed est ut dixi, fides economica & politica, quæ non tollere debet fiduciam in Deum. Quia autem fieri potest, ut alicubi fallamur, etiam orandus Deus est, ut hoc animorum uinculum conseruet. Et simul diligenti inspectione & studio opus est, sæpe enim homines incurij negligentia sua alijs dant occasionem peccandi. Si paterfamilias non inspiciat operas familiæ, & gubernet, nihil mirum est, si familia alicubi aut cesset, aut deprauet aliqua. Sic princeps suarum rerum curam ita mandabit alijs, ut tamē ipse in parte aliqua administrationis sit.

Sed quod ad præsentem locum attinet, non loquitur propheta de illa ciuili diffidentia, qua propter perfidiam hominum, uti aliquando necesse est, ad grauiores res hæc admonitio referenda est. Conque-
 stus est, quod neq; principes, nec iudices officium faciunt, de priuatorum quoq; cupiditatibus dixit: Nunc igitur hanc admonitionem subiecit, ne talibus scandalis pij se quoq; ad impietatem patiantur abduci. Magnum enim periculum est in illa scandalorum multitu-

Fides politica
ca.

Propheta loquitur de cauendis scandalis eorum qui prestant

Psalm. 133. 125. dicit: Non relinquet dominus sceptrum impiorum super sortem iustorum, ne forte iusti quoque extendant ad iniquitatem manus suas.

Et Christus Matth. 18. grauiter monet, si manus tua, aut pes tuus te scandalizat, excinde eum et abijce. Melius est tibi, ut claudus & mancus ingrediaris ad uitam, quam ut ambas manus & pedes ambos habens projiciaris in æternum ignem. Et si oculus tuus te scandalizat, exime eum & abijce, Melius enim tibi est, unoculo in uitam ingredi, quam duos oculos habentem projici in gehennam ignis. Hoc est, non patiaris te à quoquã induci in scandalum, etiam si eo tam non uidearis posse carere, quam oculo aut pedibus. Erue oculum, excinde pedem, & quacunq; ratione potes te libera, noli assentiri, &c.

Ad hunc modum propheta quoque hoc in loco concionatur, ne amicorum, ne principis, ne deniq; nobis coniuncti, Simorum tantam rationem habeamus, ut eorum exemplis inuitati à uerbo discedamus, aut contra uerbum faciamus: sunt enim homines, quicunque tandem sunt. Deo igitur potius gratificandum, & eius uerbum sequendum est: Is enim maior est holmine, & ex calamitatibus, quas homines struant, eripere potest, ubi contra homines fallunt, & si non in pe-

PHET. MICHAM. CAP. VII. 227

in pericula inuoluunt, tamen in periculis deserunt.

Ego autem ad dominum respiciam, sperabo in deo salutis meæ: Et exaudiet me deus meus.

Hic propheta exponit se, Quod enim supra dixit negatiue, hoc nunc affirmatiue dicit, & transfert rem in suam personam. Nolite, inquit, credere in homines, in deum credite, si seruari uultis, sicut ego facio. Sunt autem hæc uerba plena fidei & consolationis, quæ ut rectius intelligi possint, in rem quasi præsentem cogitatione insistamus.

Est hæc ultima concio prophete, quem uidemus maximo animo insectatum esse uicia suorum temporum & comminatum poenas. Nec id satis ei fuit: Etiam rationem ostendit, emendandæ uitæ & placandæ iræ dei. Cum itaq; uidet impium mundum, neglectis comminationibus et doctrina salutari, pergere in peccatis duo facit quæ maxime sunt insignia. Primum non mouetur scandalis impiæ multitudinis, sed manet firmus in sententia sua, non mutaturus eam, si capiendi ideo inimici sint omnes homines. Hæc propheticæ & heroi

Sed alterum maius est, quod cum in talibus moribus non posset abesse longius poena & uindicta diuina, non tamen spem omnem abiicit, sed oculos in

In deum credere non in homines

Constantia uirtutis.

deum reijcit, certus quod etiamsi uniuersalis pœna
tanquàm diluuium grassatura sit, tamen deus non
eripere & seruare suos, sicut Petrus quoq; dicit:

Vastatio
germante
imminens.

Nostrorum temporum plane eadem conditio est,
mundus sic immergitur peccatis, ut non possit sperari
aliud, quàm certa uastatio totius Germaniæ. Hanc
enim meruerunt non solum idolatriæ & blasphemie
tempore papatus, sed etiam augment eam contemptus
uerbi reuelati, ingratitude, inobedientia, deniq; om-
nium uitiorum infinita licentia. Oportebit itaq; nos
quoq; propheta exemplum imitari. Primum ne dece-
pti scandalis, patiamur nos quoq; ad impietatem ab-
ripi. Cogitandum enim est singulis nobis, etiamsi to-
tus mundus libidini, auariciæ, crapulæ indulgeret,
nos tamen castos, beneficos & sobrios uelle uiuere.
Secundo ne prorsus abijciamus spem salutis, etiamsi
hac hora ingruat Turca, & omnes calamitates.

Propheta excidium Hierosolymitanum non erat
uisurus, uastationem regni Israël uidit, & fortasse
obsidionem Hierosolymitanam quoq; factam à Sa-
herib octauo anno post occupatum regnum Israël.
Pertinent igitur hæc eius uoces, ad ecclesiam tempore
re uastationis futuram, ad illum pusillum piorum
gregem, qui calamitates illas uidit. Hunc docet ne ab-
ijciant spem salutis, sed ut leuent oculos ad dominum
qui est

qui est deus salutis, & audit preces suorum. Breuia uerba, sed quæ ingens pondus grauiſſimarum rerum secum trahunt. Non solum enim bellam antithesin includunt, sed etiam doctrinam maximè necessariam complectuntur.

Deus salutis

Respiciam, seu spectabo ad dominum, inquit, Non eos sequar qui respiciunt ad suam iusticiam, sapientiam, potentiam, qui in aliorum hominum opibus & amicitia confidunt. Nam omnia, quæ ab hominibus præstari possunt, sunt fallacia. Oculos igitur ad eum uertam, qui est deus omnipotens, de eius manu accipiam. Sicut hunc affectum eleganter pingit Psalm. 123. Ad te leuauit oculos meos, qui habitas in caelis. Ecce sicut oculi seruorum ad manus dominorum suorum. Sicut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ. Ita oculi nostri ad dominum deum nostrum, donec misereatur nostri. Singularis itaq; emphasis est in uocabulo, ad dominum, opponit enim hunc omnibus humanis præsijs.

Ad dominum respiciam

Psalm. 123.

Secundo addit: Expectabo deum salutis meæ. Magna fides, quod nominat deum salutis, qui uelit & possit saluare. Addit autem disertæ meæ, Nam hæc demum uera fides est, quæ sibi ipsi applicat misericordiam dei & salutem. Hunc deum, inquit, expectabo. Cur hoc addit? Nimirum, ut ostendat, se etsi de

Expectabo deum salutis meæ.

Vera fides

salute certus sit, tamen deo non præfixarum tempus non modum, non media salutis. Hoc enim esset tentare deum, quasi omisso hoc articulo temporis, postea salus esset impositibilis, quasi tantum uno modo & medio salus possit contingere. Ab hac tentatione quæ se liberare uolunt illi expectant, dum ipse deus opportunum tempus & modum definiat. Est enim adiutor in oportunitate, sed oportunitatem defuit ipse.

Esperat deum
sanctorum
preces suas

Tertio dicit: Et audiet me deus meus. Vide quomodo pertinaciter urgeat, se habere deum, quasi reliqua impia turba deum non habeat. Habent quidem deum etiam impij, sed iratum, & Deum uindictæ, non salutis. Propheta autem gloriatur de deo salutis, & de suo Deo, qui non probet contemptorum uerbi impietatem.

Hic deus meus inquit, exaudiet me. Cur hoc? Nimirum, quod dum tardat auxilium, Propheta tamen non cessabit orare, non desinet clamare pro auxilio. Hoc enim modo, si incessanter orauerimus, probamus deo fidem nostram, quod de salute eius nondum desperemus. Probamus etiam deo patientiam nostram, quod mora illa non frangit animos nostros. Est enim hæc non rara tentatio, quod homines dum expectant & petunt opem, et eam differri uident, putant aut deo non curæ esse sua, aut orationem minus gra-

tam. Itaq; desperatione quadam abijciunt orationem.

Sed propheta expectans, & adhuc sperans salutem, etiam hoc pertinaciter sperat, Deum auditurum.

Ergo ostendit se de oratione nihil remittere, sed eam, fiducia salutis impetrande, de die in diem urgere. Si-

cut Christus docet in parabola illa de iniquo iudice, *LUC. 18. 12.*

& de uicino improbius flagitante panem. Huiusmo-

di tum præcepta, tum exempla nobis in omnibus pe-

riculis debent esse ob oculos, ut excitemus ipsi quoque ad pertinacem spem, etiam tum ubi simpliciter despe-

randum esse uidetur.

Ne læteris inimica mea super me,
quod cecidi, surgam. Et si sedero in te-

nebris, dominus lux mihi est.

Fecit propheta officium suum, quod attinet ad se-

cutores & impœnitentes peccatores. Nam & repre-

hendit peccata & comminatus est grauissimas pœnas

Ac ne quid intermitteret, uiam quoq; ostendit, qua

possint reconciltari Domino. Si non indulgeant scan-

dalis, sed sequantur uerbum, & respiciant ad Deum.

Postquam autem uidet, nihil à se profici, dimittit eos

secundum desideria cordium suorum. Nam apud ta-

les nihil est reliquum, quàm ut experiantur uera

esse, quæ ridebant, cum ex propheta audirent uen-

tura esse.

Vertitur igitur iam ad alteram partem, ad pios, qui admoniti concionibus prophetae, & agnoscebant peccata, & pœnitentiam agebant, & tamen communitatem calamitatem, certo Dei consilio cogebantur simul ferre. Consolatur autem hos pulcherrimè, & promittit futurum, ut non solum hostes crudelitatis sue satis graues pœnas luant. Sed ut etiam reedificetur Ierusalem, & longè splendidior fiat, quàm unquam fuit. Nam cum hætenus inimicos habuerit omnes uicinos futurum posthac, ut omnibus dominatura, & hostes eius omni genere honoris eam persecuturi sint. Deum quoq; longè clariora fauoris sui signa esse editurum, quàm illa in Aegypto fuisse. Tota autem hæc consolatio referenda est ad spirituale regnum Christi per Euangelium.

Initio apostrophe est ad Assyrios & Babylonios, per quos diuersis temporibus populus Israël grauissimè afflictus est. Nam hi regnum Iuda, illi decem tribus Israël uastarunt & captiuos abduxerunt. His uictorijs barbaræ & impiæ gentes non potuerunt non effèrri. Sicut uidemus in Rabsace apud Esaiam, & Belsazer apud Danielem. Vterq; enim insolefcit uictoria & blasphemat Deum cœli. Laudant sua idola tanquam largitores tanti successus, Deum autem Israël contemnunt, & rident tanquàm Deum imbellem qui

Impiorum
securitas

Esa. 37.

Dan. 5.

qui non potuerit suos liberare. Sicut hic dicunt: Vbi est Deus tuus? Hæc impiorum summa securitas, piorum calamitatem etiam auget, ut & uideantur sibi penitus à Deo deserti, & nullam salutis spem existiment esse reliquam. Hæc enim perpetua carnis natura est natura, nisi gubernetur uerbo Dei & spiritu sancto, ut letis rebus insolescat et aduersis frangatur.

Natura car-
nis

Propheta igitur, ac si in re presenti esset, & suorum pusillanimitatem, & aduersariorum insolentiam uidet. Monet igitur hos, ne efferantur in illa calamitate populi sui. Ac addit causas, futurum, scilicet, ut lapsi iterum resurgant. Pertinet autem hoc eò, ut suum populum in spem salutis erigat & labantes animos confirmet. Ideò inquit: Ne lateris inimica mea super me, quod cecidi. Videt humanitatis esse, ut occurramus lapsis, & eos uel erigamus, si possumus, uel salutem comoueamur eorum calamitatibus ad misericordiam.

Sed hæc Ecclesiæ perpetua fortuna est, ut calamitatibus eius nemo moueatur, sed ut inimici, calamitatem calamitati addant, nec ulla suppliciorum acerbitate exaturari possint. Ad hunc modum Christus, Ecclesiæ caput, in cruce uidit exultantem gaudio synagogam, & insultantem moribundo. Sed fuit hæc impiorum letitia & risus breuissimi temporis. Vix in sepulchrum positus erat Christus, ac iam exaturata

Ecclesiæ cala-
mitatibus im-
pij non affi-
ciuntur.

crudelitas hostium eius quietura uidebatur, ibi nouus
 & inusitatus metus eos inuadit, ut etiam mortuum ca-
 dauer metuant, & Christus tertia die resurgens ad in-
 firmisimū mendacij præsidium eos cogit. Sunt enim rei
 surrectionis Christi nuntij & testes, illi ipsi hostes
 Christi. Ad hunc modum Propheta quoq; hic conso-
 latur suos, qui oppressi graui calamitate iacebāt, atq;
 ideo etiam trepidabant animo, ubi contra inimici lea-
 tabantur. Surgetis, inquit, mira profectō & penē in-
 credibilis uox, ijs, qui se ita lapsos uidebant, ut nulla
 humana uiderentur erigi posse. Maxima pars populi
 bello absumpta, reliqui captiui abducti erant. Præsi-
 niebatur à Ieremia captiuitatis tempus penē infini-
 tum, anni septuaginta, paucissimi enim qui Hierosolymam
 uiderant, redierunt in terram Canaan. Alia mul-
 tudo, in Babylone, inter gentes, sine patrijs ceremo-
 nijs & ritibus educati sunt. Itaq; omnes in gentilita-
 tem uidebantur degeneraturi, inter tot & tanta im-
 piarum gentium scandala. Et tamen propheta certam
 spem incolumitatis populo promittit, cum dicit: Sur-
 gam. Nec falsū est, nam regnum Iuda reductum est in
 Dan. 9. terram suam, muri Ierusalem, quanquam in angustia
 temporis, ut Daniel loquitur, reedificati sunt. Donec
 tandem Christus uenit, & per prædicationem Euan-
 gelij etiam decem tribus Israël surrexerunt, & cum
 uerō

uer. a Ecclesia fidelium confociata sunt.

Sed maxime insigne est, quod propheta addit : Si sedero in tenebris, Dominus est mihi lux. Potest enim propheta obijci, In longinquum tempus est, quod promittis Variè interim affligentur omnes, multi autem morte præuententur. De his quid fiet? Profecto promissiones hæc eis nihil proderunt, post tam longum tempus secutura Respondet itaq;. Calamitates istas, & mortem quoq; esse ceu horribiles tenebras. Sed illustrari tamen eas spiritali & æterna luce : nempe ab ipso Deo, cuius uerbum tanquam lucerna in caliginoso loco præluceat, ne calamitatibus fatigati frangamur, & despondeamus animum.

Lux in tenebris.

2. Pet. 1.

Hæc illa insignis consolatio est, qua uincenda sunt omnia incommoda corporalia, etiam mors ipsa.

Victoria omnium inuicem morum, &c.

Quid enim est, detineri morbo incurabili & quotidiana quasi morte absumi? Quid est captiuum esse Turcæ? Quid est egere, & premi inopia? Quid laborare alijs incommodis siue œconomicis, siue politicijs? Nonne omnia hæc sunt temporalia, & conditionem hanc perpetuam secum afferunt. Quod aliquando necesse sit ea mutari. saltem tum, cum uita mutanda est? Sunt igitur, ut propheta appellat, tenebræ, & quidem horribiles, quas omnes naturaliter fugimus & auersamur. Caro enim non potest non abhorreere ista incommoda.

Sed

Sed respice in uerbum, ad hanc lucem spiritualemente
 de quo propheta hic loquitur, & senties uinci tenebras
 illo lumine, ex quo hi radij consolationum oriuntur. Pater filium quem diligit, castigat. Corripimur à
 Domino, ne cum hoc mundo damnemur. Non sunt dignæ
 passionis huius temporis gloria, quæ reuelabitur in nos;
 Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Nolo mortem peccatoris, sed
 ut conuertatur & uiuat. Linum fumigans non extinguet.
 Cor humiliatum & contritum Deus non despicies. Qui relinquit
 propter me patrem et matrem, centuplum inueniet. Qui uitam
 propter me amittit, inueniet, &c. Sunt enim infinitæ huiusmodi sententiæ
 in concionibus Prophetarum, Apostolorum, & Christi, quæ in ipso
 sensu calamitatis pijs prælucent, ne desperent, hoc est, illustrant tenebras carni
 intollerabiles.

Calamitates
 quas peccata
 meruerunt
 punitur in
 signa gratiæ.

Neq; uerò impedit, quod calamitates illæ sunt poenæ
 peccatorum. Nam propheta statim peccatum in sua
 & sanctorum persona proficitur ac agnoscit. Hoc solum
 restat, ut tu quoq; peccata tua agnoscas, & in ijs non
 pergas obstinate. Castigat pater quoq; filium propter
 peccata, & tamen ipsa castigatio est signum paterni
 animi. Sic Paulus dicit. Corripi nos à Domino, ne cum
 hoc mundo damnemur. Fiunt igitur etiam ille calamitates,

1. Cor. 11.

tates, quas propter peccatum infligit deus, pijs seu pœnitentibus, certa signa gratiæ Dei, & uera sacramenta, sicut epistola ad Hebræos hunc ipsum locum pulcherrime explicat cap. 12. Fiunt etiam exercitia fidei. Fiunt opera obedientiæ erga Deum, & habent promissionem compensationum æternarum. In hanc igitur lucem nos quoq; intueamur oculis & animo, & fiet, sicut Paulus dicit, ut etiam gloriemur in tribulationibus. Scientes quod tribulatio patientiam, patientia probationem, probatio spem efficit. Spes autem non confundit. Scimus enim per spiritum sanctum, qui nobis datus est, nos à Deo diligere, & gratiam tanquàm diluuium inundare in nos. Rom. 5.

Iram Domini feram, quia peccaui ei, donec iudicauerit causam meam, feceritq; meum iudicium, Educet enim me in lucem, & cum gaudio uidebo iusticiam eius.

Hic clarius exponit, quod supra de tenebris & luce dixit. Ac initio est insignis confessio. Agnoscit illam calamitatem proficisci ex ira, & quidem ex ira domini. Deinde nihil dissimulans addit causam: Quia peccaui Domino, ideò plector.

Continet igitur hic locus doctrinam longe utilissimam, ut nos quoq; in calamitatibus non tantum mulierum

lierum more, querulemur, & eiulemus. Sed attollamus oculos & circumspiciamus de causa calumniam. Tunc enim fiet, ut non solum statuamus nos leuius puniri, quàm pro merito, & ideò simus patientiores & animo magis presenti. Sed etiam desinamus peccare, & uiuamus in timore Domini, quæ uera poenitentia est.

Doctrina poenitentiae.

poena confiteatur peccatum.

Complectitur igitur locus hic grauissimam doctrinam de poenitentia. Quia enim diserte dicit: iram domini feram, quia peccavi ei. Profecto hoc significat futurum, ut semper peccatū consequantur suæ poenæ. Hoc si statutum habeat adulter, auarus, usurarius, impius uerbi & ministrorum contemptor, num putas adeò secure peccaturos esse? Diuersum credunt, Nam cum uident, quod homines possint honesta specie falli, etiam Deum se fallere posse confidunt. Putant Deum tanquam cupidinem clausis oculis inter homines, sine sensu, sine cura aliqua humanarum rerum uolitare. Ideò tam secure peccant, sine ullo metu poenæ secuturæ, donec post longum spaciū, quod Deus ex thesauro bonitatis suæ dat ad poenitentiam, poena eos arripit, ibi in horribilem *ὄρωγιαν*, seu desperationē incidunt. Sicut exempla ante oculos sunt, ubi in leuissimis incommodis, mirabilis animorum consternatio sentitur.

Necessa

PHETAM MICHAM. CAP. VII. 239

Necessaria igitur hæc doctrina est, ut in omnibus calamitatibus & periculis prophete exemplum imitemur, ac respiciamus ad causam mali, & fateamur peccata nostra talium incommodorum non occasionem tantum, sed ueram causam esse. Ita fiet, ut cum propheta humili, & tamen forti & constanti corde dicamus, Feram iram Domini. Vbi è contra mundus, in summa impatientia, aut desperat, aut circumspicit ad illicita præsidia hominum & demonum.

Ridiculum uideri potest, quod Basilius in Epist. quadam ubi de matris morte quæritur, addit hoc accidisse propter peccata sua.

Sed profecto qui etiam leuissima incommoda ex hoc fonte enasci sentit, non errat, sed pulchre uiuit in timore Domini.

Nec dissimilis doctrina proponitur in Psalmo 116. Psalm. 116. Primum quæritur se affligi, ac libere fatetur omnem hominem esse mendacem, hoc est, omnes homines coram Deo esse peccatores & iuste puniri. Postea addit: Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo, hoc est, patienter feram pœnam, præbebo me castigandum, et simul inuocabo nomen Domini, tãquàm qui iterũ sit liberaturus. Et sicut infra Micha dicet: Cuius ira non aeterna, sed momentanea sit. Hæc enim spes pertinaciter retinenda est: nam qui hanc
spes

spem amittunt, non possunt Deum habere pro patre,
sed pro tyranno habent, tanquam qui in eternū irā
scatur, nec ullum ueniæ locum relinquat.

Pulcherrime autem hanc spem propheta hoc in
loco expressit. Feram, inquit, iram Domini, sed non in
eternum, eousq; tantum eam feram, dum Dominus iu-
dicauerit causam meam & iudicium fecerit.

Hæc obsecro quomodo conueniunt? Nam &
peccatorem se esse confessus est, & propter peccata
ferre iram Dei. Et tamen dicit: Deum iudicaturum
causam suam. At quam causam? quod iudiciū? Quid
peccatori præter pœnam debetur?

Hoc quidem uerum est, si legem sequaris. Sed pro-
pheta habet aliud lumen quod sequitur. Videt ecclē-
siam non solum admixtam in hac uita malis, sed etiā
ipsam ecclesiam per infirmitatem uarie labi. Hoc igitur
est iudicium, quod Deus facit, & hæc est causa,
quam agit, quod et ingratum mundum punit pro meo
rito, et etiam ecclesiam suam inuoluit communibus pe-
riculis, ut correpta à Domino, agnoscat peccatum,
preceatur ueniā, uiuat in timore Dei, resistat carni,
et non indulgeat peccato. Hæc cum Dominus per pœ-
nas corporales efficit, sicut mitis pater, iterum blā-
ditur filijs, iterum eos complectitur. Hæc est illa cōten-
tio et iudicium hoc, affligere, scilicet non ut perdat
sed ut

Iudicium dei
cum punit
quale.

PHETAM MICHAM. CAP. VII. 24.

sed ut peccatum in nobis puniat & perdat : Nos autem saluet & iterum consoletur.

Sic ecclesia his nouissimis temporibus uarijs calamitatibus est oppressa. Nam & pontifices persequuntur doctrinam, & defensam uolunt ueterem idolatriam, & Turca immaniter sauit, idq; cum magno successu. Hic igitur propheta exemplo iram dei agnoscere, & sateri peccata nostra debemus: Et simul retinere hanc spem, quod dominus dum affligit nos, iudicat iudicium nostrum & agit causam nostram, ut scilicet reuocet ad poenitentiam per hoc flagellum, & poenitentes tandem liberet & saluet, Turcam autem suo tempore perdat ac damnet.

Ecclesie op:
pressio no:
stro tempore

Sicut propheta hic dicit: Educet me in lucem, hoc est, iterum consolabitur populum captiuum & oppressum, Et uidebo iusticiam eius, hoc est, cum gaudio uidebo eius iusticiam, qua iustificat agnoscentes peccata, & sperantes in misericordia eius. Hec enim particula explicat, quod supra de iudicio dixit: ut intelligas tale iudicium, quod cum iusticia dei, hoc est, cum remissione peccatorum coniunctum est, quod deus agnoscentibus peccatum, & patienter tolerantibus poenas meritas, uult ignoscere, uult eorum misereri, & eis salutem ferre.

Educet me
in lucem

Videbit inimica mea, et operiet eam

r

confusa

confusio, quæ dicebat mihi, ubi est dominus deus tuus? Oculi mei cū gaudio aspicient eam: Tunc enim conculcabitur, sicut lutum platearum.

Raah Nota emphasis est in uerbo (Raah) significat enim cū singulari cura et cogitatione aliquid intueri, porro hic locus ostendit, quod deus eousq; finit inuaslescere tentationes, ut impij existiment ecclesiam non solum sine deo esse, sed prorsus à deo abiectam esse: Sed cum ad hoc punctum tanquàm ad cernit tentationis uentum est, tum retinenda est spes, futurum, ut qui nunc conculcant, iterum conculcentur. Hæc consolatio etiam ad alias tentationes spirituales peccati & mortis transferenda est: Nam fidem & misericordiam dei necesse est uincere, etiam in media morte.

Sed quid ad hoc dicemus? Propheta supra gentes accusauit, quod in ista calamitate populi Iudaici gauderent. Nunc autem quod in gentibus damnauit, ipse se facturum dicit: scilicet, cum gaudio interitum & conculcationem Babyloniorum spectaturum. Hoc potius decebat etiam illorum calamitate affici, & condolere, non insultare afflictis, non gaudere in eorum calamitatibus, &c.

Duplex peccatum hostium ecclesie.

Respondeo, duplex hostium ecclesie peccatum est peccant enim non tantum in secundam tabulam, dum crudeliter

PHETAM MICHAM. CAP. VII. 143

crudelius tractant populum dei, sed etiã in primam.
Nam odio dei & ueri cultus sic seuiunt in populum
dei. Hi cum diuinitus rapiuntur ad supplicium, non
solum liberatur ecclesia, sed etiam prohibentur blas-
phemie, datur facultas exercendi uerbi & cultus dei.
Hæc an non digna gaudio, & uotis omnibus postu-
landa sunt? Sicut etiam oratio dominica iubet roga-
ri sanctificationem nominis dei. Ea autem semper
coniuncta est, cum interitu blasphemantium & per-
sequentium ecclesiam & uerbum dei. Non igitur sim-
pliciter gaudent sancti in interitu impiorum, mal-
lent eos credere & seruari: Sed cum id non uolunt,
gaudent & letantur, quod dominus impiorum co-
natibus resistit, quod uerbum & cultum suum non si-
nit penitus opprimi, etsi laborare ad tempus finit.

Sanctificatio
nominis dei.

Hæc erit dies, in qua ædificabuntur
maceriæ turæ.

Quomodo Hieronymus hunc locum exponat no-
tum est, coniungit eum cum superioribus & trans-
fert ad uastationem regni Babel per Medos & Pera-
sas. Sed longè alia prophete sententia est. Absol-
uit illas consolationes de regno corporali, quod po-
pulus sit reducendus, & gentes uastandæ, quæ eum
tenuerunt captiuum.

Nunc ad ea pergit, quæ corporalẽ restitutionẽ re-

Aedificatio
maceriarum.

gni Iuda secuta sunt, quod scilicet Christus tum reuelandus sit in carne, & allaturus nouum doctrine genus, de gratuita remissione peccatorum, hæc dies, inquit, cum ueniet, erit dies aedificandarum tuarum maceriarum, Ibi enim primum firmabitur solium regni David, non eius quod in terra est, & sicut alia regna mundi, dissoluetur, sed spirituale & æternum: nempe regnum remissionis peccatorum & uitæ æternæ.

In die illa longe propagabitur præceptum.

Aedificatio
Ierusalem.

Psal. 2.

Præceptum

Hic exponit aedificationem de qua dixit: quod Ierusalem sic aedificabitur, ut propagetur in longinquas terras præceptum. Est enim hic uocabulum (Kok) quod in secundo psalmo, plane in eadem significatione usurpatur, ubi de regno Christi cõcionatur propheta, et dicit: Quod Christus prædicabit præceptum: nempe hoc, dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Hæc enim euangelij uox est, quod Iesus, ex Maria uirgine natus, sit filius dei, in quo patri complacuit, ut omnis, qui in eum credit non pereat, sed habeat uitam æternam.

Hoc præceptum domini, seu doctrina hæc, in Ierusalem & monte Zion incepit quidem, sicut supra quoq; dictum est: Sed ibi non restitit, euulgatum enim est in totum orbem terrarum, & hæc ipsa euulgatio fuit

fuit uera edificatio ciuitatis Ierusalem, hoc est, regni Christi. Nam sic Christo magnum & infinitum regnum paratum est per uerbum Euangelij. Sicut propheta etiam hoc ipsum clarius iam exponit, ut nihil opus sit peregrinas & ineptas sententias comminisci.

Sed hic etiam antithesis obseruanda est. Non dicit de præcepto Mosi, quod id uulgandum sit in gentes, quod gentes circumcidendæ, ad sacra legalia & alios ritus adigendæ sint. Nam præceptum id mansit tantum in populo Dei. Sed hoc præceptum de filio audiendo, adorando, osculando, hoc dicit longè propagatum iri, à mari ad mare, à flumine, usq; ad terminos terræ. Sicut etiã Christus hanc ipsam ob causam com-
Psal. 2.
 Math. 15
 Matth. 24

parat Euangelium fermento, quod totum mundum sit peruasurum. Item, fulmini, quod subito ab oriente in occidentem fertur, nec potest ulla humana ui impediri. In die illa usq; ad te ibitur ab Assur & ciuitatibus munitis, & à munitione usq; ad flumen, & à mari ad mare, & à monte ad montem.

Omitto nugas illas, an (Mazor) sicut septuaginta reddiderunt, sint due uoces, & significetur Tyrus, An sit una uox & significet munitionem. Retinet enim hic propheta usitatam phrasin, qua etiam alij prophetae usi sunt, cum de regno Christi loquuntur.

Sicut Psalmus 72. Dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos terræ. Hunc locum quis non uidet Micham uoluisse imitari, Sicut Zachariam quoq; cap. 9. Loquetur pacem ad gentes. & dominum eius à mari usq; ad mare. & à flumine usq; ad terminos terræ. Nihil igitur hic opus est disputare, quæ sint flumina, qui montes, quæ ciuitates munitæ, de quibus propheta loquitur. Nam in genere & simpliciter hoc uult, quod uerbum euangelij spargetur in totum orbem terrarum.

Erit autem terra in desolationem propter habitatores suos, & propter fructum studiorum suorum.

Vide singularem diligentiam spiritus sancti, uide quæ sint futuræ cogitationes impiæ synagoge, quod speratura sit regnum corporale, & uerbum euangelij neglectura. Huic errori qui regnum Christi non solum obscurat, sed simpliciter tollit, uult spiritus sanctus hoc in loco mederi. Ideò addit de terra Iudeorum, quod erit in desolationem, hoc est, quod corporale regnum unà cum sacerdotio & cultu legali totum destruetur ac uastabitur.

Christi regni
spirituatur

Igitur quæ de ædificatione maceriarum dixit, neuiquam referenda sunt ad illam corporalem Ierusalem, sed simpliciter ad regnum Christi, quod est spirituale

rituale, & ædificatur per uerbum euangelij. Hanc sententiam nisi sequaris, propheta sibi ipsi contradicere uidebitur. Quomodo enim conuenit, ædificari Ierusalem, & totam terram uastari? Sic autem non pugnant hæc, si de ædificatione spiritali intelligas.

Sed unde hæc ira est? Nimirum propter habitatores terræ, & propter fructum studij eorum. Hic breuibus uerbis complectitur illam pœnitentiæ doctrinã, quam omnes prophete tractant. Mundi securitas ritas Mundus securissimus est in omnibus peccatis, maxime tamen in peccatis, cõtra primã tabulã. Nam ea defendit & urget tanq̃ iusticiã. Quis enim Monachus est, qui putet se peccare, cũ sacrificat, cũ ieiunat, cũ orat? Et tamen sententia uera est: Quicquid non ex fide est, peccatũ est. Dũ aut Mo- Rom. 14. nachus suo more sacrificat, ieiunat, orat, impossibile est ut credat, quia uerbum nullum habet, quo iubetur ista hoc modo facere.

Peccata autem contra secundam tabulam, etsi non possunt semper ab impijs excusari, tamen uidemus augeri securitatem, quia non statim ea punit deus. Itaq; auarus pergit in auaricia et cumulat opes, quacunq; occasione, scortator indulget libidini, &c.

Sed quis tandem horum studiorũ erit finis? Nimirũ, quem propheta hic indicat, desolabitur terra propter habitatores suos, & propter fructum studiorum suorum

suorum. Studia sunt mala, ideo etiam enascuntur fructus mali. Hic autem finis erit, ut arbor tandem excidatur & tradatur igni. Hæc generalis regula est, proposita omnibus, qui non pœnitent.

Paſce populum tuum in uirga tua, gregem hæreditatis tuæ, qui ſolus moratur in ſylua, in medio campi. Paſcantur in Baſan & Gilead, iuxta dies priſtinos.

Hæc particula eſt quaſi oratio Eccleſiæ credentis Euangelio, & uidentis illam ruinam ſynagoge.

Porrò ſingula uerba diligenter penſanda ſunt. Magnum eſt, quod Eccleſia Euangelio credens, ſe uocat populum Dei. Hoc enim ſynagoge hætenus nomen fuit, quæ habuit legem diuinitus traditam, circumciſionem, ſacrificia, templum, prophetas, patres. Hæc ſatis illuſtria teſtimonia fuere, quibus Deus teſtatus eſt, hunc populum ad ſe pertinere. Quid ſimile habet Eccleſia collecta ex reliquijs Iudæorum & gentibus? quæ etiam à lege diſcedit. Atq; hæc quoq; cauſa fuit, cur ſynagoga tanto conatu ſe opponeret Euangelio.

Si igitur externam ſpeciem ſequaris, ſynagoga maiora teſtimonia et plura habuit, quàm eccleſia noui teſtamenti. Hic enim non templū, non circumciſionem, ſignum

Collatio ſynagoge et Eccleſiæ in nouo teſtamento.

signum corpori impressum, non magnificos cultus uides. Itaq; ipsa Ecclesia credentium hoc loco fatetur, se habitare solam in campo solue, ubi synagoga seu in cultissimo horto & munitissima urbe habitauit. Nam que habet, sine omni specie sunt. Remissio peccatorum & uita aeterna proponuntur, sed in uerbo tantum. Huius promissionis signum est, baptismus, quo cutis abluitur. Item, Coena Domini, spectacula uere ridicula gentibus & Iudeis, imò etiam Papislis. Nam his parum uisum est baptizari aqua. Ideò excogitarunt alium baptismum splendidiorum: nempe, nota monachorum. Abiurarunt coniugium, non cibo, non uestitu, non alijs rebus communi modo usi sunt. Atq; eas putauerunt magnificas & populo Dei dignas notas, quas qui habuerunt, eos spirituales & Dei populum uocarunt.

Ecclesie habitatio.

Notae uere ecclesie, sunt contemptibiles in specie.

Papista alias Ecclesie notas addiderunt.

Sed miseri & bis caeci homines, non uident Ecclesiam & populum Christi esse spirituale regnum. Itaq; non habet externas notas, nisi ualde contemptibiles, scilicet, uerbum remissionis peccatorum. Baptismum in mortem Christi, & coenam Domini. Quae cum intuentur gentes, Iudaei & Papista, leuia ducunt. Non enim considerant in qua re nitantur ista, nempe in sanguine filij Dei.

Ecclesie notas in spiritu et uita prestan, illius.

Ecclesia autem hoc considerat, & hunc thesau-

Esa. 9. rum agnoscit. Videt sibi filium Dei datum & natum, ut propheta loquitur. Imò uidet eum etiam in cruce propter nos occisum, ut nos uiueremus. Agnoscit ipsum uerbum Euangelij. Baptismum, & cetera nam Domini, sanguine filij Dei signata. Ideò uerè se iactat populum Dei.

Confer enim huc legem, circumcisionem, sacrificia, templum, terram Canaan, & alia omnia, quæ populus ille habuit, & de quibus magnificè est gloriatus. Ea quid obsecro sunt ad sanguinem filij Dei? Porro si hæc, quæ Deo mandante instituta & facta sunt, non merentur huc conferri. Vbi quæso manebunt uota monachorum, impurus cœlibatus, & alia id genus, quæ ab hominibus conficta, à Deo autem nusquam nec mandata, nec approbata sunt?

Populus Dei quis. Ergo cum propheta definimus Ecclesiam seu populum Dei, non carnalem Israël, ornatum circumcisione, donatum terra Canaan, institutum ceremonijs & legibus à Deo. Si enim ita definias populum Dei, cogeris excludere omnes patres, qui fuerunt ante circumcisionem: fuerunt enim hæc ornamenta externi regni. Sed populus Dei est & semper fuit, qui credit in promissum semen. Itaq; semper extiterunt in Ecclesia promissiones de semine, & postquam exhibitum est semen illud, commendatur nobis non tantum per

per uerbum, sed etiam per baptismum & cenam Domini, quæ utraq; instituta sunt, ut sciamus filium Dei nobis datum et pro nobis in cruce oblatum esse, &c. Sicut etiam ante exhibitionem seminis huius, fuerunt sacrificia, typi huius sacrificij, per filium Dei celebrãdi.

Hæc definitio populi Dei uera & certa est, quare certum iudicium inde sumi potest. Vbicunq; enim non est sanguis filij Dei, seu fides in semen promissum, ibi non est populus Dei, licet sit ibi lex, sacrificia, boni mores, potentia, successus, & quicquid ab hominibus optari, aut prædicari potest.

Sicut autem Ecclesia credentium, synagoga eripit nomen & titulum populi Dei, & se uocat populum Dei. Ita etiam eripit synagoga magnificum nomen, hæreditatis Dei, & se uocat gregem hæreditatis Dei. Habuerat hætenus hunc titulum synagoga: solum enim hunc populum delegerat Dominus, in quo habitaret, cum quo loqueretur, quem defenderet, in quo nasceretur Christus. Sed cum Christum & Euangelium eius nollet complecti, repudiatur synagoga, & assumitur in hæreditatem Ecclesia credentium, sicut in secundo Psalmo Dauid loquitur: *Postulat à me Psalm. 2.*
 & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam. Q. d. Parum Christo est, ut habeat Iudæos fastidientes Euangelium totius mundi oportet eum esse Dominum.

Quod

Differētia re
gni Christi et
mundi.

Quod igitur ad hunc locum attinet, ecclesia quæ se agnoscit populum & gregem hereditatis Christi esse, orat, ut uelit pascere, idq; in uirga sua. Hic primum alia conditio huius regis ostenditur, quàm est regum mundi. Hi enim dominantur, & fruuntur subditorum laboribus. At Christus, sicut pastor, suorum subditorum curam gerit, ponit animam suam pro eis. Non fugit lupum, ut mercenarij, sed se obijcit lupis, ut paretur securitas ouibus.

Psal. 23.

Altam uirgā
quam Moysi
p. tu2

Diserte autem dicit: Pasce in tua uirga. Est enim hic uocabulum (Schebet) quod est in Psalm. 23. Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Non igitur uult uirgam Moysi, quæ aberrantes oues castigat. Sed qua monstratur pabulum, & arcentur lupi. Videt enim ecclesia sibi perpetuo presidio uerbi esse opus contra Satanam & eius membra. Nec contra spirituales nequicias & insidias aliud remedium est, quàm uirga Pastoris, hoc est, Verbum euangelij, quod ostendit principem mundi esse iudicatum.

Ecclesia cū
sta hostibus.

Hoc periculum pulchre indicat propheta, cum dicit. Hunc gregem solum habitare in sylua, ubi magna copia inmanium ferarum est, & ideo maius gregis periculum est. Significat enim ecclesiam undique cinctam hostibus. Sicut Christus dicit: Ecce ego mitto uos, sicut oues in medio luporum. Non tamē in hoc pericula

PHETAM MICHAM, CAP. VII. 253

periculo desunt consolationes uerbi. Ideò dicit sylvam esse in Carmelo, loco fertili.

Huc pertinet, quod addit: pascantur in Basan & Balsan. Gilead. Fuerunt hæc fertilia pascua in regno Israël. Gilead. Voluit autem propheta teste etiam hoc ostendere. Rediturus ad regnũ Christi etiam reliquias regni Israël. Libenter autem utuntur prophetæ, cum de regno Christi loquuntur, similitudine prioris regni, quod typus fuit futuri. Sicut paulò post Micha etiam utitur similitudine exitus de Aegypto. Sed non ideò hæc de corporali restitutione accipienda sunt, sicut Hieronymus & post eum Lyra facit. Allegorica hæc sunt & significant magnam copiam doctorum & uerbi. Hæc sunt illa leta pascua Basan & Gilead in hoc regno, quæ oues Christi desiderant & petunt.

Ostendã ei mirabilia, sicut in diebus exitus de terra Aegypti.

Oratio est exaudita. Promittit enim se etiam huius populi curam habiturum, sicut illius ueteris.

Lyra hæc refert ad populum reductum ex captiuitate, sicut Iudæi quoq;. Sed quis non uidet populum legis post captiuitatem nihil istarum gloriarum & miraculorum uidisse, quæ uidit primus Israël in Aegypto. Itaq; Daniel promittit quidem muros Ierusalem edificandos, sed in angustia temporis, hoc est, nõ sine magnis

magnis periculis & aduersitatibus.

Liberatio
noui testa-
menti precla-
rior quam
illa in ueteri
testamento.

Quod igitur Dominus dicit. Ostendam ei mira-
bilia, sicut cum ex Aegypto egrederetur. Profectio nō
potest intelligi de populo legis, & corporali regno.

Ad Christi regnum hæc pertinent, per quem liberat-
io longe præstantior & melior facta est, quam illa in
Aegypto fuit. Non enim liberauit ecclesiam suam
Christus à tyrannide hominum. A morte, peccato, &
tyrannide diaboli liberauit. Hi spirituales & æterni
hostes generis humani sunt, nec ulla humana ui possi-

Ioan. 1.

unt uinci. Ideo Dei filium oportuit hostiam fieri.
Is solus mundi peccata, sicut Baptista loquitur, tollit,
& pro ijs satisfacit, ut credentes in eum, habeant si-
mul remissionem peccatorum, spiritum sanctum, &
uitam æternam. Hæc an non infinitis modis maior
possessio est, quàm illa terræ Canaan, populo le-
gis concessa?

Mirabilia
noui testamē-
ti.

Sed cur uocat (Niphlaoth) mirabilia, seu mi-
randa? illa potius ueteris populi fuerunt mirabilia,
cum mare se diuisit, cum Iordanis cursum cohibuit,
cum transfret populus, cum sol ad aliquot horarum
spacia retrocederet, &c.

Sed, sicut liberatio in nouo Testamento, multis
modis maior fuit & præstantior, quàm illa ex Aegy-
pto. Sic etiam miracula infinitis modis sunt maiora.

Quid

Quid enim potest dici admirabilius, quàm Dei filium induere carnem hominis, & ex uirgine nasci? Quid magis stupendum est, quàm cum filius Dei cum morte & Satana congreditur, se uinci finit, suam uitam hostibus his obijcit, & dum uincitur uincit? Sic summum miraculum est, Christum hominem in cruce mortuum, tertia die ex morte & sepulchro clauso resurgere, & cum carne posthac immortalis ascendere in cœlum, & sedere ad dexteram Dei. Hisce miraculis, quid simile dici imò cogitari potest? Sed hæc non sola sunt in regno Christi, nam propheta etiam alia commemorat.

Videbunt gentes & confundentur cum omni fortitudine sua, ponent manum super os, & obturabunt aures. Lingent puluerem sicut serpens, & sicut uermes terræ contremiscent in labulis suis, coram Domino deo nostro pauebunt, et timebunt te.

Lyra uarie se torquet dum hæc ad populum ex captiuitate restitutum accommodat. Sed respicienti ad nouum testamentum & euangelij prædicationem, omnia fiunt facilia & expedita. Christus liberat reliquias Iudæorum miraculose. Hæc miracula cum
per As

Confundi in
fortitudine.

per Apostolos inter gentes prædicantur, accedunt
ipsæ quoq; ad ecclesiam. Id quod etiam maximi mira-
culi loco merito habetur. Primum enim confunduntur
cum omni sua fortitudine, hoc est. Agnoscunt religio-
nem, cultus & fiduciam suam omnem, quam in idolis
posuerunt, frustra esse. Hoc enim propriè est confun-
di, uidere quod deceptus sis, quod spem tuam posueris
in res nihili, imò quod uerum Deum tum offenderis
maxime, cum existimasti, te eum sanctissime colere.

Velare ora.

Hanc confusionem sequitur, quod ora uelant mas-
nibus, hoc est, quod non amplius prædicabunt illos
suos idololatricos cultus, sed gaudebunt ex sermone
& memoria omnium hominum sublato esse.

Obturare
aures

Tertium est, quod etiam aures obturant, hoc
est, quod non solum ipsi non docent idololatriam, sed
ne alios quidem docentes, amplius audire sustinent.

Puluerem
ingere.

Quartum est, quod puluerem lingent sicut fera
pens. Hac figura significat propheta non solum ex-
ternam humiliationem, sed etiam humiliationis cau-
sam: nempe agnitionem peccati & sensum maledic-
tionis propter peccatum. Ideò etiam utitur simi-
litudine serpentis propter peccatum hominis male-
dictæ, Genesis tertio. Porro huius sensus insignis
imago in adultero Dauide proposita est, cum à
Propheta corripitur.

Quod

Quod de uermibus addit, etiam ad istos conscientie terrores pertinet. Sicut propheta ipse se exponit, pauebunt coram domino deo nostro & timebunt te. Hic timor uere est initium sapientie & salutis:

Pauebunt coram domino

Qui enim ad hunc modum territi sunt, & pauent, ibi Christum docentem de remissione peccatorum & uita aeterna auidissime audiunt, & cum uiolentia rapiunt regnum dei, Matth. 11.

Porro hæc non unius tantum temporis sunt, Vbi-
cunq; enim & quodocunq; euangelium docetur, ibi ad hunc modum fructificat inter gentes. Sicut etiam nostra experientia testatur. Quantum erat studium redimendarum Missarum? quam frequens inuocatio sanctorum? in peregrinationes quantum impendebatur? quantum in ornamenta templorum? &c. Hæc omnia euangelium de morte filij dei pro peccatis nostris, ita ex animis nostris excussit, ut etiam ad mentionem talis idolatriæ horreamus.

Hæc miracula sunt omnia temporum

Sed, inquires, hoc non omnes faciunt: declarant enim tot conuentus, quam nihil de idolatria illa maior pars principum uelit mutatum, & accedunt porcini Sophistæ, hi nouo modo theologiantur, simpliciter nullum neq; in doctrina ueteri, nec cerimonijs, uitium agnoscere uolunt: Sed etiam manifestas blasphemias impudentissime defendunt. Hoc quomodo

conuenit cum hac promissione prophetae?

Matth. 11. Respondeo hodie non alia nec melior conditio euangelij est, quàm cum id Christus & Apostoli prædicarent. Nam non nisi pauperes euangelizantur, Magni, potentes & sapientes coram mundo, id oderunt & persequuntur. Hi postea inueniunt suos sacerdotes, qui cultum Baal defendant, & pium Eliam persequantur. Sufficit autem propheta, quod inter omnes gentes ubi euangelium prædicatur, tales fructus certo sequuntur, ut aliqui miracula ista uideant & conuertantur ad fidem in filium dei, factum uictorem pro peccatis mundi.

Quis deus, sicut tu? Remittens iniquitatem, & præteriens transgressiones reliquiarum hæreditatis suæ: Non retinet iram suam in æternum, sed misericordiam amat. Reuertetur igitur & miserebitur nostri, Pessundabit iniquitates nostras, & proiciet in abyssos maris omnia errata nostra. Dabis ueritatem Iacob & Abrahæ misericordiam, quam iurasti patribus nostris ab antiquis diebus.

Est hic unus ex insignioribus locis totius scripturæ, in quo docemur de uoluntate dei erga nos. Pertinet autem

net autem hæc pars ad explicationem superiorum, ut intelligamus clare, quid sit amplificari muros ierusalem, quod sit pabulum gregis domini, & quæ sint mirabilia, quæ ostendit deus suo populo: nempe, prædicatio euangelij, quod longè aliter de deo nos docet, quam uel lex, uel ratio nostra. Sicut igitur liberatio per filium dei facta, plena miraculorum est, ita etiam doctrina Euangelij, quæ de liberatione illa docet, est miraculosa.

Euangelij de
Acta.

Nos homines omnes sic sumus, ut cum exactissime nos & nostra omnia consideramus, cogamur fateri, quod simus peccatores. Nam quod ex lege scimus uoluntatem dei, non subleuat nos, sed potius auget peccatum. Sicut Christus in parabola ostendit, de seruo sciante quidem uoluntatem domini sui, & tamen non faciente. Si igitur secundum legem iudicare uolumus, quod iudicium nos maneat, in promptu est, quid speremus. Sic enim deus ipse in lege concionatur. Ego sum dominus deus tuus, fortis, zelotes, uisitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me, Et faciens misericordiam in millia, his qui diligunt me, & faciunt præcepta mea.

Quomodo
de deo con-
cionatur lex

Exod. 20.

Hanc sententiam impossibile est intueri, sine ingenti metu & dolore animi: Nam peccata negare

non possum, & ineuitabilis poenæ necessitas, necessario desperationem affert animis sic territis. Itaq; anxiosa mens circumspicit auxilia, & hac occasione labitur in hypocrisin. Sicut ostendunt exempla Papatus, qui enim huiusmodi tristitiam uolebant euadere, conuertebantur ad merita sanctorum, ad propria bona opera, ad monasticen, &c. Quid enim aliud potest ratio facere, quæ nullam aliam dei cognitionem habet, quàm eam, quæ in lege præscripta est, quod scilicet deus sit bonus bonis, & malus malis, Sicut etiam Micha supra dixit: Hæc cognitio aut ad desperationem, aut ad hypocrisin & uana operum præsidia cogit.

**Euangelium
alter concio
nat. x de deo**

Ideo Micha, simpliciter auertit oculos suos à lege, nec uult iam talem deum nosse, qui irascatur peccatis & peccatoribus, et describit nobis alium deum: nempe, qui non puniat peccata, sed remittat. Hæc est doctrina, quæ cum lege uidetur planè pugnare. Inuincit, igitur nobis, ut causas utriusq; doctrinæ uideamus: Cur & minetur deus peccatoribus per legem, & cur per euangelium consoletur peccatores & promittat eis gratiam? Ac uidemus utrumq; in concionibus Michæ. Conciones ad præsentem populum factæ legales sunt, ac faciunt deum atrocem uindictæ in peccatores. Conciones autem de regno Christi,

Christi, non pœnas minantur, sed promittunt remissionem peccatorum.

Num igitur propheta secum pugnat, aut num uerbum dei falsum est? Minime, sed sicut non pugnant timor dei & fides in corde, ita doctrina legis & euangelij non pugnant, si modo dextre explicentur. Lex minatur iram peccatoribus, ut hoc modo discant homines agnoscere peccata, & humiliantur coram deo euangelium autem humiliatis promittit gratiam per Christum, qui & pro peccatis satisfecit, & uitam eternam promeruit omnibus credentibus in eum, sicut dicit: Qui credit in me, non morietur.

Ergo in æternum manet uerum, quod deus irascitur peccatoribus, qui non pœnitent, & etiam damnabit peccatores, qui non pœnitent & humiliantur. Ergo manet in æternum uerum etiam hoc, quod deus remittit peccata pœnitentibus, seu contritis, seu humiliatis, & credentibus in Christum. Atq; hanc sententiam ipse propheta pulcherrime ostendit. Minatus est supra omnis generis calamitates, tum regno Iuda, tum Israel, humiliatis autem hoc modo iterum promittit gratiam & remissionem peccatorum.

Sunt autem hic in Ebræo, duo insignia uocabula (Nose ue Ober) primo utitur David Psalmo 31. Beatus uir cui remissæ sunt iniquitates, id in Ebræo sonat Psalm. 31

qui est leuatus iniquitatibus. Ac uidetur Ioannes hanc figuram imitatus, cum dicit: Bapustam uocasse Christi

Ioan. 1. *flum agnū dei, αἰ γοντα τῆς ὁμαρτίας ἡς ἡμεῖς, & ἡμεῖς, tollentem peccata: Ut scilicet intelligas, peccatū esse intollerabile onus, & demergens nos usq; in profun-*

Peccatum
nus intolerabile.

dum inferni, Quo onere tamen sic liberamur, quod filius dei id in se recipit, & nos eo leuat.

Misericordia dei

Alterum uerbum significat praterire, transire. Hoc etiam belle nobis adumbrat misericordiam dei, qui cum in Christum credimus, non patitur, se nostris peccatis remorari, transit seu praterit ea tanquam rem indignam, ad quam moretur: Sicut uiator urget iter suum, & negligit quæ temerè inter eundem obijciuntur. Nam deo beneplacitū est, in filio suo, in eum qui credunt, horū peccata praterit, nō inquit in ea.

Deus non tenet iram in æternum.

Sed pulcherrimum est quod subiicit propheta: Non tenet iram suam in æternum. Hic enim utriusq; complectitur, quod & irascatur peccatis deus ac puniat, & tamen iram hanc non pertinaciter sine modo grassari sinat, sed eam remittat, cum humiliamur coram deo, hoc est cum agnoscimus peccatum, & petimus ac speramus ueniam per Christum. Hæc igitur est illa doctrina, erigens corda, metu mortis & iræ dei territa, quod deus etsi irascitur, sicut iram eius uarie sentimus, tamen non irascitur in æternum, sed statuit

statuit modum iræ, cum nos poenitentiam agimus. Sicut docet Ezech. quoque cap. 18. & 33.

Sed quæ huius bonitatis causa est? Num merita? Num intercessionem sanctorum? Num alia quæ sibi fingunt homines? Minime, sed quod propheta dicit (Ki Haphez Hehed hu) quoniam tu gaudes esse be-
 neficus, quoniam es misericors, Es ist dein hertz und lust den Leuten helfen. Hoc est, proprie & uere de Deo loqui. Et comprobantur hæc ipsa experientia.

Deus beneficus est.

An non enim misericordem & beneficum dicemus, qui initio hominem condidit ad immortalitatem & ad imaginem suam, eique terram et omnia quæ in mundo sunt, seruire iussit: Deinde, an non misericors & beneficus est, qui lapsum hominem in peccatum & mortem, non abiicit, sed promisit liberationem per semen benedictum? Hæc cum cogitas, quomodo aliter de deo cogitare potes, quam propheta hic facit?

Quia autem hæc cognitio Dei uitam & salutem affert. Ideo eam tam uarie conatur Satan obruere, excitat Pseudopphetas, qui operum fiduciam & merita docent, sicut totus papatus facit. Deinde nostris cordibus pingit longè aliam Dei imaginem, quam hic à propheta describitur. Sic enim terret peccatis, sic mortem ob oculos ponit, ut hæc Dei amica facies penitus ex corde & oculis effluat, & substituat

Satan facit deum crudelē.
 1em. 2

alia tyrannica, ac si Deus, cum semel seruire cepit, nihil finem iræ statuatur. Itaq; corda à Deo refugiunt et incipiunt eum odisse, ac in desperationem ruunt.

Itaq; retinenda diligenter hæc Michæ concio est, qua Deum misericordem & beneficum facit. Sicut Ioan. 3. Christus quoq; Ioan. 3. cum dicit: Sic Deus dilexit mundum, ut unigenitum suum filium daret. Non dicit, quod oderit mundum, quod auerfetur aut abiciat sed quod diligit, & det summum donum, filium suum. Hac sententia firmiter impressa animo, sequetur ut etiam in medijs periculis & malis, cum propheta credamus, ac statuamus, quod reuertetur & miserebitur nostri. Quid enim aliud faciat, misericors Deus?

Comertatur
& miseretur
tur nostri.

Quid autem est hoc reuerti & misereri? Nimirum aliud nihil quam peccatum conculcare, & peccata nostra proijcere in profundum maris, hoc est, in talem locum ubi non amplius à quoquam conspici possunt. Est autem hic quoq; insigne uerbum (Kabafsch) quod Kabafsch significat subiungere, subijcere, pessundare. Ac usus simili phrasi Paulus est, sed negatiue, Rom. 6. Noster uetus homo simul crucifixus est, ne amplius nos seruiamus peccato. Item: Non igitur regnet peccatum in mortali corpore uestro, ut obediatis ei in desiderijs ipsius. Sunt autem hæ phrasæ natæ ex illa concione Adæ ad Gen. 4. homicidam Cain, ubi iubet, ut ipse dominetur peccato & ei resistat.

Comple-

Complectitur itaq; propheta hic, duplex benefici- Duplex be-
neficium
cium, remissionem peccatorum & spiritum sanctum.

Nam primum peccatum sic calcatum seu pessunda-
tum est, ut non possit nos accusare nec damnare. Per
Christum enim expiatum & remissum est. Deinde da-
tur credentibus spiritus sanctus, ut uerè dominantur
peccato, hoc est, ei resistent, id mortificent, se ad ue-
ram & spontaneam obedientiam exsuscitent, &c.

Porrò non ineptū est, si, quod de peccatis in mari Bapti musa ?
seu aqua mergendis dicit, referas ad baptismum. In

quo uerè per sanguinem Christi (baptizamur enim 1. Pet. 3
in mortem Christi) abluuntur & delentur peccata.

Sicut simili allegoria de diluuiio Petrus usus est, &
patres plerosq; similes locos prophetarum ad baptis-
mum translulerunt.

Postrema particula de fide & misericordia pro-
missa patribus & fideliter seruata, pertinet eò, ut cau-
sam discamus tantorum beneficiorum aliam non esse
quàm quod Deus natura sua est misericors. Itaq; non
uoluit, nos demersos in mortem & tram Dei perire
saluare uoluit, ac salutem promisit Abrahæ per se- Gene. 49.
men benedictum. Hanc promissionem etiam Iacob ha-
bit. Vidit enim Christum ex posteris Iudæ nascituru-
rum esse, sicut testatur eius uaticinium, Gen. 49.

Ad hunc modum meminere promissionis Maria

Luc. 1. in cantico: Suscepit Israël puerum suum, recordatus misericordie suæ, sicut locutus est ad patres nostros, Abrahæ & semini eius in secula Et Zacharias pater Ioannis Bap. Luc. 1. Recordatus est testamenti sui sancti. Iuramenti quod iurauit Abrahæ patri nostro. &c.

Ad hunc modum uidemus, quàm diligens Doctor sit Micha, qui tam belle coniungit doctrinam legis & Euangelij. Ad legem pertinent, quæ in primo capite de pœnis idolatriæ. In secundo & tertio de pœnis auiditæ concionatus est, & in sexto de falsis cultibus. Quia autem similia peccata Germaniam premunt, facile apparet, quid sperari possit. Præsertim cum barbarum hostem tam uicinum habeamus.

Ad Euangelium pertinent, quæ de Christo & regno eius satis copiose uaticinatus est. Docuit enim de persona Christi, quod sit nasciturus in Bethlehem, & sit filius Dei, qui ab æterno fuerit. Deinde de ipso Christi regno docuit, quod in Ierusalem initia sumet, & deinde propagabitur in totum orbem terrarum. Sic tamē ut eant alij populi omnes in nomine Dei sui, hoc est, ut mundus sit habiturus suos proprios cultus, quod dum stabilire conabitur, uera Ecclesia in periculo erit, sed non opprimetur penitus. Hæc & alia multissima sunt uilia, erigunt enim percussos animos, docent, augent fidem, excitant ad orationem, cum certa spe

spe exauditionis. Ergo & merito pro tam uberi cognitione gratias agimus Deo per Christum, & cum propheta, sicut Hieronymus quoque in fine sui commentarij facit, oramus.

O Deus quis est similis tibi. Remittens iniquitatem & præteriens peccata reliquiarum hæreditatis tuæ. Qui non tenes iram tuam in æternum, sed uis esse misericors. Reuersus es ad nos, & misertus es nostri. Pessumdedisti iniquitates nostras, & proiecisti in profundum maris omnia peccata nostra. Hanc misericordiam nobis serua perpetuam, ut in lumine uerbi tui ambulantes omnia satanae & mundi pericula effugiamus. Per Iesum Christum filium tuum & liberatorem nostrum, Amen, Amen, Amen.

Finis Commentarij in Micham
prophetam.

P R I N C I P A

LES LOCI ET SENTENTIAE

Concionum prophetae Michae.

CAP. I.

Primum caput habet prophetiam de uastatione
utriusq; regni per Sanherib Assyrium. Et si enim
per angelum à portis Ierusalem ingenti suorum strage
depulsus est, tamen regnum Iudae ualde affixit.

Huius calamitatis dicit causam esse idololatriam,
quod relicto uero Deo & templo, sacris cultibus des-
tinato, sacrificabant idolis & eligebant profana lo-
ca, sicut historiae regni Israël & Iuda, tempore Ahas
ostendunt.

Hæc doctrina ad nostra tempora utilis est. Nam
idololatria, quæ in Papatu multiplex imò infinita fuit
per euangelium reuelata est. Igitur qui eam non emen-
dant, sed urgent, sicut impia episcoporum & Sophy-
starum turba facit, hi sine dubio uastitatem sibi accer-
sent. Sicut ante oculos sunt exempla ecclesiarum quæ
Christi hostis Turca, crudelissime perdidit.

Habet hoc caput unam insignem sententiã. Quod
opes meretricis, in mercedem meretricis conuertentur,
hoc est, quod unus idololatra alium perdit. Sicut
hodie

LOCI PRINCIPALES. 269

hodie monasteria & ecclesiarum opes, per idololatricam partas, etiam ij diripiunt, qui summi Pontificis dignitatis defensores haberi uolunt.

II.

Secundus sermo habet grauem accusationem auaricie, quæ est tanquam fons iniuriarum & uolentiae. Minatur autem Dominus etiam auaris uastationem.

Atq; hic imprimis notanda est securitas impiorum etiam in manifestis peccatis. Putabant enim Iudei se licentius peccare posse, quod essent populus Dei, & instabantur promissionibus. Sed insignis prophetae sententia est. Sermones mei, inquit, boni sunt, seu bona promittunt, bonis. Cum igitur uos sitis mali. Quomodo potest à uobis longius abesse malum? Ergo definita sententia est, quod deus uelit peccatores punire, nisi poenitentiam agant & conuertantur à peccatis.

Huic Concioni legali subiungit propheta promissionem de Christo, quem facit pastorem colligentem reliquias credentium. Vocat quoq; Porcum, dissipatorem, qui regnum satanae mortis & peccati sit destrueturus, ac consolatur futurum, ut ecclesia quoq; Christo praeeunte, defendente, ac iuuante, omnia ista mala sit superatura, & ita perruptura ex miserijs huius uitae ad aeternam uitam. Notabile autem hoc est, quod
tribuit

tribuit Domino nostro, Iesu Christo nomen Dei ineffabile.

III.

Sicut in secundo capite accusauit in genere auariciam, ita hic in specie auariciam Magistratus, tum Politici tum ecclesiastici reprehendit. Minatur autem futurum, ut cum clamabunt ad Dominum, eos non sit exauditurus, hoc est, quod uelit eos obijcere gladio & tradere hosti, qui uicissim in eos seuiat, sicut seuerunt in suos subditos,

Atque in hac Concione est insignis collatio Pseudo prophetarum cum ueris doctoribus. Hi spiritu pleni sunt & libere reprehendunt peccata principum & populi. Illi questus causa conuiuent ad peccata, & non poenitentibus promittunt omnia secunda.

IIII.

Est insignis propheta de regno Christi. Primo nominatur locus, quod in Zion hoc regnum sumet initia.

Secundo promittit futurum, ut etiam gentes hoc regnum querant.

Tertio dicit de officio regis, quod ipse rex docebit suas uias, per nouum uerbum & nouam legem, hoc est, aliam quam Mosi fuit. Hæc enim accusat peccata, & minatur peccatoribus. Illa autem Christi remittit peccata.

tata, & promittit spiritum sanctum per Christi meritum & mortem.

Itaq; (quod quartum est) sequitur hanc doctrinam pax conscientiarum & multiplex fructus. Sicut propheta hic dicit, Sedebit unusquisq; sub ficu sua & vite sua, hoc est, singuli in suo genere uitæ & officio edent fructus fidei uarios & optimos.

Quinto docet hoc regnum habiturum suos aduersarios in mundo. Siquidem singuli populi ambulabunt in nomine sui Dei. Ecclesia autem in nomine Dei nostri. Promittit tamen hoc regnum non oppressum iri, sed fore æternum regnum. Nos enim, inquit, ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum.

Ad hanc consolationem pertinent que de claudicante & abiecta dicit. Etsi enim in commentarijs de reliquijs regni Israël inter gentes id exposuimus, tamen nihil prohibet ad totam ecclesiam, in mundo con temptam & afflictam accommodare, sicut Sophonis facit, qui eadem appellatione Ecclesiam notat, capite tertio.

Quia autem antequam promissio hæc de regno Christi impleta est, populus erat captiuus abducentis in Babylonem. Ideo consolatur propheta pios, ne huius regis obliuiscantur. Et addit simul hanc
 conso

consolationem, futurum, ut non solum liberentur ex captiuitate Babylonica, sed per euangelium dominentur gentibus, quæ uerbum amplexura sint.

V.

Est promissio de Christo & regno eius. Initio locum ostendit, in quo Christum nasci oporteat.

Secundo docet de persona Christi, quod non tum primum ceperit esse, cum ex Maria natus est, sed sit ab æterno, hoc est Dei filius.

Tertio de officio docet, quod pascet populum suum & secure habitabunt. Nam per Christum destructum est regnum Satanae & peccati, & hanc Christi uictoriam affert Euangelium credentibus.

Quarto docet, regnum hoc pertinere etiam ad gentes. Magnifice autem commendat misericordiam uerbi, cum comparat ministros Euangelij rovi et pluuia. Ac minatur exitium ijs, qui euangelio se opponunt. Sicut etiam Synagogam ideò dicit uastandam esse.

VI.

Est concio Legis, in qua accusat populum summa ingratitude, & damnat impios cultus, quibus sperabant se Deum placaturos esse.

Quod autem pulcherrimum est, ostendit, quibus cultibus delectetur Deus: Nempe obedientia erga uerbum, Misericordia erga pauperes, ac patientia & spe in aduersis.

Hos

Hos cultus cum uideret à suo populo negligi: Auariciam autem & alia uitia cum idolatria crescere minatur eis extremam uastationem.

Insignes hic sunt figuræ, quibus auariciam pingit, quas aliquo modo imitatus uidetur Chrysostomus in quinto capite primæ ad Corinthios ubi inquit, πολλὰ κακὰ τὰ εἰσενεχθέντα κακῶς ὀλίγα, τὰ καλῶς κείμενα ἐφέβαλε πολλά ὄντα, ὄνδεμ γὰρ σαφροτέρου πλεονεξίας, καὶ τὴν κλεῖν ἐπιθῆς τῷ τοιοῦτω ταμείῳ, καὶ θυγατρὶ καὶ μοχλῶν, εἰκοὶ πάντα ποιῆς, πλεονεξίαν ἐνδοῦ τοῦ χαλεπώτατον λησὴν ἀποκλείσας καὶ πάντα διυναίμενον ἐξενέγκειν.

Id simpliciter, sed parū eleganter sic reddidimus, Sæpe exiguum lucellum fraude quæsitum, magnas opes recte partas euertit. Nihil enim est, quod facilius omnia corrumpit, quàm fraus. Quod si capsam illam sera, ostio, uectæ quoq; communieris, tamen frustra id facis, siquidē fraudem intus conclusam habes uiolentissimum prædonem, qui quicquid inuenit, diripit.

Similis apud Isocratem quoq; sententia est: Docet enim gentes ipsa experientia male parta male perire.

VII.

Hæc concio est tanquàm epilogus superiorum concionum: Habet initio querimoniam, quod frustra doe

stra doceat impœnitentes.

Deinde monet pios, ne his scandalis patiantur se à uera uia abduci, quanquàm enim pœnas publicas subituri erant, tamen hortatur, ut respiciant ad regnum gratiæ per Christum futurum, quod magnifice commendat, quod sit regnum remissionis peccatorum, gratiæ, & uitæ eterne. Reliqua in Commentarijs explicantur uberius.

 IN CANTICA

CANTICORVM, BREVIS SED

*admodum dilucida enar-
ratio.*

D. Martini Lutheri.

§ 2 PRAE-

PRAEFATIO D. MARTINI LV^a
theri in Cantica Canticorum.

IN hoc Canticum regis Salomonis multi uarias,
leasq; intempestiuas & prodigiosas interpretatio-
nes commenti sunt. Verum ut quàm simplicissimus et
germanus huius libri sensus queratur, existimo esse
eiusmodi Canticum, in quo Salomon laudibus deum
celebret, etq; pro constituto & confirmato diuinitus
regno ac politia sua gratias agat, & oret pro eius-
dem regni sui conseruatione et propagatione, simulq;
consoletur incolas & ciues eiusdem regni, ut in ten-
tationibus & rebus aduersis bono animo sint & deo
confidant, qui defendere & liberare perpetuo soleat
suos, ad se clamantes, &c.

Quemadmodum autem Moses Exodi 15. Canti-
cum suum de illo opere, quod tum fiebat in mari ru-
bro composuit, et omnia Cantica, quae in sacris literis
extant, ad suorum temporum historias directa sunt,
quale est canticum Diborae Iud. 5. Item Hanna 1. Re.
2. & pleraq; alia, Et maior etiam pars psalmodum,
exceptis illis, qui prophetias de Christo continent.
Ita haud dubie & Salomon canticum illud scripsit, de
regno & politia sua, quod benignitate dei, in pulcher-
rima ac letissima pace, ac summa tranquillitate ad-
ministravit. Sicut ista omnia ex ipso textu patebunt.
Porro

Porro cum omne regnum, principatus seu politia uerbum & uerum cultum dei habens, multa incommoda cogatur ferre, hoc est, ludibrium & abominatio esse toti mundo, in medio hostium uersari, ac singulis horis, uelut ouis mactationi destinata, mortem expectare, merito tale regnum seu politia, populus dei uocatur, omniq; iure potest hoc canticum & politiam Salomonis, uelut exemplum, sibi proponere, & ad eundem modum deum laudare, in deo gloriari, letari, ac misericordiam & potentiam eius diuinam, qua tuetur suos contra diaboli insidias & mundi tyrannidem admirari, & predicare.

Quemadmodum enim Psalmis Dauidis & prophetarum scriptis utimur, uelut exemplis etiam si non simus Dauid nec prophetae, Quia uero cum ipsis eadem & communia bona, hoc est, idem uerbum, spiritum, fidem, beatitudinem, habemus, eadem pericula et afflictiones propter uerbum dei sustinemus, merito etiam uoces & sermones ipsorum nobis usurpamus, laudantes & canentes, sicut ipsi laudauerunt & cecinerunt. Sic quaelibet politia, in qua est ecclesia, & princeps pius, potest hoc canticum Salomonis non aliter uti ac si de sua ditione seu politia composita esset.

Atq; hoc modo fit ex isto Cantico canticorum, quod Salomon de sua politia tantum cecinit, commu-

nis quaedam cantio, pro omnibus politijs, quæ sunt populus dei, hoc est, quæ uerbum dei habent & reuenter colunt & agnoscunt, ac uere credunt potestatem magistratum à deo constitutam & ordinatam esse, per quam conseruet deus pacem, iusticiam et disciplinam, fontes puniat, innocentes defendat, & c. Pro his tantis beneficijs deum cum gratiarum actione laudant & prædicant.

Deinde pij magistratus & politia, non ponunt spem aut fiduciam ullam in opibus, potentia, sapientia & alijs humanis præsijs, quæ nec firma nec diuturna sunt, sed consolantur, admonent, & exuscitant sese ut in omnibus afflictionibus & periculis ad deum confugiant, etq; confidant, tanquam uero & unico auxiliatori & saluatori, qui nunquam deserit populum suum, persecutionem patientem, propter nomen & uerbum suum. Nam certum est populum pietati studiosum, & amantem uerbi, semper obnoxium esse multis malis, quibus à diabolo & mundo premitur.

Hincq; appellatur hæc cantio, canticum canticorum, quia de rebus summis ac maximis agit: nempe de magistratibus, diuinitus ordinatis, seu de populo dei. Non de priuata aliqua historia, sicut aliæ cantiones in sacris literis, sed de toto ac durabili aliquo regno seu populo, in quo deus assidue multa & ingenia miracula

racula edit, ac potentiã suã ostendit, conseruando & tuendo illũ, aduersus omnes insultus diaboli et mundi.

Adhæc canit de his tantis rebus non uulgaribus uerbis, quibus uulgo utuntur homines, sed magnificis & figuratis uerbis illustrat & exornat res suas, ita ut uulgus eas audiens, intelligat longe diuersum quidam agi. Sicut enim reges et principes solent, meditantur & canunt amatoria carmina, quæ uulgus accipit de sponsa aut amica cantata, cum tamen politiæ et populi sui statum his depingant. Quemadmodũ Theuerdanck fecit, qui Maximiliano sponsam Erentreich cõiungit. Aut si de uenationibus loquuntur, significare uolunt hoc sermone, hostem fufum ac fugatũ, ac se uictoria potitos esse. Ut cum dicunt. Aper est confõssus fera capta, & id genus alia.

Ad eundem modum fecit Salomon in hoc suo Cantico, utitur magnificis & rege tanto dignis uerbis, in rebus suis describendis. Constituit Deum sponsum, & populũ suũ sponsam, atq; ita canit, quantopere Deus populũ illum diligit, quot et quantis beneficijs eũ afficiat et cumulet. Deniq; ea benignitate et clemẽtia eundẽ cõplectatur ac foueat, qua nullus unquã sponsum sponsam suam complexus est ac fouit. Orditur itaq; ac loquitur in persona totius populi, uelut sponsa dei.

Osculatur me.

IN CANTICA
CANTICORVM BREVIS ET AD-
modum dilucida enarratio, D. Mar-
tini Lutheri.

HUNC librum suscepimus e-
narrandum, non studio osten-
tandæ eruditionis. Sicut qui-
dam qui omnem operam po-
nunt in obscuros libros, quod
scilicet & ad laudem ingenij
faciat, ausum esse ea attingere, quæ alij propter ob-
scuritatem fugiunt, & in obscuris cuiq; liberum sit di-
uinare ac speculationibus, seu proprijs cogitationi-
bus, indulgere. Sed ut repulsis ineptis opinionibus qui-
bus hætenus libellus hic obscuratus est, aliam commo-
diorem sententiam ostenderemus, utilem ad uitam &
ad beneficia Dei rectè inspicienda.

Finis scri- Scimus enim hunc totius scripturæ esse finem, ut
pturæ, etc. doceat, arguat, emendet, ac ad iusticiam instituat, ut
perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum, sicut
Paulus dicit 2. Tim. 3. Hunc finem, qui non respiciunt,
etsi opinionem eruditionis diuinationibus suis, apud
imperitos comparant. Tamen uerum succum scripturæ
non norunt, Nec dissimilis ea eruditio est, corporis
bus

bus quæ hydropè infecta sunt. Ea tumore immodicè inflata, speciem succi habet, sed qui totus corruptus & uitiosus est. Quare nos referimus inter enarrandum cogitationes nostras eo, ut hic quoq; liber, tum doctrina ad uitam utili, tum consolationibus nos erudiat.

Neq; enim unquam assentiemur ijs, qui putant esse amatorium carmen, de filia Pharaonis à Salomone adamata. Neq; hoc placet, ut exponamus de coniunctione Dei & synagoge. Aut sicut Tropologistæ, de anima fidei. Ex his enim sententijs, quid quæso fructus potest percipi? Etsi igitur in tanta scriptorum uarietate hic liber adhuc in obscuro sit positus. Nos tamen insistentes nouam uiam à summa sententiæ non aberrabimus, etsi alicubi fortasse in partibus errare possumus. Mea igitur sententiæ hæc est.

Extant tres libri Salomonis in scriptura sancta. Libri Salomonis tres. 1
Primus, Prouerbiorum, maxima ex parte est œconomicus, & communia uitæ huius ac morum præcepta proponit. Non eo modo quo gentiliū philosophi, sed ubiq; aspersa grauiore doctrina de fide & timore Dei, quàm gentes non uiderunt.

Secundus liber, Ecclesiastes, est politicus, qui non 2
in genere solum omnes, sed magistratum maxime docet, ut scilicet timeat Deum is, qui alijs præest, & strenuè 3

nuè faciat ea quæ præ manibus sunt, neq; se uel rei difficultate, uel ingratitude hominum frangi sinat, quò minus suum officium faciat.

Tertius est præsens liber, qui inscribitur Canticum canticorum. Is propriè ad Ecclesiasten pertinet. Est enim Encomium politiæ, quæ temporibus Salomonis in pulcherrima pace floruit. Quemadmodum enim in sacra scriptura qui scripserunt cantica, de rebus à se gestis ea scripserunt. Sic Salomon per hoc poëma nobis suam politiam commendat, et quasi Encomium pacis & præsentis status reipub. instituit, in quo gratias Deo agit, pro summo illo beneficio, pro externa pace. In aliorum exemplum, ut ipsi quoq; sic discant Deo gratias agere, agnoscere beneficia summa. Et orare, si quid minus rectè in imperio acciderit, ut corrigatur.

CANTICA CAN- TICORVM.

Abet autem nomen uel à mate-
ria, quod de maximo omniū hu-
manorum operum, de politia
scilicet agat, uel à phrasi, quod
grādi orationis genere sit scri-
ptum. Est enim omnino figura
iū poëma. Figura autem grandem orationē efficiunt.

Osculatur me.

Loquitur pro more illius populi. Apud nos mi-
nus honesta oscula habentur. Sunt autem oscula a-
moris & fauoris signa. Sic igitur dicit: Osculatur me
Deus, id est. fauet huic politia, osculatur eam, omni
genere beneficiorum & amoris eam prosequitur.

Est autem hæc fidei uox, pronuntiare regnum,
quod in speciem uariè affligebatur Deo curæ esse, à
Deo amari, diligi. In specie non apparet, quod oscu-
letur synagogam, sed quod laceret potius & abhomi-
netur. Quod autem addit.

Osculo oris sui.

Significat, quod Deus hunc populum suo uerbo di-
gnetur. Atq; hic quidem thesaurus ille est, qui merito
primus in politia iactatur, sine quo politia con-
sistere diutius non potest. Iactat hoc donum huius
populi

Laudat poli-
tiā suā, quod
habet uerbū
Dei.

Præcipuus
politia the-
saurus uerbū
& cā

populi Paulus quoq; in Romanis cap. 3. Sunt illis creata oracula Dei. Item Psalm. 147. Qui annuntiat uerbum suum Iacob, &c. Non fecit taliter omni nationi. Verbum enim est, quod pios ab impijs discernit. Per uerbum quoq; fit, ut sentiamus omnia quae habemus, siue in Politia, siue in Oeconomia, esse dona Dei, & mera diuinae uoluntatis & fauoris erga nos signa. Reliqui licet abundant omnibus bonis, non tamen ea dona dei esse intelligunt. Nō igitur potest fieri quin ijs in suam perniciem abutantur.

Tua uera iucundiora sunt uino.

Vinum. Uera pertinent ad doctrinam, qua aluntur animi, ut fiat perfectus homo ad omne opus bonū. Eam comparat uino, cui sacra scriptura tribuit, quod laetificet cor. Ponitur igitur per metaphoram uinum, pro omnibus mundi delicijs & uoluptatibus.

Et est haec quasi excellentis fidei uox, quod dicit. Ego praefero uerbum tuum omnibus mundi uoluptatibus. Sunt enim omnia referenda ad uerbum.

Nomen enim tuum oleum effusum est.

Fructus uerbi. Sunt ualde significantes figurae & insignes. Nomen tuū, id est, cognitio tui est sicut oleum. Nam fundit odorem gratum, & per uerbum latius spargitur. Neq; est hoc beneficium uerbi in angulo, sed inuulgatum

tur per totam meam ditionē, & spargit odorem in uicinos quoq; populos, sicut unguentum effusum.

Vt odorentur optima balsama tua.

Id est, ubi uerbum tuum est, ibi sentiuntur beneficia tua. Pij enim sciunt per uerbum, quod donis Dei fruuntur & abundant. Quod si ea auferantur, sciunt se tentari à Deo, & patienter crucem ferunt.

Ideo uirgines te diligunt.

Est Hebraismus, quod ciuitates appellantur matres, & filia. Virginem autem Hierusalem uocat. Est igitur sententia per uerbum tuum fit, ut his tantis beneficijs allekti te diligant & ament, qui hinc inde in meo regno pij homines sunt.

Hactenus commendauit Politiam suam, propterea quod uerbum Dei habeat. Impie igitur à multis nunc externum uerbum contemnitur, qui spiritum iactant, citra uerbum uocale, per diabolicas reuelationes. Et tamen nec quid spiritus, nec quid uerbum sit, norunt.

Trahe me post te.

Scire & posse duo sunt. Quando igitur uerbum habemus, non statim possumus illud sequi, sed retrahunt à uerbo caro nostra, mundus & Satan, subiicit igitur iam orationem. Dediti uerbum, pro quo tibi gratias ago. Nunc fac ut etiam faciamus, quæ uerbum docet

Hebraico :
tropo appel-
lantur ciuita-
tes matres et
filia.

Oratio

docet, & sequamur id in uita nostra.

Nullum est uitæ genus, quod non sua incommoda habeat. Duc uxorem, statim uidebis malorum pelagus, inuenies quæ in uxore, quæ in liberis displiceant. Cura quoque uentris exercebit te. Sic qui in imperio sunt, plurima mala sentiunt, nusquam enim Satan cessa sit. Sola igitur oratio restat, qua difficultates & scopulos illos, in quos impingimus, superemus. Deus enim ideo nos tentat his malis, ut ostendatur gloria uerbi, & magnificetur uirtus diuina in infirmitate. Alioqui non erat locus ostendendæ gloriæ & misericordiæ suæ.

Et curremus.

Est Emphaticum. Non dicit ambulabimus, sed curremus. Si tu afflaueris spiritu tuo, libenter agam principem, doctorem, maritum, discipulum, &c. Si non afflaueris, nihil quisquam, quantumuis magno studio et cura, promouebit præsertim in politica. Sicut uidemus summorum hominum sapientia euersas, non adiuuas, florentissimas Respub. esse.

Rex introduxit me in conclaue suam.

Orationem
sequitur ex
audito.

Alludit ad mores sponsi & sponsæ, & figurate ostendit exauditam orationem esse. Significat enim summam beneuolentiam dei erga nos. Deus, inquit, in illis

Deus tentat
nos in bonū
nostram,

illis malis, quæ in Repub. sentio, consolatur me, ostendit se uolentem & fauentem. Sicut cum sponsus sponsam in conclaue ducit, non facit illud odio sponsæ.

Sic exprimit summum illum affectum, quem Deus erga orantes habet, quod exau- at, consoletur, foueat, augeat donis & uirtutibus suis, ut unusquisq; commodius suum officium facere possit.

Nunc exultabimus, & lætabimur in te.

Exauditam orationem sequitur gratiarum actio. Exultabo iam, quod non deseris me, suscipis me in misericordijs tuis.

Exauditione sequitur gratiarum actio

Est Emphaticum, quod dicit, in te. Q d. Extra tuum solatium & auxiliũ nihil sentitur, nisi labores, molestiæ, impatientia, mœrores, luctus, &c.

Memores uberum tuorũ plus quàm uini.

Pertinet ad gratiarum actionem, id est, Erimus grati, commemorabimus memoriam tuam, quam nos memores. Siquidẽ ubera tua nobis donas. Memoria enim significat, prædicare, laudare, agere gratias, uinum, sicut supra, uocat omnia corporalia & carnalia gaudia.

Memoria

Recti diligunt te.

Curui, qui in suum commodum sunt flexi, sic uolunt

lunt uiuere, ut nulla incommoda sentiant. Si quæ autē
incidunt, offenduntur & murmurant cum summa
impatientia.

Contra, recti cum sentiunt difficultates & incom-
moda, patienter ea ferunt, & orant. Liberati igitur
agnoscunt summam Dei erga se beneuolentiam &
amorem. Sicq; impensius amant Deum.

Iam igitur Salomon instituit concionem, ad doc-
cendos curuos illos, ut eodem modo ipsi quoq; dis-
cant præsentia mala superare, ferendo scilicet & or-
rando. Sic enim solent tentati & exauditi, alius quoq;
docent & instituunt, ut Psalm. testatur 116. Credidi,
propter quod locutus sum.

DE PROCESSV ET ORDINE

totius Libri.

Porro hic ordo & processus huius Cantici est.
Quod alternat consolationes, querimonias, orationes
item exhortationes. Sicut enim in repub. legibus insti-
tuta agitur. Imò sicut hæc uita nostra uiuitur. Sic et-
tiam ipse in hoc libro agit, & id eam quandam resp.
communis uitæ proponit, ubi afflictionem consolatio,
consolationem alia afflictio per uices, sicut nox diem
sequitur. Sic in rebus pub. semper nouæ procellæ, noui
motus & terrores incidunt, quibus discussis, non da-
tur diutius quies, sed aliæ statim turbæ & calamita-
tes

tes sequuntur. Qui uersantur in rebus pub. testes huius rei erunt.

Sic Dauidem principio excipiebat defectio populi, mix compositum illud malū erat, & ecce aliud tanto grauius, quanto minus expectabatur, incidit dilectissimus filius Absalom infesta arma contra patrē mouet. Nec satis fuit pepulisse patrem regno, regias concubinas et uxores quoq; patris constuprat. Sic resp. est ceu periculosa in procellosa mari nauigatio.

Quare Salomon subinde consolationes & exhortationes repetit ad animandos præfidum animos, Ne tantis difficultatibus fracti resiliant aut desperent: Sed discant ad hunc modum oratione se erigere, & sperare salutem. Quæ ubi contigerit, rursus sic parandus est animus, ne secuturis malis succumbat. Quemadmodum enim iuga montium ualles, & notæ dies: Sic perpetuis uicibus afflictionem liberatio, liberationem rursus aliud malum excipit. Quem Cannonem si quis obseruauerit, is bonam partem huius libri intelligit. Post, si quis id quoq; uolet, nullius labor est Allegorias comminisci.

Nigra sum, sed desiderabilis, filiæ Hierusalem.

Monui antea, instituerè eum post gratiarū actiōnem concionem. Filiæ Hierusalem.

id est,

Id est, uos politice & circumiacentia oppida, nolite offendi, si minus omnia succedant.

Sum nigra.

Quanquam sim politia, diuinitus instituta & ornata uerbo Dei, tamen in speciem miserrima esse uideor. Nusquam succedit, paucissimi sunt, qui pacem publicam amant & tueantur. Videor non politia, sed quedam seditiosorum hominum colluuius esse. Nolite hac forma offendi. Figite oculos non in nigredinem, sed in osculum quod mihi Deus offert, & tunc uidebitis me formosam & amabilem esse. Quanquam enim foris uariè sim uexata, tamen propter uerbum & fidem sum desiderabilis.

Ecclesia speciem
lacerata
&c.

Sic Ecclesia quoque in speciem non desiderabilis, sed lacerata esse uidetur, & miserè afflicta, omniumque opprobrijs exposita. Est autem ea consolatio nostra, quod nostra salus in uerbo & in fide, non in externa specie, est sita.

Sicut tabernacula Kedar, & sicut tabernacula Salomonis.

Tabernacula Kedar, id est, Arabum, sunt uilia & deformia. Contra tabernacula Salomonis, sunt regia & pulcherrima.

Puto igitur sic sententiam distribuendam. Nigra sum, sicut tabernacula Kedar. Videor esse ceu multitudo

tulo quedam Arabum, qui nullam politiam habent. Multi enim sunt in populo meo qui non credant uerbo. Multi quoque qui magistratui non obsequantur. Apparet igitur confusio potius hominum, quam bene instructa politia esse, Sed nihilominus sum desiderabilis sicut tabernacula Salomonis. Si quis internam speciem consideret, uidebit tamen multos in illa politia pios homines, qui obediunt & sunt bona ac fidelia politie membra, &c.

Nolite me considerare, quod fusca sum;

Pergit exhortari contra scandala, ac monet. Noli me ea parte intueri, qua sum deformis, Sed fixe oculos in formam & uenustatem meam, contemplare uirtutes, non uitia mea.

Porro qui hoc nouit ille demum se omnium maximam artem didicisse & nosse sciat. Sic enim sumus nati, ut plus uno aliquo uitio moueamur, quam reliquis uirtutibus omnibus. Sic hodie qui sapientissimi in mundo iudicantur, offenduntur multis malis, quæ præter meritum, euangelio imputant. Rursus quæ a bona Euangelij beneficio, tum priuatim in hominum animis & conscientijs, tum publicè in politia & æconomia acceperimus, nemo uel paucissimi æstimant. Quod enim queso uitæ genus fuit ante Euangelij reuelationem, de quo uerè potuerint iudicare homines? Non maritus

Quæ bona præ
Euangelium
conrigerunt
nobis, &c.

non uxor, non liberi, non magistratus, non ciues, non serui, non ancillæ, norant se in tali uitæ genere constitutos, quod deo probaretur. Ideò ad monachorum opera confugiebant omnes.

Similiter ante datam euangelij lucem artis usus recte ostensus aut cognitus fuit? clarum id est in puerilibus disciplinis. Nec grammaticæ, nec dialecticæ, nec rhetoricæ usus patebat, tantum aberat, ut recte doceri possent. Quod si hæc in leuibus his artibus acciderunt, quanto magis acciderunt in grauioribus artibus, de theologia res ipsa loquitur. Iuris professores, etsi artem, & artis usum aliquo modo nossent, tamen quod omnium pestilentissimum erat, paucissimi credebant se in tali uitæ genere esse, quod deo probaretur. Idem de medicis licet dicere.

Hæc tanta incommoda nemo tum considerabat. Nunc præsentium bonorum obliui, in mala tantum respiciunt ingratisimi homines. Meretur autem summa hæc ingratitude, ne tantorum bonorum aspectu fruissemus. Sicut scriptum est: Non uidebit impius gloriam dei. Pij autem & tanta beneficia dei uident, & grati pro ijs sunt.

Porro debet hic Canon etiam in priuata uita diligentissime obseruari: Si quis nigredinem ex oculis seponat, uidebit mundum repletum misericordia dei
uina.

uina. Sicut est in Psalmo 107. Quis sapiens & custodiet hæc, & misericordias domini intelliget. Sic in quotidiana hominum conuersatione uidebis nullum hominem tam esse malum, quin multas & innumerabiles dotes habeat.

Assuefaciendus igitur est animus, ut magis uirtutes in singulis admiretur, quam uitij, si qua sunt, offendatur. Habet aliquis uicia, habet idem suas quoque uirtutes necesse est: Neque enim omnibus instrumentis quæ à natura accepit, abuti potest. Profuerit autem illa ratio ad conseruandam cordis pacem. Si enim in uicia tantum & incommoda, quæ quotidie incidunt, oculos figas, necesse est animum impatientia & odio tentari. Cum igitur illa mala, & res illæ mutari non possint, muteris tu, & aliam induas opinionem, & retine liberum animum dissimulatis presentibus incommodis. Sicut monet optima illa sententia, quæ in ecclesiaste sæpe usi sumus, Mitte uadere sicut uadit, quando uult uadere sicut uadit. Presentia autem comoda & beneficia tot tantaque sunt, ut pius homo facile præ illis malorum obliuiscatur.

Quia decolorauit me sol.

Sol significat tribulationem: Sicut indicat Christus in parabola de semine, per solem adusto. Item in Psal. 131. Per diem sol non uret te, neque luna per noctem

Dicit igitur, nunc queso ulla nigredine ne offensa
dimini, nolite mihi eam imputare, Sol me denigravit.

Q. d. Vbicunq; est uerbum et diuina ordinatio, ubi
cunq; aliqua politia est forma ibi sol ueniet & afferet
nigredinem. Hoc est, diabolus se opponet, ut uideatur
illud uerbum, illa politia prorsus defectura. Sed nolite
offendi non praeualebit Satan.

Verbum se
quitur etiam.

Matris meae filij mihi succensent.

Sic debet in politia agi, ut non solum multae tribu-
lationes sint. Sed ut etiam filij insamant contra matrem
hoc est, politiam, contra mandatum & uerbum Dei.

Qui igitur in imperio est, sciat se constitutum super
seditiosos ciues, quibus nihil deest, nisi occasio con-
moda mouendae seditionis. Ut qui debebant in admini-

Vox bonoru
principum.

stratione esse auxilio, illi hoc unicum agunt, quomodo
eam euertant & diripiant. Experti sunt hoc Daud,
Romani. Et hodie credo hanc unicum omnium bono-
rum principum esse querelam.

Posita sum custos super uineas. Ve-
rū uineam meam quam habebam, non
custodiui.

Est grauis querimonia. Fatetur se ius, potestatem,
Vine: nomen regis, habere. Sed executio penes alios est, in-
quit: Uinea est populus. Super istum populū ego sum
constitutus rex & princeps. Quid facio? Uineā meā
non custodiui.

Sic

Sic aperte fatetur, non posse humano consilio
 respub. teneri. Sed longè minorem esse omnem huma- Humano cō
 si 10 resp. nō
 reguntur
 nam sapientiam, quam quæ ad tantam rem sustinen-
 dam sufficiat. Ratio in promptu est. Sint quantumvis
 bono, pij, sapientes principes, non tamen mederi om-
 nibus uitijs possunt. Tanta mundi est malicia. Et illi
 ipsi qui in uinea sunt, se opponunt & resistunt, ac no-
 lunt regi.

Quid igitur faciendum est? Num ob tantas diffi-
 cultates & molestias respub. deserenda? Non. Sed
 quantum potest, debet illa nigredo ab oculis remoue-
 ri, & occupari animus meditatione beneficiorum
 dei, quæ in uerbo promittit & exhibet quoq;. Deinde
 exemplo huius regis, ad orationem confugiendum est
 Indica mihi tu, quem diligit anima mea

Hæc est oratio, in qua fatetur, sibi deesse sapien-
 tiam & uires bene administrandæ reipub. Sic Dux
 Saxonie Fridericus, ad Staupitium dixit: Minus mi-
 nusq; se scire quomodo administret ducatum suum,
 adeò neminem esse, cui tuto aliquid cōmittere possit.
 Sic Cicero, post bellum ciuile hanc uocem indignatio-
 nis & desperationis plenissimam edidit, O me frustra Ciceronis
 uox.
 sapientē putatū. Pij ergo principes exemplo Salomo-
 nis orent et dicant: O deus creator et gubernator om-
 niū, quem anima mea diligit, indica quo modo uinea

mibi commissa sit custodienda? &c.

Vbi pascas ubi quiescas in meridie.

Destitutus sapientia et uiribus suis exoptat Deum
consortem regni. Ostende mihi ubi nam te inueniam,
ut unà mecum rempub. administres. Ego quasi in no-
cte & atra caligine in politia uersor. Tu cubas in
meridie, utinam mihi sic in meridie, id est, in summa
pace liceret regere.

Vt quid ero sicut opertus iuxta gre-
ges sodalium tuorum.

Opertura erat signum mceroris, sicut inuolutum
caput apud Romanos. Orat igitur: Exime me his mo-
lestijs, tua ope minue curas, tædia & fastidia tua præ-
sentia. Da animum, ne desperem, aut tantis difficulta-
tibus succumbam. Atq; id iuxta greges sodalium tuo-
rum. Sum in insigni loco, in grege sodalium tuorum.
Sunt adhuc qui uerbo & spiritu tuo regantur. Propter
illos, queso, da successum & tranquillitatē. Sic in tan-
tis difficultatibus ad orationem redit & ad uerbum.

Si ignoras pulchra inter mulieres.

Audiuimus querelam qua magistratus queritur
de difficultate administrandi Rempub. quia etiam fra-
træ matris repugnant. Fingit igitur iam personam
sponsi consolantis eos, qui tantas difficultates & mo-
lestias sentiunt. Q. d. Quereris de tua politia, cum
nulla.

nulla in toto orbe sit politia, quæ cū tua conferri possit, adeo omnibus summis Dei donis abundat. Habes uerbum Dei, prophetas, sanctos iudices, sanctos reges. Hanc pulchritudinem & formam tuam ignoras?

Sed sic fit, in tentatione omnium donorum obliuiscimur, intenti in presentem dolorem seu affectum. In tentatione oblitiscimur bonorū, &c.

Tentatio enim adeo omnia absorbet, ut nihil nisi malum uideas, sentias, cogites & expectes. Etiam peritissimi sacrarum literarum, cum tentantur, opus habent eo, qui consolationem ex sacris literis afferat.

Sic necesse est in tentatione, ut admoneamur eorum, quæ data sunt nobis. Sicut Paulus dicit 1. Corinth. 2.

Iam quoque consilium addit.

Egredere in uestigijs ouium, & pasc cum hædis tuis, iuxta tabernacula pastorum. i. Ad exem- plum tuorum maiorum

Non aliud tibi consulere possum, quam ut egrediaris & pascas oues tuas, quam ut exerceas administrationem tuam. Nihil sollicitus de eo, quod hædos quoque in grege tuo habeas, id est, malos, improbos, inobsequentes, seditiosos ciues. Nihil morëtur te mali, pascua enim propter oues sunt, et politia est instituta propter bonos principaliter. Sed quid est quod addit in uestigijs ouium? Nimirum hoc, ut intueatur exempla maiorum suorum, qui fuerunt oues Dei, sanctos iudices, reges,

prophetas, &c. Ut cum uideat illos quoq; uarie tentatos, æquius præsentia incommoda ferat. Sic Dauid in Psalm. se consolatur, Memor ero memorabiliũ tuorũ.

Consolatio
uerbi.

Sic nulla consolatio, nullum solatium malorum est quàm uerbum Dei. Quæcunq; enim scripta sunt (inquit Paulus Rom. 15.) in nostram consolationem sunt scripta, ut per patientiam & consolationem scripturarũ spem habeamus. Christus cruci affixus, Ioannes decollatus, Moses uicinus morti, cum iam sui eum lapidare uellent, &c. consolantur nos, ut æquius feramus tantam mundi ingratitude, ut simplici animo nostrum faciamus officium, & nihil hædos moremur.

Equitatu meo in curribus Pharaonis, assimilauit te mea amica.

Hæc est amplificatio institutæ consolationis. Sicut autem alia tempora belli, alia pacis sunt. Sic quoq; hanc amplificationem in duas partes distribuit.

Hæc prior pars ad tempus afflictionis & crucis referenda est. Videris tibi in tribulatione deserta & uicta. Ego autem te assimilauit equitatu meo, id est, in meo conspectu es cœu uictrix cohors, quæ ad dominandum est instructa. Sicut currus Pharaonis omnium potentissimi regis sunt. Puto ideò Pharaonis factam mentionem, quod is inter omnes, qui Iudeis noti erant fuerit potentissimus rex.

Est consolatio fidei quæ non sentitur, neq; apparet. Nam in suo conspectu Salomonis polita est ceu uermis. Quare? Quia impedita & turbata malis, & sensu malorum, deserit uerbum & non respicit sua dona. Si autem uerbum uideas, omnia sunt uerissima. Est igitur amplissima promissio, quod Deus eam amicum suam uocat. Sed non apparet, uidetur in speciem potius deserta à Deo.

Pulchræ sunt genæ tuæ, sicut in aures, & collum tuum, sicut monilia.

Hæc altera pars est amplificationis, quæ pertinet ^{Tempus pacis} ad tempus pacis. Tum enim suppetit nobis uerbum Dei, quod in tentatione amittitur, aut egrè retinetur, tum donis spiritus oblectamur, quæ tempore crucis sensu malorum prorsus animo excidunt.

In aures uertimus propterea, quod illa ornamenta sicut pulchro ordine inter se distincta & disposita. ^{In aures.} Nomen Hebraicum alioqui lineamenta, seu ordines significat. Porrò in aures & torques sunt dona spiritus sancti in uerbo. Ea ornant nostrum collum, id est, uerbum est in publico usu, docetur, legitur, auditur, habetur ubiq; copia diuinarum promissionum.

Murenulas aureas faciemus tibi, uermiculatas argento.

Murenulas est idem uerbum, quod ante in aures uerti-

uertimus. Significat autē hic ipsum ornatus augmentum. Q. d. Augebimus tibi istum ornatum, et faciemus tibi ornamenta etiam aurea. Verbum crescet tibi, si id tractaueris.

Verbi natu Est enim uerbum talis thesaurus, qui tractando ra. crescit et distribuendo, seruando autem perit. Oportet ut sit in assiduo usu. Quo enim magis docetur, auditur, discitur, eò magis et clarius intelligitur.

Varius u- Erunt illa ornamenta non solum aurea, sed distina sus uerbi. Et punctis argenti seu uermiculata, id est multiplex et uarius uerbi est usus.

Sic monet, ut se in uerbo Dei, et exemplis in uerbo propositis, exerceat, tum fore, ut uideat se esse æquitatum instructum. Neq; moretur hœdos qui sunt in grege. Qui credit, ille uidet et experitur hæc. Qui non credit illi tantæ consolationes sunt ludus & iocus.

Adhuc rex est in accubitu suo.

Consolationem sequitur, quod politica illa persona consolationi credit, quæ singularis fidei uirtus est. Sic enim ferè accidit, ut calamitate & presenti dolore uictus animus, non possit admittere uerbum, quod

Fides. diuersa à sensu promittit. Fides tamen quantumuis afflictæ, respicit ad uerbum & uerbo erigitur.

Sic in hoc loco dicitur. Adhuc Rex est in accubitu suo

suo. Q. d. In tentatione sentiebam, deum longissime à me recessisse. Quare etiam postulabam, ut mihi indicaret: ubi nam pasceret. Verum nō abiit, est præsens atq; in conuiuio accumbit, id est, fauet, amat, tuetur, seruat. Non cogitat quomodo me perdat, affligat, excruciet, sicut ante in tentatione sentiebam.

Nardus mea dedit odorem suum.

Mea oratio ad eum perlata est, cum molles essent aditus, & adhuc in conuiuio accumberet. Quare etiā ei placuit, delectauit eum, & exaudita est.

Fasciculus myrrhæ, dilectus meus mihi. Inter ubera mea commoratur.

Addit iam commendationem consolationis, et amplificat consolationem suauibus figuris. Non est procul Deus, sed in medio nostrum uersatur, ac in sinu et complexibus meis est, sicut fasciculus myrrhæ, id est, fauet, protegit, cōsolatur, &c. In summa. Sic erga me est affectus, sicut sponsus erga sponsam.

Notandum autem quod hæc non sint ita, ut palpari possint. Sed manet hæc consolatio in figura odoris. Odore tantum sentiuntur ista, ut significetur mysterium fidei. Quod scilicet deus uersatur in populo suo per odorem, id est, per uerbum & nomen suum.

Magna fides sit oportet, quæ hæc de Deo credere potest. Quod sit inter ubera, id est, proximus & intimus

Quomodo
deus inter
suos uersatur

intimus nobis, non iratus, &c.

Botrus Copher, dilectus meus mihi
in uineis Engeddi.

Est commendatio figurata consolationis, quod
Deus amet, faueat, protegat &c. sicut supra.

Botrum Copher puto esse balsamum. Idq; hac rae-
tione, quia addit in uineis Engeddi, quae ciuitas est in
Copher. tribu iuda, ad mare mortuum, ubi sunt horti balsami.

Sic igitur existimo, ipsam arborē antiquitus Copher
appellatam. Balsami aut nomen recentius esse, à pre-
Balsamum. tio inditum, quod omnia reliqua unguenta Balsamum
longè superet.

Ecce tu pulchra es amica mea, Ecce
tu pulchra.

A tentatione, ubi consolatio uerbi animum occupa-
pauerit, tum non solum sentimus, quod amet nos &
faueat nobis deus, uerum hoc etiam sentimus, nos placere
Deo, nos Deo gratos esse, Deum nostri curam
agere. Sic dant mutuam testimonium conscientia &
Mutuam te
testimonium
conscientia
& spiritus
spiritus. Conscientia sentit se placere Deo, quare laus-
dat Deum. Hanc fidem approbat spiritus sanctus &
uicissim nos commendat. Id quod hoc loco uides
expressum.

Oculi tui, oculi columbarum.
Columba. Columba habet simplicitatis laudem. Commenda-
dat

dat igitur hic simplicitatem fidei, quod in tribulatione non uariat consilia. Sicut illi faciunt, qui sunt sine uerbo, qui non columbinos sed meretriceos oculos habent. Iam in hæc, iam in illa consilia uertuntur. Sicut hoc toto tempore uidimus in euangelij hostibus. Fides Fides. autem uno eodemq; simplici prospectu in promissionibus Dei hæret, & bene sperat de sua salute in periculis maximis.

Ecce tu quoq; pulcher es, amice mi, & decorus.

Est abundantia consolationis. Spiritus sanctus dat testimonium in corde, ut certo sentiamus nos placere deo, & pulchros esse. Fit igitur uicissim, ut nos quoq; confiteamur, deum esse pulchrum, id est, placere nobis. &c. Hæc autem pulchritudo non apparet in tempore tribulationis.

Lectulus noster floridus. Ligna domorum nostrarum cedrina, Laquearia nostra cypressina.

Sunt omnia allegorica, quibus significat letitiam, quam ex consolatione hausit. In omni politia sic fit, quod ad quæcunq; pericula uidetur dilapsura & peritura.

Eum affectum Salomon hic indicat. Q. d. Putabam ante futurum, ut totum regnum corrueret. Videbatur

batur non regnum, non politia, sed uetustum aliquod
 edificium esse, quod, ad quosuis uentorum impetus, di-
 laberetur. Verum nunc post acceptam consolationem
 uideo constabilitam meam politiam, perinde ac dor-
 mum ex Cedro extructam, ex materia quæ non cor-
 rumpitur, sed longissime durat. Video quoq; sic orna-
 tam, ut floridum lectulum. Sic, quemadmodum in ten-
 tatione nullus tentationis finis apparet. Ita credens
 tibus consolationi, perpetuum gaudium fore uidetur.
 Sicut in Psalm. 30. dicit. Dixi in abundantia mea. Nō
 mouebor in æternum.

CAP. II.

Summa 1. **P**rimum caput habuit gratiarum actionem, pro
 cap. constituto & egregie ornato regno. Item conso-
 lationem, qua magistratus in ciuilibus periculis &
 incommodis uti debet. Cum uidet nusquam succedere
 & nonnunquam optima consilia pessime cadere. Lu-
 bet enim nos exire, & uidere exempla patrum. Nec
 tantum intueri in mala, quibus premimur, sed etiam
 considerare bona nostra, quibus diuinitus ornati
 sumus, &c.

Summa 2. In hoc secundo capite, sequitur descriptio alterius
 cap. cuiusdā tentationis, quod præter ista domesticā mala
 etiam acerbissima mundi odia, populus iste sustinuit.
 Sicut enim in primo capite docuit, ut uiri simus, qui
 dome-

domestica incommoda vincamus. Ita hic docet, quomodo contra mundi odium pius magistratus se mirmire debeat.

Ego flos campi & lilium conuallium.

Hec querela est, in qua proponit periculum. Nam ad antithesin respicit. Flores, qui intra muros et parietes nascuntur, tuti sunt ab hominum & bestiarum insultu. Sed nos inquit, sumus sicut rosa in aperto agro, ad quam cuiq; patet aditus. Non nego me flo- Flos campi
rem esse, agnosco donum politia, quod Deus mihi donauit. Sed utinam flos iste sepem habeat. Quis enim pericula omnia enumerauerit, quibus sumus expositi in medio gentium, ceu in aperto agro habitantes.

Ad hunc modum, magistratum possumus uocare Magistratus
flos campi.
florem campi, ob pericula infinita, quibus est expositus. Lilium conuallium uocat florem in inferiore planitie, fortasse ut distinguat inter magistratum superiorem & inferiorem. Nam quod florum diuersa genera sunt, potest quoq; referri, ad diuersitatem donorum in bona repub. Ea hanc consolationem habet, quod est rosa. Etsi autem coram mundo appareat, quasi sit sine sepe & incustodita, tamen quamdiu uerbum Dei & cultum retinet, est circumdata & septa quadrigis igneis, quos Heliseus ostendebat ministro. Sicut Daniel quoq; ostendit rerumpub. custo-

des esse angelos. Sed hæc præsidia tantum fideles cernunt.

Sicut lilium inter spinas: Sic amica mea inter filias.

Hic personæ mutatio est, Ebraeis usitatissima. Superiora enim in populi persona dicta sunt. Nunc dominus loquitur, q. d. Verum dicis: quod sis flos agri. Mihi enim flos es, etiamsi uidearis esse incustoditus flos. Sed audi aliquid amplius: Es uere flos inter spinas. Sic enim te iudico esse florem, ut reliquas res publicas. Sic enim te iudico esse florem, ut reliquas res publicas & paratas ad incendium.

Regna gentium uidentur rosæ esse, politia in qua ecclesia dei est spinæ.

Ad hunc modum si intelligamus hanc particulam commodæ subijcitur querelæ consolatio. Sed hæc consolatio est fidei tantum. Nam si speciem sequaris, gentium regna, quia quæta sunt, & fortunata, opibus ac claris uictorijs ornata, non spinæ, sed pulcherrimæ rosæ esse uidentur. E contra, politia in qua ecclesia est quia uarie premitur, uidetur in oculis dei negligi, sicut spinæ. Quare fide statuendum est, secundum hanc dei sententiam, etiam cum contrarium apparet, alias gentes, spinas, hunc autem populum, quantumcunque coram mundo oppressum, rosam esse.

Quidam sic interpretantur, ut non sit consolatio, sed confirmatio prioris querelæ, Non solum es flos agri,

sed es sicut rosa inter spinas, quæ undiq; pungitur, ne emergat, sed mihi consolatio magis placet.

Filiæ appellat communi tropo, ciuitates & populos uicinos gentium.

Sicut malus inter arbores syluestres sic dilectus meus.

Hæc dicuntur in persona populi, est enim totus liber, quasi colloquium inter deum & populum suum, seu inter conscientiam & uerbum.

Sententia autem hæc est, sicut tu deus me habes unicam rosam: Sic ego econtra, nullum uolo amplecti, colere & timere deum, quàm te. Etsi enim multas speciosas arbores uideam, tamen sola malus est, quæ mihi placet. Malum autem ideò potissimum nominat, quia hæc arbor inter fructiferas primam laudem habet.

Malus

Recte igitur respondent hæc inter se. Pius populus est deo rosa, reddimus ei flores, dum prædicamus, oramus, confitemur, &c. E contra, ipse est suo populo fructifica malus, ex qua pascitur & omnia commoda habet. Cæteri dij si qui coluntur aut finguntur ab hominibus, sunt quasi sterilia ligna, quæ non ad pastum, sed ad ignem pertinent. Dei autem est, prodesse, alere, defendere, gubernare, ignoscere, & tandem saluare.

Pius populus deo rosa est Deus est populo suo fructifica malus. Dij sunt sterilia ligna, &c

Filij non eni

Inter filias.

Simpliciter expone. Inter populos, aut inter eas
quæ coluntur ab hominibus, sicut Hebræi nomine filij
latissime utuntur.

Sub umbra illius quem desideravi sedi

Umbra de-
fensio piorū.

Umbra significat defensionem. Et ideo hæc figura
aptaior est, quia defensio piorū uidetur plane nulla
esse. Cum tamen res ostendat esse certissimam & fir-
missimam, non solum contra mundi pericula, sed etiā
contra portas inferorum.

Addit autem hic causam, cur nullam arborem ma-
lit, quàm malū, quia utrunq; præstat mihi deus meus,
defendit & alit. Defensio certa & tutissima est. Ideo
libenter sedeo sub hac arbore. Significat autem uerbū
sedendi, perseverantiam. Qui hanc malum nō habent
sicut gentes, hi incerti huc illuc errant, & omnibus Sa-
tanae insidijs patent.

Et fructus eius dulcis gutturi meo.

Hoc alterum beneficium est, quod de malo hac
prædicat: Nempe, quod non solum defenditur politia
pij populi à deo suo, sed etiam, quod omnis generis a-
lia beneficia ab eo accipit. Hæc tum magna sunt, cum

Beneficia applicantur ad beneficium uerbi, in quo uera alimo-
uerbi, nia consistit. Quod scriptura non solum consolatio-
nes promissionum suggerit, sed etiam uaria exempla
& historias, quibus fides in Deum alitur, & confir-
matur.

matur. Impij nihil sub arboribus suis expectare possunt, quàm arida folia. Sed nostra solatia eiusmodi sunt, ut etiam mortem subire non sit acerbum.

Ad hunc modum consolatur se contra pericula, contra odium & iras hominum, fauore dei, & prædicatione gratiæ Dei. Quæ summa ars est in omnibus tentationibus. Nunc igitur hunc sensum fauentis gratiæ amplificabit multis uerbis. Neq; in re difficultas aliqua est, Tropi aliquanto duriores sunt, & requirunt integrum & ociosum interpretem. Ego uerò sic distrahor negocijs & curis, ut ferè nihil ocij relinquatur ad colligendum animum, & tamen uia facienda est alijs, ut inueniant aptiora.

Deducit me in cellam uinariam,

Non solum defendit & alit, sed etiam implet me gaudio. Vinum enim latificat cor hominis. Porro lætitia hæc, est sensus gratiæ diuinæ, ad quem reuelatio uerbi nos reuocat. Quidam referunt ad benedictionem temporalem.

Vexillū eius erga me charitas.

Milites in castris ex uexillorum ratione ordinantur. Sic inquit, Agnosco meum uexillum sub hoc deo, quod est charitas, ad hanc sum ordinata. Si quis hic differentiam querit, potest superiora referre ad conscientiam & pacem cordis, seu ad beneficia spiritua-

Beneficia eorum qui uerbum habent

lia. Hoc autem potest referre, ad beneficia externa, & politica, quæ deus ijs confert, qui uerbum suum habent, & id sequuntur. Sicut Paulus dicit: Pietas habet promissiones huius uitæ & futuræ. Item in psalm. 37. Saturabuntur iusti in die famis.

Pij tantum
rescunt deo
accepta cor-
poralia bene-
uicia.

Est autem hoc gratitudinis, etiam hæc corporalia beneficia deo accepta ferre, sicut Salomon hic facit. Nam etsi alia quoque regna habeant opes, potentiam &c. Tamen sui populi in eo melior conditio est, quod statuit se eadem habere dei benignitate, sic nos quoque debemus oculos, aures, & omnia alia, quæ habemus agnoscere, ceu summa dona & certissima testimonia beneuolentiæ dei erga nos. Ideo enim militari figura Salomon utitur. Et hæc beneficia interpretatur uexillum, seu signum esse ad quod deus populum suum reuocet & colligat. Aequiore autem animo postea serimus, cum iterum auferuntur ista, quod sentimus ea à deo donata esse, & tantum concessa ad usum, non ad eternam possessionem. Nunc ad populum uertitur.

Fulcite me floribus, stipate me malis.

Consolatus est se beneficijs dei contra odium mundi, & prædicauit ea. Nunc uertitur ad totum populum optat, ut idem secum faciant, ut discant agnoscere hæc

scere hæc beneficia Dei, & pro ijs agere gratias. Hoc est, quo postulat afferri ab alijs quoq; flores seu racemos & poma, & se sustentari ac refocillari.

Respicit autem ad scandalum, quod mundus solet admirari magnificentiam & splendorem. Qu. d. Offendimini, quod meum regnum uidetur longe esse infra alia gentiliū regum regna. Sed quaeso uidete, sub cuius umbra sedeam, & apparebit tenuitas nostra maior esse omnium gentium potentia & opibus. Nolite igitur illot mirari, me potius laudate & agnoscite hoc Dei donum quod nos habemus. Sic & me & alios sustentabitis & recreabitis, quos etiam nonnunquam mouet scandalum infirmitatis.

Scandalis
firmitatis.

Quidam exponunt flores, pro ministris, qui intelligunt & ornant ista dona Dei. Sicut Patriarchæ & prophete, hoc beneficium regni constituti inter Iudeos summis laudibus ornant. Sed mihi prior sententia uisa est esse simplicior.

Quia amore languo.

Sumpta est similitudo ab amore iuuenili, cui regnum tributur præ alijs affectibus. Hoc ideo, inquit, peto, quia totus amore Dei mei accensus sum, ex illa consideratione beneficiorum eius. Ideo tantopere opto ab omnibus ea intelligi, & pro ijs agi gratias.

Amor firmus
15.

Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Amor sponsi &

Est hæc quoq; similitudo sumpta ab amore sponsi & sponsæ, qui sanctus & licitus est. Ideò eum Satan odit & impedire conatur, tanquàm fontem sobolis & educationis.

Beneficia populi Iudaici.

Comprehendit autem hic duo præcipua beneficia huius populi, regnum seu politiam, quàm leuan uocat, & sacerdotium seu cultum Dei. Hi amplexus, inquit, faciunt, ut ferarum & spinarum ictus hæc rosa sufferre possit, quia tota est in amplexu Dei, siue Ecclesiam, siue regnum inspicias, utrinq; enim est uerbu Dei. Hanc cognitionem: imò fidem hanc libenter excitaret Salomon in alijs quoq;.

Adiuuro uos filiæ Hierusalem, per ceptas ceruosq; camporum.

Hæc sponsi uox est, qua respondet sponsæ, ut eam consoletur in fide hac.

Sed priusquàm sententiam explicemus, ad hanc questionem respondendū est. Cur iuret per creaturas cum id uideatur esse prohibitum Matth. 5. ubi Christus prohibet, nec per cælum, nec per caput esse iurandum? &c. Sed quæ eius loci sententia sit, satis ostendimus alibi.

Nunc satis est, quod idem locus testatur, hunc populum

puli huius fuisse morem, ut iuraret per creaturas. unde iurauerunt per creaturas.
 Sic in libris Regum nota est iuramenti forma. *Viuat rex.* Item, *uiuat anima tua.* Et *Iacob iurat.* Per timorem patris sui, sic nos iuramus. Per fidem nostram. Sic primum exempla ostendunt, non simpliciter prohiberi, ne iuretur. Deinde etiam ratio satis firma est, recte iurari etiam per creaturas, cum eas tanquam Dei signa producimus. Id enim non est ex creatura idolum facere.

Nunc sententiam huius loci explicabimus. *Capreas & ceruos,* uocat sanctos prophetas, duces & reges in hoc populo, qui expositi erant omnibus finitimis tanquam cerui in agro. Per maiores uestros, fide & spiritu insignes, uos adiuro. Ac conuenit similitudo. Recte enim per bestias simplices, & omnium iniurijs expositas, sanctos homines in hoc populo pingit. Capreas & Ceruos. Bestiae simplices.

Ne suscitatis, neque euigilare faciatis amicam meam, donec ipsa uelit.

Somnum uocat, quod delectatur pius populus istis donis, qui est in amplexu Dei sui, & sentit fauorem Dei. Hunc somnum, inquit, nolite ei excutere, sed manete tranquilli, ut diu possit frui hoc sensu.

Vox dilecti mei.

Hec proprie uox est, qua significat se audiuisset consolationem

solationem sui sponsi, & exhortationem ad suos, ut sint quieti, ne moueant turbas. Huius exhortationis inquit, certum fructū sentio, neq; uerbum est inefficax. Nam qui alioqui turbas daturi erant, uerbo reuocantur ad obedientiam & tranquillitatem.

Ecce uenit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capree, hinnuloq; ceruorum.

Uerbi cursus

Hoc est, Per uerbum salit de ciuitate una in aliam ut ubiq; sentiatur fructus ministerij inter homines. Similitudine hinnuli & capree, significat uerbi cursum, quod fructus suos longissime, & magna cum celeritate propagat.

En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.

Hic iterum significat se ista omnia habere in fide. Sic enim solet spiritus sanctus, cum magnifice prædicat dona Dei, ut intelligamus eum loqui, non de carnali consolatione, sed de gaudio conscientie. Deum nemo uidit unquam, sed uelamen nostrum est fides, ita ut certo habeamus ea quæ promittuntur, & tamen ea non uideamus nec sentiamus.

Quod igitur dixit saltare sponsum sicut hinnulum de colle in collem, & ubiq; presentem esse, gubernare

& in

Et inspicere omnia, hoc iam refert ad fidem. Quod uerè quidem adsit, sed tamen non uideri eum. Stare post parietem, non cerni oculis, manu non palpari. Sic Christus adest Ecclesie suae per uerbum & sacramenta, sed non cernitur oculis.

Ac ijs qui in repub. uersantur hac consolatione opus est. Nam cum impossibile sit, mederi omnibus malis, etiamsi cupias. Non ideò sentiendum est, Deum non curare imperia. Ita enim adest, ut tamen stet post parietem, & per cancellos ad nos respiciat.

En dilectus meus loquitur mihi.

Mitigat quod uidebatur paulo asperius dixisse. Stat post parietem, uidetur nonnunquam suos deseruisse. Sed non fiat mutus, loquitur mecum & consolatur, ut patienter feram, si qua nonnunquam incidunt incommoda.

Surge, propera amica mea.

Blandissima uerba hæc sunt, quibus respondet sponsus sponsæ suae laboranti, & tamen perseveranti in fide, ut certam retineat fiduciam hanc, quod sit amica Dei sui, etiam tum cum uidetur à Deo deserta. Sic regnū iudaicum satis multis calamitatibus quasiatum est. Et tamen uox sponsi semper testata est insignem amorem erga populum suum, etiam postea in captiuitate.

Formosa mea, & ueni.

Emphasis est in pronomine mea. Q. d. *Mihi es formosa, quanquam coram mundo sis contemptissima* Forma autem hæc posita est primum in uerbo & donis spiritus sancti. Deinde in externa administratione seu politia, pulcherrimis legibus diuinitus instituta.

Iam enim hyems transijt, imber abiit & recessit.

Ver. Sunt uerba solatiij, quibus significat commutationem fortunæ. Vernum tempus recte comparatur tranquillitati ecclesie & politie. Sicut è contra hereses, seditiones, bella, non minus deformitatis habent &

Hyems. pariunt, quam hyems.

Consolatur igitur populum Iudaicum, ut redeat ad hilaritatem, Siquidem pax sit parta Ecclesie & Politie, superatis tentationibus, quibus aliquandiu laboratum sit. Futurum igitur, ut uirescant & renouentur omnia in politia & ecclesia, quæ turbata ac deformata hæctenus sint per tyrannos & hereticos. In hanc spem uocat populum suum, & hortatur ut eam amplectatur. Id enim est surgere, & ad sponsum uenire.

Flores apparuerunt in terra, &c.

Germinibus terræ comparat iuuentutem, quæ in pace educatur, ad cultum Dei, & studia literarum, atq;

atq; alias honestas, & reipub. utiles, artes.

Vox turturis audita est in terra nostra.

Turturem uocat pium populum, seu ecclesiam.

Turtur enim uerius gemit, quàm canit. Post educationem autem, hoc aliud commodum est pacis, quod religio propagatur, & hominibus suppetit ocium ad discendum uerbum Dei. Turtur.

Ficus protulit grossos suos, et uites per florem dederunt odorem.

Educationem & sanam doctrinam, sequuntur alia commoda, ut homines frugi sint, ac sanctè uiuant. Et hoc significat per grossos, seu immaturas ficus, & suauem odorem florum uitis. Ad hanc spem uocat Salomon populum suum constitutum in regno & cultu Dei diuinitus tradito.

Columba mea.

Columba in sacris literis semper laudatur. Primū ob simplicitatem & innocentiam. Deinde ob fecunditatem. Et notum est Christi dictum: Estote simplices ut columbæ, & prudentes ut serpentes. Ideò ecclesie figura est Columba, quæ cum omnium iniurijs pateat, non tamen reddit iniuriam, sed patitur. Sic hortatur Paulus Corinthios, ut in sinceritate & ueritate ambulent, abiecta illa humani cordis nequitia, quæ Columba ecclesie figura
Math. 10.
1. Cor. 5.
tum

tum diuina tum humana omnia uertit in suum cōmodum Hæc autem columbina simplicitas est, quærere quæ Dei sunt & proximi.

Quæ habitas in abscondito petrae.

Hic diuinare cogimur, quid uoluerit Salomon. Quidam per Antithesin sic exponunt. Quod iste populus simplex & pius non superbe habitet, sicut mundus & alia regna mundi. Sed quod habitet, sicut auicula conterrita, & in diuersa pulsa, quæ præsidia quærunt in cauernis lapidum, &c.

Cauernæ petrarum,

Sed mihi magis placet petrarum foramina, accipere pro templo in Hierusalem & toto cultu dei. Quod ecclesia secundum uerbum dei, in Hierusalem sacra faciat, intra parietes templi, ceu intra petrarum cauernas, habitet, non sequatur lucos, ualles, &c. Sicut aliud profanum idololatrarū uulgus. Ut per Emphasin petrarum cauernas dicat quod ibi nullum idololatriæ periculum sit, sed sit certa exauditio, & certa defensio, &c.

Ostende mihi faciem tuā, sonet uox tua in auribus meis, &c.

Quandoquidem perseveras in puritate doctrinae & sancto cultu, exerce eam in loco à me prescripto. Canta & doce, lauda & age gratias. Mihi enim placet facies & uox tua. Nam credentium omnia opera

opera grata sunt, & deo placent. Sunt uerba consolatoria.

Sed nunc statim curabitur uulpecula, quæ nouas molestias concitet. Sic enim solet satan, cum sit totus contaminatus, tamen non occupat cineres, aut foeda loca, in quibus sedeat. Sed eligit mundissima loca. Vult esse inter filios dei. sicut Hiob primo capite est. Ideò in ecclesia falsos fratres, in politia, seditiosos ciues concitat. Opus ergo est, ut ambulemus caute, ut monet hic Salomon.

Satan eligit
loca mundissima.

Capite nobis uulpes, uulpes paruulas, quæ demoliuntur uineas.

Vineam supra diximus esse populum dei. Sicut etiam Esaiæ 5. ostenditur. Facile est igitur intelligere, qui sint uulpes quas capi iubet. Et ideò de duobus uulpium generibus dicit: de uulpibus & paruulis uulpibus, ut significet utrinque periculum esse ab astutis & maliciosis hominibus in repub. & ecclesia.

Vinea;

Duo uulpium
genera.

Paruula uulpes, sunt falsi fratres in ecclesia & hereses, quæ primo ita serpunt, ut difficile possint obseruari. Qui autem res repub. turbant, illi statim produnt se seditiosis consilijs, similes maioribus uulpibus quæ non ita possunt se occultare.

Nam uinea nostra floruit.

Vide satanæ insidias, captat id tempus, quo plurimè nocere

nocere potest. Sic sub Papatu tranquilla erant omnia
Sed postquam uerbum coepit seminari, seditiones &
haereses exorta sunt, quae subnascentem euangelij fructum
gem corruperent. Cum antea alta pace tum resp. tum
ecclesiae uiderentur frui. Quanto igitur certior osten-
ditur fructus uerbi, tanto est cauendum magis, ne in-
fidijs Satanae relinquatur locus.

Dilectus meus mihi, et ego illi.

Est quasi Epiphonema, quo respōdet sponsa spon-
so, & spondet, se hoc uelle facere, ut perseueret in spon-
deritate, & uulpes obseruet ac capiat.

Qui pascitur inter lilia, donec aspi-
ret dies, etc.

Manebo cum sponso meo, pascenti inter Lilia, et
tiam si nox & umbra uenerint.

Reuertere, similis esto, dilecte mi, ca-
preae hinnuloq; ceruorum, super mon-
tes Bether.

Est precatio, mane tu quoq; apud populum meum
& esto similis Capreae currenti in montibus, ut sin-
gulas ecclesias & resp. publicas uisites, cures & gu-
bernes.

Quod retinuit Hebraeum nomen, super montes
Bether, appellatiuum esse debet, non propriū. Signifi-
cat enim in montibus diuisis seu partitis.

CAPVT TERTIVM.

In lectulo meo.

HAftenus audiimus Salomonem in genere ca-
nentē de Politia sua, in qua cultū dei habebat,
ab ipso deo institutum. Nunc paulatim incipit digredi
ut perueniat ad tempus & personam suam. Quare se-
quentia sermē omnia tanquā ad Salomonem perti-
nentia accipiamus.

Lectum uocat regnum, magistratum & populum Lectus,
in quo cubat & quiescit ipse sponsus deus. Hec figu-
ra nota est ex Isaiā propheta: Parasti, inquit, lectos
tuos in omni monte, ibi cum tuis amatoribus uoluta
ta es, &c. Loquitur enim de idololatria populi, signi-
ficans totam illam religionem & cultum congrega-
tum in montes, &c.

Per noctes quæsiui quem diligit ani-
ma mea.

Quod autem dicit se quæsiuisse, significat ista in-
cōmoda reipub, quæ uaria solent incidere: Nam ante
Salomonem plurimis tempestatibus iactatum est re-
gnum Israël, sicut notum est ex regum historia.

Huc etiam facit circumstantia temporis, quod nos Nox,
dicitur, hoc est, in ipsis calamitatibus quæsiuerit, hoc
quod diligebat, ac optauerit quietum & stabile re-
gnum: Nam in neutro genere ponitur.

Surgam & circumibo ciuitatem, &c.

Pertinent hæc quoq; ad descriptionem affectus, quo optat bonus rex, & totus populus tranquillitatem, & finem malorum in Politia & ecclesia.

Inuenerunt me uigiles qui circum-eunt ciuitatem, &c.

Custodes. Custodes sunt iudices & principes. Inter hos inquit, quærebam hoc, quod diligo pacem scilicet & tranquillitatem. Sed neq; sub Saule & Dauide, nec ante eos, sub iudicibus eam inueni. Quoties nouus aut ludex aut rex dabatur, spes erat, futurum ut sanarentur incommoda reipub, sed non inueni. Donec paululum progressus, ad Salomonem perueni. Ibi inueniebam demum quod quærebam. Sicut etiam nomen eius id promittit.

Tenui eum.

Omnia hæc, ut dixi, de persona Salomonis accipio dicta esse. Sub cuius imperio regnum pace & omni genere benedictionis, florentissimum fuit. Neq; hic accipienda hæc sunt, quasi sui ipsius encomium conscripserit. Dicuntur enim omnia in persona Politie agnoscentis dei beneficia, quæ per pium magistratum donauit deus, & agentis deo gratias. Ad hunc modum accipiendum est hoc encomion Salomonis, quod in hoc capite textitur.

Nec dimittam, donec introducam
eum in domum matris meæ.

Domus, cubile, thronus, palatium, & similia significant ipsum populum, seu regnum. Q. d. Populus meus sunt, sicut lectus uiduus. Quot enim & quam Lectus uita incommoda se ditionum, bellorum, simultatum, etc. diuis. sustinuit? Sed postquam deus Salomonem dedit regem populo suo, parata pax & tranquillitas est, ut securus cubet & quiescat in lecto matris sue.

Adiuuro uos filiaë Ierusalem per capreas, &c.

Sic uocat, ut supra quoq; ostendimus, sanctos pro Capreas in hoc populo. Quin includit quoq; ipsum Christum, tanquam sanctorum omnium caput.

Quæ est ista, quæ ascendit per desertum, sicut uirgula fumi.

Hic locus de beata uirgine decantatus est, ut sciens Ignorantia licet nusquam deessent uestigia, quæ probarent increpabilem ignorantiam & cecitatem aduersariorum nostrorum.

Nihil hic de beata Virgine agitur. Regnum Iudaicum, quale sub Salomone fuerit, elegantibus & poetice figuris describitur & commendatur, ut sit sententia. Politia & regnū sub Salomone fuit fragrantissimū, ita ut suauitate odoris, seu celebritate fame

omnia uicina regna impleuerit . Recte igitur comparatur fumo , qui ex incensis aromatibus surgit : & tota palatia implet . Sic suauitate huius gratissimi odoris , regina Austri inuitata est , ut ad Salomonem ueniret, &c.

Quod uarias species aromatum colligit, & ex ijs fumum dicit surgere, eò pertinet, quod uaria dona in hoc populo fuerunt, sapientia, prudentia, patientia, fides. En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt.

Lectus Salomo. Hic uides Salomonis lectum dici, qui antea dei lectus erat. Diximus autem lectum esse ipsum populum. Hunc dicit munitum esse sexaginta fortibus. Per eos aut militia recte intelligitur, aut qui in pace administrabant rempub. socij consiliorum Salomonis. Neq; enim possibile est, unum, etsi sapientia summa sit posse omnia negocia sustinere.

Vnus igitur in lectulo cubat, qui regni caput est. Apud hunc excubant sexaginta, tenentes gladium in manibus & docti ad praelia. Hoc est, qui administrationem reipub. uocati sunt, & etiam afferunt prudentiam rerum gerendarum. Vtrunq; enim requiritur, ut & apti sint & uocati. Quod addit:

Vnus cuiusque gladius super femur eius.

Significat sollicitudinem & curam quam administratio politica requirit. Oportet enim in omnes occasiones intentum esse, nusquam cessare, nunquam securum esse. Sicut Paulus dicit qui præest, præsit in sollicitudine. Roma. 12.

Lectulum fecit sibi Salomon.

Encomij pars, quam hactenus audiuimus, est nihil aliud quam gratiarum actio pro lecto, hoc est populo. Hic de lectica seu sede meminit, quam Salomon *Sedes Salomonis.* sibi comparauit. Neq; autem est, ut putemus hæc de materia dici, sed sedi seu lecticæ comparat leges & iudicia, quibus populum suum instituit Salomon. Hæc commendat ita, quod insignita fuerint, auro, id est, sapientia, argento, id est, eloquentia, purpura, id est, ardore charitatis, cedrino ligno ex Lybano, hoc est, incorruptione, ut stata & fixa essent. sed cur hoc?

Propter filias Ierusalem.

Non propter gentes, sed propter populum dei.

Egredimini filix Sion, & uidete regem Salomonem.

Est hæc quoq; aptissima huic Encomio particula. Quasi dicat: Ostendit uobis quale regnum uobis deus sub Salomone dederit, & quantis donis cumulati sitis, quod & in repub. domi leges ac iudicia, & foris pace habetis. Nunc etiam hoc facite, uidete

initia horum donorum. Non rapuit Salomon regnum per tyrannidem, sed mater sua coronauit eum, hoc est, consensu totius populi regnum ei delatum est. Igitur intuemini & complectimini eum, & deo agite gratias pro istis donis suis, quæ tam large in nos, sub hoc rege, distribuit, &c. Atq; hæc particula satis ostendit huius figuratæ orationis, qua ubiq; utitur, nullum alium sensum esse, quàm quod rempub. suam ornare, & pro ea gratias agere Salomon uoluit.

CAPVT QVARTVM.

Quàm pulchra es amica mea.

IN tertio capite audiui uocem sponsæ, laudantis deum & agentis gratias, pro regno per Salomonem instituto. In hoc capite respondet sponsus, sunt enim alternæ cantilenæ.

Porrò hæc commutatio, quod alternis canunt populus & deus, eò pertinet, ut fides, quasi arrabone spiritus confirmetur, ac certo statuatur ista placere deo et se esse in gratia. Quod igitur populus antea prædicauit dei dona in hoc regno, idem nunc audit ab ipso deo fieri, ut eò ad gratiarum actionem magis accendatur, & certius sua dona intelligere & intueri rectius discat. Ideò dicit: Quàm pulchra es, ó regnum Israel, quam es sanctum, quia certe statuis te deo tuo placere. Incipit autem descriptionem pulchritudinis à capite. Oculi

Oculi tui columbarum.

Oculi significant ductores & doctores. Sic Luc² Ocul²,
 10. Lucerna corporis est oculus. Hos columbinos uo-
 cat, hoc est, simplicitate insignes. Id enim in doctore
 præcipue requiritur, ut maneat in simplicitate doctri-
 ne & religionis.

Hoc igitur primum est, quod in populo hoc Deus
 prædicat, quod habet sacerdotium & iustum cultum
 Dei. Hi oculi sunt, qui primam commendationem me-
 rentur. Sicut Daniel quoq; in leone suo, hoc est, regno Leo in Da-
 bylonico, commendat quod stabat in pedibus, si. ut miele.
 homo, erecto capite, & habebat humanum cor. Nam
 id eò pertinet, quod ea monarchia donata fuit cogni-
 tione Dei, sicut testatur regis editum.

Sed hic obseruemus, sponsam hanc habere colum-
 binos oculos coram sponso. Coram mundo enim ni-
 hil iudicatur sædius, aut deformius esse. Neq; enim sa-
 pientia carnis, hanc speciem iudicare potest, quam
 etsi uideat, & audiat, tamen uidet eam, ceu per cor
 loratum uitrum.

Absq; eo quod intrinsecus
 latet.

Ego sic uerto. Oculi tui, oculi columbarum, intra
 Cinnos tuos, ut significet cesariem ad oculos usq;
 propendentem. Nam ea quoq; insignis commendatio

cincinnati. est in puella. Porro Cincinni significant ornatum sacerdotij. Sicut in Ecclesia necesse est omnia ordine & decore fieri. Sic apud Esaiam quoque est: Abradet dominus capillos & barbam per Assyrium. Et alibi: Caluo capiti assimilat populum, priuatum sacerdotio. Quidam per Cincinnos malunt intelligere reliquos duces populi.

capite 7.

Capilli tui sicut greges caprarum, que tonsæ sunt in monte Galaad.

Fortasse alludit ad locum Gene. 31. quod Iacob cum gregibus suis in Galaad pernoctauit, cum rediret ex Mesopotamia. Quamquam mihi aptius uideatur, quod respicit ad nomen montis. Significat autem cumulum testimonij. Hoc nomine ad templum alludit, Galaad. ubi sacrificia & cultus cæteri exercebantur.

Similitudo capillorum, Non simpliciter comparat capillum capris, sed gregi caprarum, ad significandam concordiam & consensum eorum qui in populo docent. Ideo etiam nominat tonsas capras, non quod tonsæ sint, sed quod capilli ita pares sint, ac si pexi essent. Dentes tui sicut greges tonfarum quæ ascendunt de lauacro.

In dentibus candor, in oculis nigredo commendatur, sicut scitis. Sicut autem capillorum similitudo ostendit consensum doctorum inter sese. Ita etiam dentibus uide

tes uidemus in ordinem positos esse, & quasi mutuo se iuuare. Est autem dentium mordere.

Dentes

Id in doctore etiam requiritur, ut sit potens ad arguendum & conuincendum. Debet autem hoc sic fieri, ut tamen dentes sint candidi, hoc est, debet fieri sine amarulentia, sine acerbitate & odio, ut emendatio, non uindicta, queratur. Tales doctores, inquit, habet hoc regnum.

Dentes candidi,

Omnes gemellis foetibus, et sterilibus non est inter eas.

Hoc addit, ad ostendendum fructum ministerij. Nam tum gemelli eduntur, cum animi primum legentur. Deinde iterum promissionibus seu Evangelio eriguntur.

Ad hunc modum qui uerbum recte secant, fructum doctrinae suae in Ecclesia cernunt. Neque enim fieri potest, ut sine fructu doceatur Ecclesia. Sicut dicit: Sterilis non est inter eas.

Recte secantes uerbum de &c.

Sicut uitta coccinea labia tua.

Mire decent in puella, labia rubicunda. Porro labia significant officium docendi. Ea gemina sunt, sicut etiam doctrinae ratio gemina est, legis & Evangelij. Quod sunt rubicunda, charitatis symbolum est. Nam praecipuum charitatis munus est recte docere de religione.

Labia

Comparantur autem uittæ, seu fasciæ coccinæ,
quæ colliguntur crines, ad significandam concordiam
sicut Paulus monet, Vnum sentite, &c.

Eloquium tuum dulce.

Doctrina im-
piorum.

Verbum dei.

Doctrina impiorum est labor & dolor. Imò seu
pulchrum patens, sicut propheta appellat. Sed hæc
commendatio est uerbi Dei, quod dulce est, reficit eo-
nim animos affuctos & contritos. Et Petrus inquit:
Quò ibimus domine, uerba uitæ æternæ habes.
Ioannis 6.

Sicut fragmen mali punici, genæ turæ.

Genæ.

Rubicundæ genæ etiam sunt insigne ornamenti.
Nihil propriè agunt, tantum lucent & spectantur,
non docent sicut oculi & dentes. Quare ego accom-
modo ad conuersationem seu mores doctorum in Ec-
clesia. In his etiam lucere debet ignis charitatis, sicut

Math. 5.

Christus dicit: Luceat lux uestra coram hominibus.

Sicut turris Dauid collum tuum,
quæ ædificata est cum propugnaculis.

Officium do-
ctorum

Hoc quoq; ad doctores pertinet. Neq; enim solum
ædificare, sed etiam defendere debent. Tempore pacis
docendum est. Belli autem tempore pugnandum, &
resistendum satanæ ac hereticis.

Ideo requirit in hac pulchra forma, firmum &
rectum collum, quod comparat turri Dauidis. De hac
turri

turri nihil extat quod sciam in sacris literis. Sed sine ^{Turris Dani}
 dubio munitissima fuit, & instructa ad depellendos ^{dis.}
 hostes. Sic doctorem decet instructum esse, ut sit po-
 tens in doctrina, Tit. 1.

Mille clypei pendent ex ea.

Hoc addit ad significandam copiam, qua instru-
 ti debent esse doctores contra omnis generis here-
 ticorum, & satanæ dolos & fraudes. Fuit autem id
 in hoc populo eò magis necessarium, quod natura pro-
 pendeat ad idololatriam, ad quam etiam uicinarum
 gentium quotidianis exemplis & moribus inuitaban-
 tur, etiam si absq; falsis doctoribus & pseudopro-
 phetis fuisset.

Duo ubera tua, sicut duo hin-
 nuli.

Præter hoc, quod ministerium uerbi describit, per
 oculos, dentes, capillos, turrim, etiam uberum similitu ^{Vbera}
 dinem huc applicat, quæ aptè conuenit consolatio-
 nibus, quæ subiiciuntur territis mentibus, sicut Pau-
 lus dicit, 2. Timoth., 3. Omnis scriptura diuinitus in-
 spirata, utilis ad docendum, ad arguendum, ad erigen-
 dum, ad instituendum in iusticia, &c. Ibi enim sine
 figura dicit, quod Salomon hic quasi poëticis figuris
 adumbravit.

Sed quomodo conuenit uberibus & gemellis
 binnulis?

binnulis? Fortasse eo alludit quod non sint ubera, quæ
 ha scortorum sunt, sed casta & delicata. Sic in Prou.
 5. Vxorem hoc nomine appellat. Latere cum uxore
 tua, tanquàm cum binnulo.

Qui pascuntur in rosis.

At qui in syluis pascuntur. Sed pertinet hoc quoq;
 ad descriptionem, ut ubera iucunda & deliciariora si-
 gnificet, quæ scilicet intumescant, non ex uili pasto-
 graminis, sed ex rosis.

Membra mu-
 liebra

Nihil hic admoneo, de impuris cogitationibus,
 quæ iuuentuti incidunt, cum tales descriptiones au-
 diunt. Nam spiritus sanctus castus est, & sic meminit
 membrorum muliebrium, ut ea uelit intueri, ceu bo-
 nas creaturas Dei. Et in hoc libro nihil est, quod mihi
 quidem magis placeat, quàm quod uideo Salomonem
 tam suauius figuris loqui, de summis donis, quæ
 Deus contulit populo suo.

Deus sol no-
 str.

Ita ut insigne exemplum gratitudinis nobis hic sit
 propositum. Atq; utinam nos quoq; Deum nostrum
 sic laudare, sic ei gratias agere disceremus, ut eum
 appellaremus solem nostrum, amicum, Ecclesiam au-
 tem suam capream, pastam floribus, &c.

Vadam ad montem Myrrhæ, & ad
 collem thuris.

Hoc ceu epiphonema est, quo concludit enco-
 mium

miū de ministerio uerbi in hoc populo institutum. Hactenus enim recensuit serè omnia uerbi officia, quæ oculis, dentibus, capillo, &c. comparantur.

Nunc hanc quasi acclamationem addit. Hoc tuum donum, mihi est instar montis, in quo myrrha et thus, suaussimi fructus proueniunt. Ibi manebo, ibi oblectabo me, donec aspiret dies & inclinentur umbrae. Non fastidiam dona hæc, non queram noua, sicut fastidiosi spiritus solent. Quanto enim magis editur, bibitur, uidetur, auditur hæc doctrina, tanto magis sitire, esurire debent auditores, & optare, ut perpetuo nihil aliud neq; audire, nec uidere liceat. Qui hunc affectum non habent, nullum uerū gustum uerbi Dei habuerunt, quantumuis multum de eo garrirerint. Myrrha symbolum uerbi est, Thus autem orationis.

Myrrha, thus

Veri autem
res uerbi.

Myrrha, thus

Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.

Hic, meo iudicio, alius locus est, quanquam etiam pertinet ad institutum encomion. Loquitur enim de fructu & efficacia uerbi, quid scilicet hoc ministerium uerbi tantopere prædicatum, in populo efficiat. Q. d. Antea te aspexi tantum in una parte: nempe in sacerdotio. Nunc uideo te totam pulchram & sine macula esse, Nam uerbum publicè prædicatum, ciues

Fructus uerbi.

domine

domum reportant, & ex uerbo discunt se & suos gubernare. Ita ut ubiq; experiamur, in templo, in re publica, in Oeconomia certos uerbi fructus, quod ceu fermentum omnes reipub. partes, officia, & status omnes peruadit.

Nam cum referimus hanc pulchritudinem ad uerbum, belle conuenit. Sicut quoq; Christus dicit: Mundi estis propter sermonem, quem loquor uobis. Et ecclesia hodie quanquam semper orat pro remissione peccatorum, tamen si uerbum, sacramenta, fidem, ipsum caput Christum respicias, est mundissima & sine macula.

Veni de Libano, sponsa mea, ueni de Libano, ueni de uertice Amana, de uertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus Pardorum.

Libanus. Libanus notus est. Est etiam notus mons Amanus, ex Latinorum literis. Sanir pars eius est. Sunt serè cõtiguï montes, et omnes aquilonares Hierosolymitanis.

Regnum gentium. Est autem hæc exhortatio quedam, ut uerbum retineat populus, nec patiatur se in idololatriã adduci, propter exempla uicinarum gentium. Quasi dicat: Regnum meum patet ad Libanum usq; sed uos ciues mei, caute à gentibus. Sunt uicina cubilia leonum, & montes Pardorum, hoc est, habemus uicina magna genti-

gentilium imperia: Sed heus, huc à Libano ad Hierusalem et templum, ubi uerbum est. Istic nihil est, quàm immanes bestiae, à quibus extrema pericula expectabis, nisi fugeritis.

Vulnerasti cor meum, soror mea, sponsa, uulnerasti cor meum.

Insignis hic affectus est, in quo uidemus, cum consentiunt populi in uerbo, et uno sensu quantum id gaudium sit deo & angelis. Vocat enim amicam, uocat sponsam, uocat sororem, talem populum, & cor suum dicit amore tanquàm saucium esse.

Consensus in doctrina.

In uno oculorum tuorum.

Emphasis est, in nomine, uno, ut ostendat deo gratissimam esse simplicitatem, unitatem, & puritatem, in doctrina, sicut uidemus, quam ubiq; Christus & Apostoli ad hanc consensionem hortentur, & inuitent.

Vitas in doctrina.

Quàm pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea, sponsa.

Vbera non in doctoribus tantum, sed etiam in populo sunt: Nam Christi dictum uerum est: Vbi duo uel tres conuenerint in nomine meo, ero ego in medio eorum. Ideò cum priuatim frater consolatur fratrem, cum annunciat remissionem peccatorum, uerbum id ratum est, & non fallit. Est enim spiritus sanctus

Vbera.

Matth. . 18

sanctus efficax per uerbum, ubicunq; id dextre ac sive
cere tractatur, siue in publico, siue in priuato.

Vbera tua suauiora uino.

Consolatio Omnis generis solatia nihil sunt, si conferas cum
ues uerbi. *ijs consolatiombus, quas uerbum dei nobis proponit.*

Odor unguentorum tuorum super
omnia aromata.

Tua fama suauius olet, quam omnium gentium fama, uenit enim ex uerbo. Quid enim est fama totius mundi, ad eam quam tu habes, quae non rebus solum, ut Iuriconsultus, non corpori solum, ut medicus, sed animo mederis, quae erigis & consolaris conscientias unguento spongi tui. Hoc unguentum uerbi, medetur corpori et animo, ac utrunq; recreat et conseruat.

Fauus distillans labia tua.

Hactenus egit gratias, et praedicauit in signe donis, quod deus instituit politiam & sacerdotium in hoc populo. Nunc addit, non solum à deo illa instituta esse sed etiam fortunari, manare efficaciam huius ordinationis & fructum per totum populum, &c.

Fauus. Fauus, populus qui sic habet ministerium uerbi est fauus, id est, colloquium & consolatio mutua. Et distillans fauus, id est, emanans. Illa suauitas & puritas doctrinae, peruadunt totum populum.

Lac lacte infirmi aluntur. Idem uerbi ministerium est: neq; enim infirmos abiicit deus.

Odor

Odor uestimentorum tuorum, sicut
odor thuris.

Hic populus est ornatus pulcherrimis uirtutibus,
que sequuntur uerbum, unde odor thuris est, id est, Odor thuris
unde celebris est, & late prædicatur fama eius.

Dicit autem thuris odor, quod ista fama referat
aliquam diuinitatem. Prima enim huius populi laus
est, pulcherrima disciplina cultus Dei.

Hortus conclusus, soror mea, sponsa.

Alia laus huius populi. Commendat enim eum
quod sit pulcherrimis legibus conclusus & formatus
circumcisione, & alijs ritibus, & quod maximum est,
circumcisione, & alijs ritibus, & quod maximum est,
promissionibus signatus, quibus ab omnibus alijs po- N^ore popu-
li Dei.
pulis discernitur. Sicut nos Christiani nunc sumus si-
gnati uerbo, baptismo & sacramento altaris, quibus
discernimur ab omnibus alijs gentibus, non solum cor-
ram mundo, sed uerius in iudicio Dei.

Emissiones tuæ parady sus malorum
punicorum, cum pomorum fructibus.

Hic populus est hortus, cuius emissiones, id est, Hortus.
plantæ, que emittuntur è terra, ceu parady sus que-
dam sunt, plena arboribus, id est, sanctis hominibus.

Quod latinus fecit. Cum fructibus pomorum, ac-
cipio pro suauibus & delicatis fructibus. Varij fru- Fractus.
Arbores.
ctus et arbores, significat uaria dona & officia in po-
pulo.

pulo. Boni doctores magistratus, patres familiâs seruâ, seruâ, iuuenes, senes, &c.

Thus. Thuris arbor sunt, qui fideliter & assiduo orant.

Myrrha. Sicut Myrrha & Aloë, mortificantes carnem suam si

Aloe gnificant, sic omnia genera donorum è uerbo dei in auditores manant.

Fons hortorum, puteus aquarum uiuentium.

Libanus. Est Epiphonema, Tu es uerè fons aquarum fluentium de Libano. Libanum per allegoriam uocat ciuitatem Hierusalem. Q. d. Hierusalem sic diuinitus multis donis & in sacerdotio & politia ornata est ceu fons, qui irrigat alios hortos. Huius enim exemplo alia quoq; ciuitates excitantur ad religionem & ciuilem disciplinam amplectendam.

Surge Aquilo & ueni Auster, perfla hortum meum, ut fluant aromata eius.

Auster. Vult hunc hortum exerceri tentationibus, ut sint uices afflictionis & prosperitatis. Auster inflat praesumptione, Boreas exiccat desperatione. Non ut perreat hortus, sed ut latius spargatur odor eius, ut uerbi uirtus in cruce appareat.

CAPVT QVINTVM.

Est oratio populi agnoscentis beneficia & dona dei. Rogat enim ut dilectus uelit uenire in hortum,

lum quem sic ornauit laudibus. Hoc est, uelit ei benedicere, et dona presentia conseruare. Sicut in psalmis oratur. Confirma hoc deus, quod operatus es in nobis. Alioqui animi in se ueritate delabuntur et ruunt.

Veniat amicus meus in hortum suum.

Hunc hortum hanc politiam deus meus, tu constituisti: Veni igitur cole & conserua eum, uerbo & spiritu tuo, ne pereat situ. Comede de fructibus eius nobilissimis. Hoc est, declares nobis tua presentia, tibi placere ista omnia, &c.

Venio in hortum meum, &c.

Exaudita est oratio. Significat enim se presentem esse, & probare omnia, & placere sibi omnia. Hoc Testimonium est testimonium conscientie, quod pii in officio & uocatione sua sentiunt. Quod cum seruiunt uocationi suae in pijs. certo affirmare possunt, deum probare ipsorum opera et grata esse. Quinquam alicubi negligentiores sint. Neque enim exclusa hic est remissio peccatorum.

Mellui myrrham meam.

Myrrha est mortificatio carnis. Aromata quae suauiter olent, sunt reliqua bona opera & fructus fidei, hos se colligere, & ijs frui, dicit.

Fauum meum comedi, &c.

Nota Emphasim, quod omnia illa sua esse dicit.

Quod Placent mihi conctiones, consolationes, opera

tua, uiuendo, operando, loquendo, docendo, places, etc
 Et si autem fieri non possit in hac infirmitate, quin
 multa peccentur, aut negligentia, aut alijs modis. Ta-
 men placet ista obedientia, quantumuis imperfecta,
 propter fidem in Christum. Sicut Ioannes dicit: Deus
 maior est, quàm cor nostrum. Habemus eius bonum,
 quod infinitum est, contra nostrum malum finitum.

Comedite amici,

Exhortatio ad totam ecclesiam, ut fruantur illis
 beneficijs & donis cum gratitudine. Sunt autem ne-
 cessariae consolationes, quæ egre creduntur ab ijs, qui
 uersantur uel in politica, uel in ecclesiæ ministerio. Con-
 firmant autem animos piorum, ne laboribus & ingra-
 titudine hominum fracti, discedant ab officio suo.

Dormio ego, sed cor meum uigilat.

Hic incipit nouus locus. Hactenus enim descripsit
 tempus pulcherrimæ pacis, quæ sub Salomone floruit
 Proq; ea egit gratias. Nunc prospicit in futura tem-
 pora, & uidet ob peccata populi uarijs malis tum po-
 litiam, tum sacerdotium affligendum.

Quemadmodum enim tempestatum uices sunt,
 sic subinde pacem, bellum, tristitiam, lætitiã, afflictio-
 nem consolatio, rursus consolationem alia afflictio se-
 quitur. Has uices ad finem serè huius libri Salomon
 tractat, & describit futuras tentationes uniuersali de-
 scriptio

scriptione. Sic perpetuo in hoc regno fiet, subinde tentabimur, exercebimur uarijs calamitatibus, &c.

Ego dormio, & cor meum uigilat.

Dormio, fruor iam alta pace. Secura sum, omnia sunt tranquilla. Nihilominus cor meum uigilat. Video enim peccata populi, uideo minari deum mala per uerbum. Sum igitur sollicita de futuro malo, &c.

Vox dilecti mei pulsantis.

Hic incipit crux. Vox pulsantis, est uox terroris, Vox pulsantis nolentis expergefacerere, ne secura amittat presentia sanctis. bona. Crux enim est necessaria et utilis nobis. Qui diligit filium suum, multiplicat ei flagella, dicit in Pro. Crux utilis

Aperi mihi amica, &c. quia caput meum, &c.

Est accusatio sponsa. Pax qua haecenus frueris, te desidiosam facit. Iaces in lecto, me nocturnis imbribus madidum ante fores stare pateris, hoc est, negligis me, negligenter administras tam politiam quam sacerdotium. Caput & capilli toti madent, id est, duces in utroque regno negliguntur, &c.

Expoliam me tunica mea.

Nuda iaceo, non possum surgere. Significat non solum culpam neglecti uerbi, sed rebellionem quoque. Non uult parere per patientiam deo uisitanti propter peccata. Non uult dimittere pacem nihilominus tamen

pergit in peccatis suis. Atqui in Psalmo est, iusticia et pax se con'olata sunt, quod sine iusticia ne speranda quidem pax sit.

Dilectus meus misit manum suam per foramen.

Hic uult eam cogere, ut surgat, quantumuis inuita. Sic misit manum suã per foramen, cum Assyriũ mitteret, cum alijs calamitatibus eos premeret, sic excitauit hanc politiã affluentem ocio, et solutã longa pace. Deus non mentitur, semper minas sequuntur res.

Surrexi ut aperirem dilecto.

Aperire Aperire hostiũ, significat animum præbere patientem. Dicit igitur se patienter sustinuisse manum dei.

Ne autem sentias id facile esse, Manus meæ, inquit stillauerunt Myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem usq; ad pessulum seræ. Vult significare difficile fuisse carnem uincere, ut consentiret deo ne mur-

Cruce car- muraret, sed amitteret pœnam & ferret.
ni dura.

At illo declinauerat.

Hic intenditur tentatio et augetur, Quod uidetur deus nos relinquere in ipsis malis, neq; offertur aliqua consolatio fessæ menti.

Anima mea liquefacta est.

Verbum significat, egressa est, Quasi dicat, tanta expectatione teneor, ut animo penè linquar. Nullum sentio

sentio auxilium, solum uerbum suum reliquit mihi, in eo hæreo ut pene deficiam, &c.

Inuenerunt me custodes, qui circum eunt ciuitatem

Custodes, hic intelligo doctores legis qui non consolantur, sed magis terrent, & obijciunt peccata. Sicut illi in Hiob, cum consolari debeant, damnant.

Possunt custodes quoq; accipi, pro ijs doctoribus, qui in calamitate, uana præsidia docent, quibus innitatur. Sicut apud nos fuerunt cultus sanctorum, indulgentiæ, & aliæ huiusmodi impiæ nugæ.

Sed afflicti animi non possunt erigi, nisi per uerbum gratiæ. Omnia alia solatia non modo non iuuant gratiæ, sed etiam (sicut hic cõqueritur afflictus populus) magis uulnerant, & cumulant iram.

Adiuuro uos filiæ Hierusalem.

Sponsa uel populus in tentatione positus, siue ea sit captiuitas Babylonica, siue alia quædam, amisit deũ suũ, et est relictus in manibus aduersariorũ, ita ut nisi quàm appareat deus uel auxiliũ. Non tamen ideò desperat, sed tolerat manum dei uisitantis, & uocat alios eosq; hortatur ad orationẽ. Filiæ Hierusalem, hoc est, omnes uos qui pertinetis ad hunc cultum.

Qualis est dilectus tuus, ex dilecto.

Verie, præ dilectis. Volunt scire quem dilectũ hæ-

beat, quod eum omnibus alijs dilectis præfert, quod deserta, non uult se ad alia præsidia & auxilia conuertere. Sicut solent homines, quos non spiritus Dei, sed ratio sua agit & docet.

Præsentia ho-
na negligi-
mus.

Hic igitur incipit longam imaginariam descriptionem, qualem habeat dilectum. Nunc primum eum describit, cum amisit eum. Sic solemus omnes, præsentia bona fastidimus, & negligimus. Sublata ex oculis querimus inuidi, sicut poeta ait.

Dilectus meus candidus et rubicundus.

Est descriptio imaginaria Dei, non qualis est in sua maiestate. Sed qualis est in cultu & uerbo suo. Hoc est, Dei induti & ornati regno & sacerdotio in populo illo, &c.

Candor.
Rubor.

Candor significat lætitiā. Festis enim diebus ueſtiebant candidis. Rubor amorem significat. Q. d. Cum sacerdotium & regnum adhuc starent integra, abundabamus pulcherrimis donis, quibus Deus testabatur nobis suum amorem erga nos. Erant igitur omnia plena gaudio et lætitiā. Nunc miseri lugemus, dissipata politia, amissis illis pulcherrimis donis, &c.

Sic fit, qui uerbum Dei habent, illi habent amantem, consolantem, lætificantem & beneficientem Deum. Hæc autem omnia amississe se queritur populus.

Electus est milibus.

Est

Est electus heros & gygas, qui paratus est ad defendendos suos.

Caput eius aurum optimum.

Religio & doctrina, quam Moses sapientiam huius populi uocat, est ceu aurum purissimum. Aliorum deorum cultus sunt ceu scoria, &c.

Cincinnati eius densi.

Abundabam eo tempore, cum adhuc retinerem Deum, cultoribus Dei & ministris, qui capiti, hoc est, Deo sunt proximi. Erat magna copia sacerdotum & Leuitarum.

Et nigri sicut coruus.

Sacerdotes erant graues uiri, in quorum uultu & gestibus iucunda seueritas inerat. Nisi quis malit accipere nigram comam, ob externam speciem, contemptam, id quod non puto. Fuerunt enim nigri capilli Nigri capilli laudati apud illos. Sicut apud Horatium quoq; : Spectandum nigris oculis, nigroq; capillo.

Oculi eius sicut columbæ ad riuulos.

Oculi sunt rectores & duces populi, qui non solum Deum colunt eiq; seruiunt, sed etiam erudiunt, & docent simpliciter & fideliter. Oculis

Celebratur columba ob munditiam, quod non bibit, nisi mundissimam aquam. Idq; ideo, ut possit sibi cauere ab accipitribus, quorum imaginem aqua Columba,

Fideles doctores. reddit. Sic fideles doctores intenti sunt, ad cauendos falsos spiritus, & uersantur solliciti ad aquam mundam, hoc est, ad scripturam.

Addit autem: Oculi loti lacte, hoc est, pleni consolationibus. Item: Residentes in plenitudine, hoc est, præ se ferentes hilaritatem aliquam. Cui oculi indicant seueritatem, &c. Sed huius sponsi oculi sunt pleni, & habitant in plenitudine, id est, habent copiosum populum, uerbum eorum fideliter auditur. Ecclesie & scholæ sunt plene discipulis.

Genæ. Genæ sunt externa conuersatio totius populi, que sequitur ex uerbo. Illa est excitator, fundit suauem odorem, pacis, humilitatis, fidei, &c.

Labia. Labia sunt suauia & plena amore, distillant tamen myrrham, id est, doctrinam mortificantem, docent, arguunt, instant, obiurgant, &c.

Manus illius tornatiles aureæ.

Legis opera. In toto populo, inquit, sunt, qui abundant bonis operibus. Legis opera sunt, manus contracte, rugose & aride. Hic cum summa uoluptate bene operantur sine molestia aliqua.

Venter eius eburneus.

Venter. Vulgus significat, quod est in corpore Ecclesie, ccc

ceum uenter, quod quanquam per se infirmum sit, ut aliorum membrorum ministerio opus habeat, tamen est candidum, sicut ebur, & incorruptibile.

Crura illius, columnæ marmoreæ.

Crura, hoc est, robustos in Ecclesia, opponit uentri. Crura.

Species eius ut Libani.

Totus populus est, ceum mons Libanus, pulcherrimis arboribus consitus, in quo uaria officia, uaria dona sunt, &c.

Guttur illius suauissimum.

Non foetet ei anima, sed dulcia spirat, hoc est, hi fructus Ecclesie, quos hic recitauit, placent & grati sunt Deo.

Totus est desiderabilis.

Non quod nulli sint impij in illo populo. Sed quia uerbum habet, ideo omnia dicit esse desiderabilia, propterea quod nullus thesaurus cum uerbo Dei conferri possit, in quo uerum cultum Deus nobis prescribit, & remissionem peccatorum promittit, ut nullum peccatum sit reliquum, &c.

Sic celebrat sponsum suum, & queritur se omnibus his donis priuata, tam, quæ presente eo habuit.

IN CAPVT SEXTVM.

Quò abiit dilectus tuus.

SPONSA ob amissum sponsum, tristis quæ fuit

eum apud alias ciuitates, sed non inuenit. Illæ tamen pollicentur suum studium, se oratione adiuturas eam, & simul quæsituras sponsum.

Dilectus meus descendit in hortum.

Hic redit consolatio. Videt enim se non omnino de fructus tentationis à sponso, sed abiisse eum in hortum, ut hortum cultivationis. ret et rosas colligat. Hoc est, ut sua dona magis in populo augeat. Cum enim deus nos deserit, non facit illi ira, aut odio nostri, sed purgat sic uitam, ut eò melius fructificet, Ioannis 15. Tractat enim sponsa hic fructum tentationis, quod per multas tribulationes proficimus in fide & bonis operibus.

Ego dilecto meo, & ipse mihi.

Rose. Id est, ipse est meus dilectus, & ego sum eius dilecta. Hæc plerophoria & fiducia sequitur tentationem. Rose sunt sancti in isto populo.

Pulchra es amica mea.

Hic se sponsus sponsæ offert, & significat se delectari eius fide, quod non sit fracta tentatione, ut blasphemaret, aut à deo discederet. Est autem hæc magna sacrificium conscientie consolatio, quod certo statuit placere deo contriti patientiam, & delectari eum sacrificio contriti, non cordis. tamen desperantis cordis, ut quanquam caro offensa non nihil murmuret, tamen spiritus gemat ad deum, & potius in tentatione perpetuo manere & perire cupiat.

cupiat, quàm ut ad impietatem à deo recedat. Sic probatio spem parit.

Sicut Tirza, & decora sicut Hierusalē.

Tirza fuit sedes regum Israël. Q. d. Mea sponsa, tu es quasi Tirza formosa, & bene munita ciuitas. Tirza.
Et sicut Hierusalem optimis legibus formata & instituta. Nihil aliud est, quàm descriptio plerophorice, quod sentit ecclesia seu populus omnia sua opera summe placere deo.

Terribilis ut castrorum acies.

Ecclesia seu populus dei, non solum est bene instituta cultu dei, & politicis legibus, sed etiam terribilis diabolis diabolo & aduersarijs suis. Satan enim metuit nos, cum uidet cor hac fiducia munitum, quod credimus nos placere deo. Metuunt & aduersarij: Ideo enim occidunt pios, quia metuunt. Sicut Pharaon Exodi 1. Sapienter opprimamus, inquit, eos ne forte multiplicentur, &c.

Auerte oculos tuos à me.

Duplex sententia. Prima dehortatoria est. Auerte oculos tuos à me, id est, ne specularis de maiestate, alio qui obrueris ab ea. Hanc non probo uidemus enim esse sponsum in argumento consolationis.

Alter sententia est commendatoria & amatoria. Auerte oculos tuos à me, tam sunt suaues & iucundi.
sic me

fic me irritant, ut non possim eos amplius uidere.
Non quod reijciat oculos, sed amatorio more, dum in-
bet, ut auertat eos, uult maxime ut non auertat.

Est igitur commendatio ordinum, in spiritali rei
Oculi. no. Oculi enim sunt doctores, quales fuerunt Helias,
Helyseus, &c. Illi tam mihi placent, inquit, ut pro-
uocent me ad superbiam. Sunt insignes consolationes
quibus testatur Deus, se probare huius populi poli-
tionem & cultum, ut corda concipiant plerophoriam,
se placere Deo, &c.

Capilli tui sicut grex caprarum.

Conueniunt omnia cum superiore descriptione.
Capilli. Sunt autem capilli, sicut dixi, sacerdotes & Leuitae,
qui sunt in uertice populi, & regunt uerbo Dei popu-
Gilead. lum. Gilead significat cumulum testimoniorum. Ea
est sacra scriptura, quae uerè continet cumulum te-
stimoniorum.

Dentes tui, sicut greges ouium quae
ascenderunt de lauacro, omnes gemel-
lis foetibus.

Dentes. Hoc quoque pertinet ad officium docendi, morder-
re & obiurgare, non odio priuato, sed ex charitate
& pio zelo. Ideo ouium sunt dentes. Quod autem
Gemelli addit de gemellis foetibus, significat fructum predica-
tionis. De genis supra.

Sexaginta sunt regine, & octoginta concubinæ, & adulescentularum non est numerus.

Hactenus laudauit diuersa officia & status huius populi. Laus tamen magis referenda est ad ipsum uerbum, quo regitur populus, quàm ad personas quæ regunt.

Nunc agit gratias pro politia diuinitus data, quod dimanauerit in tot ciuitates & uillas. Hic enim scopus tenendus est per totum librum, quod de politia loquatur.

Sexaginta igitur reginas, & octoginta concubinas, accipio pro ciuitatibus locupletioribus & tenuioribus, quæ per totum regnum Salomonis in Syria, Idumæa, Palestina, &c. fuerunt, & iisdem legibus sunt usæ. Adulescentulæ sunt reliquum ciuitatum uulgus, quæ omnes diuinis legibus administrabantur.

Locus in libris regum de multitudine uxorum Salomonis, plerisque hunc locum obscurauit. Falluntur autem qui putant Salomonem tam libidinosum fuisse, ut tot uxores duceret. Imposuit ei necessitatem eam lex, quæ iubebat, ut defuncto marito sanguine proximi succederent. Desertæ igitur uiduæ, uidebant sibi optime consultum, si inter regias uxores aut concubinas esset. Hac occasione tot mulierum factus est maritus Salomon.

Reginæ concubinæ.

Adulescentulæ

1. Reg. 11.

Qua occasione Salomon tam multas habuerit uxores.

Vna est columba mea, perfecta mea.

Dixi quod gratias agat de fructu, qui sequitur ex uerbo. Administratio illa non est frustra, sunt sexaginta reginae, &c. quae omnes ea utuntur. Et quantum nulla ex his ciuitatibus sic sit pura, ut non multi perditii & nequam homines in ea sint. Tamen in singulis aliqui sunt pii, columbina simplicitate, qui ex animo hanc politiam colunt & obseruant, qui eam tanquam summum dei donum admirantur & praedicant, cum uerbum habeat, & in ea ecclesia dei sit. Haec est unica mea, mea una columba, collecta ex toto regno, &c.

Viderunt eam filiae Sion, & praedicauerunt beatam.

Pios & bonos ciues qui passim sunt in ciuitatibus coguntur omnes laudare, etiam impij.

Quae est ista quae progreditur, quasi aurora confurgens, pulchra ut luna, electa ut sol.

Regnum Salomonis sic constitutum & ornatum Salomonis legibus celebratur ubiq; , prodit & illuminat totum orbem fama & gloria sua. Cetera regna, sunt obscurae Gentium re. & tenebrae collata ad hoc, quia sunt obsessa per sangua. tanam, deus non misit eis uerbum suum, nec illustrauit ea radijs cognitionis suae. Est igitur haec politia Salomo

Salomonis, ceu aurora, sol & luna in mundo, propter uerbum.

Sunt autem insignes consolationes, quando politicus populus potest sibi persuadere, se talem esse coram Deo, qualem hic describit. Nam coram mundo sepius uidemus contrarium. Sicut etiam populi Israëlitici historia nos docet.

Descendi in hortum meum, ut uiderē fructus conualliu, etc. Non noui, etc.

Finita consolatione, sequitur alia tentatio. Hactenus laudauit regnum suum, & egit pro eo gratias. Videt enim columbam, hoc est, aliquos in singulis ciuitatibus bonos, quorum pietatem & uitam probat.

Iam conuertit se in alteram partem, & uidet tantam multitudinem impiorum esse, ut nulli prae ea pij impiorum, aut boni esse uideantur. Sic enim fit: Vitia uehementius mouent animos. Requiritur igitur hic singularis fortitudo, quam spiritus Dei suppeditat, ne frangatur aliquis aspectu illorum malorum.

Descendi, inquit, in hortum meum. Ego Episcopum & uisitatorem, ut uiderem fructus meae politicae. Et ecce tanta impiorum est multitudo, ut cogar dicere. Nesciui uel non noui, scilicet meam columbam. Cum enim aestimamus numerum, tanta multitudo est impiorum, ut nulli usquam uideantur esse pij.

Idem nobis accidit cum uisitamus Ecclesias, tot inuenimus ubiq; uitia, ut merito aliquis desperet de fructu uerbi. Et tamen manet columba illa, quanquam tecta malorum multitudine non cernatur.

Anima mea conturbauit me.

Admodum obscurus hic locus est. Hieronymus sic reddidit, ut rectè conueniat cum sententia, quam dixi uenisse se ad aspiciendos & querendos fructus. Sed nescire, hoc est, nihil inuenire. Quod semper maior numerus est improborum. Tum si quis spectet, amitti quasi bonos, & nusquam apparere. Sed mihi optius esse uidetur, si coniungamus sententias in hunc modum. Nesciui quod posuit me anima mea, ut essem quadriga populi munifici.

Nam Aminadab appellatiuè accipio. Est autem **Anima.** usitata figura, quod anima ponitur pro uoluntate. Anima mea posuit me in quadrigas populi, hoc est, ego optaui esse quadrigæ populi. Sed hoc quoq; nescio. Sum quidem positus, ut præcessem alijs, & regerem alios, sed nolunt regi, uolunt ipsi non parere, sed regere & principes esse. Sic enim solet indomitum uulgus.

Reuertere, reuertere ò Sulamith.

Sponsus hic reuocat sponsam ab aspectu malorum ut mittat illa, & potius consoletur se aspectu bonorum quæ habet. Est autem non leuis ars posse uina
cere

eere presentem tentationem, & reuocare animum à tristitia, cogitatione donorum quæ habemus. Quæ semper, si quis dextre iudicet, superant & excedunt longè incommoda quibus premimur. Dicit igitur: Reuertere & aspiciemus te. Auerte oculos ab incōmodis presentibus. Te inspice, & uidebis quanta in te beneficia & dona contulerit Deus.

Vocat autem eam Sulamithen, uel perfectam, uel Sulamith. Pacificam, ut eam insigni præconio auocet à tristibus cogitationibus, quas concepit ex aspectu malorum. Pacifica es, hoc est, omnia se bene habent, abundas omni genere bonorum. Vel perfecta es, nihil tibi deest habes enim politiam diuinitus institutam, habes magistratus qui regant, & subditos qui obediant. Si qui inter hos mali sunt, hi ne te moueant, considera potius tanta dona tua, &c.

Nos quoq; in priuata uita hanc æquitatem retinere debeamus, ut patienter toleraremus leuia quedam uitia, uel in amicis, uel uxore, cum tot alijs commodis pensata sint, si quis modo rectè æstimat.

Quid uideris in Sulamith.

Qui potius rectè, & sicut meretur, inspiciat eam agnoscat Deum & uerbum Dei in ipsa, & rempub. non humano, sed diuino consilio, constitutam. Quid ergo in ea reprehendi potest? Deus œconomiam,

politiam, ecclesiam huius populi non solum dedit, sed
 & approbat. Neq; hoc solum, sed & promisit se
 affore, &c.

Nisi choros castrorum.

Est instructissima, ut non sit periculum à multitu-
 dine impiorum, quod eam evertant. Deus adest & gu-
 bernat suum populum.

CAPVT SEPTIMUM.

Quàm pulchri sunt gressus tui in cali-
 ciamentis, filia principis.

Hic describit carmine politiam, sic ordinatam
 & ornatam, & fingit eam incedentem. Ut si-
 gnificet, eam non solum habere excellentia dona, sed
 etiã esse in quotidiano donorũ usu. Quod sacerdotes
 uerbum dei doceant, magistratus recte ius dicat, &c.
 Hoc significat, quod calceatam esse fingit. Neque
 enim puto eum uelle allegoriam, quod sit munita &
 uincta legibus, &c.

Iuncturæ fœmorum tuorum, sicut
 monilia, &c.

Ferunt prohibitum fuisse apud Iudæos, ne adoles-
 tes hunc librum legerent. Id quod alij sic accipiunt ne
 hac lectione adolescentes inflammarentur ad libidinẽ.

Ego autem ob difficultatem potius inter dictum
 fuisse puto, quod cū in totum politicus sit, inutilis esse
 si deas

uideatur iuuenibus, qui nullum humanarum rerum habent usum. Nam & adolescentes sine concupiscentia de mulierculis loqui & audire possunt, si tanquam creaturam dei eas considerent. Et spiritus sanctus habet castum os & purum cor.

Loquitur igitur hic de membris genitalibus, tanquam de sua creatura, qua abutitur caro & concupiscentia, suo non spiritus sancti, uitio. Hæc ideo dico ne quis hoc textu, qui amatorius esse uidetur, offendatur

Sciendum autem est, quod spiritus sanctus in allegorijs magis spectet usum quam formam rei. Quare hic mentionem facit membrorum generationis, ut uentris, umbilici, foemorum, &c. ut fecunditatem huius populi describat. Laudantur in mulierculis foemora latiora, quod aptiora sint, gerendo foetui.

Loquitur igitur Salomon de spiritali generatione in hoc populo, quod iuuentus instituitur ad ministerium Ecclesiasticum & politicum. Eiusmodi foemora, apud nos sunt scholæ. Et dicimus ideo infelicem Germaniam, quod hac apta & eleganti foemorum iunctura careat, & scholæ desertæ sic iacent.

Umbilicus tuus, crater rotundus, cui nunquam uinum deficit.

Vis conceptiua & generatiua in umbilico est. Id quod ex Hiob cap. 40. Virtus eius in umbilico uen-

Cur mentio
ne facta in
uenerum gen
tium.

Foemora lata

Spiritalis ge
neratio.

Foemora,

Umbilicus.

Crater, tris eius. Significat autem parentes & magistros uentutis. Hi sunt uelut crater, cui nunquam deficit uinum, hoc est, non est inutilis eorum institutio.

Sic commendat sponsæ sponsum ea dona quæ habet ut consoletur se presentibus, & contemnat ea mala quibus offenditur.

Venter tuus sicut aceruus tritici.

Venter. Institutio & eruditio tua est fœcunda, sicut cum Vmbilicus. lus tritici. Laudatur rotunditas in uentre. Sicut umbilicus depressior, & paululum infixus uentri laudatur.

Rosæ. tur. Rosas uocat scripturam & leges.

Duo ubera tua, &c.

Vbera. Vbera habet, quibus generatos alit.

Collum tuum, sicut turris eburnea.

Collum. Turrim dicit, quod sit erectum. Eburneum, quod candidum & durable collum sit. Sunt autem collum doctores & magistratus populi incorrupti, & firmi qui non franguntur animo, non uincuntur odio, amore, pretio, &c. sed ritè faciunt officium suum.

Oculi tui, sicut piscinæ hesbon, ad portam magnatum.

Oculi. De his piscinis nihil legimus in scriptura. Sunt autem oculi doctores, qui ceu piscinæ redundant aquis, ut consoletur, & fide & moribus, infirmos. Oculi clari, pellucidi, sicut piscina.

Nasus tuus, sicut turris Libani, quæ respicit ad Damascum.

Rectus nasus quoque laudatur, sed spiritus sanctus Nasus. magis usum spectat. Significat igitur doctores & magistratus diligentes, qui non stertunt, sed ubique uigilant. Puto significare speculam aliquam, ad Aquilonem sitam.

Caput tuum, sicut carmelus.

Caput sunt summi in populo, Salomon scilicet cum Caput. principibus suis, & sacerdos summus. Hi sunt tanquam fertilissimus mons. Non per se, sed per magnificas promissiones, quas utriusque habent.

Et come capitis tui, sicut purpura regis

Mirabilis figura, quod capillitium uocat cannales. Et tamen si formam spectes, non multum abhorret à re. Capillus enim muliercularum dependens in humeros distinctus, et modicè inflexus, seu tortus est, ut efficiat similitudinem aquæ e canali profluentis.

Sunt autem hi cannales, seu capilli. ordines tum Le Capilli. uitarum, tum politici magistratus, qui à magno sacerdote & rege, ceu capillus à uertice capitis per dorsum ad inferiores corporis partes, fluunt.

Quod autem addit, sicut purpura non respicit ad colorem, sed ad materiam. Laudantur enim molles capilli, quos non serico comparamus.

Quàm pulchra es & decora.

Hic laudat politiam tot donis ornatam.

Pulchram uocat, quod sic belle omnia officia distributa sunt.

Decoram, quod hæc dispositio ornet ipsam, & delectet omnes uidentes & audientes ipsam.

Statura tua assimilata est palmæ, &c.

Palma. Palma non cedit ponderi, Sic tu quoq; es, gentes te non poterunt premere. Sacerdotes enim docent uerbum, & nihil morantur odium mundi. Iudices tui sequuntur ius, & iuste iudicant, nihil morantur iniuriam mundi, &c. Sicut est in 2. Regum 14. Dominus meus rex est, sicut angelus, &c.

Dixi ascendam in palmam.

Adeo mihi places sic instituta, & ornata, ut congar te amplecti.

Sunt insignes consolationes, quibus Deus significat sibi grata esse & placere omnia, de quibus hæcenus dixit. Respondet enim suo spiritu spiritui Salomonis, recte eum facere, quod sic uehat laudibus politiam suam, & pro ea agat gratias. Et amatorie dicit: Ascendam hanc palmam, id est, amanter complectar te & regnum tuum. Sic fiet, ut:

Vbera tua, fiant botrus uineæ.

Non erit amplius lacte opus, sed sic confirmabo tuos

tuos ciues, ut possint bibere uinum, durabo eos non solum ad ferenda, sed uincenda quoq; mala &c.

Comungit autem uberibus nasum. Vbera enim do Vbera.
cent, nasus autem custodit & uigilat, & tuetur do- Nasus.
trinam.

Guttur tuum sicut uinum optimum.

Laudes tue & gratiarum actio, quam pro politia
offers, sunt mihi gratissima.

Guttur enim allegoricè, significat canere laudare, Guttur.
gratias agere. Illa mihi sunt ceu uinum, qui ambulat
ad dilectum meum recte (Sic enim uertendum est) Hoc
est. Ideò placent laudes tue, quia directe sunt in me.
Non prædicas tuas uires, tuam iusticiã, me prædicas.

Et dentibus illius ad ruminandum.

Nos sic uertimus.

Quod commouet labia senum.

Verbum enim quo hic utitur, significat famige-
rare, & sermonem spargere, ut sit sententia. Illas lau-
des & præconia illa quibus mea beneficia celebra-
tis, retinent & propagant senes, qui magnam cogni-
tionem historiarum habent in alios.

Veni dilecte mi, egrediamur in agrũ.

Hic postulat sponsa nouum donũ, pro quo postea
aget gratias. Regnum Israël sub Salomone fuit am-
plissimum. Imperauit enim Edomitis, Palestinis, Syris
& Moabitis.

Orat igitur sponsa, quoniam habeat adhuc
Ager. multos alios populos foris. (Hoc enim agrum uocat)
 ut uelit dare gratiam suam sponsus, ut illi quoq; recte
 administrētur, et uerbū in finitimas gētes, ppagetur.

Mane surgamus ad uineas, &c.

Volumus uidere, an in illis quoq; sint aliqua boni
 & reipub. utiles uiri.

Ibi dabo tibi ubera mea.

In istis locis quoq; docebimus, exercebimus etiam
 apud illos cultum & legem nostram.

Mandragorę dederunt odorem suum.

Mandragora. Non uult hoc, quod nos hodie mandragoram uo-
 camus, sed significat suauem & nobilem aliquem fru-
 ctum. Sicut apparet ex Genesi, & ex hoc loco.

Sententia autem est. Inuenio fructum uerbi, etiam
 apud gentes uicinas, quę fruuntur religione & poli-
 tia nostra. Verbum non docetur sine fructu, sed gene-
 rat etiam inter gentes optimos homines.

Omnia poma noua & uetera.

Poma. Poma generaliter significant omnes nobiles fru-
 ctus arborum. Significat se abundare bonis ciuibus,
Gloria po- quos abscondit sponso. Hoc est, gloria regni populi
puli Dei nō Dei, non cernitur nisi in uerbo, quacunq; alia parte
cernitur. eam spectes, sordet. Ideo mundus non solum contem-
 nit bonos, sed persequitur et odit. Nō enim est dignus
 ut

ut uel pium hominem uel bonum opus uideat. Ideò dicit sponsa, quæ abscondi tibi.

CAPVT OCTAVVM.

Diximus in principio, hunc librum Salomonis, esse ceu hymnum, in quo canit beneficia diuina, exhibita populo suo per uerbum, & gratias pro ijs agit. Videtur autem hic insinuare conclusionem cantici, & orare pro futura dilatatione regni. Respicit enim in tempora Christi, quibus uerbum & cultus Dei in totum orbem uulgandus erat, Sic oratur in Psalmo etiam. Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis.

Quis mihi det, te fraterculum meum, sugentem ubera matris meæ, ut inueniam te foris, & deosculer te, &c.

Sententia est, O Deus noster, auge regnum hoc infinitum. Est in agro foris, hoc est, in uicinis gentibus & optat tamen ultra procedere.

Fingit autem sponsum paruulum & sugentem ubera matris sue. Deus enim in illo populo, si alia re qua spectes, in qua erat propagandus, erat ceu infantulus. Dicit igitur: Es tanquam puer sugens lac matris. Quis dabit mihi, ut te inueniam foris, propagatum per uerbum Euangelij in omnes gentes.

Addit autem: Ut deosculer te. Osculari enim est, uer
bum

bum dare, habere Euangelium. Hæc cum fient, inquit, non amplius despicient me homines. Sumus iam contemptus populus. Sed tum fiet, ut in omnibus regnis per totum orbem sint aliqui, qui me colent & laudabunt, qui amplectentur cultum Dei, & uerbo Dei credent, &c.

Apprehendam te, & ducam in domum matris meæ.

Tum deducam te in synagogam, sicut de Ioanne scriptum est: Conuertet cor patrum in filios. Iudei enim credentes in Christum, non sunt deducti ad nos gentes, sed ad patres suos, hoc est, ad fidem patrum. In eam familiam post nos gentes sumus asciti, ut iam simus unus populus.

Ibi me docebis.

Tum instituetur ministerium docendi perfectum, cum per spiritum sanctum ita manifestè adiuuabitur.

Et dabo tibi uinum conditum, & mustum malorum granatorum meorum, &c.

Tum erit doctrina uberior & efficacior, quàm unquam sub lege fuit. Dabo uinum quod bibes, id est, approbabis. Et mustum malorum granatorum. Hoc forte addit, ut significet nouum doctrinæ genus, ex uarijs prophetarum testimonijs.

Leua eius sub capite meo, & dextra
eius amplexabitur me.

Hactenus canticum Salomonis audiuius, in quo
cecinit de beneficijs presentibus & præteritis, ac per
tijt in futurum propagari regnum, & doctrinam
per orbem terrarum. Quæ in hoc capite sunt, dixi
esse tanquàm epilogum, quo refert, quæ per totum li-
bellum tractant.

Vtitur autem hic quoq; amatoria figura, sumpta à
maritali complexu, per quem significat, hoc regnum
esse in tutela Dei, ac diuinitus regi & formari. Hoc
cum ita sit, ut planè nihil dubitandum sit de fauore
Dei erga nos. Ideò dicit:

Adiuuro uos filiæ Hierusalem, ne su-
scitetis, neq; euigilare faciatis dilectã.

Hoc est, uos ciuitates quæcumq; estis sub hoc cul-
tu Dei & regno. Curate ut sitis quietæ & pacificæ,
ne excitetis motus & tumultus. Sed letamini potius
in ista gratia & pace, ac obedite legibus, parete ma-
gistratibus. In religione quoq; caucte, ne turbetur ali-
quid, aut per idololatriam, aut alias blasphemias opi-
niones. Hæc enim duo coniuncta sunt. Pax non potest
consistere sine religione seu iusticia, secundum uersum
Psalmi: Pax & iusticia osculate sunt se mutuo. iunctæ.

Supra obtestationem addidit. Adiuuro uos per ca-
press.

preas, ut saltem ob reuerentiam sanctorum patrum
 & prophetarum, quos maiores habuerunt, sint quieti
 & tranquilli. Quod addit:

Donec ipsa uelit.

Puto eum de occasione loqui, quæ necessitatem im-
 ponit. Vos ciues nolite eam excitare, si excitatur ab
 hostibus uicinis, facite tum quoq; officium uestrum, ut
 simul uigiletis, & conferatis operas & opem.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserta
 to innixa super dilectum suum?

Non solum uicinæ gentes, sed etiam ipsi, qui sunt
 in populo hoc, mirantur sic ascendentem ex deserto.

Est autem hoc prædicatum perpetuum operum
 Dei, quod ceu ex deserto & arida terra proueniunt.
 perpetuū o Impij florent & prodeunt, ceu ex paradiso iucundis-
 perum Dei. sima, ubi nihil uidetur esse quod deformitatis aliquid
 habere possit. E contra Ecclesia & populus Dei ui-
 detur ex deserto prodire. Nam eius gloria tantum in
 uerbo cernitur. Si ex paradiso ascenderet, miraretur
 eam mundus, sed desertum non miratur.

Et tamen, inquit, inmititur delitijs, quas scilicet uer-
 bum affundit. Vbicunq; enim est uerbum Dei, ibi ne-
 cesse est esse spiritum sanctum, fidem, & alia spiritus
 dona. Ideo uerè dicit eam inmiti, & præsumere de
 Deo, in cuius uerbo sic pertinaciter hæret. Etiam si
 quis

que sectæ sint, tamen coram Deo obscurantur, & tantum uidentur pij. Alij in nullo sunt numero. Idem de peccatis & alijs infirmitatibus sentiendum est.

Ego olim hæc accommodabam ad animam, & ad speculatiuam uitam. Sed qui uult speculatiuam uitam Speculati uerè desinere, is sic desinat, quod sit credere & inniti uia uita. uerbo. Qui enim sine uerbo speculantur, subuertuntur à satana. Sicut non semel expertus sum. Quare somnia ista abijciamus.

Sub pomo fuscitauit te.

Quod interpretres reddidit.

Ibi corrupta est mater tua.

Manifestus error est. Nam uocabulum poenæ commutauit in uocabulum culpæ. Verbum enim hic proprie significat laborem emendi, seu dolores partus. Quinquã alicubi accipiatur pro corrumpere & uulnere. Mater est respublica, ciues sunt filij. Hos, inquit, sub pomo excitauit, ibi te ædidit, seu enixa est mater tua. Nam regnum Iudeorum non ita amplum fuit, si spatium consideres. Comparatur igitur non magne arbori, ut sit seminarium futuri regni Ecclesie, quod per omnes terras uulgabitur.

Pone me, ut signaculũ super cor tuũ
ut signaculum super brachium tuum.

Hæc est exhortatio sponsi, ut sponsa maneat in uerbo.

uerbo, nec patiatur se extra uerbum, aut ad cogitationes, aut ad cultum alium abduci. Age, inquit, sine tibi ego, ceu signum, seu annulus quo me agnoscas, & ex corde complectaris. In me respice, in me fige oculos atq; cor. At ubi es tu? In uerbo, inquit, in Hierusalem & in templo meo.

Hoc sigillum affigito cordi tuo, &c.

Quod non tantum super cor, sed etiam super brachium uult poni, significat fidem & charitatem simul, ut secundum uerbum Dei & credamus & uiuamus. Id cum fit, tum uerè in ornatu diuino incedimus, & sigillum hoc rectè gestamus.

Quia fortis est, ut mors dilectio & dura, sicut infernus, æmulatio.

Parum apta uidetur hæc esse ratio. Sed quia hic locus habet descriptionem uitæ spiritualis, aptissimè conuenit hæc sententia. Quia enim ad fidem & charitatem retinendam hortatur, significat magno & in fracto animo opus esse, propter uarias tentationes, quæ pijs obijciuntur. Sed talis animus quomodo potest describi melius, quàm si uocetur sortis dilectio? Hic enim affectus inter reliquos omnes regnat. Sicut non solum honestus & maritalis amor, qui SOPHYA dicitur ostendit. Sed etiam furor ille iuuenilis & stultus. Verum enim est, quod poëta dicit: Omnia uincit amor. Inquit

Inquit ergo sponsus: Si me uerè diligis, retinebis
 sigillum meum, & quicquid tristitie ac incommodo=
 rum tibi à mundo & satana obijcietur, hoc uinces.
 Amor enim est fortis sicut mors, quæ omnia domat, Amor.
 & est dura æmulatio seu zelus, sicut infernus, qui non
 potest flecti precibus, ut reddat mortuos. Zelum pos- Zelus.
 sumus appellare, ein zornige liebe, ubi nimio amore,
 non odio personæ irascimur.

Ideo autem similitudinibus mortis & inferni uti-
 tur, ut ostendat pium populum futurum in mortis
 & inferni sensu, sicut Paulus dicit: Quotidie mori=
 mur. Rom. 8.

Lampades eius, ut lampades ignis
 atq; flammarum.

Quod uertit, Atq; flammarum, in Hebræo est,
 Flamma Dei. Significat autem utroq; inexhaustum et
 infinitum ardorem charitatis, qui non possit extingui.
 Distinguit enim ignem Dei ab alio igni materiali,
 quod ignis Dei sit æternus & inextinguibilis, qui non Ignis dei.
 possit accendi aut extingui humano arbitrio. Hunc
 ignem, inquit, quem Deus sic in te accendit, non mors,
 non infernus, non omnes mundi & satanæ iniuriæ po- Amor.
 terunt extinguere. Cedit enim amor nemini, & amo-
 ri cedunt omnia.

Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem.

Aqua. Aquas multas uocat, sicut Christus Matth. 7. cum loquitur de domo posita supra petram. Nulla uis tempestatum, inquit extinguet amorem hunc, sed magis etiam accendet. Qui enim serio uerbum com-

Tentationis plexi sunt, hi irriantur quasi tentationibus & cruce fructus. ut propius id complectantur. Omnium igitur tentationum hic finis est, ut etsi conentur nos à Christo diuellere, tamen magis nos cum Christo coniungant.

Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, & c.

Est insignis adhortatio, qua mouet populum, ut magno studio & cura uerbum retineat. Sicut igitur monuit hæctenus perdurandum esse in calamitatibus & non cedendum. Ita hic in alteram partem iubet, nempe, ut neq; opibus & potentia sinat se alio transferri. Futurum est, inquit, ut amatores alij tibi insidiantur, ut sollicitent te non solum cruce & minis, sed etiam promissionibus & opibus. Sed memineris, quid

Amor. amor faciat: despicit enim omnem substantiam, contemnendo contemnit omnia. Sic Augustinus: Amor est pondus omnium rerû, nec potest ullo precio redimi.

Soror nostra paruula, & ubera non habet.

Supra monui, Salomonem in fine huius cantici, respicere ad spirituale regnum Christi, quod expectabatur futurum longè amplius & maius, quàm corporale regnum populi Iudaici fuit. Nec dubium est quin sermonibus communibus hæc sæpe & multum agitata sint, sed in eo error erat. Vulgus putabat, Christi Opinio Iudaicum regnum corporale futurum esse, non intelligebat, sic daorum de Christum regnaturum per uerbum, ut tamen regna regno Christi mundi suum tenerent cursum.

sti.

Salomon igitur sic dicit: Si spectemus amplitudinem eius regni, quod per nouum testamentum Christi instituit. Tunc noster præsens populus rectè comparabitur paruulæ puellæ, nondum habenti ubera, hoc est, nondum mature satis ad prædicationem Euangelij, per totum mundum spargendi.

Sed etiam querelæ significatio hic proposita est, ut hæc sit ceu communis uox omnium prophetarum & sanctorum in populo legis, suspirantium ex carcere legis, in latitudinem Euangelij, ut Deus maturet promissiones de Christo factas, &c.

Quid faciemus sorori nostræ? &c.

Insignis affectus animi acensi expectatione futuri Christi. Sicut Christus in Euangelio quoq; dicit: Amen dico uobis, multi reges & prophetae uoluerunt uidere & audire, quæ uos uidetis & auditis, sed neq;

uiderunt nec audierunt. Ita hic Salomon in persona omnium sanctorum. Quid faciemus? Q. d. Qualis & quam iucunda illa temporū facies erit? Quod addit:

In die quando alloquenda est.

Pulcherrima & non obscura significatio est, *Regnum* gnum Christi in uerbo tantum esse positum. Non enim Christi, dicit in die quo ornanda, in thalamum deducenda est, sed alloquenda; nempe per apostolos & ipsam Christum, suauissima prædicatione Euangelij, qua docetur de gratia Dei, & remissione peccatorum.

Q. d. Hodie non est dies alloquendi, sed tacendi. Sumus enim adhuc in carcere legis positi, & quasi scintillam procul uidemus, reuelandi uerbi, per quod regnum Christi in totum orbem propagabitur. Iam respondet, sed obscurissime.

Si murus est, ædificemus sub eum propugnacula argentea.

Hæc satis uidentur monstrosa esse, quod sororem comparat muro, quem uelit ornare argenteis turribus, & ostio, quod uelit ornare cedrinis tabulis. Sed Populus hic quoq; dicā sententiam meam. Mibi uidetur quod Dei compa comparet populum Dei quem sororem uocat, temporatur muro re Euangelij, muro turrato. Per ministerium uerbi turrato, nim, munitur Ecclesia, ceu muro, contra omnes falsas doctrinas, etiam contra portas inferorum.

Quod autem meminit non unius sed plurium tur-
 rum, seu propugnaculorum, quæ in hunc murum collo-
 care uelit, rectè refertur ad ministeriorum uarieta-
 tem, quæ in Ecclesia requiritur. Sicut Paulus ostendit *Varietas*
 Ephes. 4. Commendat igitur in nouo populo ministe- *ministerio =*
 rium uerbi, & promittit se eum non deserturum, sed *rû in Eccle-*
 edificaturum, ut constituantur, ceu in speculis mini- *sia.*
 stri, qui custodiant ciuitatem.

Si ostium est, compingamus illud ta-
 bulis cedrinis.

Cedrus commendatur non solum ab odore, sed ab *Cedrus.*
 æternitate quoq; non enim putrescit. Hinc illud Per-
 sianum: Cedro digna locutus.

Ostium autem uocat doctores, seu catechistas in *Ostium.*
 Ecclesia, per quos quotidie ingrediuntur & egre-
 diuntur aliqui.

Murus igitur pertinet ad defensionem, ostium au- *Murus.*
 tem ad doctrinam. Sicut Paulus quoq; hac figura uti-
 tur. Ostium mihi magnum apertum est. Et significat
 hæc ipsa figura, incrementum Ecclesiæ, dum enim
 quotidie prædicatur uerbum, semper aliqui noui acce-
 dunt, quorû corda spiritu et amore Dei accenduntur.

Ego murus & ubera mea sicut turris.

Hæc sponsæ uox est, iam maturæ. Ecclesiæ enim
 post datum spiritum sanctum, & uerbum reuelatum,

uerè murus est contra satana & hæreticorum insidias. Et habet ubera, turris in modum firma, quibus docet, consolatur, erigit, &c.

Hæc autem doctrina & consolationes hæ, certissime & firmissime sunt, in quibus animi acquiescunt, in alijs non acquiescunt, sicut experientia ostendit.

Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem inueniens.

Doctrina Vbi hæc duo sunt, rectè docere & defendere contra lupos, ibi necessario sequitur pax & tranquillitas. Contra, ubi alterum horum aut ambo desiderantur, ibi frustra expectatur pax.

Lex. Respicit autem oblique ad legem, ibi enim sub duris imperijs exercebatur populus. Sed Euangelij doctrina ueram pacem affert, ne corda dubitent de misericordia Dei. Ac sanè summa calamitas est, Deum tacere & non loqui. Tanta nos hoc tempore decebat Deum timere esse grauiores, post tantam lucem reuelatam.

Vinea fuit pacifico.

Interpres fallitur, utrunq; enim iudico proprium nomen esse. Vt textus sic legatur.

Salomon habuit uineã in Baal hamon

Vt alterum personæ, alterũ loci nomen sit. Quamquam Baal hamon nusquam alibi reperitur.

Sic autem coniungo hæc cum superioribus. Salomon in

mon in fine cantici, ad finem populi, hoc est, ad regnum Christi respicit, in quo uerbum gratiæ erat diuulgandum per totum orbem terrarum. Eius regni, quia reliquæ Iudæorū initium fuere. Ideò totam Ecclesiam appellat suam uineam, & dicit eam esse in Vineâ Baal hamon, hoc est, in maxima multitudine & loco copiosissimo. Baal enim herum significat, & hamon Baal hamon multitudinem.

Vt consoletur populum suum, & spem faciat promissionum certè exhibendarum, quod quantumuis exiguum regnum, si ad alia gentium regna compares, sit seminarium futuri regni Christi, quod est regnum Regnum multitudinis, quia non loco, non personis certis, finitum est, sed est in omni loco, inter omnes, usq; ad finem mundi. Hæc sententia mihi magis placet.

Quantum nihil impedit, quin accipias, ceu epilogum totius libri, ubi suum regnum commendat. Et quamuis coram mundo exiguum esset, tamen dicit amplissimum, esse respectu uerbi Dei, ad hunc modum, quæ sequuntur ad externam administrationem referri possunt. Sicut historiae docent, Salomonem summa cura & studio administrasse regnum. Sed nos ob Euangelij honorè, uolumus persequi spirituale regnum cuius ceu seminaria fuere populus Salomonis.

Tradidit eam custodibus.

Hæc uinea, non iacebit sine cultu neglecta, sed habebit cultores suos, apostolos, & alios ministros uerbi, per quos spiritus sanctus uarijs donis ornabit Ecclesias. Vir tradit pro fructu eius mille argenteos.

millenarius numerus. Numerus finitus est pro infinito. Quia autem millenarius numerus, est ultimus, significat custodes illos uenire, cum plenissima mercede & amplissimis fructibus, Sic Petrus, Paulus, Ioannes, &c. custodes positi hanc uineam cum maximo fructu coluerunt. Neque enim uerbum Dei potest sine omni fructu doceri.

Vinea mea coram me est.

Sic uinea hæc est mandata custodibus, ut tamen dominus ipse eam inspiciat. Sicut ille dicebat: Deus non condidit mundum, & abiit. Inspicit, imò adest, cum ministeria obeuntur, et est efficax. Sic in politia non bene faciunt officium, qui non ipsi inspiciunt negotia.

Mille tui pacifici, & ducenti his qui custodiunt fructus eius.

Ego retineo proprium, mille tibi ô Salomon. De politia facilis sententia est: nam princeps est dominus omnium, qui autem principi locant operas, singuli pro merito ferunt mercedem.

Sed si ad regnum Christi & uerum Salomonem respicimus, non obscurum est, quid Ioannes dixerit:

De

De plenitudine eius accepimus omnes. Etsi enim duo Ioan. i.
centos habent custodes, hoc est, etsi sancti sua dona
habent, tamen Christus fons donorum omnium est.

Quæ habitas in hortis.

Hortos pluraliter uocat, aut politicè diuersos Horti.
principatus Salomonis, aut spiritualiter Ecclesias. Est
autem exhortatio, ut summa fide administrantur Ec-
clesiæ, esse enim, qui omnia inspiciant & obseruent.

Fac me audire uocem tuam.

Postquam admonuit esse qui sponsam obseruent,
etiam hoc monet, ne taceat, sed loquatur. Hoc enim
reliquum est, ut uerbum Dei assidue exerceatur, ne
aut fastidio, aut contemptu, aut odio uerbi, opprima-
mur. Sicut Iudei fastidiebant manna, & respiciebant
ad ollas Aegypti.

Fuge dilecte mi.

Hic sponsa quoque sponso ualedicit, & rogat, ut fi-
niam istam captiuitatē legis, & liberam Euangelij do-
ctrinā in mundū, tanquam in uarios montes, spargat,
& sit similis caprea, non uno in loco subsistenti.

Ad hunc modum ego hunc librum intelligo de po-
litiā Salomonis, quod si erro, ueniam meretur primus
labor. Nam aliorum cogitationes, longè plus absur-
ditatis habent.

FINIS.

B 5 Eximio

EXIMIO VIRO D^o

IOANNI BRIESMANNO, SACRAE

Theologiae Doctori, ac Euangelij fidelissimo

preconi, Koningsbergæ in Borus-

sia. Domino & amico suo.

Vitus Theodorus.

Ratiam & pacem in Christo.
Rectè dicitur: Eis dat, qui cito
dat. Quare ego tardam hanc
gratiam non magnopere præ-
dico, quod antè annos aliquot
promissa Cantica nunc demum
ad te mitto. Et si enim cuperem in hoc genere, tibi ho-
mini & de Ecclesia Christi præclare merito, & re-
ctè sentienti de communibus nostris studijs, gratifi-
cari. Tamen quia sententia breuius indicata erat, ue-
rebar ne tibi minus grata esset opera nostra. Et quo-
que spes erat, futurum, ut ab amicis qui nobiscum D.
Martinum Lutherum audierant, enarratio hæc locu-
pletior prodiret. Sed dum contantur illi, occupati alijs
laboribus, & tu nullum finem flagitandi facis, existi-
maui melius esse, quantumuis breues sententias exten-
dere, quàm in uniuersum carere Ecclesiam hac erudita
& pia summi Theologi enarratione, in librũ, tum ob
genus

genus orationis, & figuras obscurissimum tum ab alijs quoq; ineptis sententijs mire deprauatum.

Atq; hic diligenter officio suo functus est D. Veneslaus, uir, & ob etatem ac sanctimoniam uir reuerendus, & mihi in ministerio Euangelij coniunctus. Is enim cum à te rogatus esset, ut hanc operam à nobis exigeret, omnē lapidem mouit, ut quā primū tibi satisfaceret, sæpe dixi: Nimis hæc esse exilia, quæ ego in meum usum ita signaram, ut inspicienti statim ob oculos esset sententia.

Præterea non phas esse aiebam, uulgari hæc sine consensu auctoris. Qui cum soleat summa gravitate & singulari copia in enarratione scripturæ uti, ridiculum esse, sic breues sententias sub eius nomine in publicum emittere. Sed nulla ratio ei tanta esse uisa est, quin perpetuo urgeret, ut tibi satisfacerem. Noli diutius homini amico & tuam causam agenti negare hoc officium. Si quid tamen à me peccatum est, nolo, ut solus eam culpam sustineas, feret eius partem quoque tam sedulus, monitor.

Opto autem mi Brismanne, ut hanc leuem operam nostram grato animo accipias. Etsi enim fieri non potest, quin sæpe uberiorem expositionem requirat lector. Tamen sententiam, sicut eam D. M. Lutherus per totū libellū indicauit, fideliter et clarè reddere conatus

conatus sum. Fortasse fiet, ut alio tempore simili officio declarem uoluntatem & studium in te meum. Bene uale cum Ecclesia tua. Salutant te reuerenter fratres nostri, qui hic sunt in ministerio Euangelij.

Præcipue D. Venceslaus, tibi ob longam & iucundam consuetudinem gratissimus amicus. Datum Norimbergæ Calend. Augusti.

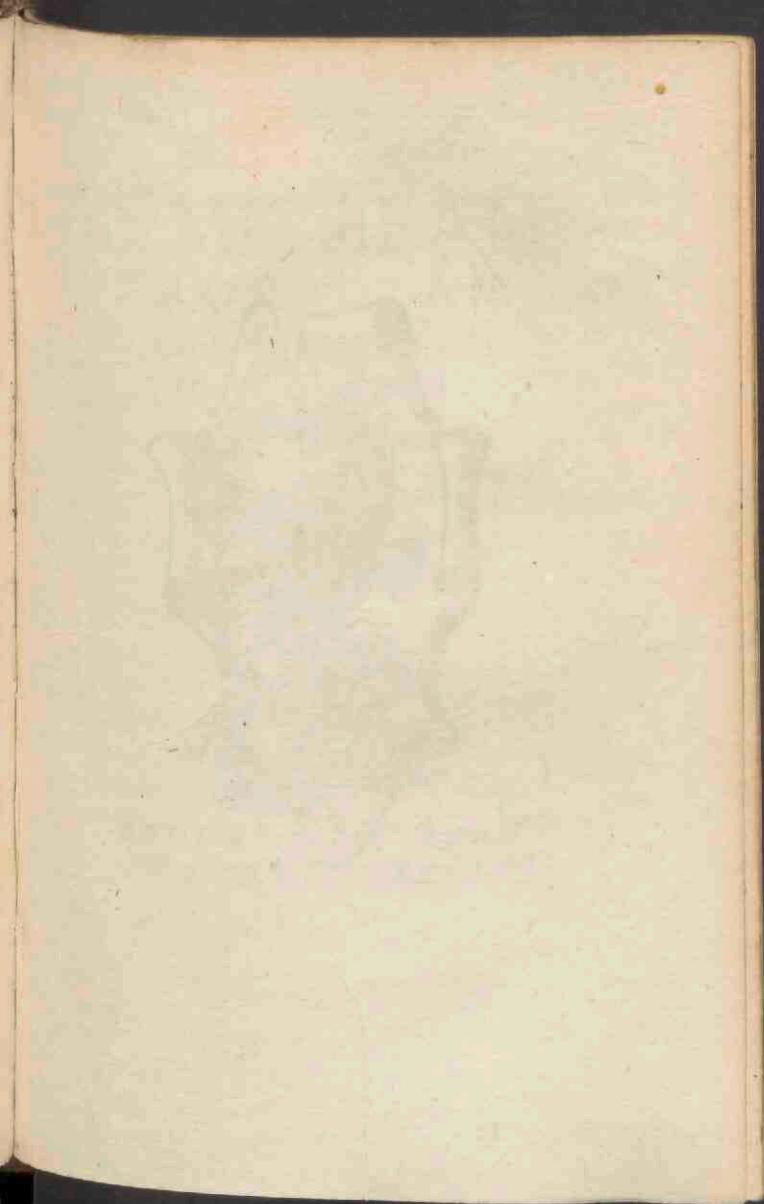
Anno,

M. D. XXXVIII.

BASILEAE,
APVD BARPTOLOMAEVVM
VVESTH. ANNO,
M. D. XLIII.

THE
LIBRARY OF
THE
MUSEUM OF
ART AND
ARCHAEOLOGY
COURT YARD
CANTONMENT
MADRAS
INDIA

143086

